कृषि निविष्ठा गुणवत्ता नियंत्रण कामाच्या मार्गदर्शक सुचना सन २०२३-२४

प्रस्तावना

कृषि निविष्ठांच्या गुणवत्ता नियंत्रणासाठी राज्यात स्वतंत्र कक्ष कार्यरत असून राज्यात ११३१ खते/ बियाणे/ किटकनाशके निरीक्षकांची नेमणूक केली आहे. प्रत्येक जिल्हयांत जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना परवाना अधिकारी म्हणून घोषीत करण्यात आलेले आहे. बियाणे, खते व किटकनाशकासाठी संचालक (निवगुनि) महाराष्ट्र राज्य, पुणे-१ यांना राज्यस्तरावरील अनुज्ञापक अधिकारी / परवाना अधिकारी म्हणून अधिसूचित करण्यात आलेले आहे.

राज्यात व राज्याबाहेर उत्पादित होणा-या निविष्ठांचे (बियाणे, खते व किटकनाशके) मिळून १२३१२५ वितरक व विक्रेते असून ७६४ उत्पादक राज्यात कार्यरत आहेत.

१. गुणवत्ता नियंत्रण कामामध्ये प्रामुख्याने खालील बाबींचा समावेश होतो.

१. उत्पादक, वितरक व विक्रेते स्तरावर नमुने काढणे त्यांचे अधिसूचित गुणवत्ता नियंत्रण प्रयोगशाळांमधून विश्लेषन करणे व अप्रमाणित नमून्यांवर पुढील न्यायालयीन प्रक्रिया पार पाडणे .

२. उत्पादक, वितरक व विक्रेत्याकडील उत्पादन केंद्र, प्रयोगशाळा,साठवूणक केंद्र, विक्री केंद्र इ.ची तपासणी करणे .

३. कायदेशिर बाबीचे उल्लंघन, संशयीत निविष्ठा, अनाधिकृत, बोगस, अप्रमाणित निविष्ठा संदर्भात विक्रीबंद आदेश देणे, जप्ती करणे व पुढील कायदेशिर कारवाई करणे.

४. उत्पादक, वितरक व विक्रेत्यांना नवीन परवाने देणे, परवान्याचे नूतनीकरण करुन देणे त्याच बरोबर दिलेल्या परवान्यासंदर्भात कायद्याचे उल्लंघन होत असल्यास त्यावर प्रशासकीय / कायदेशिर कारवाई करणे.

२. निविष्ठा उपलब्धता व तक्रार निवारण कक्ष :

दरवर्षी खरीप हंगामासाठी १५ मे ते १५ ऑगस्ट व रब्बी हंगामासाठी १५ सप्टेंबर ते ३० नोव्हेंबर पर्यन्त कृषि आयुक्तालयात राज्यस्तरावर, विभागीय स्तरावर विभागीय कृषि सह संचालक यांचे कार्यालयात, जिल्हास्तरावर कृषि विकास अधिकारी, जि.प. व तालुकास्तरावर पंचायत समिती स्तरावर निविष्ठा उपलब्धता व निविष्ठांच्या गुणवत्तेबाबतच्या तक्रारीचे निराकरण करण्यासाठी तक्रार निवारण कक्ष उघडण्यांत यावेत. सदर तक्रार निवारण कक्षाची जबाबदारी असणाऱ्या अधिकाऱ्याचे आदेश कृषि संचालक (निवगुनि) यांनी कृषि आयुक्तालय स्तरावर, विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी, विभागस्तरावर, कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी जिल्हा व पंचायतस्तरावर निर्गमित करावे व त्यानुसार सनियंत्रण करावे. तक्रार निवारण कक्षाच्या सर्व जबाबदार अधिकाऱ्यांची जिल्हानिहाय नावे त्यांचे कार्यालयीन व भ्रमणदुरध्वनी क्रमांकांसह कृषि संचालक (निवगुनि), कृषि आयुक्तालय, पुणे कार्यालयास विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी हंगाम सुरू होणे पुर्वीच वेळेत कळवावीत. तक्रार निवारणाच्या नोंदी करण्यासाठी स्वतंत्र नोंदवही ठेवण्यात यावी. नोंदवहीमध्ये तक्रारदार शेतकऱ्याचे नांव, तक्रारीचे स्वरुप, तक्रार प्राप्त दिनांक, वेळ, त्याला केलेले मार्गदर्शन, त्याचा संपर्क पत्ता, दूरध्वनी/भ्रमण ध्वनी क्रमांक ईत्यादीची नोंद ठेवावी.तक्रार निवारण कक्षाचे काम प्रभावीपणे होण्याच्या दृष्टीने खालील बाबीचे काटेकोरपणे पालन होईल हे पाहावे.

अ) तक्रार निवारण कक्ष सकाळी १०.०० ते सायंकाळी ७.०० या कालावधीत सुरु राहील.

ब) कृषि विभागाचा कर्मचारी /अधिकारी हया कालावधीत कक्षात उपलब्ध राहील.

क) तक्रार निवारण कक्षातील अधिकाऱ्याकडे सर्व कृषि विकास अधिकारी, आयुक्तालयातील अधिकारी,त्याच्या तालुक्यातील जिल्हयातील प्रमुख विक्रेते, यांचे दूरध्वनी क्रमांक असणे आवश्यक आहे. जेणेकरुन त्याला तात्काळ मार्गदर्शन करता येईल. सदर अधिकाऱ्यास आपल्या कार्यक्षेत्रात येणाऱ्या सर्व निविष्ठांची माहिती अद्ययावत असणे आवश्यक आहे.

ड) शेतक-यांना निविष्ठा उपलब्धता व तक्रार निवारण कक्षांची माहिती होण्यासाठी वेगवेगळया प्रसिध्दीमाध्यमातून सदर कक्षाची रचना, कार्यपध्दती, संपर्क क्रमांक ई.बाबतची व्यापक प्रसिध्दी देण्यांत यावी.

३. भरारी पथकाची स्थापना

गुणवत्ता नियंत्रण कामासाठी स्थापन करावयाची भरारीपथकाची संरचना सोबतच्या प्रपत्रानुसार करण्यांत यावी. भरारी पथकाचे काम वैशिष्ट्यपुर्ण असणे आवश्यक आहे. गुणवत्ता पूर्ण निविष्ठा पुरवठयासाठी हया कामास गती देणे आवश्यक आहे.

१. सर्व तक्रारी नोंदविण्यासाठी विभागीय कृषि आयुक्तालय, विभाग, जिल्हा व तालुका या स्तरांवरील भरारी पथकातील सर्व सदस्यांचे कार्यालयीन व भ्रमणदुरध्वनी क्रमांक यांना सर्वदुर प्रसिद्धी देण्यात यावी. आपले कार्यक्षेत्रातील सर्व शेतकऱ्यांना त्यांच्या तक्रारी सोडविण्यासाठी या भरारी पथकांना संपर्क साधणेसाठी आवाहन करावे.

२. पथकाने वितरक, उत्पादक व विक्रेते स्तरावर भेट दिल्या बरोबर बियाणेबाबत प्रपत्र १ व २, रासायनिक खते व किटकनाशके बाबत उगमप्रमाणपत्र तपासणीची व्यापक मोहिम राबवावी, सदरील कागदपत्रे आढळून न आल्यास विक्रीबंद आदेश बजावणेत यावेत.

३. पथकाने वितरक,उत्पादक व विक्रेते स्तरावर मुदतबाहृय निविष्ठांचा शोध घेऊन मुदतबाहृय निविष्ठांची यादी करुन साठा रजिस्टरमध्ये मुदतबाहृय मालाची शे-यामध्ये नोंद घ्यावी. या निविष्ठाची विक्री होणार नाही याची दक्षता घ्यावी व सदर साठयाच्या विल्हेवाटीच्या दृष्टीने सुचना दयाव्यात. साठा रजिस्टरची पडताळणी करावी.

४. इनव्हाईस बील, विक्रीसाठा शिल्लक साठा, याचा ताळमेळ घेऊन तफावत आढळत असेल तर तात्काळ कारवाई करावी.

५. वितरकाने विक्रीसाठीच्या प्रत्येक बियाणेच्या लॉटचा किमान एक नमुना ठेवल्याची खात्री करावी.

६. अप्रमाणित / बोगस/ अनाधिकृत साठयाचा शोध घेऊन जप्तीची कारवाई व ज्या उत्पादक कंपनीचा पूर्व इतिहास खराब आहे, अप्रमाणित नमुने जास्त असतात, उधारीवर अगर कमी किमतीत माल पुरवून शेतक-यांची फसवणूक केली जाते व निविष्ठा दूर्गम भागात पुरवठा करण्यांत येतो अशा कंपन्याच्या निविष्ठांचा नमुना प्राधान्याने काढण्यांत यावा.

७. बनावट/ विनापरवाना/ अनाधिकृत बी.टी. / अधिसूचीत नसलेले बीयाणे, खते, कीटकनाशके इ.बाबत तात्काळ पोलीस केस दाखल करावी.

८. बियाणे, खते, किटकनाशके यांच्या खरेदीची विहीत नमुन्यात बीले शेतक-यांना दिली जातात किंवा कसे शेतक-यांची सही घेतली जाते किंवा कसे हे पहावे.

९. जादा दराने विक्री अथवा लिंकिंगव्दारे विक्री संदर्भात डमी गि-हाईक पाठवून तात्काळ कारवाई करावी.

१०. ज्या कीटकनाशकांच्या क्षेत्रीयस्तरावर तक्रारी प्राप्त होतात किंवा बाजारात विक्री होत असलेल्या संशयास्पद अशा किटकनाशकांच्या लिफलेट/लेबलवरील माहिती केंद्रीय किटकनाशक मंडळ व नोंदणी समितीने मंजूर केलेल्या क्लेमनुसार आहे किंवा नाही याची माहिती तपासावी.

११. निविष्ठांची नोंदणी प्रमाणपत्र, परवाने वैध असल्याबाबतची खात्री करुन घ्यावी. नसल्यास त्वरीत कायदयानुसार कारवाई करावी.

भरारी पथके संरचना

राज्यस्तर - १	मुख्य गुणवत्ता नियंत्रण अधिकारी	पथक प्रमुख
	तंत्र अधिकारी (खते)	सदस्य
	कृषि अधिकारी (कीटकनाशके)	सदस्य
राज्यस्तर - २	मुख्य निरीक्षक (गुणवत्ता नियंत्रण)	पथक प्रमुख
	कृषि अधिकारी (खते)	सदस्य
	कृषि अधिकारी (कीटकनाशके)	सदस्य
विभागस्तर	तंत्र अधिकारी गुणनियंत्रण	पथक प्रमुख
	कृषि अधिकारी (निविष्ठा)	सदस्य
	सहाय्यक निरीक्षक वजने-मापे	सदस्य
	विभागीय गुणनियंत्रण निरीक्षक	सदस्य सचिव
जिल्हास्तर	कृषि विकास अधिकारी (जि.प)	पथक प्रमुख
	संबंधित उपविभागीय कृषि अधिकारी	सदस्य
	मोहीम अधिकारी (जि.प)	सदस्य
	निरीक्षक वजने-मापे	सदस्य
	जिल्हा गुणनियंत्रण निरीक्षक	सदस्य सचिव
तालुकास्तर	तालुका कृषि अधिकारी	पथक प्रमुख
	कृषि अधिकारी, तालुका कृषि अधिकारी कार्यालय	सदस्य
	निरीक्षक वजने-मापे	सदस्य
	मंडळ कृषि अधिकारी (संबधित कार्यक्षेत्र)	सदस्य
	कृषि अधिकारी (गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक) पंचायत समिती)	सदस्य सचिव

४. बियाणे, खते व किटकनाशके यांची नमुने तपासणीसाठी करावयाचे नियोजन

कृषि निविष्ठांच्या गुणवत्ता नियंत्रण कामकाजामध्ये बाजारात उपलब्ध होणाऱ्या सर्व निविष्ठांचे नमुने काढून ते प्रयोगशाळेमधून तपासून घेणे हा अत्यंत महत्वाचा भाग आहे. प्राप्त तक्रारीच्या निविष्ठांचे नमुने काढलेशिवाय गुणवत्ता नियंत्रणाचे काम पुर्णत्वास जात नाही. यासाठी नमुने काढण्याच्या दिलेल्या लक्षांकाशिवाय देखील ज्या ज्या ठिकाणी शेतकऱ्यांच्या तक्रारी प्राप्त होतील अथवा भरारी पथकामार्फत ज्या ठिकाणी संशयास्पद निविष्ठा विक्री संदर्भात कारवाई केली जाईल त्या त्या प्रत्येक ठिकाणच्या तक्रारीमध्ये नमुद निविष्ठांचे नमुने कोणत्याही परिस्थितीत काढणे व तपासणे अनिवार्य आहे. सदर कार्यवाही करणेसाठी कित्येक वेळा गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांकडून निष्काळजीपणा केल्याचे दिसून येते व त्याचा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष फायदा उत्पादक/विक्रेते य़ांना होतो. कृषि निविष्ठांचे नमुने काढतांना गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकाच्या योग्य नियोजना अभावी बाजारात विक्री होत असलेल्या निविष्ठांचे प्रातिनिधीक नमुने काढले जात नाहीत.

५. नमुने घेताना सर्वसाधारपणे खालीलप्रमाणे त्रुटी आढळून येतात.

१. शासन अंगिकृत उद्योगांच्या उत्पादनांचे नमुने जास्त प्रमाणात काढण्यात येतात.
२. तालुक्याच्या/जिल्ह्याच्या ठिकाणीच जास्त प्रमाणात नमुने घेतले जातात.
३. रस्त्यावर असलेल्या दुकानांच्या ठिकाणची नमुने घेण्याचे प्रमाण जास्त आहे. दुर्गम भागातील निविष्ठांचे नमुने घेणे आवश्यक आहे.
४. बाजारात उपलब्ध असलेल्या नामांकीत उत्पादनांचे नमुने जास्त घेतले जातात.
५. घेतलेला नमुना शक्यतो नापास होणार नाही अशा पद्धतीने नमुने घेतले जातात.
६. नमुने घेण्यास जास्त कालावधी लागत असल्याने नमुने घेतांना योग्य कार्यपद्धती अवलंबली जात नाही.
७. केवळ लक्षांक पुर्ततेसाठी नमुने घेतले जातात.
८. उत्पादक/विक्रेते यांची तपासणी करतांना संशयास्पद निविष्ठांचे नमुने घेणे आवश्यक आहे.
९. एकाच ठिकाणचे नमुने वेगवेगळ्या गुणवत्ता निरीक्षकांकडुन घेतले जातात.
१०. ज्या उत्पादनांचे व दुकानदार/उत्पादकांचे नमुने घेतले गेले नाहीत अशा उत्पादकांचे नमुने प्रथम प्राधान्याने घ्यावेत.
११. रासायनिक खतांमध्ये सरळ व संयुक्त खते यांची नमुने घेण्याचे प्रमाण जास्त आहे. दुय्यम मिश्र खते, दाणेदार मिश्र खते, एसएसपी, सुक्ष्म मुलद्रव्ये, जैविक खते व सेंद्रीय खते यांची नमुने घेण्यात यावीत.
१२. बियाण्यांचे नमुने योग्य त्या पेरणी हंगामात जास्तीत जास्त घेण्यात यावेत.
१३. नमुने वेगवेगळ्या कंपन्याचे व लॉटचे घेण्यात यावेत. एकाच कंपनीचे व लॉटेचे नमुने वारंवार घेऊ नयेत. पुर्वी काढलेले नमुने परत परत घेऊ नये.
१४.बियाण्यामध्ये ज्या ठिकाणी जनेटीक प्युरिटी बाबत तक्रार अथवा शंका आहे अशा ठिकाणी ग्रो आऊट टेस्ट करण्यात यावी डस कॅरक्टर तपासण्यात यावेत.
१५.सीड व्हायरस व सीड बॉर्न डिसिजसाठीच्या तक्रारीच्या अनुषंगाने बीयाणे नमुने घेऊन त्यांची त्याकरीता तपासणी करावी.
१६. किटकनाशकांच्या तक्रारीच्या अनुषंगाने बायोएफीकेसी व फायटोटॉक्सिसिटी तपासण्यात यावी.

६. तालुकानिहाय नमुने काढण्याचे लक्षांक देताना घ्यावयाची काळजी

१. तालुक्यामध्ये असणारे महत्वाचे घाऊक/किरकोळ विक्रेते, वितरक यांची यादी करावी. या घाऊक/किरकोळ विक्रेते, वितरकां मार्फत जास्तीत जास्त विक्री करण्यात येणाऱ्या निविष्ठांची, उत्पादक निहाय माहिती सोबत दिलेल्या **जोडपत्र २ मधील प्रपत्र १** मध्ये तयार करण्यात यावी.

२. या निविष्ठांचे उत्पादक निहाय त्यांच्या पुर्व इतिहासानुसार अ, ब, क, ड वर्गीकरण करण्यात यावे.

३. महिनानिहाय लक्षंकाची विभागनी करण्यापुर्वी तालुक्यामध्ये असणाऱ्या हंगामनिहाय घेण्यात येणाऱ्या पिक पद्धतीचा विचार करून त्या पिकांकरिता वापरण्यात येणाऱ्या बियाणे, खते किटकनाशके व बिगर नोंदणीकृत कृषि उत्पादने यांची यादी पिकनिहाय **जोडपत्र २ मधील प्रपत्र २ मध्ये** तयार करण्यात यावी व या बियाणे, खते व किटकनाशकांचा निविष्ठा निहाय तपशील **जोडपत्र १ मधील प्रपत्र २(A), २(B) व २(C)** मधे तयार करावा.

४. या **प्रपत्र २(A)२(B) व २(C)** मध्ये यादी तयार झाल्यावर बियाणे, खते किटकनाशके व बिगर नोंदणीकृत कृषि उत्पादने या निविष्टांचा नमुने काढण्याचा लक्षांक महिनानिहाय प्रत्येक तालुक्यात कसा असावा याची माहिती **जोडपत्र २ मधील प्रपत्र -३** मध्ये तयार करावी.

५. कृषि निविष्ठांचे नमुने लक्षांक अंतिम करतांना तालुक्यामध्ये हंगामनिहाय लागवड केल्या जाणाऱ्या पिकांचा वापर लक्षात घेण्यात यावा.

६. महिनानिहाय लक्षांकाची विभागणी करतांना तालुक्यातील लागवड होणाऱ्या पिकांवर ज्या त्या महिन्यात होणाऱ्या किडरोगांचा प्रादुर्भाव व त्या अनुषंगाने किटकनाशके, तणनाशके यांचा वापर, खतांचा वापर, बियाण्याचा वापर याचा विचार करून ज्या त्या महिन्यात वापर होणाऱ्या कृषि निविष्ठांचे नमुन घेतले जातील, असे पहावे व त्याप्रमाणेच लक्षांक निश्चिती करण्यात यावी.

७. सदरची तालुकानिहाय माहिती तयार करतांना तालुक्याचा बियाणे, खते व किटकनाशकांचा होणारा पुरवठा व वापर याचा प्रथम प्राधान्याने विचार करून लक्षांक ठरविण्यात यावे. सदरचे लक्षांक ठरवितांना या कृषि निविष्ठांचा कमी वापर असेलेल्या तालुक्याला निविष्ठांच्या वापराच्या प्रमाणातच लक्षांक दिले जातील याची दक्षता घ्यावी. एखाद्या तालुक्यामध्ये कृषि निविष्ठा विक्री केंद्रांची संख्या कमी असल्याने शेजारील तालुक्यामधून कृषि निविष्ठांचा पुरवठा होत असल्यास पुरवठा करणाऱ्या तालुक्याचा लक्षांक वाढवावा लागेल. (उदा. ता. सोयगांव, जि. औरंगाबाद या तालुक्यातील कृषि निवष्ठांचा एकुण वापरापेक्षा तालुक्यातील कृषि केंद्रांमधून होणारा निविष्ठांचा पुरवठा कमी दिसून येतो. म्हणजे सोयगांव तालुक्यात शेजारील सिल्लोड तालुक्यामधून कृषि निविष्ठांचा पुरवठा होतो. म्हणुन सिल्लोड तालुक्याच्या कृषि केंद्रावरील निविष्ठा विक्री अहवालानुसार वाढीव लक्षांक द्यावा लागेल.) अशी परिस्थिती बहुतांशी जिल्हा स्तरावरील व मोठ्या बाजारपेठांच्या तालुक्यात निदर्शनास येते. त्यानुसार तालुका निहाय लक्षांक निश्चित करण्यात यावा.

८. वरील माहिती तयार झाल्यावर जिल्ह्याच्या लक्षांकाची एकत्रीत विभागणी, बियाणे, खते, किटकनाशके व बिगर नोंदणीकृत कृषि उत्पादने यांच्या लक्षांकाची तालुकानिहाय विभागणी **जोडपत्र २ मधील प्रपत्र ४(A), ४(B) व ४(C)** मध्ये विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयास सादर करण्यात यावी व करण्यात यावी. विकृससं यांनी **प्रपत्र ४(A), ४(B) व ४(C) मध्ये जिल्हानिहाय माहिती कृषि आयुक्तालयास सादर करावी.**

९. वरील पद्धतीने तालुका निहाय निश्चित केलेला लक्षांक, गुण नियंत्रण निरीक्षकांमध्ये खालीलप्रमाणे आवंटीत करावा.

१. पुर्णवेळ निरीक्षक (कृषि विभाग - महाराष्ट्र शासन)

अ. जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक - २२ टक्के,

ब. विभागीय गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक - १० टक्के

क. तंत्र अधिकारी गुनि ५ टक्के.

२. कृषि विभाग - जिल्हा परिषद -

अ. कृषि विकास अधिकारी - ५ टक्के

ब. जिल्हा कृषि अधिकारी (सामान्य) - ५ टक्के,

क. मोहिम अधिकारी - १० टक्के,

ड. कृषि अधिकारी, पंचायत समिती - २५ टक्के

३. राज्यस्तर (कृषि विभाग - महाराष्ट्र शासन) -

अ. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी - १ टक्के

ब. कृषि उपसंचालक, जि. अ. कृ.अ. कार्यालय - २ टक्के

ख. उपविभागीय कृषि अधिकारी - २ टक्के

ग. तंत्र अधिकारी, उविकृअ कार्यालय - ३ टक्के

घ. तालुका कृषि अधिकारी - १० टक्के

ङ. याप्रमाणे प्रत्येक तालुक्यासाठी महिनानिहाय लक्षांक अंतिम करून कार्यक्षेत्रातील गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांना लक्षांकाची विभागनी करून द्यावी. यासाठी मार्गदर्शक सुचनांमध्ये देण्यात आलेल्या विहित प्रपत्राचा वापर करण्यात यावा.

च. जिल्ह्याचे लक्षांक ठरवितांना जिल्हास्तरावर सर्व निरीक्षकांची बैठक घेऊन वरील नमुद कार्यपद्धती सर्वांना समजावून सांगावी. या पद्धतीने माहितीचे तालुकानिहाय एकत्रीकरण करून नमुने घेण्याचे लक्षांक नियोजन करण्यात यावे. तसेच तालुका निहाय तयार केलेले लक्षांक नियोजन कृषि आयुक्तालयास कळविण्यात यावे.

छ. सदर नियोजनाची कार्यवाही जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी संयुक्तपणे करण्यात यावी व त्यास जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांनी सर्वतोपरी मदत करावी.

ज. विभागातील प्रत्येक जिल्ह्याने तालुकानिहाय, जिल्हानिहाय निश्चित केलेले लक्षांक योग्य पद्धतीने केले किंवा कसे, याची तपासणी विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी तंत्र अधिकारी, गुणवत्ता नियंत्रण व विभागीय गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांचे मदतीने तपासावी व तद्नुसार अंतिम करून एकत्रितरीत्या कृषि आयुक्तालयास सादर करून त्यास मान्यता घ्यावी.

बियाणे, खते व किटकनाशके यांचे विभागनिहाय वार्षिक लक्षांक खाली नमूद केलेल्या **जोडपत्र ३** मधे देण्यात येत आहेत. वरील कार्यपद्धतीने निश्चित करावयाचे लक्षांक सोबत जोडलेल्या प्रपत्रासोबत सर्वसाधारणपणे जुळतील, असे पहावे. यामध्ये थोडाफार बदल होत असल्यास तसे बदल करण्यास हरकत राहणार नाही. सोबत सहपत्रित केलेल्या विभागनिहाय लक्षांकाची विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी उपरोक्त नमुद कार्यपद्धतीचा वापर करून जिल्ह्याकडून प्राप्त लक्षांकासोबत ताळमेळ घालून जिल्हावार लक्षांक निश्चिती करावी. कोणत्याही परिस्थितीत जिल्ह्याकडुन दिलेल्या सुचनांप्रमाणे कार्यपद्धतीचा अवलंब करूनच लक्षांक निश्चित करण्यात यावे व अशा पद्धतीने लक्षांक निश्चित होतात किंवा नाही, हे पाहण्याची जबाबदारी विभागीय गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांची राहील.

जोडपत्र - १

सन २०२३-२४ कृषि निविष्ठांचे नमुने काढण्याचे विभागनिहाय लक्षांक

अ.क्र.	विभाग	निविष्ठा	लक्षांक
१	ठाणे	बियाणे	४४३६
		खते	२७०५
		किटकनाशके	६००
२	नाशिक	बियाणे	५०७४
		खते	२३१२
		किटकनाशके	१३१३
३	पुणे	बियाणे	३८२०
		खते	२०५४
		किटकनाशके	१४००
४	कोल्हापूर	बियाणे	३१८०
		खते	१९२९
		किटकनाशके	१२००
५	औरंगाबाद	बियाणे	३६५७
		खते	१७४४
		किटकनाशके	६७५
६	लातूर	बियाणे	५३१४
		खते	२६९०
		किटकनाशके	८३०
७	अमरावती	बियाणे	६८७६
		खते	३०१०
		किटकनाशके	१०२०
८	नागपूर	बियाणे	६०८०
		खते	३५६८
		किटकनाशके	१०३३
एकूण राज्य		बियाणे	**३८४३७**
		खते	**२००१२**
		किटकनाशके	**८०७१**

बियाणे - राज्य प्रयोगशाळा

विभागनिहाय, जिल्हानिहाय,महिनानिहाय, निरिक्षकनिहाय बियाणे नमुने काढण्याच्या लक्षांकाची विगतवारी सन २०२३-२४														
निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
ठाणे विभाग - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. ठाणे विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
ता.कृ.अ.	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
एकुण राज्य कृषि विभाग ठाणे जिल्हा	१०	२२	२२	२३	२३	२२	२३	२३	२२	२२	२२	२२	२२	२६८
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	८	८	८	८	५	४	३	३	३	७२
कृ.अ.पं.स.	५	१०	१५	१५	१५	१५	१५	३०	३०	१०	१०	१०	५	१८०
एकुण जि.प. कृषि विभाग ठाणे जिल्हा	८	२१	२८	२८	२८	२८	२८	४३	४०	१९	१८	१८	१३	३१२
ठाणे जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२०	६३	७०	७१	७१	७०	७१	८६	८२	६१	६०	६०	५५	८२०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
ता.कृ.अ.	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
एकुण राज्य कृषि विभाग पालघर जिल्हा	१५	२९	२९	३०	३०	२९	३०	३०	२९	२९	२९	२९	२९	३५२
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	८	८	८	८	५	४	३	३	३	७२
कृ.अ.पं.स.	८	१६	२४	२४	२४	२४	२४	४८	४८	१६	१६	१६	८	२८८
एकुण जि.प. कृषि विभाग पालघर जिल्हा	११	२७	३७	३७	३७	३७	३७	६१	५८	२५	२४	२४	१६	४२०
पालघर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	५६	६६	६७	६७	६६	६७	९१	८७	५४	५३	५३	४५	७७२
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
उ.वि.कृ.अ.	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
ता.कृ.अ.	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
एकुण राज्य कृषि विभाग रायगड जिल्हा	२६	४४	४४	४५	४५	४४	४५	४५	४४	४४	४४	४४	४४	५३२
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	८	८	८	८	५	४	३	३	३	७२
कृ.अ.पं.स.	१५	३०	४५	४५	४५	४५	४५	९०	९०	३०	३०	३०	१५	५४०
एकुण जि.प. कृषि विभाग रायगड जिल्हा	१८	४१	५८	५८	५८	५८	५८	१०३	१००	३९	३८	३८	२३	६७२
रायगड जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४४	८५	१०२	१०३	१०३	१०२	१०३	१४८	१४४	८३	८२	८२	६७	१२०४
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ.अ.	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	१०८
एकुण राज्य कृषि विभाग रत्नागिरी जिल्हा	१८	३४	३४	३५	३५	३४	३५	३५	३४	३४	३४	३४	३४	४१२
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	८	८	८	८	५	४	३	३	३	७२
कृ.अ.पं.स.	९	१८	२७	२७	२७	२७	२७	५४	५४	१८	१८	१८	९	३२४
एकुण जि.प. कृषि विभाग रत्नागिरी जिल्हा	१२	२९	४०	४०	४०	४०	४०	६७	६४	२७	२६	२६	१७	४५६
रत्नागिरी जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३०	६३	७४	७५	७५	७४	७५	१०२	९८	६१	६०	६०	५१	८६८
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
ता.कृ.अ.	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
एकुण राज्य कृषि विभाग सिंधुदुर्ग जिल्हा	१५	२९	२९	३०	३०	२९	३०	३०	२९	२९	२९	२९	२९	३५२
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	८	८	८	८	५	४	३	३	३	७२
कृ.अ.पं.स.	८	१६	२४	२४	२४	२४	२४	४८	४८	१६	१६	१६	८	२८८

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
एकुण जि.प. कृषि विभाग सिंधुदुर्ग जिल्हा	११	२७	३७	३७	३७	३७	३७	६१	५८	२५	२४	२४	१६	४२०
सिंधुदुर्ग जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	५६	६६	६७	६७	६६	६७	९१	८७	५४	५३	५३	४५	७७२
ठाणे विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. ठाणे विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	५	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	७२०
जि. अ. कृ. अ.	५	०	०	५	५	०	५	५	०	०	०	०	०	२०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
उ.वि.कृ.अ.	१२	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२८८
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१२	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२८८
ता.कृ.अ.	४५	४५	४५	४५	४५	४५	४५	४५	४५	४५	४५	४५	४५	५४०
एकुण राज्य कृषि विभाग ठाणे विभाग एकुण	८४	१५८	१५८	१६३	१६३	१५८	१६३	१६३	१५८	१५८	१५८	१५८	१५८	१९१६
कृ.वि. अ.	५	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
जि.कृ.अ.	५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
मोहीम अधिकारी	५	३०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	२५	२०	१५	१५	१५	३६०
कृ.अ.पं.स.	४५	९०	१३५	१३५	१३५	१३५	१३५	२७०	२७०	९०	९०	९०	४५	१६२०
एकुण जि.प. कृषि विभाग ठाणे विभाग एकुण	६०	१४५	२००	२००	२००	२००	२००	३३५	३२०	१३५	१३०	१३०	८५	२२८०
कोकण विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१४६	३२३	३७८	३८३	३८३	३७८	३८३	५१८	४९८	३१३	३०८	३०८	२६३	४४३६
नाशिक विभाग - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. नाशिक विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
ता.कृ.अ.	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
एकुण राज्य कृषि विभाग नाशिक जिल्हा	२६	४४	४४	४५	४५	४४	४५	४५	४४	४४	४४	४४	४४	५३२
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	१५	३०	४५	४५	४५	४५	४५	९०	९०	३०	३०	३०	१५	५४०
एकुण जि.प. कृषि विभाग नाशिक जिल्हा	१८	४१	५६	५६	५७	५७	५७	१०२	१०१	४१	४०	४०	२०	६६८
नाशिक जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	४६	१०५	१२०	१२१	१२२	१२१	१२२	१६७	१६५	१०५	१०४	१०४	८४	१४४०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
ता.कृ.अ.	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
एकुण राज्य कृषि विभाग धुळे जिल्हा	९	२१	२१	२२	२२	२१	२२	२२	२१	२१	२१	२१	२१	२५६
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	४	८	१२	१२	१२	१२	१२	२४	२४	८	८	८	४	१४४
एकुण जि.प. कृषि विभाग धुळे जिल्हा	७	१९	२३	२३	२४	२४	२४	३६	३५	१९	१८	१८	९	२७२
धुळे जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	१६	४०	४४	४५	४६	४५	४६	५८	५६	४०	३९	३९	३०	५२८
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
ता.कृ.अ.	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
एकुण राज्य कृषि विभाग नंदुरबार जिल्हा	१३	२७	२७	२८	२८	२७	२८	२८	२७	२७	२७	२७	२७	३२८
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	६	१२	१८	१८	१८	१८	१८	३६	३६	१२	१२	१२	६	२१६
एकुण जि.प. कृषि विभाग नंदुरबार जिल्हा	९	२३	२९	२९	३०	३०	३०	४८	४७	२३	२२	२२	११	३४४
नंदुरबार जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२२	५०	५६	५७	५८	५७	५८	७६	७४	५०	४९	४९	३८	६७२
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
ता.कृ.अ.	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
एकुण राज्य कृषि विभाग जळगांव जिल्हा	२४	४०	४०	४१	४१	४०	४१	४१	४०	४०	४०	४०	४०	४८४
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	१५	३०	४५	४५	४५	४५	४५	९०	९०	३०	३०	३०	१५	५४०
एकुण जि.प. कृषि विभाग जळगांव जिल्हा	१८	४१	५६	५६	५७	५७	५७	१०२	१०१	४१	४०	४०	२०	६६८
जळगांव जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	४२	८१	९६	९७	९८	९७	९८	१४३	१४१	८१	८०	८०	६०	११५२
नाशिक विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. नाशिक विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	४	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	५७६
जि. अ. कृ. अ.	४	०	०	४	४	०	४	४	०	०	०	०	०	१६
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
उ.वि.कृ.अ.	१०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
ता.कृ.अ.	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४८०
एकुण राज्य कृषि विभाग नाशिक विभाग एकुण	७२	१३२	१३२	१३६	१३६	१३२	१३६	१३६	१३२	१३२	१३२	१३२	१३२	१६००
कृ.वि. अ.	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
जि.कृ.अ.	४	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
मोहीम अधिकारी	४	२४	२४	२४	२८	२८	२८	२८	२४	२४	२०	२०	०	२७२
कृ.अ.पं.स.	४०	८०	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	२४०	२४०	८०	८०	८०	४०	१४४०
एकुण जि.प. कृषि विभाग नाशिक विभाग एकुण	५२	१२४	१६४	१६४	१६८	१६८	१६८	२८८	२८४	१२४	१२०	१२०	६०	१९५२
नाशिक विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१२६	२७६	३१६	३२०	३२४	३२०	३२४	४४४	४३६	२७६	२७२	२७२	२१२	३७९२
पुणे विभाग - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. पुणे विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ .अ.	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१५६
एकुण राज्य कृषि विभाग पुणे जिल्हा	२२	३८	३८	३९	३९	३८	३९	३९	३८	३८	३८	३८	३८	४६०
कृ .वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	८	८	८	८	५	४	३	३	३	७२
कृ.अ.पं.स.	१३	२६	३९	३९	३९	३९	३९	७८	७८	२६	२६	२६	१३	४६८
एकुण जि.प. कृषि विभाग पुणे जिल्हा	१६	३७	५२	५२	५२	५२	५२	९१	८८	३५	३४	३४	२१	६००
पुणे जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४०	९५	११०	१११	१११	११०	१११	१५०	१४६	९३	९२	९२	७९	१३००
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ .अ.	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
ता.कृ .अ.	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१६८
एकुण राज्य कृषि विभाग अहमदनगर जिल्हा	२५	४३	४३	४४	४४	४३	४४	४४	४३	४३	४३	४३	४३	५२०
कृ .वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	८	८	८	८	५	४	३	३	३	७२
कृ.अ.पं.स.	१४	२८	४२	४२	४२	४२	४२	८४	८४	२८	२८	२८	१४	५०४
एकुण जि.प. कृषि विभाग अहमदनगर जिल्हा	१७	३९	५५	५५	५५	५५	५५	९७	९४	३७	३६	३६	२२	६३६
अहमदनगर जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	४२	८२	९८	९९	९९	९८	९९	१४१	१३७	८०	७९	७९	६५	११५६
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ .अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ .अ.	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	१३२
एकुण राज्य कृषि विभाग सोलापूर जिल्हा	२०	३६	३६	३७	३७	३६	३७	३७	३६	३६	३६	३६	३६	४३६
कृ .वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	८	८	८	८	५	४	३	३	३	७२
कृ.अ.पं.स.	११	२२	३३	३३	३३	३३	३३	६६	६६	२२	२२	२२	११	३९६
एकुण जि.प. कृषि विभाग सोलापूर जिल्हा	१४	३३	४६	४६	४६	४६	४६	७९	७६	३१	३०	३०	१९	५२८

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
सोलापूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३४	६९	८२	८३	८३	८२	८३	११६	११२	६७	६६	६६	५५	९६४
पुणे विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. पुणे विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	३	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	४३२
जि. अ. कृ. अ.	३	०	०	३	३	०	३	३	०	०	०	०	०	१२
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
उ.वि.कृ.अ.	१०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
ता.कृ.अ.	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	४५६
एकुण राज्य कृषि विभाग पुणे विभाग एकुण	६७	११७	११७	१२०	१२०	११७	१२०	१२०	११७	११७	११७	११७	११७	१४१६
कृ.वि. अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
जि.कृ.अ.	३	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	१०८
मोहीम अधिकारी	३	१८	२४	२४	२४	२४	२४	२४	१५	१२	९	९	९	२१६
कृ.अ.पं.स.	३८	७६	११४	११४	११४	११४	११४	२२८	२२८	७६	७६	७६	३८	१३६८
एकुण जि.प. कृषि विभाग पुणे विभाग एकुण	४७	१०९	१५३	१५३	१५३	१५३	१५३	२६७	२५८	१०३	१००	१००	६२	१७६४
पुणे विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	११६	२४६	२९०	२९३	२९३	२९०	२९३	४०७	३९५	२४०	२३७	२३७	१९९	३४२०
कोल्हापूर विभाग - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. कोल्हापूर विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ.अ.	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण राज्य कृषि विभाग कोल्हापूर जिल्हा	२१	३७	३७	३८	३८	३७	३८	३८	३७	३७	३७	३७	३७	४४८
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	८	८	८	८	५	४	३	३	३	७२
कृ.अ.पं.स.	१२	२४	३६	३६	३६	३६	३६	७२	७२	२४	२४	२४	१२	४३२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकूण
एकुण जि.प. कृषि विभाग कोल्हापूर जिल्हा	१५	३५	४९	४९	४९	४९	४९	८५	८२	३३	३२	३२	२०	५६४
कोल्हापूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३८	९२	१०६	१०७	१०७	१०६	१०७	१४३	१३९	९०	८९	८९	७७	१२५२
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
ता.कृ.अ.	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	१३२
एकुण राज्य कृषि विभाग सातारा जिल्हा	२२	४०	४०	४१	४१	४०	४१	४१	४०	४०	४०	४०	४०	४८४
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	८	८	८	८	५	४	३	३	३	७२
कृ.अ.पं.स.	११	२२	३३	३३	३३	३३	३३	६६	६६	२२	२२	२२	११	३९६
एकुण जि.प. कृषि विभाग सातारा जिल्हा	१४	३३	४६	४६	४६	४६	४६	७९	७६	३१	३०	३०	१९	५२८
सातारा जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३६	७३	८६	८७	८७	८६	८७	१२०	११६	७१	७०	७०	५९	१०१२
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ.अ.	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकुण राज्य कृषि विभाग सांगली जिल्हा	१९	३५	३५	३६	३६	३५	३६	३६	३५	३५	३५	३५	३५	४२४
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	८	८	८	८	५	४	३	३	३	७२
कृ.अ.पं.स.	१०	२०	३०	३०	३०	३०	३०	६०	६०	२०	२०	२०	१०	३६०
एकुण जि.प. कृषि विभाग सांगली जिल्हा	१३	३१	४३	४३	४३	४३	४३	७३	७०	२९	२८	२८	१८	४९२
सांगली जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३२	६६	७८	७९	७९	७८	७९	१०९	१०५	६४	६३	६३	५३	९१६
कोल्हापूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. कोल्हापूर विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	३	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	४३२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
जि. अ. कृ. अ.	३	०	०	३	३	०	३	३	०	०	०	०	०	१२
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
उ.वि.कृ.अ.	१०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
ता.कृ.अ.	३३	३३	३३	३३	३३	३३	३३	३३	३३	३३	३३	३३	३३	३९६
एकुण राज्य कृषि विभाग कोल्हापूर विभाग एकुण	६२	११२	११२	११५	११५	११२	११५	११५	११२	११२	११२	११२	११२	१३५६
कृ.वि. अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
जि.कृ.अ.	३	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	१०८
मोहीम अधिकारी	३	१८	२४	२४	२४	२४	२४	२४	१५	१२	९	९	९	२१६
कृ.अ.पं.स.	३३	६६	९९	९९	९९	९९	९९	१९८	१९८	६६	६६	६६	३३	११८८
एकुण जि.प. कृषि विभाग कोल्हापूर विभाग एकुण	४२	९९	१३८	१३८	१३८	१३८	१३८	२३७	२२८	९३	९०	९०	५७	१५८४
कोल्हापूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१०६	२३१	२७०	२७३	२७३	२७०	२७३	३७२	३६०	२२५	२२२	२२२	१८९	३१८०
औरंगाबाद विभाग - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. औरंगाबाद विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ.अ.	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	१०८
एकुण राज्य कृषि विभाग औरंगाबाद जिल्हा	१८	३४	३४	३५	३५	३४	३५	३५	३४	३४	३४	३४	३४	४१२
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	९	१८	२७	२७	२७	२७	२७	५४	५४	१८	१८	१८	९	३२४
एकुण जि.प. कृषि विभाग औरंगाबाद जिल्हा	१२	२९	३८	३८	३९	३९	३९	६६	६५	२९	२८	२८	१४	४५२
औरंगाबाद जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३२	८३	९२	९३	९४	९३	९४	१२१	११९	८३	८२	८२	६८	११०४
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
ता.कृ.अ.	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
एकुण राज्य कृषि विभाग जालना जिल्हा	१५	२९	२९	३०	३०	२९	३०	३०	२९	२९	२९	२९	२९	३५२
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	८	१६	२४	२४	२४	२४	२४	४८	४८	१६	१६	१६	८	२८८
एकुण जि.प. कृषि विभाग जालना जिल्हा	११	२७	३५	३५	३६	३६	३६	६०	५९	२७	२६	२६	१३	४१६
जालना जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	५६	६४	६५	६६	६५	६६	९०	८८	५६	५५	५५	४२	७६८
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ.अ.	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	१३२
एकुण राज्य कृषि विभाग बीड जिल्हा	२०	३६	३६	३७	३७	३६	३७	३७	३६	३६	३६	३६	३६	४३६
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	११	२२	३३	३३	३३	३३	३३	६६	६६	२२	२२	२२	११	३९६
एकुण जि.प. कृषि विभाग बीड जिल्हा	१४	३३	४४	४४	४५	४५	४५	७८	७७	३३	३२	३२	१६	५२४
बीड जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३४	६९	८०	८१	८२	८१	८२	११५	११३	६९	६८	६८	५२	९६०
औरंगाबाद विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. औरंगाबाद विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	३	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	४३२
जि. अ. कृ. अ.	३	०	०	३	३	०	३	३	०	०	०	०	०	१२
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
उ.वि.कृ.अ.	८	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१९२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	८	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१९२
ता.कृ.अ.	२८	२८	२८	२८	२८	२८	२८	२८	२८	२८	२८	२८	२८	३३६
एकुण राज्य कृषि विभाग औरंगाबाद विभाग एकुण	५३	९९	९९	१०२	१०२	९९	१०२	१०२	९९	९९	९९	९९	९९	१२००
कृ.वि. अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
जि.कृ.अ.	३	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	१०८

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
मोहीम अधिकारी	३	१८	१८	१८	२१	२१	२१	२१	१८	१८	१५	१५	०	२०४
कृ.अ.पं.स.	२८	५६	८४	८४	८४	८४	८४	१६८	१६८	५६	५६	५६	२८	१००८
एकुण जि.प. कृषि विभाग औरंगाबाद विभाग एकुण	३७	८९	११७	११७	१२०	१२०	१२०	२०४	२०१	८९	८६	८६	४३	१३९२
औरंगाबाद विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	९२	२०८	२३६	२३९	२४२	२३९	२४२	३२६	३२०	२०८	२०५	२०५	१६२	२८३२
लातूर विभाग - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. लातूर विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
ता.कृ.अ.	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकुण राज्य कृषि विभाग लातूर जिल्हा	१७	३१	३१	३२	३२	३१	३२	३२	३१	३१	३१	३१	३१	३७६
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	१०	२०	३०	३०	३०	३०	३०	६०	६०	२०	२०	२०	१०	३६०
एकुण जि.प. कृषि विभाग लातूर जिल्हा	१३	३१	४१	४१	४२	४२	४२	७२	७१	३१	३०	३०	१५	४८८
लातूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३२	८२	९२	९३	९४	९३	९४	१२४	१२२	८२	८१	८१	६६	११०४
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
ता.कृ.अ.	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
एकुण राज्य कृषि विभाग उ.बाद जिल्हा	१५	२९	२९	३०	३०	२९	३०	३०	२९	२९	२९	२९	२९	३५२
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	८	१६	२४	२४	२४	२४	२४	४८	४८	१६	१६	१६	८	२८८
एकुण जि.प. कृषि विभाग उ.बाद जिल्हा	११	२७	३५	३५	३६	३६	३६	६०	५९	२७	२६	२६	१३	४१६

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकूण
उस्मानाबाद जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	५६	६४	६५	६६	६५	६६	९०	८८	५६	५५	५५	४२	७६८
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ.अ.	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१९२
एकुण राज्य कृषि विभाग नांदेड जिल्हा	२५	४१	४१	४२	४२	४१	४२	४२	४१	४१	४१	४१	४१	४९६
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	१६	३२	४८	४८	४८	४८	४८	९६	९६	३२	३२	३२	१६	५७६
एकुण जि.प. कृषि विभाग नांदेड जिल्हा	१९	४३	५९	५९	६०	६०	६०	१०८	१०७	४३	४२	४२	२१	७०४
नांदेड जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४४	८४	१००	१०१	१०२	१०१	१०२	१५०	१४८	८४	८३	८३	६२	१२००
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
ता.कृ.अ.	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	१०८
एकुण राज्य कृषि विभाग परभणी जिल्हा	१४	२६	२६	२७	२७	२६	२७	२७	२६	२६	२६	२६	२६	३१६
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	९	१८	२७	२७	२७	२७	२७	५४	५४	१८	१८	१८	९	३२४
एकुण जि.प. कृषि विभाग परभणी जिल्हा	१२	२९	३८	३८	३९	३९	३९	६६	६५	२९	२८	२८	१४	४५२
परभणी जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	५५	६४	६५	६६	६५	६६	९३	९१	५५	५४	५४	४०	७६८
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
ता.कृ.अ.	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
एकुण राज्य कृषि विभाग हिंगोली जिल्हा	१०	२२	२२	२३	२३	२२	२३	२३	२२	२२	२२	२२	२२	२६८

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	६	६	७	७	७	७	६	६	५	५	०	६८
कृ.अ.पं.स.	५	१०	१५	१५	१५	१५	१५	३०	३०	१०	१०	१०	५	१८०
एकुण जि.प. कृषि विभाग हिंगोली जिल्हा	८	२१	२६	२६	२७	२७	२७	४२	४१	२१	२०	२०	१०	३०८
हिंगोली जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	१८	४३	४८	४९	५०	४९	५०	६५	६३	४३	४२	४२	३२	५७६
लातूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. लातूर विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	५	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	७२०
जि. अ. कृ. अ.	५	०	०	५	५	०	५	५	०	०	०	०	०	२०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
उ.वि.कृ.अ.	९	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	२१६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	९	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	२१६
ता.कृ.अ.	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	५७६
एकुण राज्य कृषि विभाग लातूर विभाग एकुण	८१	१४९	१४९	१५४	१५४	१४९	१५४	१५४	१४९	१४९	१४९	१४९	१४९	१८०८
कृ.वि. अ.	५	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
जि.कृ.अ.	५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
मोहीम अधिकारी	५	३०	३०	३०	३५	३५	३५	३५	३०	३०	२५	२५	०	३४०
कृ.अ.पं.स.	४८	९६	१४४	१४४	१४४	१४४	१४४	२८८	२८८	९६	९६	९६	४८	१७२८
एकुण जि.प. कृषि विभाग लातूर विभाग एकुण	६३	१५१	१९९	१९९	२०४	२०४	२०४	३४८	३४३	१५१	१४६	१४६	७३	२३६८
लातूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१४६	३२०	३६८	३७३	३७८	३७३	३७८	५२२	५१२	३२०	३१५	३१५	२४२	४४१६
अमरावती विभाग - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. अमरावती विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ.अ.	१४	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
एकुण राज्य कृषि विभाग अमरावती जिल्हा	२३	४०	४०	४१	४१	४०	४१	४१	४०	४०	४०	४०	४०	४८४
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	६	६	८	८	६	४	४	४	४	७२
कृ.अ.पं.स.	१४	२८	४२	४२	४२	४२	४२	८४	८४	२८	४२	१४	१४	५०४
एकुण जि.प. कृषि विभाग अमरावती जिल्हा	१७	३९	५५	५५	५३	५३	५५	९७	९५	३७	५१	२३	२३	६३६
अमरावती जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४२	९९	११५	११६	११४	११३	११६	१५८	१५५	९७	१११	८३	८३	१३६०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ.अ.	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१५६
एकुण राज्य कृषि विभाग बुलढाणा जिल्हा	२२	३८	३८	३९	३९	३८	३९	३९	३८	३८	३८	३८	३८	४६०
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	६	६	८	८	६	४	४	४	४	७२
कृ.अ.पं.स.	१३	२६	३९	३९	३९	३९	३९	७८	७८	२६	३९	१३	१३	४६८
एकुण जि.प. कृषि विभाग बुलढाणा जिल्हा	१६	३७	५२	५२	५०	५०	५२	९१	८९	३५	४८	२२	२२	६००
बुलढाणा जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३८	७५	९०	९१	८९	८८	९१	१३०	१२७	७३	८६	६०	६०	१०६०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
ता.कृ.अ.	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	८४
एकुण राज्य कृषि विभाग अकोला जिल्हा	१४	२८	२८	२९	२९	२८	२९	२९	२८	२८	२८	२८	२८	३४०
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	६	६	८	८	६	४	४	४	४	७२
कृ.अ.पं.स.	७	१४	२१	२१	२१	२१	२१	४२	४२	१४	२१	७	७	२५२
एकुण जि.प. कृषि विभाग अकोला जिल्हा	१०	२५	३४	३४	३२	३२	३४	५५	५३	२३	३०	१६	१६	३८४
अकोला जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२४	५३	६२	६३	६१	६०	६३	८४	८१	५१	५८	४४	४४	७२४

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
ता.कृ.अ.	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१९२
एकुण राज्य कृषि विभाग यवतमाळ जिल्हा	२७	४५	४५	४६	४६	४५	४६	४६	४५	४५	४५	४५	४५	५४४
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	६	६	८	८	६	४	४	४	४	७२
कृ.अ.पं.स.	१६	३२	४८	४८	४८	४८	४८	९६	९६	३२	४८	१६	१६	५७६
एकुण जि.प. कृषि विभाग यवतमाळ जिल्हा	१९	४३	६१	६१	५९	५९	६१	१०९	१०७	४१	५७	२५	२५	७०८
यवतमाळ जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४६	८८	१०६	१०७	१०५	१०४	१०७	१५५	१५२	८६	१०२	७०	७०	१२५२
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
ता.कृ.अ.	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
एकुण राज्य कृषि विभाग वाशिम जिल्हा	११	२३	२३	२४	२४	२३	२४	२४	२३	२३	२३	२३	२३	२८०
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	६	६	८	८	६	४	४	४	४	७२
कृ.अ.पं.स.	६	१२	१८	१८	१८	१८	१८	३६	३६	१२	१८	६	६	२१६
एकुण जि.प. कृषि विभाग वाशिम जिल्हा	९	२३	३१	३१	२९	२९	३१	४९	४७	२१	२७	१५	१५	३४८
वाशिम जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२०	४६	५४	५५	५३	५२	५५	७३	७०	४४	५०	३८	३८	६२८
अमरावती विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण वि.कृ.स.सं. अमरावती विभाग	२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
जि.गु.नि.नि.	५	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	६०	७२०
जि. अ. कृ. अ.	५	०	०	५	५	०	५	५	०	०	०	०	०	२०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
उ.वि.कृ.अ.	१३	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	३१२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१३	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	३१२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
ता.कृ .अ.	५६	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५७	६८४
एकुण राज्य कृषि विभाग अमरावती विभाग एकुण	९७	१७४	१७४	१७९	१७९	१७४	१७९	१७९	१७४	१७४	१७४	१७४	१७४	२१०८
कृ .वि. अ.	५	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
जि.कृ.अ.	५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
मोहीम अधिकारी	५	३०	४०	४०	३०	३०	४०	४०	३०	२०	२०	२०	२०	३६०
कृ.अ.पं.स.	५६	११२	१६८	१६८	१६८	१६८	१६८	३३६	३३६	११२	१६८	५६	५६	२०१६
एकुण जि.प. कृषि विभाग अमरावती विभाग एकुण	७१	१६७	२३३	२३३	२२३	२२३	२३३	४०१	३९१	१५७	२१३	१०१	१०१	२६७६
अमरावती विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१७०	३६१	४२७	४३२	४२२	४१७	४३२	६००	५८५	३५१	४०७	२९५	२९५	५०२४
नागपूर विभाग - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१४	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४६
एकुण वि.कृ.स.सं. नागपूर विभाग	२	२०	२०	२०	२२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४२
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ .अ.	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
ता.कृ .अ.	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१५६
एकुण राज्य कृषि विभाग नागपूर जिल्हा	२४	४२	४२	४३	४३	४२	४३	४३	४२	४२	४२	४२	४२	५०८
कृ .वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	६	६	८	८	६	४	४	४	४	७२
कृ.अ.पं.स.	१३	२६	३९	३९	३९	३९	३९	७८	७८	२६	३९	१३	१३	४६८
एकुण जि.प. कृषि विभाग नागपूर जिल्हा	१६	३७	५२	५२	५०	५०	५२	९१	८९	३५	४८	२२	२२	६००
नागपूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४२	९९	११४	११५	११५	११२	११५	१५४	१५१	९७	११०	८४	८४	१३५०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ .अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ .अ.	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
एकुण राज्य कृषि विभाग वर्धा जिल्हा	१७	३३	३३	३४	३४	३३	३४	३४	३३	३३	३३	३३	३३	४००
कृ .वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	६	६	८	८	६	४	४	४	४	७२
कृ.अ.पं.स.	८	१६	२४	२४	२४	२४	२४	४८	४८	१६	२४	८	८	२८८
एकुण जि.प. कृषि विभाग वर्धा जिल्हा	११	२७	३७	३७	३५	३५	३७	६१	५९	२५	३३	१७	१७	४२०
वर्धा जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२८	६०	७०	७१	६९	६८	७१	९५	९२	५८	६६	५०	५०	८२०
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
ता.कृ.अ.	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
एकुण राज्य कृषि विभाग भंडारा जिल्हा	१५	२९	२९	३०	३०	२९	३०	३०	२९	२९	२९	२९	२९	३५२
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	६	६	८	८	६	४	४	४	४	७२
कृ.अ.पं.स.	८	१६	२४	२४	२४	२४	२४	४८	४८	१६	२४	८	८	२८८
एकुण जि.प. कृषि विभाग भंडारा जिल्हा	११	२७	३७	३७	३५	३५	३७	६१	५९	२५	३३	१७	१७	४२०
भंडारा जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	५६	६६	६७	६५	६४	६७	९१	८८	५४	६२	४६	४६	७७२
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
ता.कृ.अ.	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
एकुण राज्य कृषि विभाग चंद्रपूर जल्हा	२६	४४	४४	४५	४५	४४	४५	४५	४४	४४	४४	४४	४४	५३२
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	६	६	८	८	६	४	४	४	४	७२
कृ.अ.पं.स.	१५	३०	४५	४५	४५	४५	४५	९०	९०	३०	४५	१५	१५	५४०
एकुण जि.प. कृषि विभाग चंद्रपूर जिल्हा	१८	४१	५८	५८	५६	५६	५८	१०३	१०१	३९	५४	२४	२४	६७२
चंद्रपूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४४	८५	१०२	१०३	१०१	१००	१०३	१४८	१४५	८३	९८	६८	६८	१२०४
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ.अ.	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४८
ता.कृ .अ.	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
एकुण राज्य कृषि विभाग गोंदिया जल्हा	१५	२९	२९	३०	३०	२९	३०	३०	२९	२९	२९	२९	२९	३५२
कृ .वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	६	६	८	८	६	४	४	४	४	७२
कृ.अ.पं.स.	८	१६	२४	२४	२४	२४	२४	४८	४८	१६	२४	८	८	२८८
एकुण जि.प. कृषि विभाग गोंदिया जिल्हा	११	२७	३७	३७	३५	३५	३७	६१	५९	२५	३३	१७	१७	४२०
गांदिया जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	५६	६६	६७	६५	६४	६७	९१	८८	५४	६२	४६	४६	७७२
जि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१२
उ.वि.कृ .अ.	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
ता.कृ .अ.	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
एकुण राज्य कृषि विभाग गडचिरोली जल्हा	२१	३७	३७	३८	३८	३७	३८	३८	३७	३७	३७	३७	३७	४४८
कृ .वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२४
जि.कृ.अ.	१	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३६
मोहीम अधिकारी	१	६	८	८	६	६	८	८	६	४	४	४	४	७२
कृ.अ.पं.स.	१२	२४	३६	३६	३६	३६	३६	७२	७२	२४	३६	१२	१२	४३२
एकुण जि.प. कृषि विभाग गडचिरोली जिल्हा	१५	३५	४९	४९	४७	४७	४९	८५	८३	३३	४५	२१	२१	५६४
गडचिरोली जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३६	७२	८६	८७	८५	८४	८७	१२३	१२०	७०	८२	५८	५८	१०१२
नागपूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे														
तंत्र अधिकारी	१	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	९६
वि.गु.नि.नि.	१	१२	१२	१२	१४	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४६
एकुण वि.कृ.स.सं. नागूपर विभाग	२	२०	२०	२०	२२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४२
जि.गु.नि.नि.	६	७२	७२	७२	७२	७२	७२	७२	७२	७२	७२	७२	७२	८६४
जि. अ. कृ . अ.	६	०	०	६	६	०	६	६	०	०	०	०	०	२४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	७२
उ.वि.कृ .अ.	१८	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	४३२
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	१८	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	३६	४३२
ता.कृ .अ.	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	७६८
एकुण राज्य कृषि विभाग नागपूर विभाग एकुण	११८	२१४	२१४	२२०	२२०	२१४	२२०	२२०	२१४	२१४	२१४	२१४	२१४	२५९२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
कृ.वि. अ.	६	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१४४
जि.कृ.अ.	६	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	२१६
मोहीम अधिकारी	६	३६	४८	४८	३६	३६	४८	४८	३६	२४	२४	२४	२४	४३२
कृ.अ.पं.स.	६४	१२८	१९२	१९२	१९२	१९२	१९२	३८४	३८४	१२८	१९२	६४	६४	२३०४
एकुण जि.प. कृषि विभाग नागपूर विभाग एकुण	८२	१९४	२७०	२७०	२५८	२५८	२७०	४६२	४५०	१८२	२४६	११८	११८	३०९६
नागपूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	२०२	४२८	५०४	५१०	५००	४९२	५१०	७०२	६८४	४१६	४८०	३५२	३५२	५९३०
एकूण राज्य - बियाणे														
तंत्र अधिकारी एकूण	८	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	६४	७६८
वि.गु.नि.नि. एकूण	८	९६	९६	९६	९८	९६	९६	९६	९६	९६	९६	९६	९६	११५४
एकुण वि.कृ.स.सं. राज्य	१६	१६०	१६०	१६०	१६२	१६०	१६०	१६०	१६०	१६०	१६०	१६०	१६०	१९२२
जि.गु.नि.नि.	३४	४०८	४०८	४०८	४०८	४०८	४०८	४०८	४०८	४०८	४०८	४०८	४०८	४८९६
जि. अ. कृ. अ.	३४	०	०	३४	३४	०	३४	३४	०	०	०	०	०	१३६
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	३४	३४	३४	३४	३४	३४	३४	३४	३४	३४	३४	३४	३४	४०८
उ.वि.कृ.अ.	९०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	२१६०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	९०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०	२१६०
ता.कृ.अ.	३५२	३५३	३५३	३५३	३५३	३५३	३५३	३५३	३५३	३५३	३५३	३५३	३५३	४२३६
एकुण राज्य कृषि विभाग राज्य एकुण	६३४	११५५	११५५	११८९	११८९	११५५	११८९	११८९	११५५	११५५	११५५	११५५	११५५	१३९९६
कृ.वि. अ.	३४	६८	६८	६८	६८	६८	६८	६८	६८	६८	६८	६८	६८	८१६
जि.कृ.अ.	३४	१०२	१०२	१०२	१०२	१०२	१०२	१०२	१०२	१०२	१०२	१०२	१०२	१२२४
मोहीम अधिकारी	३४	२०४	२४८	२४८	२३८	२३८	२६०	२६०	१९३	१६०	१३७	१३७	७७	२४००
कृ.अ.पं.स.	३५२	७०४	१०५६	१०५६	१०५६	१०५६	१०५६	२११२	२११२	७०४	८२४	५८४	३५२	१२६७२
एकुण जि.प.कृषि विभाग राज्य एकुण	४५४	१०७८	१४७४	१४७४	१४६४	१४६४	१४८६	२५४२	२४७५	१०३४	११३१	८९१	५९९	१७११२
महाराष्ट्र राज्य एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	११०४	२३९३	२७८९	२८२३	२८१५	२७७९	२८३५	३८९१	३७९०	२३४९	२४४६	२२०६	१९१४	३३०३०

प्रपत्र (बीज प्रमाणिकरण प्रयोगशाळा)

विभागनिहाय, जिल्हानिहाय,महिनानिहाय, निरिक्षकनिहाय बियाणे नमुने काढण्याच्या लक्षांकाची विगतवारी सन २०२३-२४

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
नाशिक विभाग														
तंत्र अधिकारी	१			४	४				४	४				**१६**
वि.गु.नि.नि.	१			८	८				८	८				**३२**
एकुण वि.कृ.स.सं. नाशिक विभाग	**२**	**०**	**०**	**१२**	**१२**	**०**	**०**	**०**	**१२**	**१२**	**०**	**०**	**०**	**४८**
जि.गु.नि.नि.	१			४	४				४	४				**१६**
जि. अ. कृ. अ.	१													**०**
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१			२	२				२	२				**८**
उ.वि.कृ.अ.	४			१६	१६				१६	१६				**६४**
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४			२०	२०				२०	२०				**८०**
ता.कृ.अ.	१५			३०	३०				३०	३०				**१२०**
एकुण राज्य कृषि विभाग नाशिक जिल्हा	**२६**	**०**	**०**	**७२**	**७२**	**०**	**०**	**०**	**७२**	**७२**	**०**	**०**	**०**	**२८८**
कृ.वि. अ.	१			१	१				१	१				**४**
जि.कृ.अ.	१			५	५				५	५				**२०**
मोहीम अधिकारी	१			५	५				५	५				**२०**
कृ.अ.पं.स.	१५			३०	३०				३०	३०				**१२०**
एकुण जि.प. कृषि विभाग नाशिक जिल्हा	**१८**	**०**	**०**	**४१**	**४१**	**०**	**०**	**०**	**४१**	**४१**	**०**	**०**	**०**	**१६४**
नाशिक जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	**४६**	**०**	**०**	**१२५**	**१२५**	**०**	**०**	**०**	**१२५**	**१२५**	**०**	**०**	**०**	**५००**
जि.गु.नि.नि.	१			५	५				५	५				**२०**
जि. अ. कृ. अ.	१													**०**
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१			१	१				१	१				**४**
उ.वि.कृ.अ.	१			२	२				२	२				**८**
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१			२	२				२	२				**८**
ता.कृ.अ.	४			१२	१२				१२	१२				**४८**
एकुण राज्य कृषि विभाग धुळे जिल्हा	**९**	**०**	**०**	**२२**	**२२**	**०**	**०**	**०**	**२२**	**२२**	**०**	**०**	**०**	**८८**
कृ.वि. अ.	१			२	२				२	२				**८**
जि.कृ.अ.	१			५	५				५	५				**२०**
मोहीम अधिकारी	१			५	५				५	५				**२०**
कृ.अ.पं.स.	४			१६	१६				१६	१६				**६४**
एकुण जि.प. कृषि विभाग धुळे जिल्हा	**७**	**०**	**०**	**२८**	**२८**	**०**	**०**	**०**	**२८**	**२८**	**०**	**०**	**०**	**११२**
धुळे जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	**१६**	**०**	**०**	**५०**	**५०**	**०**	**०**	**०**	**५०**	**५०**	**०**	**०**	**०**	**२००**
जि.गु.नि.नि.	१			४	४				४	४				**१६**
जि. अ. कृ. अ.	१													**०**
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१			२	२				२	२				**८**
उ.वि.कृ.अ.	३			१५	१५				१५	१५				**६०**

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकूण
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	३			१५	१५				१५	१५				६०
ता.कृ .अ.	१५			३०	३०				३०	३०				१२०
एकुण राज्य कृषि विभाग जळगांव जिल्हा	२४	०	०	६६	६६	०	०	०	६६	६६	०	०	०	२६४
कृ .वि. अ.	१			२	२				२	२				८
जि.कृ.अ.	१			६	६				६	६				२४
मोहीम अधिकारी	१			६	६				६	६				२४
कृ.अ.पं.स.	१५			४५	४५				४५	४५				१८०
एकुण जि.प. कृषि विभाग जळगांव जिल्हा	१८	०	०	५९	५९	०	०	०	५९	५९	०	०	०	२३६
जळगांव जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४२	०	०	१२५	१२५	०	०	०	१२५	१२५	०	०	०	५००
नाशिक विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.														
तंत्र अधिकारी	१	०	०	४	४	०	०	०	४	४	०	०	०	१६
वि.गु.नि.नि.	१	०	०	८	८	०	०	०	८	८	०	०	०	३२
एकुण वि.कृ.स.सं. नाशिक विभाग	२	०	०	१२	१२	०	०	०	१२	१२	०	०	०	४८
जि.गु.नि.नि.	३	०	०	१३	१३	०	०	०	१३	१३	०	०	०	५२
जि. अ. कृ . अ.	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	३	०	०	५	५	०	०	०	५	५	०	०	०	२०
उ.वि.कृ .अ.	८	०	०	३३	३३	०	०	०	३३	३३	०	०	०	१३२
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	८	०	०	३७	३७	०	०	०	३७	३७	०	०	०	१४८
ता.कृ .अ.	३४	०	०	७२	७२	०	०	०	७२	७२	०	०	०	२८८
एकुण राज्य कृषि विभाग नाशिक विभाग एकुण	५९	०	०	१६०	१६०	०	०	०	१६०	१६०	०	०	०	६४०
कृ .वि. अ.	३	०	०	५	५	०	०	०	५	५	०	०	०	२०
जि.कृ.अ.	३	०	०	१६	१६	०	०	०	१६	१६	०	०	०	६४
मोहीम अधिकारी	३	०	०	१६	१६	०	०	०	१६	१६	०	०	०	६४
कृ.अ.पं.स.	३४	०	०	९१	९१	०	०	०	९१	९१	०	०	०	३६४
एकुण जि.प. कृषि विभाग नाशिक विभाग एकुण	४३	०	०	१२८	१२८	०	०	०	१२८	१२८	०	०	०	५१२
नाशिक विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१०४	०	०	३००	३००	०	०	०	३००	३००	०	०	०	१२००
पुणे विभाग														
जि.गु.नि.नि.	१			०	०				०	०				०
जि. अ. कृ . अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१													०
उ.वि.कृ .अ.	४													०
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	४			४	४				४	४				१६
ता.कृ .अ.	१४			२८	२८				२८	२८				११२
एकुण राज्य कृषि विभाग अहमदनगर जिल्हा	२५	०	०	३२	३२	०	०	०	३२	३२	०	०	०	१२८
कृ .वि. अ.	१			०	०				०	०				०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
जि.कृ.अ.	१			६	६				६	६				२४
मोहीम अधिकारी	१			६	६				६	६				२४
कृ.अ.पं.स.	१४			५६	५६				५६	५६				२२४
एकुण जि.प. कृषि विभाग अहमदनगर जिल्हा	१७	०	०	६८	६८	०	०	०	६८	६८	०	०	०	२७२
अहमदनगर जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	४२	०	०	१००	१००	०	०	०	१००	१००	०	०	०	४००
पुणे विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.														
तंत्र अधिकारी	१			०	०				०	०				०
वि.गु.नि.नि.	१													०
एकुण वि.कृ.स.सं. पुणे विभाग	१													०
जि.गु.नि.नि.	१			०	०				०	०				०
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१													०
उ.वि.कृ.अ.	४													०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४			४	४				४	४				१६
ता.कृ.अ.	१४			२८	२८				२८	२८				११२
एकुण राज्य कृषि विभाग पुणे विभाग एकुण	२५	०	०	३२	३२	०	०	०	३२	३२	०	०	०	१२८
कृ.वि. अ.	१			०	०				०	०				०
जि.कृ.अ.	१			६	६				६	६				२४
मोहीम अधिकारी	१			६	६				६	६				२४
कृ.अ.पं.स.	१४			५६	५६				५६	५६				२२४
एकुण जि.प. कृषि विभाग पुणे विभाग एकुण	१७	०	०	६८	६८	०	०	०	६८	६८	०	०	०	२७२
पुणे विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	४३	०	०	१००	१००	०	०	०	१००	१००	०	०	०	४००
औरंगाबाद विभाग														
तंत्र अधिकारी	१													०
वि.गु.नि.नि.	१													०
एकुण वि.कृ.स.सं. औरंगाबाद विभाग	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	१			२	२				२	२				८
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१			१	१				१	१				४
उ.वि.कृ.अ.	३			९	९				९	९				३६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३			९	९				९	९				३६
ता.कृ.अ.	९			२७	२७				२७	२७				१०८
एकुण राज्य कृषि विभाग औरंगाबाद जिल्हा	१८	०	०	४८	४८	०	०	०	४८	४८	०	०	०	१९२
कृ.वि. अ.	१			२	२				२	२				८
जि.कृ.अ.	१			७	७				७	७				२८

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
मोहीम अधिकारी	१			७	७				७	७				२८
कृ.अ.पं.स.	९			३६	३६				३६	३६				१४४
एकुण जि.प. कृषि विभाग औरंगाबाद जिल्हा	१२	०	०	५२	५२	०	०	०	५२	५२	०	०	०	२०८
औरंगाबाद जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	३२	०	०	१००	१००	०	०	०	१००	१००	०	०	०	४००
जि.गु.नि.नि.	१			२	२				२	२				८
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१			१	१				१	१				४
उ.वि.कृ.अ.	३			६	६				६	६				२४
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३			९	९				९	९				३६
ता.कृ.अ.	११			२२	२२				२२	२२				८८
एकुण राज्य कृषि विभाग बीड जिल्हा	२०	०	०	४०	४०	०	०	०	४०	४०	०	०	०	१६०
कृ.वि. अ.	१			२	२				२	२				८
जि.कृ.अ.	१			७	७				७	७				२८
मोहीम अधिकारी	१			७	७				७	७				२८
कृ.अ.पं.स.	११			४४	४४				४४	४४				१७६
एकुण जि.प. कृषि विभाग बीड जिल्हा	१४	०	०	६०	६०	०	०	०	६०	६०	०	०	०	२४०
बीड जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	३४	०	०	१००	१००	०	०	०	१००	१००	०	०	०	४००
औरंगाबाद विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.														
तंत्र अधिकारी	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वि.गु.नि.नि.	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकुण वि.कृ.स.सं. औरंगाबाद विभाग	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	२	०	०	४	४	०	०	०	४	४	०	०	०	१६
जि. अ. कृ. अ.	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	२	०	०	२	२	०	०	०	२	२	०	०	०	८
उ.वि.कृ.अ.	६	०	०	१५	१५	०	०	०	१५	१५	०	०	०	६०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	६	०	०	१८	१८	०	०	०	१८	१८	०	०	०	७२
ता.कृ.अ.	२०	०	०	४९	४९	०	०	०	४९	४९	०	०	०	१९६
एकुण राज्य कृषि विभाग औरंगाबाद विभाग एकुण	३८	०	०	८८	८८	०	०	०	८८	८८	०	०	०	३५२
कृ.वि. अ.	२	०	०	४	४	०	०	०	४	४	०	०	०	१६
जि.कृ.अ.	२	०	०	१४	१४	०	०	०	१४	१४	०	०	०	५६
मोहीम अधिकारी	२	०	०	१४	१४	०	०	०	१४	१४	०	०	०	५६
कृ.अ.पं.स.	२०	०	०	८०	८०	०	०	०	८०	८०	०	०	०	३२०
एकुण जि.प. कृषि विभाग औरंगाबाद विभाग एकुण	२६	०	०	११२	११२	०	०	०	११२	११२	०	०	०	४४८
औरंगाबाद विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	६६	०	०	२००	२००	०	०	०	२००	२००	०	०	०	८००

एकूण राज्य - बियाणे													
निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी एकूण	३	०	०	४	४	०	०	०	४	४	०	०	०	१६
वि.गु.नि.नि. एकूण	३	०	०	८	८	०	०	०	८	८	०	०	०	३२
एकुण वि.कृ.स.सं. राज्य	६	०	०	१२	१२	०	०	०	१२	१२	०	०	०	४८
जि.गु.नि.नि.	६	०	०	१७	१७	०	०	०	१७	१७	०	०	०	६८
जि. अ. कृ. अ.	६	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	६	०	०	७	७	०	०	०	७	७	०	०	०	२८
उ.वि.कृ.अ.	१८	०	०	४८	४८	०	०	०	४८	४८	०	०	०	१९२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१८	०	०	५९	५९	०	०	०	५९	५९	०	०	०	२३६
ता.कृ.अ.	६८	०	०	१४९	१४९	०	०	०	१४९	१४९	०	०	०	५९६
एकुण राज्य कृषि विभाग राज्य एकुण	१२२	०	०	२८०	२८०	०	०	०	२८०	२८०	०	०	०	११२०
कृ.वि. अ.	६	०	०	९	९	०	०	०	९	९	०	०	०	३६
जि.कृ.अ.	६	०	०	३६	३६	०	०	०	३६	३६	०	०	०	१४४
मोहीम अधिकारी	६	०	०	३६	३६	०	०	०	३६	३६	०	०	०	१४४
कृ.अ.पं.स.	६८	०	०	२२७	२२७	०	०	०	२२७	२२७	०	०	०	९०८
एकुण जि.प.कृषि विभाग राज्य एकुण	८६	०	०	३०८	३०८	०	०	०	३०८	३०८	०	०	०	१२३२
महाराष्ट्र राज्य एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	२१४	०	०	६००	६००	०	०	०	६००	६००	०	०	०	२४००

–

प्रपत्र (महाबीज प्रयोगशाळा)

विभागनिहाय, जिल्हानिहाय,महिनानिहाय, निरिक्षकनिहाय बियाणे नमुने काढण्याच्या लक्षांकाची विगतवारी सन २०२३-२४

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
नाशिक विभाग - बियाणे (महाबीज प्रयोगशाळा)														
तंत्र अधिकारी	१													०
वि.गु.नि.नि.	१													०
एकुण वि.कृ.स.सं. नाशिक विभाग	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	१													०
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१													०
उ.वि.कृ.अ.	४	४												४
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	४												४
ता.कृ.अ.	१५	१५												१५
एकुण राज्य कृषि विभाग नाशिक जिल्हा	२६	२३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२३
कृ.वि. अ.	१	१												१
जि.कृ.अ.	१	१												१
मोहीम अधिकारी	१	१												१
कृ.अ.पं.स.	१५	१५												१५
एकुण जि.प. कृषि विभाग नाशिक जिल्हा	१८	१८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१८
नाशिक जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४६	४१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	४१
जि.गु.नि.नि.	१	१												१
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१												१
उ.वि.कृ.अ.	१	१												१
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	१												१
ता.कृ.अ.	४	४												४
एकुण राज्य कृषि विभाग धुळे जिल्हा	९	८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	८
कृ.वि. अ.	१	१												१
जि.कृ.अ.	१	१												१
मोहीम अधिकारी	१	१												१
कृ.अ.पं.स.	४	४												४
एकुण जि.प. कृषि विभाग धुळे जिल्हा	७	७	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	७
धुळे जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	१६	१५	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१५

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकूण
जि.गु.नि.नि.	१	१												१
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१												१
उ.वि.कृ.अ.	३	३												३
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	३												३
ता.कृ.अ.	१५													०
एकुण राज्य कृषि विभाग जळगांव जिल्हा	२४	८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	८
कृ.वि. अ.	१	१												१
जि.कृ.अ.	१	१												१
मोहीम अधिकारी	१	१												१
कृ.अ.पं.स.	१५	१५												१५
एकुण जि.प. कृषि विभाग जळगांव जिल्हा	१८	१८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१८
जळगांव जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४२	२६	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२६
नाशिक विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे (महाबीज प्रयोगशाळा)														
तंत्र अधिकारी	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वि.गु.नि.नि.	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकुण वि.कृ.स.सं. नाशिक विभाग	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	४	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२
जि. अ. कृ. अ.	४	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	४	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	१०	८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	८
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१०	८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	८
ता.कृ.अ.	४०	१९	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१९
एकुण राज्य कृषि विभाग नाशिक विभाग एकुण	७२	३९	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३९
कृ.वि. अ.	४	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३
जि.कृ.अ.	४	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३
मोहीम अधिकारी	४	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३
कृ.अ.पं.स.	४०	३४	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३४
एकुण जि.प. कृषि विभाग नाशिक विभाग एकुण	५२	४३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	४३
नाशिक विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१२६	८२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	८२
औरंगाबाद विभाग - बियाणे (महाबीज प्रयोगशाळा)														
जि.गु.नि.नि.	१	१												१
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१												१
उ.वि.कृ.अ.	२	२												२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	२												२
ता.कृ.अ.	८	८												८
एकुण राज्य कृषि विभाग जालना जिल्हा	१५	१४	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१४
कृ.वि. अ.	१	१												१
जि.कृ.अ.	१	१												१
मोहीम अधिकारी	१	१												१
कृ.अ.पं.स.	८	८												८
एकुण जि.प. कृषि विभाग जालना जिल्हा	११	११	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	११
जालना जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	२५	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२५
औरंगाबाद विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे (महाबीज प्रयोगशाळा)														
तंत्र अधिकारी	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वि.गु.नि.नि.	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकुण वि.कृ.स.सं. औरंगाबाद विभाग	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	३	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
जि. अ. कृ. अ.	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	३	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
उ.वि.कृ.अ.	८	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	८	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२
ता.कृ.अ.	२८	८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	८
एकुण राज्य कृषि विभाग औरंगाबाद विभाग एकुण	५३	१४	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१४
कृ.वि. अ.	३	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
जि.कृ.अ.	३	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
मोहीम अधिकारी	३	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
कृ.अ.पं.स.	२८	८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	८
एकुण जि.प. कृषि विभाग औरंगाबाद विभाग एकुण	३७	११	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	११
औरंगाबाद विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	९२	२५	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२५
लातूर विभाग - बियाणे (महाबीज प्रयोगशाळा)														
तंत्र अधिकारी	१	०												०
वि.गु.नि.नि.	१	०												०
एकुण वि.कृ.स.सं. लातूर विभाग	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	१	२	१	१	२	२	१						१	१०
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	२	१	१	२	२	१						१	१०
उ.वि.कृ.अ.	२	४	२	२	४	४	२						२	२०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	२	४	२	२	४	४	२						२	**२०**
ता.कृ .अ.	१०	१०	१०		१०	१०	१०						१०	**६०**
एकुण राज्य कृषि विभाग लातूर जिल्हा	**१७**	**२२**	**१६**	**६**	**२२**	**२२**	**१६**	**०**	**०**	**०**	**०**	**०**	**१६**	**१२०**
कृ .वि. अ.	१	२	१	१	२	२	१						१	**१०**
जि.कृ.अ.	१	३	१	१	३	३	१						१	**१३**
मोहीम अधिकारी	१	३	१	१	३	३	१						१	**१३**
कृ.अ.पं.स.	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०						१०	**७०**
एकुण जि.प. कृषि विभाग लातूर जिल्हा	**१३**	**१८**	**१३**	**१३**	**१८**	**१८**	**१३**	**०**	**०**	**०**	**०**	**०**	**१३**	**१०६**
लातूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	**३२**	**४०**	**२९**	**१९**	**४०**	**४०**	**२९**	**०**	**०**	**०**	**०**	**०**	**२९**	**२२६**
जि.गु.नि.नि.	१	०	१	१	०	०	१						१	**४**
जि. अ. कृ. अ.	१													**०**
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	२	१	१	२	२	१						१	**१०**
उ.वि.कृ .अ.	२	४	२	२	४	४	२						२	**२०**
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	२	४	२	२	४	४	२						२	**२०**
ता.कृ .अ.	८	८			८	८								**२४**
एकुण राज्य कृषि विभाग उ.बाद जिल्हा	**१५**	**१८**	**६**	**६**	**१८**	**१८**	**६**	**०**	**०**	**०**	**०**	**०**	**६**	**७८**
कृ .वि. अ.	१	२	१	१	२	२	१						१	**१०**
जि.कृ.अ.	१	२	१	३	२	२	१						१	**१२**
मोहीम अधिकारी	१	२	१	२	२	२	१						१	**११**
कृ.अ.पं.स.	८	१६	८	८	१६	१६	८						८	**८०**
एकुण जि.प. कृषि विभाग उ.बाद जिल्हा	**११**	**२२**	**११**	**१४**	**२२**	**२२**	**११**	**०**	**०**	**०**	**०**	**०**	**११**	**११३**
उस्मानाबाद जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	**२६**	**४०**	**१७**	**२०**	**४०**	**४०**	**१७**	**०**	**०**	**०**	**०**	**०**	**१७**	**१९१**
जि.गु.नि.नि.	१	१			१	१								**३**
जि. अ. कृ. अ.	१													**०**
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	१	१	१	१	१	१						१	**७**
उ.वि.कृ .अ.	३	३	३	३	३	३	३						३	**२१**
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	३	३	३	३	३	३	३						३	**२१**
ता.कृ .अ.	१६	१६	०	०	१६	१६	०						०	**४८**
एकुण राज्य कृषि विभाग नांदेड जिल्हा	**२५**	**२४**	**७**	**७**	**२४**	**२४**	**७**	**०**	**०**	**०**	**०**	**०**	**७**	**१००**
कृ .वि. अ.	१	१	१	१	१	१	१						१	**७**
जि.कृ.अ.	१	१	१	२	१	१	१						१	**८**
मोहीम अधिकारी	१	१	१	१	१	१	१						१	**७**
कृ.अ.पं.स.	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६						१६	**११२**
एकुण जि.प. कृषि विभाग नांदेड जिल्हा	**१९**	**१९**	**१९**	**२०**	**१९**	**१९**	**१९**	**०**	**०**	**०**	**०**	**०**	**१९**	**१३४**

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकुण
नांदेड जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	४४	४३	२६	२७	४३	४३	२६	०	०	०	०	०	२६	२३४
जि.गु.नि.नि.	१	१	१	१	१	१	१						१	७
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१						१	७
उ.वि.कृ.अ.	१	१	१	१	१	१	१						१	७
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१						१	७
ता.कृ.अ.	९	९		९	९	९								३६
एकुण राज्य कृषि विभाग परभणी जिल्हा	१४	१३	४	१३	१३	१३	४	०	०	०	०	०	४	६४
कृ.वि. अ.	१	१	१	१	१	१	१						१	७
जि.कृ.अ.	१	१	१	१	१	१	१						१	७
मोहीम अधिकारी	१	१	१	१	१	१	१						१	७
कृ.अ.पं.स.	९	९	९	९	९	९	९						९	६३
एकुण जि.प. कृषि विभाग परभणी जिल्हा	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	०	०	०	०	०	१२	८४
परभणी जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	२६	२५	१६	२५	२५	२५	१६	०	०	०	०	०	१६	१४८
जि.गु.नि.नि.	१	१	१	१	१	१	१						१	७
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१						१	७
उ.वि.कृ.अ.	१	१	१	१	१	१	१						१	७
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१						१	७
ता.कृ.अ.	५	५			५	५								१५
एकुण राज्य कृषि विभाग हिंगोली जिल्हा	१०	९	४	४	९	९	४	०	०	०	०	०	४	४३
कृ.वि. अ.	१	१	१	१	१	१	१						१	७
जि.कृ.अ.	१	१	१	१	१	१	१						१	७
मोहीम अधिकारी	१	१	१	१	१	१	१						१	७
कृ.अ.पं.स.	५	५	५	५	५	५	५						५	३५
एकुण जि.प. कृषि विभाग हिंगोली जिल्हा	८	८	८	८	८	८	८	०	०	०	०	०	८	५६
हिंगोली जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	१८	१७	१२	१२	१७	१७	१२	०	०	०	०	०	१२	९९
लातूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे (महाबीज प्रयोगशाळा)														
तंत्र अधिकारी	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वि.गु.नि.नि.	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकुण वि.कृ.स.सं. लातूर विभाग	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	५	५	४	४	५	५	४	०	०	०	०	०	४	३१
जि. अ. कृ. अ.	५	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	५	७	५	५	७	७	५	०	०	०	०	०	५	४१
उ.वि.कृ.अ.	९	१३	९	९	१३	१३	९	०	०	०	०	०	९	७५
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	९	१३	९	९	१३	१३	९	०	०	०	०	०	९	७५
ता.कृ.अ.	४८	४८	१०	९	४८	४८	१०	०	०	०	०	०	१०	१८३
एकुण राज्य कृषि विभाग लातूर विभाग एकुण	८१	८६	३७	३६	८६	८६	३७	०	०	०	०	०	३७	४०५
कृ.वि. अ.	५	७	५	५	७	७	५	०	०	०	०	०	५	४१
जि.कृ.अ.	५	८	५	८	८	८	५	०	०	०	०	०	५	४७
मोहीम अधिकारी	५	८	५	६	८	८	५	०	०	०	०	०	५	४५
कृ.अ.पं.स.	४८	५६	४८	४८	५६	५६	४८	०	०	०	०	०	४८	३६०
एकुण जि.प. कृषि विभाग लातूर विभाग एकुण	६३	७९	६३	६७	७९	७९	६३	०	०	०	०	०	६३	४९३
लातूर विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१४६	१६५	१००	१०३	१६५	१६५	१००	०	०	०	०	०	१००	८९८
अमरावती विभाग - बियाणे (महाबीज प्रयोगशाळा)														
तंत्र अधिकारी	१													०
वि.गु.नि.नि.	१													०
एकुण वि.कृ.स.सं. अमरावती विभाग	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	९
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	९
उ.वि.कृ.अ.	३	३	३	६	३	३	३				३	३	३	३०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	३	३	६	३	३	३				३	३	३	३०
ता.कृ.अ.	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४				१४	१४	१४	१२६
एकुण राज्य कृषि विभाग अमरावती जिल्हा	२३	२२	२२	२८	२२	२२	२२	०	०	०	२२	२२	२२	२०४
कृ.वि. अ.	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	९
जि.कृ.अ.	१	१	१	४	१	१	१				१	१	१	१२
मोहीम अधिकारी	१	१	१	४	१	१	१				१	१	१	१२
कृ.अ.पं.स.	१४	१४	१४	२८	१४	१४	१४				१४	१४	१४	१४०
एकुण जि.प. कृषि विभाग अमरावती जिल्हा	१७	१७	१७	३७	१७	१७	१७	०	०	०	१७	१७	१७	१७३
अमरावती जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४२	३९	३९	६५	३९	३९	३९	०	०	०	३९	३९	३९	३७७
जि.गु.नि.नि.	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	९
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	९
उ.वि.कृ.अ.	३	३	३	६	३	३	३				३	३	३	३०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	३	३	६	३	३	३				३	३	३	३०
ता.कृ.अ.	१३		१३	१३	१३	१३	१३				१३	१३	१३	१०४

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
एकुण राज्य कृषि विभाग बुलढाणा जिल्हा	**२२**	**८**	**२१**	**२७**	**२१**	**२१**	**२१**	**०**	**०**	**०**	**२१**	**२१**	**२१**	**१८२**
कृ.वि. अ.	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	**९**
जि.कृ.अ.	१	१	१	४	१	१	१				१	१	१	**१२**
मोहीम अधिकारी	१	१	१	४	१	१	१				१	१	१	**१२**
कृ.अ.पं.स.	१३	१३	१३	२६	१३	१३	१३				१३	१३	१३	**१३०**
एकुण जि.प. कृषि विभाग बुलढाणा जिल्हा	**१६**	**१६**	**१६**	**३५**	**१६**	**१६**	**१६**	**०**	**०**	**०**	**१६**	**१६**	**१६**	**१६३**
बुलढाणा जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	**३८**	**२४**	**३७**	**६२**	**३७**	**३७**	**३७**	**०**	**०**	**०**	**३७**	**३७**	**३७**	**३४५**
जि.गु.नि.नि.	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	**९**
जि. अ. कृ. अ.	१													**०**
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	**९**
उ.वि.कृ.अ.	२	२	२	४	२	२	२				२	२	२	**२०**
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	२	२	४	२	२	२				२	२	२	**२०**
ता.कृ.अ.	७		७	७	७	७	७				७	७	७	**५६**
एकुण राज्य कृषि विभाग अकोला जिल्हा	**१४**	**६**	**१३**	**१७**	**१३**	**१३**	**१३**	**०**	**०**	**०**	**१३**	**१३**	**१३**	**११४**
कृ.वि. अ.	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	**९**
जि.कृ.अ.	१	१	१	४	१	१	१				१	१	१	**१२**
मोहीम अधिकारी	१	१	१	४	१	१	१				१	१	१	**१२**
कृ.अ.पं.स.	७	७	७	१४	७	७	७				७	७	७	**७०**
एकुण जि.प. कृषि विभाग अकोला जिल्हा	**१०**	**१०**	**१०**	**२३**	**१०**	**१०**	**१०**	**०**	**०**	**०**	**१०**	**१०**	**१०**	**१०३**
अकोला जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	**२४**	**१६**	**२३**	**४०**	**२३**	**२३**	**२३**	**०**	**०**	**०**	**२३**	**२३**	**२३**	**२१७**
जि.गु.नि.नि.	१	२	२	२	२	२	२				२	२	२	**१८**
जि. अ. कृ. अ.	१													**०**
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	२	२	२	२	२	२				२	२	२	**१८**
उ.वि.कृ.अ.	४	८	८	१२	८	८	८				८	८	८	**७६**
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	८	८	१२	८	८	८				८	८	८	**७६**
ता.कृ.अ.	१६		१६	१६	१६	१६	१६				१६	१६	१६	**१२८**
एकुण राज्य कृषि विभाग यवतमाळ जिल्हा	**२७**	**२०**	**३६**	**४४**	**३६**	**३६**	**३६**	**०**	**०**	**०**	**३६**	**३६**	**३६**	**३१६**
कृ.वि. अ.	१	२	२	२	२	२	२				२	२	२	**१८**
जि.कृ.अ.	१	२	२	५	२	२	२				२	२	२	**२१**
मोहीम अधिकारी	१	२	२	५	२	२	२				२	२	२	**२१**
कृ.अ.पं.स.	१६	३२	३२	३२	३२	३२	३२				३२	३२	३२	**२८८**
एकुण जि.प. कृषि विभाग यवतमाळ जिल्हा	**१९**	**३८**	**३८**	**४४**	**३८**	**३८**	**३८**	**०**	**०**	**०**	**३८**	**३८**	**३८**	**३४८**

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
यवतमाळ जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४६	५८	७४	८८	७४	७४	७४	०	०	०	७४	७४	७४	६६४
जि.गु.नि.नि.	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	९
जि. अ. कृ. अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	९
उ.वि.कृ.अ.	१	१	१	२	१	१	१				१	१	१	१०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	१	१	२	१	१	१				१	१	१	१०
ता.कृ.अ.	६		६	६	६	६	६				६	६	६	४८
एकुण राज्य कृषि विभाग वाशिम जिल्हा	११	४	१०	१२	१०	१०	१०	०	०	०	१०	१०	१०	८६
कृ.वि. अ.	१	१	१	१	१	१	१				१	१	१	९
जि.कृ.अ.	१	१	२	५	२	२	२				२	२	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	१	२	५	२	२	२				२	२	२	२०
कृ.अ.पं.स.	६	६	१२	२४	१२	१२	१२				१२	१२	१२	११४
एकुण जि.प. कृषि विभाग वाशिम जिल्हा	९	९	१७	३५	१७	१७	१७	०	०	०	१७	१७	१७	१६३
वाशिम जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२०	१३	२७	४७	२७	२७	२७	०	०	०	२७	२७	२७	२४९
अमरावती विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे (महाबीज प्रयोगशाळा)														
तंत्र अधिकारी	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वि.गु.नि.नि.	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकुण वि.कृ.स.सं. अमरावती विभाग	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	५	६	६	६	६	६	६	०	०	०	६	६	६	५४
जि. अ. कृ. अ.	५	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	५	६	६	६	६	६	६	०	०	०	६	६	६	५४
उ.वि.कृ.अ.	१३	१७	१७	३०	१७	१७	१७	०	०	०	१७	१७	१७	१६६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१३	१७	१७	३०	१७	१७	१७	०	०	०	१७	१७	१७	१६६
ता.कृ.अ.	५६	१४	५६	५६	५६	५६	५६	०	०	०	५६	५६	५६	४६२
एकुण राज्य कृषि विभाग अमरावती विभाग एकुण	९७	६०	१०२	१२८	१०२	१०२	१०२	०	०	०	१०२	१०२	१०२	९०२
कृ.वि. अ.	५	६	६	६	६	६	६	०	०	०	६	६	६	५४
जि.कृ.अ.	५	६	७	२२	७	७	७	०	०	०	७	७	७	७७
मोहीम अधिकारी	५	६	७	२२	७	७	७	०	०	०	७	७	७	७७
कृ.अ.पं.स.	५६	७२	७८	१२४	७८	७८	७८	०	०	०	७८	७८	७८	७४२
एकुण जि.प. कृषि विभाग अमरावती विभाग एकुण	७१	९०	९८	१७४	९८	९८	९८	०	०	०	९८	९८	९८	९५०
अमरावती विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१७०	१५०	२००	३०२	२००	२००	२००	०	०	०	२००	२००	२००	१८५२

नागपूर विभाग - बियाणे (महाबीज प्रयोगशाळा)														
निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१													०
वि.गु.नि.नि.	१													०
एकुण वि.कृ.स.सं. नागपूर विभाग	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	१	१												१
जि. अ. कृ . अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०			०	०								०
उ.वि.कृ .अ.	४	४												४
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	४	४												४
ता.कृ .अ.	१३													०
एकुण राज्य कृषि विभाग नागपूर जिल्हा	२४	९	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	९
कृ .वि. अ.	१	१												१
जि.कृ.अ.	१	१												१
मोहीम अधिकारी	१	१												१
कृ.अ.पं.स.	१३	१३			१३	१३								३९
एकुण जि.प. कृषि विभाग नागपूर जिल्हा	१६	१६	०	०	१३	१३	०	०	०	०	०	०	०	४२
नागपूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४२	२५	०	०	१३	१३	०	०	०	०	०	०	०	५१
जि.गु.नि.नि.	१	०			०	०								०
जि. अ. कृ . अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०			०	०								०
उ.वि.कृ .अ.	३	३												३
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	३	३												३
ता.कृ .अ.	८	८												८
एकुण राज्य कृषि विभाग वर्धा जिल्हा	१७	१४	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१४
कृ .वि. अ.	१	१												१
जि.कृ.अ.	१	१												१
मोहीम अधिकारी	१	१												१
कृ.अ.पं.स.	८	८			८	८								२४
एकुण जि.प. कृषि विभाग वर्धा जिल्हा	११	११	०	०	८	८	०	०	०	०	०	०	०	२७
वर्धा जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२८	२५	०	०	८	८	०	०	०	०	०	०	०	४१
जि.गु.नि.नि.	१	१												१
जि. अ. कृ . अ.	१													०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	१												१
उ.वि.कृ .अ.	४	४												४

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	४												४
ता.कृ.अ.	१५													०
एकुण राज्य कृषि विभाग चंद्रपूर जल्हा	२६	१०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१०
कृ.वि. अ.	१	१												१
जि.कृ.अ.	१	१												१
मोहीम अधिकारी	१	१												१
कृ.अ.पं.स.	१५	१५			१५	१५								४५
एकुण जि.प. कृषि विभाग चंद्रपूर जिल्हा	१८	१८	०	०	१५	१५	०	०	०	०	०	०	०	४८
चंद्रपूर जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	४४	२८	०	०	१५	१५	०	०	०	०	०	०	०	५८
नागपूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - बियाणे (महाबीज प्रयोगशाळा)														
तंत्र अधिकारी	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वि.गु.नि.नि.	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकुण वि.कृ.स.सं. नागूपर विभाग	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	६	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२
जि. अ. कृ. अ.	६	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	६	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
उ.वि.कृ.अ.	१८	११	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	११
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१८	११	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	११
ता.कृ.अ.	६४	८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	८
एकुण राज्य कृषि विभाग नागपूर विभाग एकुण	११८	३३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३३
कृ.वि. अ.	६	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३
जि.कृ.अ.	६	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३
मोहीम अधिकारी	६	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३
कृ.अ.पं.स.	६४	३६	०	०	३६	३६	०	०	०	०	०	०	०	१०८
एकुण जि.प. कृषि विभाग नागपूर विभाग एकुण	८२	४५	०	०	३६	३६	०	०	०	०	०	०	०	११७
नागपूर विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	२०२	७८	०	०	३६	३६	०	०	०	०	०	०	०	१५०
एकूण राज्य - बियाणे (महाबीज प्रयोगशाळा)														
तंत्र अधिकारी एकुण	८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वि.गु.नि.नि. एकुण	८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकुण वि.कृ.स.सं. राज्य	१६	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	३४	१६	१०	१०	११	११	१०	०	०	०	६	६	१०	९०
जि. अ. कृ. अ.	३४	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	३४	१७	११	११	१३	१३	११	०	०	०	६	६	११	९९
उ.वि.कृ.अ.	९०	५१	२६	३९	३०	३०	२६	०	०	०	१७	१७	२६	२६२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	९०	५१	२६	३९	३०	३०	२६	०	०	०	१७	१७	२६	२६२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
ता.कृ .अ.	३५२	९७	६६	६५	१०४	१०४	६६	०	०	०	५६	५६	६६	६८०
एकुण राज्य कृषि विभाग राज्य एकुण	६३४	२३२	१३९	१६४	१८८	१८८	१३९	०	०	०	१०२	१०२	१३९	१३९३
कृ .वि. अ.	३४	२०	११	११	१३	१३	११	०	०	०	६	६	११	१०२
जि.कृ.अ.	३४	२१	१२	३०	१५	१५	१२	०	०	०	७	७	१२	१३१
मोहीम अधिकारी	३४	२१	१२	२८	१५	१५	१२	०	०	०	७	७	१२	१२९
कृ.अ.पं.स.	३५२	२०६	१२६	१७२	१७०	१७०	१२६	०	०	०	७८	७८	१२६	१२५२
एकुण जि.प.कृषि विभाग राज्य एकुण	४५४	२६८	१६१	२४१	२१३	२१३	१६१	०	०	०	९८	९८	१६१	१६१४
महाराष्ट्र राज्य एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	११०४	५००	३००	४०५	४०१	४०१	३००	०	०	०	२००	२००	३००	३००७

किटकनाशके

विभागनिहाय, जिल्हानिहाय,महिनानिहाय, निरिक्षकनिहाय किटकनाशकांचे नमुने काढण्याच्या लक्षांकाची विगतवारी सन २०२३-२४

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
ठाणे विभाग														
तंत्र अधिकारी	१	०	५	६	२	०	०	१	१	०	०	०	०	१५
वि.गु.नि.नि.	१	०	८	८	८	१	१	१	२	०	०	०	०	२९
एकुण वि.कृ.स.सं. ठाणे विभाग	२	०	१३	१४	१०	१	१	२	३	०	०	०	०	४४
जि.गु.नि.नि.	१	२	८	८	८	१	१	१	०	०	०	०	०	२९
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
उ.वि.कृ .अ.	१	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	१	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	२
ता.कृ .अ.	५	०	०	४	४	२	०	०	०	०	०	०	०	१०
एकुण राज्य कृषि विभाग ठाणे जिल्हा	१०	२	८	१५	१३	४	१	१	०	०	०	०	०	४४
कृ .वि. अ.	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
जि.कृ.अ.	१	०	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	२	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३
कृ.अ.पं.स.	५	०	४	१६	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२०
एकुण जि.प. कृषि विभाग ठाणे जिल्हा	८	०	६	२०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२६
ठाणे जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२०	२	२७	४९	२३	५	२	३	३	०	०	०	०	११४
जि.गु.नि.नि.	१	१	३	४	६	२	२	२	१	१	१	१	१	२५
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१
उ.वि.कृ .अ.	२	०	०	०	२	१	१	०	०	०	०	०	०	४
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	२	०	०	०	२	१	१	०	०	०	०	०	०	४
ता.कृ .अ.	८	०	०	०	६	२	२	४	२	०	०	०	०	१६
एकुण राज्य कृषि विभाग पालघर जिल्हा	१५	१	३	४	१८	६	६	६	३	१	१	१	१	५१
कृ .वि. अ.	१	०	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	०	०	०	३	२	०	०	०	०	०	५
कृ.अ.पं.स.	८	०	०	०	०	०	१०	२०	१०	०	०	०	०	४०
एकुण जि.प. कृषि विभाग पालघर जिल्हा	११	०	०	०	०	०	१५	२४	१०	०	०	०	०	४९
पालघर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	१	३	४	१८	६	२१	३०	१३	१	१	१	१	१००
जि.गु.नि.नि.	१	१	४	४	३	२	२	६	२	२	०	०	०	२६
जि. अ. कृ . अ.	१	०	१	१	१	१	१	०	०	०	०	०	०	५
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	१	१	१	१	१	०	०	०	०	०	५
उ.वि.कृ .अ.	४	०	०	२	२	०	२	०	०	०	०	०	०	६

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	०	१	१	१	०	१	०	०	०	०	०	०	४
ता.कृ.अ.	१५	०	५	६	८	४	४	५	१	१	१	०	०	३५
एकुण राज्य कृषि विभाग रायगड जिल्हा	२६	१	११	१५	१६	८	११	१२	३	३	१	०	०	८१
कृ.वि. अ.	१	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०	०	४
मोहीम अधिकारी	१	०	२	२	२	२	२	०	०	०	०	०	०	१०
कृ.अ.पं.स.	१५	०	१०	१४	१५	५	३	९	२	०	०	०	०	५८
एकुण जि.प. कृषि विभाग रायगड जिल्हा	१८	०	१२	१८	१८	८	६	१०	२	०	०	०	०	७४
रायगड जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४४	१	२३	३३	३४	१६	१७	२२	५	३	१	०	०	१५५
जि.गु.नि.नि.	१	०	३	४	४	३	३	४	३	३	३	३	०	३३
जि. अ. कृ. अ.	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	३	०	२	२	२	०	०	०	०	०	०	०	०	६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	०	०	४	२	०	०	०	०	०	०	०	०	६
ता.कृ.अ.	९	०	२	२	२	२	२	४	१	१	१	१	०	१८
एकुण राज्य कृषि विभाग रत्नागिरी जिल्हा	१८	०	८	१४	१०	५	५	८	४	४	४	४	०	६६
कृ.वि. अ.	१	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	२	१	१	१	०	०	०	०	०	०	०	५
कृ.अ.पं.स.	९	०	५	५	१०	०	०	२०	५	०	०	०	०	४५
एकुण जि.प. कृषि विभाग रत्नागिरी जिल्हा	१२	०	११	६	११	१	०	२०	५	०	०	०	०	५४
रत्नागिरी जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३०	०	१९	२०	२१	६	५	२८	९	४	४	४	०	१२०
जि.गु.नि.नि.	१	१	२	३	२	१	२	५	४	५	३	२	०	३०
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	२	०	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	०	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	६
ता.कृ.अ.	८	०	०	०	८	०	८	०	०	०	०	०	०	१६
एकुण राज्य कृषि विभाग सिंधुदुर्ग जिल्हा	१५	१	२	५	१७	७	११	५	४	५	३	२	०	६२
कृ.वि. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	१	१	१	१	१	०	०	०	०	०	५
कृ.अ.पं.स.	८	०	०	८	८	८	८	८	०	०	०	०	०	४०
एकुण जि.प. कृषि विभाग सिंधुदुर्ग जिल्हा	११	०	०	१०	१०	१०	१०	९	०	०	०	०	०	४९
सिंधुदुर्ग जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	१	२	१५	२७	१७	२१	१४	४	५	३	२	०	१११

ठाणे विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.														
तंत्र अधिकारी	१	०	५	६	२	०	०	१	१	०	०	०	०	१५
वि.गु.नि.नि.	१	०	८	८	८	१	१	१	२	०	०	०	०	२९
एकुण वि.कृ.स.सं. ठाणे विभाग	२	०	१३	१४	१०	१	१	२	३	०	०	०	०	४४
जि.गु.नि.नि.	५	५	२०	२३	२३	९	१०	१८	१०	११	७	६	१	१४३
जि. अ. कृ. अ.	५	०	२	३	३	१	१	०	०	०	०	०	०	१०
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	५	०	०	५	२	१	२	१	०	०	०	०	०	११
उ.वि.कृ.अ.	१२	०	२	४	१०	४	३	०	०	०	०	०	०	२३
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१२	०	१	६	८	५	२	०	०	०	०	०	०	२२
ता.कृ.अ.	४५	०	७	१२	२८	१०	१६	१३	४	२	२	१	०	९५
एकुण राज्य कृषि विभाग ठाणे विभाग एकुण	८४	५	३२	५३	७४	३०	३४	३२	१४	१३	९	७	१	३०४
कृ.वि. अ.	५	०	२	३	१	१	१	१	०	०	०	०	०	९
जि.कृ.अ.	५	०	२	३	१	१	३	२	०	०	०	०	०	१२
मोहीम अधिकारी	५	०	६	५	४	४	६	३	०	०	०	०	०	२८
कृ.अ.पं.स.	४५	०	१९	४३	३३	१३	२१	५७	१७	०	०	०	०	२०३
एकुण जि.प. कृषि विभाग ठाणे विभाग एकुण	६०	०	२९	५४	३९	१९	३१	६३	१७	०	०	०	०	२५२
कोकण विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१४६	५	७४	१२१	१२३	५०	६६	९७	३४	१३	९	७	१	६००
नाशिक विभाग														
तंत्र अधिकारी	१	१	१	४	४	४	४	२	२	१	१	१	०	२५
वि.गु.नि.नि.	१	१	८	८	८	८	८	७	७	५	५	२	१	६८
एकुण वि.कृ.स.सं. नाशिक विभाग	२	२	९	१२	१२	१२	१२	९	९	६	६	३	१	९३
जि.गु.नि.नि.	१	१	७	८	८	८	८	७	७	३	३	४	४	६८
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	४	०	०	४	४	४	२	२	२	२	०	०	०	२०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	०	०	०	४	४	०	०	०	०	०	०	०	८
ता.कृ.अ.	१५	०	०	०	१५	०	१५	०	०	०	०	०	०	३०
एकुण राज्य कृषि विभाग नाशिक जिल्हा	२६	१	७	१४	३२	१६	२६	९	९	५	३	४	४	१३०
कृ.वि. अ.	१	०	२	२	३	२	२	२	२	१	१	०	०	१७
जि.कृ.अ.	१	०	१	२	२	२	२	१	१	१	०	०	०	१२
मोहीम अधिकारी	१	०	२	९	९	७	६	६	३	३	३	१	१	५०
कृ.अ.पं.स.	१५	०	०	१७	१७	१९	१९	१८	४	५	५	१	०	१०५
एकुण जि.प. कृषि विभाग नाशिक जिल्हा	१८	०	५	३०	३१	३०	२९	२७	१०	१०	९	२	१	१८४
नाशिक जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४६	३	२१	५६	७५	५८	६७	४५	२८	२१	१८	९	६	४०७
जि.गु.नि.नि.	१	१	५	८	८	८	७	७	७	५	५	१	१	६३
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	१	१	२	२	२	१	१	०	०	०	०	१०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकूण
उ.वि.कृ.अ.	१	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	२
ता.कृ.अ.	४	०	०	०	४	०	४	०	०	०	०	०	०	८
एकुण राज्य कृषि विभाग धुळे जिल्हा	९	१	६	१०	१७	१२	१३	८	८	५	५	१	१	८७
कृ.वि. अ.	१	०	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	०	१३
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	२	२	२	१	१	१	१	१	०	११
मोहीम अधिकारी	१	०	२	५	५	५	५	५	५	५	२	१	०	४०
कृ.अ.पं.स.	४	०	१	८	८	८	६	६	०	०	०	०	०	३७
एकुण जि.प. कृषि विभाग धुळे जिल्हा	७	०	४	१५	१७	१७	१४	१३	७	७	४	३	०	१०१
धुळे जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	१६	१	१०	२५	३४	२९	२७	२१	१५	१२	९	४	१	१८८
जि.गु.नि.नि.	१	१	५	८	८	८	८	७	७	५	५	१	१	६४
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	२	०	०	०	२	२	०	०	०	०	०	०	०	४
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	०	०	५	७	५	५	६	६	६	४	४	२	५०
ता.कृ.अ.	६	०	५	७	७	७	६	६	६	५	५	१	०	५५
एकुण राज्य कृषि विभाग नंदुरबार जिल्हा	१३	१	१०	२२	२५	२२	२०	१९	१९	१६	१४	६	३	१७७
कृ.वि. अ.	१	०	०	२	२	२	१	१	१	१	०	०	०	१०
जि.कृ.अ.	१	०	०	२	२	४	४	२	२	०	०	०	०	१६
मोहीम अधिकारी	१	०	२	६	६	६	६	५	४	४	१	०	०	४०
कृ.अ.पं.स.	६	०	५	११	११	११	११	१०	८	८	५	०	०	८०
एकुण जि.प. कृषि विभाग नंदुरबार जिल्हा	९	०	७	२१	२१	२३	२२	१८	१५	१३	६	०	०	१४६
नंदुरबार जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२२	१	१७	४३	४६	४५	४२	३७	३४	२९	२०	६	३	३२३
जि.गु.नि.नि.	१	१	७	९	९	९	७	७	७	५	४	१	१	६७
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	१	२	२	२	२	१	१	१	०	०	०	१२
उ.वि.कृ.अ.	३	०	१	२	३	३	०	०	०	०	०	०	०	९
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	०	१	३	३	३	२	२	२	२	२	०	०	२०
ता.कृ.अ.	१५	०	३	१२	१२	१२	१२	८	९	८	६	६	५	९३
एकुण राज्य कृषि विभाग जळगांव जिल्हा	२४	१	१३	२९	३०	२९	२३	१८	१९	१६	१२	७	६	२०३
कृ.वि. अ.	१	०	२	२	२	२	२	१	१	१	०	०	०	१३
जि.कृ.अ.	१	०	०	३	५	५	५	३	४	३	३	१	१	३३
मोहीम अधिकारी	१	०	१	६	६	६	६	४	४	४	४	१	०	४२
कृ.अ.पं.स.	१५	०	७	१५	१७	१७	१५	१४	६	६	४	२	१	१०४
एकुण जि.प. कृषि विभाग जळगांव जिल्हा	१८	०	१०	२६	३०	३०	२८	२२	१५	१४	११	४	२	१९२
जळगांव जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४२	१	२३	५५	६०	५९	५१	४०	३४	३०	२३	११	८	३९५

नाशिक विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.														
तंत्र अधिकारी	१	१	१	४	४	४	४	२	२	१	१	१	०	२५
वि.गु.नि.नि.	१	१	८	८	८	८	८	७	७	५	५	२	१	६८
एकुण वि.कृ.स.सं. नाशिक विभाग	२	२	९	१२	१२	१२	१२	९	९	६	६	३	१	९३
जि.गु.नि.नि.	४	४	२४	३३	३३	३३	३०	२८	२८	१८	१७	७	७	२६२
जि. अ. कृ. अ.	४	०	०	४	४	०	०	०	०	०	०	०	०	८
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	४	०	२	५	४	४	६	२	२	१	०	०	०	२६
उ.वि.कृ.अ.	१०	०	१	६	१०	१०	२	२	२	२	०	०	०	३५
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१०	०	१	८	१५	१३	७	८	८	८	६	४	२	८०
ता.कृ.अ.	४०	०	८	१९	३८	१९	३७	१४	१५	१३	११	७	५	१८६
एकुण राज्य कृषि विभाग नाशिक विभाग एकुण	७२	४	३६	७५	१०४	७९	८२	५४	५५	४२	३४	१८	१४	५९७
कृ.वि. अ.	४	०	५	८	९	८	६	५	५	४	२	१	०	५३
जि.कृ.अ.	४	०	१	७	११	१३	१३	७	८	५	४	२	१	७२
मोहीम अधिकारी	४	०	७	२६	२६	२४	२३	२०	१६	१६	१०	३	१	१७२
कृ.अ.पं.स.	४०	०	१३	५१	५३	५५	५१	४८	१८	१९	१४	३	१	३२६
एकुण जि.प. कृषि विभाग नाशिक विभाग एकुण	५२	०	२६	९२	९९	१००	९३	८०	४७	४४	३०	९	३	६२३
नाशिक विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१२६	६	७१	१७९	२१५	१९१	१८७	१४३	१११	९२	७०	३०	१८	१३१३
पुणे विभाग														
तंत्र अधिकारी	१	०	०	८	७	६	३	२	१	०	०	०	०	२७
वि.गु.नि.नि.	१	०	०	१२	१२	१०	८	५	५	२	०	०	०	५४
एकुण वि.कृ.स.सं. पुणे विभाग	२	०	०	२०	१९	१६	११	७	६	२	०	०	०	८१
जि.गु.नि.नि.	१	०	६	६	१२	१२	१०	८	१०	१०	६	०	०	८०
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	२	१	०	०	०	०	२	०	०	०	५
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	२	०	०	२	२	०	०	०	१	०	७
उ.वि.कृ.अ.	३	०	०	०	३	३	०	३	०	३	०	०	०	१२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	०	०	३	३	३	०	३	०	३	०	०	०	१५
ता.कृ.अ.	१३	०	०	१३	१३	१३	१३	१३	०	०	०	०	०	६५
एकुण राज्य कृषि विभाग पुणे जिल्हा	२२	०	६	२६	३२	३१	२५	२९	१०	१८	६	१	०	१८४
कृ.वि. अ.	१	०	३	३	३	३	३	३	३	४	०	०	०	२५
जि.कृ.अ.	१	०	३	३	४	३	३	३	३	३	३	०	०	२८
मोहीम अधिकारी	१	०	५	५	५	८	५	८	८	५	५	०	०	५४
कृ.अ.पं.स.	१३	१३	१३	२६	२६	२६	२६	१३	१३	१३	०	०	०	१६९
एकुण जि.प. कृषि विभाग पुणे जिल्हा	१६	१३	२४	३७	३८	४०	३७	२७	२७	२५	८	०	०	२७६
पुणे जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	४०	१३	३०	८३	८९	८७	७३	६३	४३	४५	१४	१	०	५४१
जि.गु.नि.नि.	१	३	८	८	९	१०	८	७	१०	९	९	३	३	८७
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	०	१	०	०	०	१	१	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	१	१	०	१	१	०	०	१	०	०	५
उ.वि.कृ.अ.	४	०	०	४	४	२	३	३	२	२	०	०	०	२०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	०	२	३	२	२	२	२	२	३	२	०	०	२०
ता.कृ.अ.	१४	०	२	७	१४	६	१४	७	५	५	५	५	०	७०
एकुण राज्य कृषि विभाग अहमदनगर जिल्हा	२५	३	१२	२३	३१	२०	२८	२०	२०	२०	१७	८	३	२०५
कृ.वि. अ.	१	०	२	२	३	३	०	०	२	०	०	०	०	१२
जि.कृ.अ.	१	०	२	२	२	२	२	२	२	१	१	०	०	१६
मोहीम अधिकारी	१	०	३	५	५	५	४	३	४	४	४	२	०	३९
कृ.अ.पं.स.	१४	०	१९	२४	२३	२१	२५	१९	१८	१९	१३	६	०	१८७
एकुण जि.प. कृषि विभाग अहमदनगर जिल्हा	१७	०	२६	३३	३३	३१	३१	२४	२६	२४	१८	८	०	२५४
अहमदनगर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४२	३	३८	५६	६४	५१	५९	४४	४६	४४	३५	१६	३	४५९
जि.गु.नि.नि.	१	०	१०	१२	१५	५	४	१०	१०	८	१	०	०	७५
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	१	१	०	१	०	१	०	०	०	०	०	४
उ.वि.कृ.अ.	३	०	०	२	१	१	२	२	१	०	०	०	०	९
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	०	०	३	३	१	२	२	१	०	०	०	०	१२
ता.कृ.अ.	११	०	८	१४	१५	१०	१४	८	८	०	०	०	०	७७
एकुण राज्य कृषि विभाग सोलापूर जिल्हा	२०	०	१९	३३	३४	१८	२३	२३	२०	८	१	०	०	१७९
कृ.वि. अ.	१	०	२	२	२	२	२	२	२	१	०	०	०	१५
जि.कृ.अ.	१	०	३	३	३	२	२	३	३	१	०	०	०	२०
मोहीम अधिकारी	१	०	४	१०	१०	६	४	४	२	०	०	०	०	४०
कृ.अ.पं.स.	११	०	१२	३४	३४	११	१८	१६	१२	५	४	०	०	१४६
एकुण जि.प. कृषि विभाग सोलापूर जिल्हा	१४	०	२१	४९	४९	२१	२६	२५	१९	७	४	०	०	२२१
सोलापूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३४	०	४०	८२	८३	३९	४९	४८	३९	१५	५	०	०	४००
पुणे विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.														
तंत्र अधिकारी	१	४	२४	८	७	६	३	२	१	०	०	०	०	२७
वि.गु.नि.नि.	१	०	०	१२	१२	१०	८	५	५	२	०	०	०	५४
एकुण वि.कृ.स.सं. पुणे विभाग	२	४	२४	२०	१९	१६	११	७	६	२	०	०	०	८१
जि.गु.नि.नि.	३	३	२४	२६	३६	२७	२२	२५	३०	२७	१६	३	३	२४२
जि. अ. कृ. अ.	३	०	०	३	२	०	१	०	१	३	०	०	०	१०
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	३	०	१	४	१	१	३	४	०	०	१	१	०	१६
उ.वि.कृ.अ.	१०	०	०	६	८	६	५	८	३	५	०	०	०	४१
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१०	०	२	९	८	६	४	७	३	६	२	०	०	४७
ता.कृ.अ.	३८	०	१०	३४	४२	२९	४१	२८	१३	५	५	५	०	२१२
एकुण राज्य कृषि विभाग पुणे विभाग एकुण	६७	३	३७	८२	९७	६९	७६	७२	५०	४६	२४	९	३	५६८
कृ.वि. अ.	३	०	७	७	८	८	५	५	७	५	०	०	०	५२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकुण
जि.कृ.अ.	३	०	८	८	९	७	७	८	८	५	४	०	०	६४
मोहीम अधिकारी	३	०	१२	२०	२०	१९	१३	१५	१४	९	९	२	०	१३३
कृ.अ.पं.स.	३८	१३	४४	८४	८३	५८	६९	४८	४३	३७	१७	६	०	५०२
एकुण जि.प. कृषि विभाग पुणे विभाग एकुण	४७	१३	७१	११९	१२०	९२	९४	७६	७२	५६	३०	८	०	७५१
पुणे विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	११६	२०	१३२	२२१	२३६	१७७	१८१	१५५	१२८	१०४	५४	१७	३	१४००
कोल्हापूर विभाग														
तंत्र अधिकारी	१	०	१	२	२	४	४	२	२	२	१	०	०	२०
वि.गु.नि.नि.	१	२	५	१०	१०	५	१३	१०	५	५	३	२	०	७०
एकुण वि.कृ.स.सं. कोल्हापूर विभाग	२	२	६	१२	१२	९	१७	१२	७	७	४	२	०	९०
जि.गु.नि.नि.	१	१०	८	८	८	८	८	८	४	४	२	२	०	७०
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	१	१	०	१	०	०	०	०	०	०	३
उ.वि.कृ .अ.	३	०	०	२	२	२	१	१	१	०	०	०	०	९
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	३	०	०	२	२	०	२	२	२	१	१	०	०	१२
ता.कृ .अ.	१२	०	०	१३	१५	९	०	७	६	३	०	०	०	५३
एकुण राज्य कृषि विभाग कोल्हापूर जिल्हा	२१	१०	८	२७	२८	१९	१३	१८	१३	८	३	२	०	१४९
कृ .वि. अ.	१	०	०	१	१	०	१	०	१	१	०	०	०	५
जि.कृ.अ.	१	०	१	१	१	१	१	१	०	१	०	१	०	८
मोहीम अधिकारी	१	०	२	३	४	४	०	३	२	०	२	०	०	२०
कृ.अ.पं.स.	१२	०	१२	३१	३३	३०	११	१२	१३	९	५	३	०	१५९
एकुण जि.प. कृषि विभाग कोल्हापूर जिल्हा	१५	०	१५	३६	३९	३५	१३	१६	१६	११	७	४	०	१९२
कोल्हापूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३८	१२	२९	७५	७९	६३	४३	४६	३६	२६	१४	८	०	४३१
जि.गु.नि.नि.	१	२	१०	१०	१०	१०	१०	१०	५	५	५	३	०	८०
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	०	०	०	१	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	१	१	०	०	१	०	०	०	०	०	३
उ.वि.कृ .अ.	४	०	०	४	४	०	४	४	०	०	०	०	०	१६
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	४	०	०	४	६	५	४	२	३	०	०	०	०	२४
ता.कृ .अ.	११	०	१०	२०	१५	६	६	४	२	३	०	०	०	६६
एकुण राज्य कृषि विभाग सातारा जिल्हा	२२	२	२०	४०	३६	२१	२४	२२	१०	८	५	३	०	१९१
कृ .वि. अ.	१	०	०	१	१	१	०	१	१	०	०	०	०	५
जि.कृ.अ.	१	०	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	८	०
मोहीम अधिकारी	१	०	२	२	२	०	२	१	१	०	०	०	१०	०
कृ.अ.पं.स.	११	०	२२	३५	३०	१०	१६	१५	८	५	१	१	०	१४३
एकुण जि.प. कृषि विभाग सातारा जिल्हा	१४	०	२२	३९	३४	१४	१७	१९	११	७	२	१	०	१६६
सातारा जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३६	२	४२	७९	७०	३५	४१	४१	२१	१५	७	४	०	३५७

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
जि.गु.नि.नि.	१	५	१०	१०	१०	१५	१५	१०	५	५	३	२	०	९०
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	०	१	१	०	०	०	१	०	०	४
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	१	१	०	१	१	१	०	०	०	०	५
उ.वि.कृ.अ.	३	०	०	३	३	२	३	३	१	०	०	०	०	१५
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	०	०	४	४	३	६	३	२	२	०	०	०	२४
ता.कृ.अ.	१०	९	२	२०	२०	२	९	१५	०	०	३	०	०	८०
एकुण राज्य कृषि विभाग सांगली जिल्हा	१९	१४	१२	३९	३८	२३	३५	३२	९	७	७	२	०	२१८
कृ.वि. अ.	१	०	१	२	१	१	१	१	०	०	०	०	०	७
जि.कृ.अ.	१	०	१	२	१	२	१	१	०	०	०	०	०	८
मोहीम अधिकारी	१	०	२	४	४	३	३	३	०	०	१	१	०	२१
कृ.अ.पं.स.	१०	१४	१७	२२	२१	११	३१	३२	०	५	५	०	०	१५८
एकुण जि.प. कृषि विभाग सांगली जिल्हा	१३	१४	२१	३०	२७	१७	३६	३७	०	५	६	१	०	१९४
सांगली जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३२	२८	३३	६९	६५	४०	७१	६९	९	१२	१३	३	०	४१२
कोल्हापूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.														
तंत्र अधिकारी	१	०	१	२	२	४	४	२	२	२	१	०	०	२०
वि.गु.नि.नि.	१	२	५	१०	१०	५	१३	१०	५	५	३	२	०	७०
एकुण वि.कृ.स.सं. कोल्हापूर विभाग	२	२	६	१२	१२	९	१७	१२	७	७	४	२	०	९०
जि.गु.नि.नि.	३	१७	२८	२८	२८	३३	३३	२८	१४	१४	१०	७	०	२४०
जि. अ. कृ. अ.	३	०	०	३	०	१	२	१	०	०	१	०	०	८
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	३	०	०	३	३	०	२	२	१	०	०	०	०	११
उ.वि.कृ.अ.	१०	०	०	९	९	४	८	८	२	०	०	०	०	४०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१०	०	०	१०	१२	८	१२	७	७	३	१	०	०	६०
ता.कृ.अ.	३३	९	१२	५३	५०	१७	१५	२६	८	६	३	०	०	१९९
एकुण राज्य कृषि विभाग कोल्हापूर विभाग एकुण	६२	२६	४०	१०६	१०२	६३	७२	७२	३२	२३	१५	७	०	५५८
कृ.वि. अ.	३	०	१	४	३	२	२	२	२	१	०	०	०	१७
जि.कृ.अ.	३	०	२	४	३	४	३	३	१	२	१	१	०	२४
मोहीम अधिकारी	३	०	४	९	१०	९	३	८	३	१	३	१	०	५१
कृ.अ.पं.स.	३३	१४	५१	८८	८४	५१	५८	५९	२१	१९	११	४	०	४६०
एकुण जि.प. कृषि विभाग कोल्हापूर विभाग एकुण	४२	१४	५८	१०५	१००	६६	६६	७२	२७	२३	१५	६	०	५५२
कोल्हापूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१०६	४२	१०४	२२३	२१४	१३८	१५५	१५६	६६	५३	३४	१५	०	१२००
औरंगाबाद विभाग														
तंत्र अधिकारी	१	१	५	५	७	७	३	३	१	१	१	१	०	३५
वि.गु.नि.नि.	१	१	७	७	९	९	६	७	७	७	३	१	१	६५
एकुण वि.कृ.स.सं. औरंगाबाद विभाग	२	२	१२	१२	१६	१६	९	१०	८	८	४	२	१	१००

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
जि.गु.नि.नि.	१	०	७	७	८	८	८	७	५	४	४	१	१	६०
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	३	०	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	०	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	६
ता.कृ.अ.	९	०	०	०	९	०	९	०	०	०	०	०	०	१८
एकुण राज्य कृषि विभाग औरंगाबाद जिल्हा	१८	०	७	९	२४	१४	१८	७	५	४	४	१	१	९४
कृ.वि. अ.	१	०	१	१	२	२	२	१	१	१	०	०	०	११
जि.कृ.अ.	१	०	१	२	२	२	२	०	०	०	०	०	०	९
मोहीम अधिकारी	१	०	२	४	४	४	३	२	३	०	०	०	०	२२
कृ.अ.पं.स.	९	०	०	१०	१२	११	१०	१०	०	०	०	०	०	५३
एकुण जि.प. कृषि विभाग औरंगाबाद जिल्हा	१२	०	४	१७	२०	१९	१७	१३	४	१	०	०	०	९५
औरंगाबाद जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	३२	२	२३	३८	६०	४९	४४	३०	१७	१३	८	३	२	२८९
जि.गु.नि.नि.	१	१	८	८	८	८	६	६	६	४	४	१	१	६१
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	२	०	०	०	२	२	०	०	०	०	०	०	०	४
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	०	०	०	२	२	०	०	०	०	०	०	०	४
ता.कृ.अ.	८	०	०	०	८	०	८	०	०	०	०	०	०	१६
एकुण राज्य कृषि विभाग जालना जिल्हा	१५	१	८	१०	२१	१२	१५	६	६	४	४	१	१	८९
कृ.वि. अ.	१	०	०	२	२	२	२	१	०	१	०	०	०	१०
जि.कृ.अ.	१	०	१	०	१	२	१	०	१	०	०	०	०	६
मोहीम अधिकारी	१	०	२	५	५	४	१	१	२	०	०	०	०	२०
कृ.अ.पं.स.	८	०	०	१२	११	१०	१०	८	०	०	०	०	०	५१
एकुण जि.प. कृषि विभाग जालना जिल्हा	११	०	३	१९	१९	१८	१४	१०	३	१	०	०	०	८७
जालना जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	१	११	२९	४०	३०	२९	१६	९	५	४	१	१	१७६
जि.गु.नि.नि.	१	०	५	९	९	९	७	६	५	४	४	१	१	६०
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	३	०	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	०	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	६
ता.कृ.अ.	११	०	०	०	११	०	११	०	०	०	०	०	०	२२
एकुण राज्य कृषि विभाग बीड जिल्हा	२०	०	५	११	२७	१५	१९	६	५	४	४	१	१	९८
कृ.वि. अ.	१	०	१	२	२	२	२	१	१	१	०	०	०	१२
जि.कृ.अ.	१	०	१	२	२	२	१	१	०	०	०	०	०	९
मोहीम अधिकारी	१	०	२	४	४	४	१	१	४	१	०	०	०	२१

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
कृ.अ.पं.स.	११	०	०	१४	१४	१४	१३	१२	२	१	०	०	०	७०
एकुण जि.प. कृषि विभाग बीड जिल्हा	१४	०	४	२२	२२	२२	१७	१५	७	३	०	०	०	११२
बीड जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३४	०	९	३३	४९	३७	३६	२१	१२	७	४	१	१	२१०
औरंगाबाद विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.														
तंत्र अधिकारी	१	१	५	५	७	७	३	३	१	१	१	१	०	३५
वि.गु.नि.नि.	१	१	७	७	९	९	६	७	७	७	३	१	१	६५
एकुण वि.कृ.स.सं. औरंगाबाद विभाग	२	२	१२	१२	१६	१६	९	१०	८	८	४	२	१	१००
जि.गु.नि.नि.	३	१	२०	२४	२५	२५	२१	१९	१६	१२	१२	३	३	१८१
जि. अ. कृ . अ.	३	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	०	६
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	३	०	०	३	०	०	३	०	०	०	०	०	०	६
उ.वि.कृ .अ.	८	०	०	०	८	८	०	०	०	०	०	०	०	१६
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	८	०	०	०	८	८	०	०	०	०	०	०	०	१६
ता.कृ .अ.	२८	०	०	०	२८	०	२८	०	०	०	०	०	०	५६
एकुण राज्य कृषि विभाग औरंगाबाद विभाग एकुण	५३	१	२०	३०	७२	४१	५२	१९	१६	१२	१२	३	३	२८१
कृ .वि. अ.	३	०	२	५	६	६	६	३	२	३	०	०	०	३३
जि.कृ.अ.	३	०	३	४	५	६	४	१	१	०	०	०	०	२४
मोहीम अधिकारी	३	०	६	१३	१३	१२	५	४	९	१	०	०	०	६३
कृ.अ.पं.स.	२८	०	०	३६	३७	३५	३३	३०	२	१	०	०	०	१७४
एकुण जि.प. कृषि विभाग औरंगाबाद विभाग एकुण	३७	०	११	५८	६१	५९	४८	३८	१४	५	०	०	०	२९४
औरंगाबाद विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	९२	३	४३	१००	१४९	११६	१०९	६७	३८	२५	१६	५	४	६७५
लातूर विभाग														
तंत्र अधिकारी	१	०	१	३	३	४	४	३	३	३	३	१	०	२८
वि.गु.नि.नि.	१	५	६	६	६	६	६	६	६	३	०	०	०	५०
एकुण वि.कृ.स.सं. लातूर विभाग	२	५	७	९	९	१०	१०	९	९	६	३	१	०	७८
जि.गु.नि.नि.	१	५	६	६	६	६	६	६	६	३	०	०	०	५०
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ .अ.	२	०	०	२	२	०	०	०	०	०	०	०	०	४
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	२	०	०	२	२	०	०	०	०	०	०	०	०	४
ता.कृ .अ.	१०	०	०	१०	१०	०	०	०	०	०	०	०	०	२०
एकुण राज्य कृषि विभाग लातूर जिल्हा	१७	५	६	२२	२२	६	६	६	६	३	०	०	०	८२
कृ .वि. अ.	१	०	०	१	२	०	०	१	१	०	०	०	०	५
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	१	१	०	०	१	०	०	०	०	३
मोहीम अधिकारी	१	०	०	१	२	२	०	२	१	०	०	०	०	८
कृ.अ.पं.स.	१०	०	०	१०	२०	०	०	१०	१०	०	०	०	०	५०
एकुण जि.प. कृषि विभाग लातूर जिल्हा	१३	०	०	१२	२५	३	०	१३	१३	०	०	०	०	६६
लातूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३२	१०	१३	४३	५६	१९	१६	२८	२८	९	३	१	०	२२६

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
जि.गु.नि.नि.	१	५	६	६	६	६	६	६	६	३	०	०	०	५०
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ .अ.	२	०	०	२	२	०	०	०	०	०	०	०	०	४
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	२	०	०	२	२	०	०	०	०	०	०	०	०	४
ता.कृ .अ.	८	०	०	८	०	०	०	०	८	०	०	०	०	१६
एकुण राज्य कृषि विभाग उ.बाद जिल्हा	१५	५	६	२०	१२	६	६	६	१४	३	०	०	०	७८
कृ .वि. अ.	१	०	०	१	२	०	०	१	१	०	०	०	०	५
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	१	१	०	०	१	०	०	०	०	३
मोहीम अधिकारी	१	०	०	१	२	२	०	२	१	०	०	०	०	८
कृ.अ.पं.स.	८	०	०	८	८	८	०	८	८	०	०	०	०	४०
एकुण जि.प. कृषि विभाग उ.बाद जिल्हा	११	०	०	१०	१३	११	०	११	११	०	०	०	०	५६
उस्मानाबाद जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	५	६	३०	२५	१७	६	१७	२५	३	०	०	०	१३४
जि.गु.नि.नि.	१	०	२	८	८	८	८	९	९	८	०	०	०	६०
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ .अ.	३	०	०	३	०	०	०	०	३	०	०	०	०	६
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	३	०	०	३	०	०	०	०	३	०	०	०	०	६
ता.कृ .अ.	१६	०	०	०	१६	०	०	१६	०	०	०	०	०	३२
एकुण राज्य कृषि विभाग नांदेड जिल्हा	२५	०	२	१६	२६	८	८	२५	१५	८	०	०	०	१०८
कृ .वि. अ.	१	०	०	१	२	०	०	१	१	०	०	०	०	५
जि.कृ.अ.	१	०	०	१	२	२	०	१	०	०	०	०	०	६
मोहीम अधिकारी	१	०	०	२	३	२	०	२	२	०	०	०	०	११
कृ.अ.पं.स.	१६	०	०	१४	१४	१५	०	१५	१६	०	०	०	०	७४
एकुण जि.प. कृषि विभाग नांदेड जिल्हा	१९	०	०	१८	२१	१९	०	१९	१९	०	०	०	०	९६
नांदेड जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४४	०	२	३४	४७	२७	८	४४	३४	८	०	०	०	२०४
जि.गु.नि.नि.	१	२	५	८	८	८	८	९	९	३	०	०	०	६०
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ .अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
ता.कृ .अ.	९	०	०	०	९	०	०	०	९	०	०	०	०	१८
एकुण राज्य कृषि विभाग परभणी जिल्हा	१४	२	५	१२	२१	८	८	९	१८	३	०	०	०	८६
कृ .वि. अ.	१	०	०	१	१	०	०	१	१	०	०	०	०	४
जि.कृ.अ.	१	०	०	१	१	१	०	१	१	०	०	०	०	५
मोहीम अधिकारी	१	०	०	२	२	२	०	२	२	०	०	०	०	१०
कृ.अ.पं.स.	९	०	०	७	१०	९	०	८	८	०	०	०	०	४२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
एकुण जि.प. कृषि विभाग परभणी जिल्हा	१२	०	०	११	१४	१२	०	१२	१२	०	०	०	०	६१
परभणी जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	२६	२	५	२३	३५	२०	८	२१	३०	३	०	०	०	१४७
जि.गु.नि.नि.	१	२	८	८	८	८	८	७	७	४	०	०	०	६०
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
ता.कृ.अ.	५	०	०	०	०	०	५	५	०	०	०	०	०	१०
एकुण राज्य कृषि विभाग हिंगोली जिल्हा	१०	२	८	१२	१२	८	१३	१२	७	४	०	०	०	७८
कृ.वि. अ.	१	०	०	१	१	०	०	१	१	०	०	०	०	४
जि.कृ.अ.	१	०	०	१	१	१	०	१	१	०	०	०	०	५
मोहीम अधिकारी	१	०		२	२	२	०	१	२	१	०	०	०	१०
कृ.अ.पं.स.	५	०	०	३	६	५	०	०	४	४	०	०	०	२२
एकुण जि.प. कृषि विभाग हिंगोली जिल्हा	८	०	०	७	१०	८	०	३	८	५	०	०	०	४१
हिंगोली जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	१८	२	८	१९	२२	१६	१३	१५	१५	९	०	०	०	११९
लातूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.														
तंत्र अधिकारी	१	०	१	३	३	४	४	३	३	३	३	१	०	२८
वि.गु.नि.नि.	१	५	६	६	६	६	६	६	६	३	०	०	०	५०
एकुण वि.कृ.स.सं. लातूर विभाग	२	५	७	९	९	१०	१०	९	९	६	३	१	०	७८
जि.गु.नि.नि.	५	१४	२७	३६	३६	३६	३६	३७	३७	२१	०	०	०	२८०
जि. अ. कृ. अ.	५	०	०	५	५	०	०	०	०	०	०	०	०	१०
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	५	०	०	५	५	०	०	०	०	०	०	०	०	१०
उ.वि.कृ.अ.	९	०	०	९	६	०	०	०	३	०	०	०	०	१८
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	९	०	०	९	६	०	०	०	३	०	०	०	०	१८
ता.कृ.अ.	४८	०	०	१८	३५	०	५	२१	१७	०	०	०	०	९६
एकुण राज्य कृषि विभाग लातूर विभाग एकुण	८१	१४	२७	८२	९३	३६	४१	५८	६०	२१	०	०	०	४३२
कृ.वि. अ.	५	०	०	५	८	०	०	५	५	०	०	०	०	२३
जि.कृ.अ.	५	०	०	३	६	६	०	३	४	०	०	०	०	२२
मोहीम अधिकारी	५	०	०	८	११	१०	०	९	८	१	०	०	०	४७
कृ.अ.पं.स.	४८	०	०	४२	५८	३७	०	४१	४६	४	०	०	०	२२८
एकुण जि.प. कृषि विभाग लातूर विभाग एकुण	६३	०	०	५८	८३	५३	०	५८	६३	५	०	०	०	३२०
लातूर विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१४६	१९	३४	१४९	१८५	९९	५१	१२५	१३२	३२	३	१	०	८३०

अमरावती विभाग														
तंत्र अधिकारी	१	०	०	२	६	६	६	३	१	१	०	०	०	२५
वि.गु.नि.नि.	१	०	०	५	५	१०	१०	५	५	३	२	२	०	४७
एकुण वि.कृ.स.सं. अमरावती विभाग	२	०	०	७	११	१६	१६	८	६	४	२	२	०	७२
जि.गु.नि.नि.	१	१	६	६	६	६	६	६	६	६	५	४	१	५९
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	६
उ.वि.कृ .अ.	३	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	३	०	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	६
ता.कृ .अ.	१४	०	०	०	१४	०	१४	०	०	०	०	०	०	२८
एकुण राज्य कृषि विभाग अमरावती जिल्हा	२३	१	६	८	२७	१२	२१	६	६	६	५	४	१	१०३
कृ .वि. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	१	१	१	१	१	०	०	०	०	०	५
कृ.अ.पं.स.	१४	०	१४	१४	१४	१४	१४	१४	०	०	०	०	०	८४
एकुण जि.प. कृषि विभाग अमरावती जिल्हा	१७	०	१४	१६	१६	१६	१६	१५	०	०	०	०	०	९३
अमरावती जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	४२	१	२०	३१	५४	४४	५३	२९	१२	१०	७	६	१	२६८
जि.गु.नि.नि.	१	२	८	८	८	१०	१०	६	६	६	३	२	२	७१
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१
उ.वि.कृ .अ.	३	०	०	०	२	०	२	०	२	०	०	०	०	६
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	३	०	०	३	३	०	०	०	३	०	०	०	०	९
ता.कृ .अ.	१३	०	०	१३	१३	०	०	०	१३	०	०	०	०	३९
एकुण राज्य कृषि विभाग बुलढाणा जिल्हा	२२	२	८	२५	२८	१०	१२	६	२४	६	३	२	२	१२८
कृ .वि. अ.	१	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	१	१	१	२	०	०	०	०	०	०	५
कृ.अ.पं.स.	१३	०	०	१३	१३	१३	१३	१३	१३	०	०	०	०	७८
एकुण जि.प. कृषि विभाग बुलढाणा जिल्हा	१६	०	०	१५	१५	१५	१५	१४	१३	०	०	०	०	८७
बुलढाणा जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३८	२	८	४०	४३	२५	२७	२०	३७	६	३	२	२	२१५
जि.गु.नि.नि.	१	२	१०	१२	१२	१२	८	८	८	८	५	०	०	८५
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ .अ.	२	०	०	०	२	२	०	०	०	०	०	०	०	४
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	२	०	०	०	२	०	२	०	०	०	०	०	०	४
ता.कृ .अ.	७	०	०	०	७	०	७	०	०	०	०	०	०	१४

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
एकुण राज्य कृषि विभाग अकोला जिल्हा	१४	२	१०	१४	२४	१४	१८	८	८	८	५	०	०	१११
कृ.वि. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	३	३	३	३	३	०	०	०	०	०	१५
कृ.अ.पं.स.	७	०	०	१२	१२	१२	११	११	०	०	०	०	०	५८
एकुण जि.प. कृषि विभाग अकोला जिल्हा	१०	०	०	१६	१६	१६	१५	१४	०	०	०	०	०	७७
अकोला जिल्हा एकुण राज्य व जि.प.	२४	२	१०	३०	४०	३०	३३	२२	८	८	५	०	०	१८८
जि.गु.नि.नि.	१	१	७	७	६	५	७	७	६	५	४	०	०	५५
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	४	४	०	०	०	०	०	०	०	०	८
उ.वि.कृ.अ.	४	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	०	२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	०	०	०	४	४	०	०	०	०	०	०	०	८
ता.कृ.अ.	१६	०	०	०	१६	१६	०	०	०	०	०	०	०	३२
एकुण राज्य कृषि विभाग यवतमाळ जिल्हा	२७	१	७	१२	३०	२६	८	७	७	५	४	०	०	१०७
कृ.वि. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	१	१	१	१	१	०	०	०	०	०	५
कृ.अ.पं.स.	१६	०	०	१६	३२	१६	१६	१६	०	०	०	०	०	९६
एकुण जि.प. कृषि विभाग यवतमाळ जिल्हा	१९	०	०	१८	३४	१८	१८	१७	०	०	०	०	०	१०५
यवतमाळ जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४६	१	७	३०	६४	४४	२६	२४	७	५	४	०	०	२१२
जि.गु.नि.नि.	१	०	५	१०	१०	१०	१७	१२	५	५	४	०	०	७८
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	१	०	०	०	०	१	०	०	०	१	०	०	०	२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	१
ता.कृ.अ.	६	०	०	०	०	६	१	०	०	६	०	०	०	१३
एकुण राज्य कृषि विभाग वाशिम जिल्हा	११	०	५	१०	१०	१७	२०	१२	८	१२	४	०	०	९८
कृ.वि. अ.	१	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	०	१	१	१	०	०	१	१	०	०	५
कृ.अ.पं.स.	६	०	०	०	६	६	६	०	०	६	६	०	०	३०
एकुण जि.प. कृषि विभाग वाशिम जिल्हा	९	०	०	०	७	८	८	१	१	७	७	०	०	३९
वाशिम जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२०	०	५	१०	१७	२५	२८	१३	९	१९	११	०	०	१३७

अमरावती विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.														
तंत्र अधिकारी	१	०	०	२	६	६	६	३	१	१	०	०	०	२५
वि.गु.नि.नि.	१	०	०	५	५	१०	१०	५	५	३	२	२	०	४७
एकुण वि.कृ.स.सं. अमरावती विभाग	२	०	०	७	११	१६	१६	८	६	४	२	२	०	७२
जि.गु.नि.नि.	५	६	३६	४३	४२	४३	४८	३९	३१	३०	२१	६	३	३४८
जि. अ. कृ . अ.	५	०	०	३	३	०	२	०	२	०	०	०	०	१०
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	५	०	०	५	८	३	२	०	१	०	०	०	०	१९
उ.वि.कृ .अ.	१३	०	०	२	४	४	३	०	२	१	०	०	०	१६
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	१३	०	०	३	१२	७	२	०	४	०	०	०	०	२८
ता.कृ .अ.	५६	०	०	१३	५०	२२	२२	०	१३	६	०	०	०	१२६
एकुण राज्य कृषि विभाग अमरावती विभाग एकुण	९७	६	३६	६९	११९	७९	७९	३९	५३	३७	२१	६	३	५४७
कृ .वि. अ.	५	०	०	३	३	२	०	२	०	०	०	०	०	१०
जि.कृ.अ.	५	०	०	१	१	३	४	०	१	०	०	०	०	१०
मोहीम अधिकारी	५	०	०	६	७	७	८	५	०	१	१	०	०	३५
कृ.अ.पं.स.	५६	०	१४	५५	७७	६१	६०	५४	१३	६	६	०	०	३४६
एकुण जि.प. कृषि विभाग अमरावती विभाग एकुण	७१	०	१४	६५	८८	७३	७२	६१	१४	७	७	०	०	४०१
अमरावती विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	१७०	६	५०	१४१	२१८	१६८	१६७	१०८	७३	४८	३०	८	३	१०२०
नागपूर विभाग														
तंत्र अधिकारी	१	०	१	४	४	४	४	२	२	२	१	०	०	२४
वि.गु.नि.नि.	१	०	३	१०	१२	८	६	५	७	४	३	०	०	५८
एकुण वि.कृ.स.सं. नागपूर विभाग	२	०	४	१४	१६	१२	१०	७	९	६	४	०	०	८२
जि.गु.नि.नि.	१	०	६	१०	१०	१०	६	६	५	५	४	०	०	६२
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	१	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ .अ.	४	०	०	०	०	४	०	०	४	०	०	०	०	८
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	४	०	०	०	४	४	०	०	०	०	०	०	०	८
ता.कृ .अ.	१३	०	०	०	१३	०	१३	०	०	०	०	०	०	२६
एकुण राज्य कृषि विभाग नागपूर जिल्हा	२४	०	६	१२	२८	१८	२०	६	९	५	४	०	०	१०८
कृ .वि. अ.	१	०	१	१	१	१	१	१	०	०	०	०	०	६
जि.कृ.अ.	१	०	१	१	१	१	१	०	०	०	०	०	०	५
मोहीम अधिकारी	१	०	०	२	२	२	२	१	१	०	०	०	०	१०
कृ.अ.पं.स.	१३	०	०	१३	१३	१३	१३	१३	०	०	०	०	०	६५
एकुण जि.प. कृषि विभाग नागपूर जिल्हा	१६	०	२	१७	१७	१७	१७	१५	१	०	०	०	०	८६
नागपूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४२	०	१२	४३	६१	४७	४७	२८	१९	११	८	०	०	२७६
जि.गु.नि.नि.	१	०	०	१०	९	९	९	६	६	६	३	०	०	५८
जि. अ. कृ . अ.	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	३	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	०	६
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	०	०	३	३	०	०	०	०	०	०	०	०	६
ता.कृ.अ.	८	०	०	५	७	४	०	०	०	०	०	०	०	१६
एकुण राज्य कृषि विभाग वर्धा जिल्हा	१७	०	०	२१	२४	१३	१०	७	६	६	३	०	०	९०
कृ.वि. अ.	१	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	०	२	०	१	१	१	०	०	०	०	५
कृ.अ.पं.स.	८	०	०	७	९	१६	८	०	०	०	०	०	०	४०
एकुण जि.प. कृषि विभाग वर्धा जिल्हा	११	०	०	७	१३	१७	९	२	१	०	०	०	०	४९
वर्धा जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२८	०	०	२८	३७	३०	१९	९	७	६	३	०	०	१३९
जि.गु.नि.नि.	१	०	५	१०	३०	१५	५	५	५	०	०	०	०	७५
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	२	०	०	०	२	२	०	०	०	०	०	०	०	४
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	०	०	०	४	०	०	०	०	०	०	०	०	४
ता.कृ.अ.	७	०	०	०	८	८	०	०	०	०	०	०	०	१६
एकुण राज्य कृषि विभाग भंडारा जिल्हा	१४	०	५	१०	४६	२५	७	५	५	०	०	०	०	१०३
कृ.वि. अ.	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	०	४	३	३	०	०	०	०	०	०	१०
कृ.अ.पं.स.	७	०	०	०	२१	७	७	०	०	०	०	०	०	३५
एकुण जि.प. कृषि विभाग भंडारा जिल्हा	१०	०	०	०	२७	१०	१२	०	०	०	०	०	०	४९
भंडारा जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२४	०	५	१०	७३	३५	१९	५	५	०	०	०	०	१५२
जि.गु.नि.नि.	१	०	५	१२	१२	१२	७	७	७	२	१	०	०	६५
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	४	०	०	०	४	४	०	०	०	०	०	०	०	८
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	०	०	०	८	०	०	०	०	०	०	०	०	८
ता.कृ.अ.	१५	०	०	०	१५	१५	०	०	०	०	०	०	०	३०
एकुण राज्य कृषि विभाग चंद्रपूर जिल्हा	२६	०	५	१२	४१	३१	९	७	७	२	१	०	०	११५
कृ.वि. अ.	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	०	१	२	२	०	०	०	०	०	०	५
कृ.अ.पं.स.	१५	०	०	०	४५	१५	१५	०	०	०	०	०	०	७५
एकुण जि.प. कृषि विभाग चंद्रपूर जिल्हा	१८	०	०	०	४८	१७	१९	०	०	०	०	०	०	८४
चंद्रपूर जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	४४	०	५	१२	८९	४८	२८	७	७	२	१	०	०	१९९

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
जि.गु.नि.नि.	१	०	२	७	१५	१५	१२	१०	२	२	०	०	०	६५
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	२	०	०	०	२	२	०	०	०	०	०	०	०	४
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	०	०	०	४	०	०	०	०	०	०	०	०	४
ता.कृ.अ.	८	०	०	०	८	८	०	०	०	०	०	०	०	१६
एकुण राज्य कृषि विभाग गोंदिया जल्हा	१५	०	२	७	३१	२५	१४	१०	२	२	०	०	०	९३
कृ.वि. अ.	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	०	१	२	२	०	०	०	०	०	०	५
कृ.अ.पं.स.	८	०	०	०	१६	८	१६	०	०	०	०	०	०	४०
एकुण जि.प. कृषि विभाग गोंदिया जिल्हा	११	०	०	०	१९	१०	२०	०	०	०	०	०	०	४९
गोंदिया जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	२६	०	२	७	५०	३५	३४	१०	२	२	०	०	०	१४२
जि.गु.नि.नि.	१	०	५	७	१२	१२	६	६	७	५	०	०	०	६०
जि. अ. कृ. अ.	१	०	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	१	०	०	०	१	०	१	०	०	०	०	०	०	२
उ.वि.कृ.अ.	३	०	०	०	३	०	०	०	०	०	०	०	०	३
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	०	०	०	१	१	१	०	०	०	०	०	०	३
ता.कृ.अ.	१२	०	०	०	१२	०	०	०	०	०	०	०	०	१२
एकुण राज्य कृषि विभाग गडचिरोली जल्हा	२१	०	५	७	३०	१४	८	६	७	५	०	०	०	८२
कृ.वि. अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
जि.कृ.अ.	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	२
मोहीम अधिकारी	१	०	०	१	२	०	०	०	०	०	०	०	०	३
कृ.अ.पं.स.	१२	०	०	१२	१२	१२	०	०	०	०	०	०	०	३६
एकुण जि.प. कृषि विभाग गडचिरोली जिल्हा	१५	०	०	१५	१६	१२	०	०	०	०	०	०	०	४३
गडचिरोली जिल्हा एकूण राज्य व जि.प.	३६	०	५	२२	४६	२६	८	६	७	५	०	०	०	१२५
नागपूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.														
तंत्र अधिकारी	१	०	१	४	४	४	४	२	२	२	१	०	०	२४
वि.गु.नि.नि.	१	०	३	१०	१२	८	६	५	७	४	३	०	०	५८
एकुण वि.कृ.स.सं. नागूपर विभाग	२	०	४	१४	१६	१२	१०	७	९	६	४	०	०	८२
जि.गु.नि.नि.	६	०	२३	५६	८८	७३	४५	४०	३२	२०	८	०	०	३८५
जि. अ. कृ. अ.	६	०	०	१	६	१	४	०	०	०	०	०	०	१२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	६	०	०	१	५	०	५	१	०	०	०	०	०	१२
उ.वि.कृ.अ.	१८	०	०	३	१४	१२	०	०	४	०	०	०	०	३३
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१८	०	०	३	२४	५	१	०	०	०	०	०	०	३३
ता.कृ.अ.	६३	०	०	५	६३	३५	१३	०	०	०	०	०	०	११६

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
एकुण राज्य कृषि विभाग नागपूर विभाग एकुण	११७	०	२३	६९	२००	१२६	६८	४१	३६	२०	८	०	०	५९१
कृ.वि. अ.	६	०	१	२	६	२	४	१	०	०	०	०	०	१६
जि.कृ.अ.	६	०	१	२	६	१	४	१	०	०	०	०	०	१५
मोहीम अधिकारी	६	०	०	३	१२	९	१०	२	२	०	०	०	०	३८
कृ.अ.पं.स.	६३	०	०	३२	११६	७१	५९	१३	०	०	०	०	०	२९१
एकुण जि.प. कृषि विभाग नागपूर विभाग एकुण	८१	०	२	३९	१४०	८३	७७	१७	२	०	०	०	०	३६०
नागपूर विभाग एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	२००	०	२९	१२२	३५६	२२१	१५५	६५	४७	२६	१२	०	०	१०३३

एकूण राज्य - किटकनाशके गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक निहाय लक्षांक विगतवारी सन २०२३-२४

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
तंत्र अधिकारी एकूण	८	२	१४	३४	३५	३५	२८	१८	१३	१०	७	३	०	१९९
वि.गु.नि.नि. एकूण	८	९	३७	६६	७०	५७	५८	४६	४४	२९	१६	७	२	४४१
एकुण वि.कृ.स.सं. राज्य	१६	११	५१	१००	१०५	९२	८६	६४	५७	३९	२३	१०	२	६४०
जि.गु.नि.नि.	३४	५०	२०२	२६९	३११	२७९	२४५	२३४	१९८	१५३	९१	३२	१७	२०८१
जि. अ. कृ. अ.	३४	०	२	२५	२६	३	१०	१	३	३	१	०	०	७४
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	३४	०	३	३१	२८	९	२३	१०	४	१	१	१	०	१११
उ.वि.कृ .अ.	९०	०	३	३९	६९	४८	२१	१८	१६	८	०	०	०	२२२
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	९०	०	४	४८	९३	५२	२८	२२	२५	१७	९	४	२	३०४
ता.कृ .अ.	३५१	९	३७	१५४	३३४	१३२	१७७	१०२	७०	३२	२१	१३	५	१०८६
एकुण राज्य कृषि विभाग राज्य एकुण	६३३	५९	२५१	५६६	८६१	५२३	५०४	३८७	३१६	२१४	१२३	५०	२४	३८७८
कृ .वि. अ.	३४	०	१८	३७	४४	२९	२४	२४	२१	१३	२	१	०	२१३
जि.कृ.अ.	३४	०	१७	३२	४२	४१	३८	२५	२३	१२	९	३	१	२४३
मोहीम अधिकारी	३४	०	३५	९०	१०३	९४	६८	६६	५२	२९	२३	६	१	५६७
कृ.अ.पं.स.	३५१	२७	१४१	४३१	५४१	३८१	३५१	३५०	१६०	८६	४८	१३	१	२५३०
एकुण जि.प. कृषि विभाग राज्य एकुण	४५३	२७	२११	५९०	७३०	५४५	४८१	४६५	२५६	१४०	८२	२३	३	३५५३
महाराष्ट्र राज्य एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	११०२	९७	५१३	१२५६	१६९६	११६०	१०७१	९१६	६२९	३९३	२२८	८३	२९	८०७१

खते

रासायनीक खते नमुने लक्षांक सन २०२३ - २०२४

ठाणे विभाग - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकुण वि.क.स.सं	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१२	११	९	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	१	१	४	४	२	१	१	१	२	२	१	१	०	२०
ता.कृ.अ.	५	०	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	०	५०
एकुण राज्य कृषि विभाग	७	२	१०	१०	८	७	७	७	८	८	७	६	०	८०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	४	४	२	१	१	१	२	२	१	१	०	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	५	५	१०	१०	५	५	५	५	५	१०	५	५	५	७५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	८	१२	२१	२१	१४	१२	१२	१२	१३	१८	१२	१२	११	१७०
ठाणे जिल्हा एकूण	२०	३८	५६	५८	४८	४३	४३	४३	४६	५०	४३	४१	३४	५४३
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१०	११	११	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	०	०	४०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	६	८	८	८	६	६	८	६	६	६	६	६	८०
ता.कृ.अ.	१५	०	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	०	१५०
	२३	१०	२७	२७	२७	२५	२५	२७	२५	२५	२५	२१	६	२७०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	१	१	१	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१५	०	३०	३०	३०	१५	१५	१५	३०	१५	१५	१५	१५	२२५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१८	७	३९	३९	३९	२३	२३	२३	३८	२३	२२	२२	२२	३२०
रायगड जिल्हा एकूण	४४	२६	७६	७६	७७	५९	५७	५९	७३	५७	५६	५१	३६	७०३
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	९	९	९	९	९	९	९	९	८	६	६	१००
	३	८	११	११	१०	१०	१०	१०	११	१०	९	७	६	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	३	३	३	३	३	३	३	३	०	३	३	०	३०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	०	६	६	०	६०
ता.कृ.अ.	९	०	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	०	९०
	१५	९	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	९	१८	१८	०	१८०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	१	१	१	१	२	१	१	१	१	१५

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	१	२	२	२	२	१	१	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	९	९	१८	१८	९	९	९	९	९	१८	९	९	९	१३५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१२	१६	२७	२७	१७	१६	१७	१७	१८	२६	१६	१६	१७	२३०
रत्नागीरी जिल्हा एकूण	३०	३३	५६	५६	४५	४४	४५	४५	४७	४५	४३	४१	२३	५२३
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	९	९	९	९	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	९	१०	१०	१०	१०	९	१०	९	९	९	९	११३
उ.वि.कृ.अ.	२	०	२	२	२	२	२	२	२	०	२	२	२	२०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	०	४	४	४	४	४	४	४	०	४	४	४	४०
ता.कृ.अ.	८	०	८	०	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८०
	१२	०	१४	६	१४	१४	१४	१४	१४	८	१४	१४	१४	१४०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	१	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	८	०	१६	१६	१६	१६	०	८	८	१६	८	८	८	१२०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	११	७	२४	२४	२४	२४	८	१६	१६	२४	१६	१६	१६	२१५
सिंधुदुर्ग जिल्हा एकूण	२६	१६	४७	४०	४८	४८	३२	३९	४०	४१	३९	३९	३९	४६८
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१०
जि.गु.नि.नि.	१	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	१०	१००
	३	११	९	९	९	९	९	९	१०	९	९	९	११	११३
उ.वि.कृ.अ.	२	१	२	२	२	१	१	२	१	२	२	२	२	२०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	२	४	४	४	२	२	४	२	४	४	४	४	४०
ता.कृ.अ.	८	८	०	८	८	८	८	८	८	८	८	०	८	८०
	१२	११	६	१४	१४	११	११	१४	११	१४	१४	६	१४	१४०
कृ.वि.अ.	१	१	१	१	१	२	२	२	०	०	२	२	१	१५
जि.कृ.अ.	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	३	३	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	१६	१६	१६	१२०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	११	१६	१६	१६	१५	१६	१६	१६	१४	१४	२६	२६	२४	२१५
पालघर जिल्हा एकूण	२६	३८	३१	३९	३८	३६	३६	३९	३५	३७	४९	४१	४९	४६८
ठाणे विभाग एकूण	१४६	१५१	२६६	२६९	२५६	२३०	२१३	२२५	२४१	२३०	२३०	२१३	१८१	२७०५

ठाणे विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकुण वि.क.स.सं	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	५	०	५	५	०	०	०	०	५	०	०	०	०	१५

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	५	४	३	३	५	५	५	५	५	५	५	३	२	५०
जि.गु.नि.नि.	५	४२	४१	४४	४६	४४	४२	४१	४१	४१	४०	३८	४०	५००
उ.वि.कृ.अ.	१२	९	१२	१२	१२	११	११	१२	११	७	१२	७	४	१२०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	१२	१५	२६	२६	२४	१९	१९	२३	२०	१२	२१	२१	१४	२४०
ता.कृ.अ.	४५	८	३७	३७	४५	४५	४५	४५	४५	४५	४५	३७	१६	४५०
एकुण राज्य कृषि विभाग	८४	७८	१२४	१२७	१३२	१२४	१२२	१२६	१२७	११०	१२३	१०६	७६	१३७५
कृ.वि.अ.	५	५	९	९	८	६	६	६	५	४	६	६	५	७५
जि.कृ.अ.	५	६	११	११	८	७	८	८	९	९	८	८	७	१००
मोहीम अधिकारी	५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	३००
कृषि अधिकारी (पं.स.)	४५	२२	८२	८२	६८	५३	३७	४५	६०	६७	५३	५३	५३	६७५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	६०	५८	१२७	१२७	१०९	९१	७६	८४	९९	१०५	९२	९२	९०	११५०
ठाणे विभाग एकूण	१४६	१५१	२६६	२६९	२५६	२३०	२१३	२२५	२४१	२३०	२३०	२१३	१८१	२७०५

नाशिक विभाग - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१२	११	९	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	४	२	४	४	४	४	४	४	४	४	२	२	२	४०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	४	४	८	८	८	८	८	८	४	४	४	८	८	८०
ता.कृ.अ.	१५	१५	१५	१५	१५	०	१५	१५	१५	१५	१५	१५	०	१५०
	२३	२१	२७	२७	२७	१२	२७	२७	२३	२३	२१	२५	१०	२७०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	४	४	२	१	१	१	२	२	१	१	०	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१५	१५	३०	३०	१५	१५	१५	१५	१५	१५	३०	१५	१५	२२५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१८	२२	४१	४१	२४	२२	२२	२२	२३	२३	३७	२२	२१	३२०
नाशिक जिल्हा एकूण	४६	६७	९३	९५	७७	५८	७३	७३	७१	७०	८२	७०	५४	८८३
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१०	११	११	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	१	०	२	२	१	०	१	१	१	१	१	०	०	१०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	१	४	४	२	१	१	१	२	२	१	१	०	२०
ता.कृ.अ.	४	४	४	४	४	४	४	४	०	६	६	०	०	४०
	६	५	१०	१०	७	५	६	६	३	९	८	१	०	७०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	१	१	१	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	४	४	४	८	८	४	४	४	०	१२	१२	०	०	६०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	७	११	१३	१७	१७	१२	१२	१२	८	२०	१९	७	७	१५५
धुळे जिल्हा एकूण	१६	२५	३३	३७	३५	२८	२७	२७	२१	३८	३६	१६	१५	३३८
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	९	९	९	९	९	९	९	९	८	६	६	१००
	३	८	११	११	१०	१०	१०	१०	११	१०	९	७	६	११३
उ.वि.कृ.अ.	२	२	२	२	२	२	२	२	२	०	२	२	०	२०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	०	४	४	०	४०
ता.कृ.अ.	६	०	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	०	६०
	१०	६	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	६	१२	१२	०	१२०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	१	१	१	१	२	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	१	२	२	२	२	१	१	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	६	६	१२	६	६	६	६	६	६	१२	६	६	१२	९०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	९	१३	२१	१५	१४	१३	१४	१४	१५	२०	१३	१३	२०	१८५
नंदुरबार जिल्हा एकूण	२२	२७	४४	३८	३६	३५	३६	३६	३८	३६	३४	३२	२६	४१८
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	९	९	९	९	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	९	१०	१०	१०	१०	९	१०	९	९	९	९	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	०	३	३	३	३	३	३	३	०	३	३	३	३०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	०	६	६	६	६	६	६	६	०	६	६	६	६०
ता.कृ.अ.	१५	०	१५	०	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५०
	२१	०	२४	९	२४	२४	२४	२४	२४	१५	२४	२४	२४	२४०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
जि.कृ.अ.	१	१	१	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१५	०	३०	३०	३०	१५	१५	१५	३०	१५	१५	१५	१५	२२५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१८	७	३८	३८	३८	२३	२३	२३	३८	२३	२३	२३	२३	३२०
जळगांव जिल्हा एकूण	४२	१६	७१	५७	७२	५७	५७	५६	७२	४७	५६	५६	५६	६७३
नाशिक विभाग एकूण	१२६	१३५	२४१	२२७	२२०	१७८	१९३	१९२	२०२	१९१	२०८	१७४	१५१	२३१२

नाशिक विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - रासायनीक खते लक्षांक														
निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकुण वि.क.स.सं	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	४	०	४	४	०	०	०	०	४	०	०	०	०	१२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	४	३	३	३	४	४	४	४	४	४	४	२	१	४०
जि.गु.नि.नि.	४	३२	३३	३६	३८	३६	३४	३३	३३	३३	३२	३०	३०	४००
उ.वि.कृ.अ.	१०	४	११	११	१०	९	१०	१०	१०	५	८	७	५	१००
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	१०	९	२२	२२	२०	१९	१९	१९	१६	६	१५	१९	१४	२००
ता.कृ.अ.	४०	१९	४०	२५	४०	२५	४०	४०	३६	४२	४२	३६	१५	४००
एकुण राज्य कृषि विभाग	७२	६७	११३	१०१	११२	९३	१०७	१०६	१०३	९०	१०१	९४	६५	११५२
कृ.वि.अ.	४	४	८	८	७	४	४	४	५	४	४	४	४	६०
जि.कृ.अ.	४	४	९	९	७	६	७	७	८	८	५	५	५	८०
मोहीम अधिकारी	४	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२४०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	४०	२५	७६	७४	५९	४०	४०	४०	५१	५४	६३	३६	४२	६००
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	५२	५३	११३	१११	९३	७०	७१	७१	८४	८६	९२	६५	७१	९८०
नाशिक विभाग एकूण	१२६	१३५	२४१	२२७	२२०	१७८	१९३	१९२	२०२	१९१	२०८	१७४	१५१	२३१२

पुणे विभाग - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१२	११	९	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	०	०	३०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	०	०	६०
ता.कृ.अ.	१३	१३	१३	१३	१३	०	१३	१३	१३	१३	१३	१३	०	१३०
	१९	२२	२२	२२	२२	९	२२	२२	२२	२२	२२	१३	०	२२०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	४	४	२	१	१	१	२	२	१	१	०	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१३	१३	१३	२६	२६	१३	१३	१३	२६	१३	१३	१३	१३	१९५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१६	२०	२४	३७	३५	२०	२०	२०	३४	२१	२०	२०	१९	२९०
पुणे जिल्हा एकूण	४०	६६	७१	८६	८३	५३	६६	६६	८१	६७	६६	५६	४२	८०३
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१०	११	११	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	४	०	४	४	४	४	०	४	४	४	४	४	४	४०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	०	८	८	८	८	०	८	८	८	८	८	८	८०
ता.कृ.अ.	१४	०	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	०	१४०
	२२	०	२६	२६	२६	२६	१४	२६	२६	२६	२६	२६	१२	२६०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	१	१	१	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१४	२८	२८	२८	२८	१४	१४	१४	२८	१४	१४	०	०	२१०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१७	३५	३७	३७	३७	२२	२२	२२	३६	२२	२१	७	७	३०५

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकूण
अ.नगर जिल्हा एकूण	४२	४४	७३	७३	७४	५९	४५	५७	७२	५७	५६	४१	२७	६७८
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	९	९	९	९	९	९	९	९	८	६	६	१००
	३	८	११	११	१०	१०	१०	१०	११	१०	९	७	६	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	३	३	३	३	३	३	३	३	०	३	३	०	३०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	०	६	६	०	६०
ता.कृ.अ.	११	०	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	०	११०
	१७	९	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	११	२०	२०	०	२००
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	१	१	१	१	२	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	१	२	२	२	२	१	१	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	११	११	३३	२२	११	११	११	११	११	११	११	११	११	१६५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१४	१८	४२	३१	१९	१८	१९	१९	२०	१९	१८	१८	१९	२६०
सोलापुर जिल्हा एकूण	३४	३५	७३	६२	४९	४८	४९	४९	५१	४०	४७	४५	२५	५७३
पुणे विभाग एकूण	११६	१४५	२१७	२२१	२०६	१६०	१६०	१७२	२०४	१६४	१६९	१४२	९४	२०५४

पुणे विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकुण वि.क.स.सं	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	३	०	३	३	०	०	०	०	३	०	०	०	०	९
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	३	२	३	३	३	३	३	३	३	३	३	१	०	३०
जि.गु.नि.नि.	३	२४	२५	२७	२९	२७	२५	२५	२५	२५	२४	२२	२२	३००
उ.वि.कृ.अ.	१०	६	१०	१०	१०	१०	६	१०	१०	७	१०	७	४	१००
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	१०	१२	२०	२०	२०	२०	१२	२०	२०	१४	२०	१४	८	२००
ता.कृ.अ.	३८	१३	३८	३८	३८	२५	३८	३८	३८	३८	३८	३८	०	३८०
एकुण राज्य कृषि विभाग	६७	५७	९९	१०१	१००	८५	८४	९६	९९	८७	९५	८२	३४	१०१९
कृ.वि.अ.	३	३	६	६	५	३	३	३	४	३	३	३	३	४५

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
जि.कृ.अ.	३	३	८	८	६	४	५	५	६	६	३	३	३	६०
मोहीम अधिकारी	३	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	३८	५२	७४	७६	६५	३८	३८	३८	६५	३८	३८	२४	२४	५७०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	४७	७३	१०३	१०५	९१	६०	६१	६१	९०	६२	५९	४५	४५	८५५
पुणे विभाग एकूण	११६	१४५	२१७	२२१	२०६	१६०	१६०	१७२	२०४	१६४	१६९	१४२	९४	२०५४

कोल्हपूर विभाग - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१२	११	९	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	३	३	३	३	३	३	३	०	३	३	३	०	३०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	०	६	६	६	०	६०
ता.कृ.अ.	१२	१२	१२	१२	१२	०	१२	१२	१२	१२	१२	१२	०	१२०
	१८	२१	२१	२१	२१	९	२१	२१	१२	२१	२१	२१	०	२१०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	४	४	२	१	१	१	२	२	१	१	०	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१२	१२	२४	२४	१२	१२	१२	१२	२४	१२	१२	१२	१२	१८०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१५	१९	३५	३५	२१	१९	१९	१९	३२	२०	१९	१९	१८	२७५
कोल्हापुर जिल्हा एकूण	३८	६४	८१	८३	६८	५२	६४	६४	६९	६५	६४	६३	४१	७७८
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१०	११	११	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	४	०	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	०	४०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	०	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	०	८०
ता.कृ.अ.	११	०	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	०	११०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
	१९	०	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	०	२३०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	१	१	१	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	११	०	२२	२२	३३	११	११	११	११	३३	११	०	०	१६५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१४	७	३१	३१	४२	१९	१९	१९	१९	४१	१८	७	७	२६०
सातारा जिल्हा एकूण	३६	१६	६४	६४	७६	५३	५१	५१	५२	७३	५०	३८	१५	६०३
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	९	९	९	९	९	९	९	९	८	६	६	१००
	३	८	११	११	१०	१०	१०	१०	११	१०	९	७	६	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	३	३	३	३	३	३	३	३	०	३	३	०	३०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	०	६	६	०	६०
ता.कृ.अ.	१०	०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	०	१००
	१६	९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१०	१९	१९	०	१९०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	१	१	१	१	२	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	१	२	२	२	२	१	१	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१०	१०	३०	१०	२०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१५०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१३	१७	३९	१९	२८	१७	१८	१८	१९	१८	१७	१७	१८	२४५
सांगली जिल्हा एकूण	३२	३४	६९	४९	५७	४६	४७	४७	४९	३८	४५	४३	२४	५४८
कोल्हापुर विभाग एकूण	१०६	११४	२१४	१९६	२०१	१५१	१६२	१६२	१७०	१७६	१५९	१४४	८०	१९२९

कोल्हापूर विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकुण वि.क.स.सं	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	३	०	३	३	०	०	०	०	३	०	०	०	०	९
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	३	२	३	३	३	३	३	३	३	३	३	१	०	३०
जि.गु.नि.नि.	३	२४	२५	२७	२९	२७	२५	२५	२५	२५	२४	२२	२२	३००

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
उ.वि.कृ.अ.	१०	६	१०	१०	१०	१०	१०	१०	७	७	१०	१०	०	१००
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	१०	१२	२०	२०	२०	२०	२०	२०	१४	१४	२०	२०	०	२००
ता.कृ.अ.	३३	१२	३३	३३	३३	२१	३३	३३	३३	३३	३३	३३	०	३३०
एकुण राज्य कृषि विभाग	६२	५६	९४	९६	९५	८१	९१	९१	८५	८२	९०	८६	२२	९६९
कृ.वि.अ.	३	३	६	६	५	३	३	३	४	३	३	३	३	४५
जि.कृ.अ.	३	३	८	८	६	४	५	५	६	६	३	३	३	६०
मोहीम अधिकारी	३	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	३३	२२	७६	५६	६५	३३	३३	३३	४५	५५	३३	२२	२२	४९५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	४२	४३	१०५	८५	९१	५५	५६	५६	७०	७९	५४	४३	४३	७८०
कोल्हापूर विभाग एकूण	१०६	११४	२१४	१९६	२०१	१५१	१६२	१६२	१७०	१७६	१५९	१४४	८०	१९२९

औरंगाबाद विभाग - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१२	११	९	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	३	३	३	३	३	३	३	०	३	३	३	०	३०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	०	६	६	६	०	६०
ता.कृ.अ.	९	९	९	९	९	९	९	९	०	९	०	९	९	९०
	१५	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	०	१८	९	१८	९	१८०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	४	४	२	१	१	१	२	२	१	१	०	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	९	९	१८	१८	१८	९	९	९	९	१८	०	९	९	१३५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१२	१६	२९	२९	२७	१६	१६	१६	१७	२६	७	१६	१५	२३०
औरंगाबाद जिल्हा एकूण	३२	५८	७२	७४	७१	५८	५८	५८	४२	६८	४०	५७	४७	७०३
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१०	११	११	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	२	०	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२	०	२०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	०	४	४	४	४	४	४	४	४	४	४	०	४०
ता.कृ.अ.	८	०	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	०	८०
	१२	०	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	०	१४०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	१	१	१	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	८	०	१६	१६	१६	८	८	८	१६	१६	१६	०	०	१२०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	११	७	२५	२५	२५	१६	१६	१६	२४	२४	२३	७	७	२१५
जालना जिल्हा एकूण	२६	१६	४९	४९	५०	४१	३९	३९	४८	४७	४६	२९	१५	४६८
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	९	९	९	९	९	९	९	९	८	६	६	१००
	३	८	११	११	१०	१०	१०	१०	११	१०	९	७	६	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	३	३	३	३	३	३	३	३	०	३	३	०	३०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	०	६	६	०	६०
ता.कृ.अ.	११	०	११	११	११	११	११	११	११	११	११	११	०	११०
	१७	९	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	११	२०	२०	०	२००
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	१	१	१	१	२	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	१	२	२	२	२	१	१	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	११	११	२२	२२	११	११	११	११	११	२२	११	११	११	१६५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१४	१८	३१	३१	१९	१८	१९	१९	२०	३०	१८	१८	१९	२६०
बीड जिल्हा एकूण	३४	३५	६२	६२	४९	४८	४९	४९	५१	५१	४७	४५	२५	५७३
औरंगाबाद विभाग एकूण	९२	१०९	१८३	१८५	१७०	१४७	१४६	१४६	१४१	१६६	१३३	१३१	८७	१७४४

औरंगाबाद विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
एकुण वि.क.स.सं	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	३	०	३	३	०	०	०	०	३	०	०	०	०	९
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	३	२	३	३	३	३	३	३	३	३	३	१	०	३०
जि.गु.नि.नि.	३	२४	२५	२७	२९	२७	२५	२५	२५	२५	२४	२२	२२	३००
उ.वि.कृ.अ.	८	६	८	८	८	८	८	८	५	५	८	८	०	८०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	८	१२	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१०	१०	१६	१६	०	१६०
ता.कृ.अ.	२८	९	२८	२८	२८	२८	२८	२८	१९	२८	१९	२८	९	२८०
एकुण राज्य कृषि विभाग	५३	५३	८३	८५	८४	८२	८०	८०	६५	७१	७०	७५	३१	८५९
कृ.वि.अ.	३	३	६	६	५	३	३	३	४	३	३	३	३	४५
जि.कृ.अ.	३	३	८	८	६	४	५	५	६	६	३	३	३	६०
मोहीम अधिकारी	३	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	२८	२०	५६	५६	४५	२८	२८	२८	३६	५६	२७	२०	२०	४२०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	३७	४१	८५	८५	७१	५०	५१	५१	६१	८०	४८	४१	४१	७०५
औरंगाबाद विभाग एकूण	९२	१०९	१८३	१८५	१७०	१४७	१४६	१४६	१४१	१६६	१३३	१३१	८७	१७४४

लातुर विभाग - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१२	११	९	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	२	१	२	२	२	२	२	२	२	२	१	१	१	२०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	२	२	४	४	४	४	४	४	२	२	२	४	४	४०
ता.कृ.अ.	१०	०	१०	१०	१०	०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१००
	१४	३	१६	१६	१६	६	१६	१६	१४	१४	१३	१५	१५	१६०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	४	४	२	१	१	१	२	२	१	१	०	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१०	०	२०	२०	२०	२०	०	०	२०	२०	२०	१०	०	१५०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१३	७	३१	३१	२९	२७	७	७	२८	२८	२७	१७	६	२४५

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
लातुर जिल्हा एकूण	**३२**	**३४**	**७२**	**७४**	**७१**	**५७**	**४७**	**४७**	**६७**	**६६**	**६४**	**५५**	**४४**	**६९८**
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१०	११	११	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	२	२	२	२	०	०	२	२	२	२	२	२	२	२०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	०	०	४	४	४	४	४	४	४	४०
ता.कृ.अ.	८	६	८	८	८	६	६	८	६	६	६	६	६	८०
	१२	१२	१४	१४	८	६	१२	१४	१२	१२	१२	१२	१२	१४०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	१	१	१	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	८	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	११	१७	१९	१९	१९	१८	१८	१८	१८	१८	१७	१७	१७	२१५
उस्मानाबाद जिल्हा एकूण	**२६**	**३८**	**४३**	**४३**	**३८**	**३५**	**३९**	**४१**	**४०**	**३९**	**३८**	**३७**	**३७**	**४६८**
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	९	९	९	९	९	९	९	९	८	६	६	१००
	३	८	११	११	१०	१०	१०	१०	११	१०	९	७	६	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	३	३	३	३	३	३	३	३	०	३	३	०	३०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	०	६	६	०	६०
ता.कृ.अ.	१६	०	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	०	१६०
	२२	९	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	१६	२५	२५	०	२५०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	१	१	१	१	२	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	१	२	२	२	२	१	१	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१६	१६	३२	३२	१६	३२	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	२४०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१९	२३	४१	४१	२४	३९	२४	२४	२५	२४	२३	२३	२४	३३५
नांदेड जिल्हा एकूण	**४४**	**४०**	**७७**	**७७**	**५९**	**७४**	**५९**	**५९**	**६१**	**५०**	**५७**	**५५**	**३०**	**६९८**
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	९	९	९	९	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	९	१०	१०	१०	१०	९	१०	९	९	९	९	११३
उ.वि.कृ.अ.	१	०	१	१	१	१	१	१	१	०	१	१	१	१०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	०	२	२	२	२	२	२	२	०	२	२	२	२०
ता.कृ.अ.	९	०	१८	९	९	९	९	९	९	९	९	०	०	९०
	११	०	२१	१२	१२	१२	१२	१२	१२	९	१२	३	३	१२०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	१	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	९	०	१८	१८	१८	९	९	९	९	१८	९	९	९	१३५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१२	७	२६	२६	२६	१७	१७	१७	१७	२६	१७	१७	१७	२३०
परभणी जिल्हा एकूण	२६	१६	५६	४८	४८	३९	३९	३८	३९	४४	३८	२९	२९	४६३
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१०
जि.गु.नि.नि.	१	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	१०	१००
	३	११	९	९	९	९	९	९	१०	९	९	९	११	११३
उ.वि.कृ.अ.	१	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	१	१०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	०	२	२	२	२	२	२	२	२	२	०	२	२०
ता.कृ.अ.	५	०	५	५	५	५	५	५	५	५	५	०	५	५०
	७	०	८	८	८	८	८	८	८	८	८	०	८	८०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	१	१	१	१	१	१	२	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	३	३	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	५	०	१०	१०	५	५	५	५	५	१०	१०	५	५	७५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	८	८	१९	१९	१२	१२	१२	१२	१२	१७	२०	१४	१३	१७०
हिंगोली जिल्हा एकूण	१८	१९	३६	३६	२९	२९	२९	२९	३०	३४	३७	२३	३२	३६३
लातुर विभाग एकूण	१४६	१४७	२८४	२७८	२४५	२३४	२१३	२१४	२३७	२३३	२३४	१९९	१७२	२६९०

लातुर विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकुण वि.क.स.सं	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	५	०	५	५	०	०	०	०	५	०	०	०	०	१५
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	५	४	३	३	५	५	५	५	५	५	५	३	२	५०
जि.गु.नि.नि.	५	४२	४१	४४	४६	४४	४२	४१	४१	४१	४०	३८	४०	५००
उ.वि.कृ.अ.	९	६	९	९	७	७	९	९	९	५	८	७	५	९०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	९	१२	१८	१८	१४	१४	१८	१८	१६	८	१६	१६	१२	१८०
ता.कृ.अ.	४८	६	५७	४८	४८	३६	४६	४८	४६	४६	४६	३२	२१	४८०
एकुण राज्य कृषि विभाग	८१	७०	१३३	१२७	१२०	१०६	१२०	१२१	१२२	१०५	११५	९६	८०	१३१५
कृ.वि.अ.	५	५	१०	१०	८	५	५	५	६	५	६	५	५	७५
जि.कृ.अ.	५	६	११	११	८	७	८	८	९	९	८	८	७	१००
मोहीम अधिकारी	५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	३००
कृषि अधिकारी (पं.स.)	४८	२६	९०	९०	६९	७६	४०	४०	६०	७४	६५	५०	४०	७२०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	६३	६२	१३६	१३६	११०	११३	७८	७८	१००	११३	१०४	८८	७७	११९५
लातूर विभाग एकूण	१४६	१४७	२८४	२७८	२४५	२३४	२१३	२१४	२३७	२३३	२३४	१९९	१७२	२६९०

अमरावती विभाग - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१२	११	९	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	०	३	३	३	३	३	३	३	३	३	०	३	३०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	०	०	६	६०
ता.कृ.अ.	१४	१४	१४	१४	१४	०	१४	१४	१४	१४	१४	१४	०	१४०
	२०	२०	२३	२३	२३	९	२३	२३	२३	२३	१७	१४	९	२३०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	४	४	२	१	१	१	२	२	१	१	०	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१४	१४	१४	२८	२८	१४	१४	१४	२८	१४	१४	१४	१४	२१०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१७	२१	२५	३९	३७	२१	२१	२१	३६	२२	२१	२१	२०	३०५
अमरावती जिल्हा एकूण	४२	६५	७३	८९	८६	५४	६८	६८	८४	६९	६२	५८	५२	८२८
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१०	११	११	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	०	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	०	३०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	०	६	६	६	६	६	६	६	६	६	०	६	६०
ता.कृ.अ.	१३	०	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	०	१३	१३०
	१९	०	२२	२२	२२	२२	२२	२२	२२	२२	२२	३	१९	२२०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	१	१	१	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१३	१३	२६	२६	१३	१३	१३	१३	१३	२६	१३	१३	१३	१९५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१६	२०	३५	३५	२२	२१	२१	२१	२१	३४	२०	२०	२०	२९०
बुलडाणा जिल्हा एकूण	३८	२९	६७	६७	५५	५४	५२	५२	५३	६५	५१	३१	४७	६२३
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	९	९	९	९	९	९	९	९	८	६	६	१००
	३	८	११	११	१०	१०	१०	१०	११	१०	९	७	६	११३
उ.वि.कृ.अ.	२	२	२	२	२	२	२	२	२	०	२	२	०	२०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	०	४	४	०	४०
ता.कृ.अ.	७	०	७	७	७	७	७	७	७	७	७	७	०	७०
	११	६	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	७	१३	१३	०	१३०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	१	१	१	१	२	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	१	२	२	२	२	१	१	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	७	७	१४	१४	७	७	७	७	७	१४	७	७	७	१०५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१०	१४	२३	२३	१५	१४	१५	१५	१६	२२	१४	१४	१५	२००
अकोला जिल्हा एकूण	२४	२८	४७	४७	३८	३७	३८	३८	४०	३९	३६	३४	२१	४४३

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकूण
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	९	९	९	९	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	९	१०	१०	१०	१०	९	१०	९	९	९	९	११३
उ.वि.कृ.अ.	४	०	४	४	४	४	४	४	४	०	४	४	४	४०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	०	८	८	८	८	८	८	८	०	८	८	८	८०
ता.कृ.अ.	१६	०	१६	०	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६०
	२४	०	२८	१२	२८	२८	२८	२८	२८	१६	२८	२८	२८	२८०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	१	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१६	०	३२	३२	१६	१६	१६	१६	३२	३२	१६	१६	१६	२४०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१९	७	४०	४०	२४	२४	२४	२४	४०	४०	२४	२४	२४	३३५
यवतमाळ जिल्हा एकूण	४६	१६	७७	६२	६२	६२	६२	६१	७८	६५	६१	६१	६१	७२८
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१०
जि.गु.नि.नि.	१	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	१०	१००
	३	११	९	९	९	९	९	९	१०	९	९	९	११	११३
उ.वि.कृ.अ.	१	१	१	१	१	०	०	१	१	१	१	१	१	१०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	१	२	२	२	२	०	०	२	२	२	२	२	२	२०
ता.कृ.अ.	६	६	६	६	६	६	०	६	६	६	६	६	०	६०
	८	९	९	९	९	६	०	९	९	९	९	९	३	९०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	३	३	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	६	०	१२	१२	६	६	६	६	६	१२	१२	६	६	९०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	९	८	२१	२१	१४	१३	१३	१३	१३	१९	२१	१५	१४	१८५
वाशिम जिल्हा एकूण	२०	२८	३९	३९	३२	२८	२२	३१	३२	३७	३९	३३	२८	३८८
अमरावती विभाग एकूण	१७०	१६६	३०३	३०४	२७३	२३५	२४२	२५०	२८७	२७५	२४९	२१७	२०९	३०१०

अमरावती विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जि.प. - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकुण वि.कृ.स.सं.	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	५	०	५	५	०	०	०	०	५	०	०	०	०	१५
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	५	४	३	३	५	५	५	५	५	५	५	३	२	५०
जि.गु.नि.नि.	५	४२	४१	४४	४६	४४	४२	४१	४१	४१	४०	३८	४०	५००
उ.वि.कृ.अ.	१३	३	१३	१३	१३	१२	१२	१३	१३	७	१३	१०	८	१३०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	१३	१२	२६	२६	२६	२४	२४	२६	२६	१४	२०	१४	२२	२६०
ता.कृ.अ.	५६	२०	५६	४०	५६	४२	५०	५६	५६	५६	५६	४३	२९	५६०
एकुण राज्य कृषि विभाग	९७	८१	१४४	१३१	१४६	१२७	१३३	१४१	१४६	१२३	१३४	१०८	१०१	१५१५
कृ.वि.अ.	५	५	१०	१०	९	५	५	५	६	५	५	५	५	७५
जि.कृ.अ.	५	६	११	११	८	७	८	८	९	९	८	८	७	१००
मोहीम अधिकारी	५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५	३००
कृषि अधिकारी (पं.स.)	५६	३४	९८	११२	७०	५६	५६	५६	८६	९८	६२	५६	५६	८४०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	७१	७०	१४४	१५८	११२	९३	९४	९४	१२६	१३७	१००	९४	९३	१३१५
अमरावती विभाग एकुण	१७०	१६६	३०३	३०४	२७३	२३५	२४२	२५०	२८७	२७५	२४९	२१७	२०९	३०१०

नागपूर विभाग - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रुवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१२	११	९	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	४	२	४	४	४	४	४	४	४	४	२	२	२	४०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	४	४	८	८	८	८	८	८	४	४	४	८	८	८०
ता.कृ.अ.	१३	१३	१३	१३	१३	०	१३	१३	१३	१३	१३	१३	०	१३०
	२१	१९	२५	२५	२५	१२	२५	२५	२१	२१	१९	२३	१०	२५०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	४	४	२	१	१	१	२	२	१	१	०	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१३	१३	१३	२६	२६	१३	१३	१३	२६	१३	१३	१३	१३	१९५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१६	२०	२४	३७	३५	२०	२०	२०	३४	२१	२०	२०	१९	२९०
नागपूर जिल्हा एकूण	४२	६३	७४	८९	८६	५६	६९	६९	८०	६६	६३	६६	५२	८३३
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	८	१०	१०	८	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	१०	१०	११	११	९	९	१०	९	९	८	८	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	०	३	३	३	३	३	३	३	३	३	३	०	३०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	६	६	६	६	६	६	६	६	०	०	६०
ता.कृ.अ.	८	६	८	८	८	६	६	८	६	६	६	६	६	८०
	१४	१२	१७	१७	१७	१५	१५	१७	१५	१५	१५	९	६	१७०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	१	१	१	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	८	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	११	१७	१९	१९	१९	१८	१८	१८	१८	१८	१७	१७	१७	२१५
वर्धा जिल्हा एकूण	२८	३८	४६	४६	४७	४४	४२	४४	४३	४२	४१	३४	३१	४९८
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	९	९	९	९	९	९	९	९	८	६	६	१००
	३	८	११	११	१०	१०	१०	१०	११	१०	९	७	६	११३
उ.वि.कृ.अ.	२	२	२	२	२	२	२	२	२	०	२	२	०	२०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	४	४	४	४	४	४	४	४	०	४	४	०	४०
ता.कृ.अ.	८	०	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	०	८०
	१२	६	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	८	१४	१४	०	१४०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	१	१	१	१	२	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	२	२	२	१	२	२	२	२	१	१	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	८	८	१६	८	८	८	८	८	८	१६	१६	८	८	१२०

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	११	१५	२५	१७	१६	१५	१६	१६	१७	२४	२३	१५	१६	२१५
भंडारा जिल्हा एकूण	२६	२९	५०	४२	४०	३९	४०	४०	४२	४२	४६	३६	२२	४६८
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१०
जि.गु.नि.नि.	१	८	८	९	९	९	९	८	८	८	८	८	८	१००
	३	९	९	१०	१०	१०	१०	९	१०	९	९	९	९	११३
उ.वि.कृ.अ.	४	०	४	४	४	४	४	४	४	०	४	४	४	४०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	४	०	८	८	८	८	८	८	८	०	८	८	८	८०
ता.कृ.अ.	१५	०	१५	०	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५०
	२३	०	२७	१२	२७	२७	२७	२७	२७	१५	२७	२७	२७	२७०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	१	१	१	१	२	२	२	२	२	२	२	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१५	०	३०	३०	३०	१५	१५	१५	३०	१५	१५	१५	१५	२२५
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१८	७	३८	३८	३८	२३	२३	२३	३८	२३	२३	२३	२३	३२०
चंद्रपूर जिल्हा एकूण	४४	१६	७४	६०	७५	६०	६०	५९	७५	४७	५९	५९	५९	७०३
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१०
जि.गु.नि.नि.	१	१०	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	१०	१००
	३	११	९	९	९	९	९	९	१०	९	९	९	११	११३
उ.वि.कृ.अ.	२	१	२	२	२	१	१	२	१	२	२	२	२	२०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	२	२	४	४	४	२	२	४	२	४	४	४	४	४०
ता.कृ.अ.	८	८	०	८	८	८	८	८	८	८	८	०	८	८०
	१२	११	६	१४	१४	११	११	१४	११	१४	१४	६	१४	१४०
कृ.वि.अ.	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	२	२	२	१५
जि.कृ.अ.	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	३	३	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	८	८	८	८	८	८	८	८	८	८	१६	१६	१६	१२०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	११	१६	१६	१६	१५	१५	१५	१५	१५	१५	२६	२६	२५	२१५
गोंदिया जिल्हा एकूण	२६	३८	३१	३९	३८	३५	३५	३८	३६	३८	४९	४१	५०	४६८
जि.अ.कृ.अ.	१	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०	०	०	३

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	१	१	१	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१०
जि.गु.नि.नि.	१	५	९	९	९	९	९	९	९	९	९	९	५	१००
	३	६	११	१०	९	१०	१०	१०	११	१०	१०	१०	६	११३
उ.वि.कृ.अ.	३	३	३	०	३	३	३	३	३	०	३	३	३	३०
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	३	६	६	०	६	६	६	६	६	०	६	६	६	६०
ता.कृ.अ.	१२	१२	१२	१२	१२	०	०	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२०
	१८	२१	२१	१२	२१	९	९	२१	२१	१२	२१	२१	२१	२१०
कृ.वि.अ.	१	१	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१५
जि.कृ.अ.	१	२	२	२	१	१	१	१	२	२	२	२	२	२०
मोहीम अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	१२	२४	१२	१२	१२	१२	१२	१२	२४	१२	२४	१२	१२	१८०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	१५	३२	२१	२१	२०	१९	१९	१९	३२	२०	३२	२०	२०	२७५
गडचिरोली जिल्हा एकूण	३६	५९	५३	४३	५०	३८	३८	५०	६४	४२	६३	५१	४७	५९८
नागपूर विभाग एकूण	२०२	२४३	३२८	३१९	३३६	२७२	२८४	३००	३४०	२७७	३२१	२८७	२६१	३५६८

नागपूर विभाग एकुण कृषि विभाग - राज्य व जिल्हा परिषद - रासायनीक खते लक्षांक

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	१	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	६०
वि.गु.नि.नि.	१	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१०	१२०
एकुण वि.क.स.सं	२	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१८०
जि.अ.कृ.अ.	६	०	६	६	०	०	०	०	६	०	०	०	०	१८
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	६	५	४	३	५	६	६	६	६	६	६	४	३	६०
जि.गु.नि.नि.	६	४७	५०	५३	५५	५३	५१	५०	५०	५०	४९	४७	४५	६००
उ.वि.कृ.अ.	१८	८	१८	१५	१८	१७	१७	१८	१७	९	१६	१६	११	१८०
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	१८	२२	३६	३०	३६	३४	३४	३६	३०	१४	३२	३०	२६	३६०
ता.कृ.अ.	६४	३९	५६	४९	६४	३७	५०	६४	६२	६२	६२	५४	४१	६४०
एकुण राज्य कृषि विभाग	११८	१२१	१७०	१५६	१७८	१४७	१५८	१७४	१७१	१४१	१६५	१५१	१२६	१८५८
कृ.वि.अ.	६	६	११	११	१०	६	६	६	७	६	७	७	७	९०
जि.कृ.अ.	६	८	१३	१३	९	८	९	९	११	११	१०	१०	९	१२०
मोहीम अधिकारी	६	३०	३०	३०	३०	३०	३०	३०	३०	३०	३०	३०	३०	३६०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	६४	६३	८९	९४	९४	६६	६६	६६	१०६	७४	९४	७४	७४	९६०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	८२	१०७	१४३	१४८	१४३	११०	१११	१११	१५४	१२१	१४१	१२१	१२०	१५३०
नागपूर विभाग एकूण	२०२	२४३	३२८	३१९	३३६	२७२	२८४	३००	३४०	२७७	३२१	२८७	२६१	३५६८

एकुण राज्य - रासायनिक खते लक्षांक विगतवारी सन २०२३-२४

निरीक्षक	पद संख्या	एप्रील	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी	८	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४८०
वि.गु.नि.नि.	८	८०	८०	८०	८०	८०	८०	८०	८०	८०	८०	८०	८०	९६०
एकुण वि.क.स.सं	१६	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	१४४०
जि.अ.कृ.अ.	३४	०	३४	३४	०	०	०	०	३४	०	०	०	०	१०२
कृ.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ.)	३४	२६	२५	२४	३३	३४	३४	३४	३४	३४	३४	१८	१०	३४०
जि.गु.नि.नि.	३४	२७७	२८१	३०२	३१८	३०२	२८६	२८१	२८१	२८१	२७३	२५७	२६१	३४००
उ.वि.कृ.अ.	९०	४८	९१	८८	८८	८४	८३	९०	८२	५२	८५	७२	३७	९००
तं.अ. (उ.वि.कृ.अ.)	९०	१०६	१८४	१७८	१७६	१६६	१६२	१७८	१५२	९२	१६०	१५०	९६	१८००
ता.कृ.अ.	३५२	१२६	३४५	२९८	३५२	२५९	३३०	३५२	३३५	३५०	३४१	३०१	१३१	३५२०
एकुण राज्य कृषि विभाग	६३४	५८३	९६०	९२४	९६७	८४५	८९५	९३५	९१८	८०९	८९३	७९८	५३५	१००६२
कृ.वि.अ.	३४	३४	६६	६६	५७	३५	३५	३५	४१	३३	३७	३६	३५	५१०
जि.कृ.अ.	३४	३९	७९	७९	५८	४७	५५	५५	६४	६४	४८	४८	४४	६८०
मोहीम अधिकारी	३४	१७०	१७०	१७०	१७०	१७०	१७०	१७०	१७०	१७०	१७०	१७०	१७०	२०४०
कृषि अधिकारी (पं.स.)	३५२	२६४	६४१	६४०	५३५	३९०	३३८	३४६	५०९	५१६	४३५	३३५	३३१	५२८०
एकूण अर्धवेळ (जि.प.)	४५४	५०७	९५६	९५५	८२०	६४२	५९८	६०६	७८४	७८३	६९०	५८९	५८०	८५१०
राज्य एकूण	११०४	१२१०	२०३६	१९९९	१९०७	१६०७	१६१३	१६६१	१८२२	१७१२	१७०३	१५०७	१२३५	२००१२

जोडपत्र क्रमांक – २

प्रपत्र -1

Information about Important Dealers & Distributors

Taluka -

Sr No	Name of Dealer	Address	Phone number	Seed	Chemical	Fertiliser	PGRs
1							
2							
3							
4							
5							

प्रपत्र - 2

QUALITY CONTROL ,CROPWISE, TALUKAWISE, SEASONWISE, INFORMATION SHIROL TALUKA

Crop- Sugarcane

	SEEDS		FERTILIZERS		WEEDSIDE		PESTICIDE		FUNGISIDE		
SEASON	NAME	USED IN MONTH	NAME	USED IN MONTH	NAME	USED IN MONTH	NAME	USED IN MONTH	NAME	USED IN MONTH	PGR NAME
Suru	CO- 86032	June to Jan	UREA	JULY	2.4.D. AMINE SALT	JULY TO	CARTAP	JULY TO	CARBANDOZIM	JULY TO	ISABIAN
	COM-265		10;26;26	TO	58% USE	APRIL	HYDROCHLORIDE 4 % GR	APRIL	50%WP	JUNE	65.50%
	CO-8005		D.A.P.	MAY	METRIBUZINE 70% W.P		CHLORANTRANILIPROLE		COPPER OXYCHLORIDE		PROGIBB
	CO-1001		12;32;16		DIURON 80% WP		18.5% SC(CORAGENE)		50%WP		(GA)
			15;15;15		AMETRYNE		CHLORANTRANILIPROLE		HEXACONAZOLE		SIAPTON
			18;18;10		GLYPHOSET 41 % SL		O.4%GR(FERTERA)		5%EC		
Adsali	CO-92005		A. SULPHATE		GLYPHOSET 71 % SG		CHLORPYRIFOS 10%GR		MANCOZEB 75%WP		
			24;24;00		(AMMONIUM SALT)		CHLORPYRIFOS 20 %GR		CARBANDAZIM 12%WP		
			SUPER PHOSPHATE		PARAQUAT DICHLORIDE		CHLORPYRIFOS 50 %GR		MANCOZEB 63%WP		
			M.O.P		24%SL		PHORATE 10% G R		PROPICONAZALE 25%EC		
			Micron. Gr. I		OXYFLURTEN 23.5%EC		MONOCROTOPHOS 36%SL		PROPINEB 70%WP		
Preseasonal			Micron. Gr. II				IMIDACHLOPRIDE 17.8%SL		(ANTRACOL		
			Water soluble				FIPRONIL0.3 GR				
			Secondary				CHLOROPHYRIFOS 50%				
							CYPERMETHRIN 5% EC				
							(HAMAL, CANON)				
Khodwa											

प्रपत्र - 2(A)

Basic Information of Agriculture inputs supply

Taluka -

	Seed				Seed				Seed			
Sr No	Name of the crop	varieties	Supplying Companies	Maximum used varieties	Name of the crop	varieties	Supplying Companies	Maximum used varieties	Name of the crop	varieties	Supplying Companies	Maximum used varieties
	CEREALS				PULSES And OILSEEDS				VEGETABLES and OTHERS			
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												

प्रपत्र - 2(B)

Basic Information of Agriculture inputs supply

Taluka -

Sr No	Fertiliser			Fertiliser			Fertiliser			Fertiliser		
	Grade	Supplying Companies	Maximum used companies	Grade	Supplying Companies	Maximum used companies	Grade	Supplying Companies	Maximum used companies	Grade	Supplying Companies	Maximum used companies
	Gr. MIXTURE and SSP			MICRO. And SECONDARY			WATER SOLUBLE			BIO And ORGANIC		
1												
2												
3												
4												
5												

प्रपत्र - 2(C)

Basic Information of Agriculture inputs supply

Taluka -

Sr No	Insecticides				Insecticides				Insecticides			
	Technical name	Supplying Companies	Category (A,B,C,D)	Maximum used companies	Technical name	Supplying Companies	Category (A,B,C,D)	Maximum used companies	Technical name	Supplying Companies	Category (A,B,C,D)	Maximum used companies
	INSECTICIDES				FUNGICIDES				HERBICIDES and PGR			
1												
2												
3												
4												
5												
6												

प्रपत्र - 3

Taluka Target Distribution

Taluka -

Main Crops

Sr No	Inputs	April	May	June	July	August	Sept	Oct	Nov	Dec	Jan	Feb	Mar	Total
	Seed													0
	1													0
	2													0
	Total Seeds													0
	Weedicides													0
	1													0
	2													0
	Total													0
	Insecticides													0
	1													0
	2													0
	Total													0
	Fungicides													0
	1													0
	2													0
	Total													0
	Fertilisers													0
	1													0
	2													0
	Total													0

७. बियाणे, खते, किटकनाशके खरेदी करतांना शेतक-यांनी घ्यावयाच्या काळजी

होर्डींग, भित्तीपत्रकाव्दारे करावयाची जनजागृती त्यासाठी खालील तपशिलाचा वापर करावा :

१. गुणवत्ता व दर्जाची हमी देणा-या अधिकृत विक्रेत्याकडूनच खरेदीस प्राधान्य द्या.

२. बनावट/भेसळयुक्त बियाणे, खते, किटकनाशके खरेदी टाळण्यासाठी अधिकृत विक्रेत्याकडून पावतीसह खरेदी करा.

३. खरेदी केंलेल्या बियाणेचे वेष्टन / पिशवी, टॅग,खरेदीची पावती व त्यातील थोडे बियाणे पिकाची कापणी होईपर्‍यत जपून ठेवावे.

४. भेसळीची शंका दूर करण्यासाठी बियाणेची पाकीटे सिलबंद / मोहोरबंद असल्याची खात्री करा.

५. बियाणे उगवणीच्या खात्रीसाठी पाकीटावरची अंतीम मुदत पाहुन घ्या.

६. कमी वजनाच्या निविष्ठा तसेच छापील किंमतीपेक्षा जास्त किंमतीने विक्री अथवा इतर तक्रारीसाठी जवळच्या कृषि विभागाच्या कर्मचा-यांशी संपर्क साधा.

७. किटकनाशके अंतीम मुदतीचे आतील असल्याची खात्री करा.

८. आपल्या तक्रारी विषयी माहिती प्रत्यक्ष / दुरध्वनी / इ-मेल/ एस.एम.एस./ इत्यादीव्दारे देवून शासनाच्या गतिमान गुणनियंत्रण अभियानात सहभागी व्हा.

९. कृषि निविष्ठांविषयी असलेल्या अडचणी / तक्रारी सोडविण्यासाठी / मार्गदर्शनासाठी कृषि विभागाच्या टोल फ्री क्रमांक १८०० २३३ ४००० वर संपर्क साधावा.

१०. कापूस बियाणे, खतांच्या किंमतीचे डिजीटल/ इतर प्रकारचे बोर्ड, आत्मा किंवा इतर माध्यमातून तयार करुन शेतकऱ्यांच्या माहितीसाठी सार्वजनिक ठिकाणी लावावेत.

८. तक्रार निवारण समिती

शेतक-यांना कृषि निविष्ठा विक्रेत्याकडून विक्री होणा-या बियाणे, खते, किटकनाशके इत्यादि निविष्ठांचा दर्जा निकृष्ठ असणे, त्यात भेसळ असणे अथवा या निविष्ठा बोगस असणे ई. बाबत शेतक-यांकडून प्रत्यक्ष अथवा अन्य व्यक्ती, संस्था, प्रसिध्दी माध्यमे यांचेव्दारे तक्रारी प्राप्त होत असतात . अशा तक्रारींची त्वरीत दखल घेणे आवश्यक आहे. त्यासाठी शासन परिपत्रक क्रं. सीपीएस-२०१३/ प्र.क्र.२६६/ १ अे, दिनांक १७/१०/२०१३ अन्वये बियाणे, खते, किटकनाशके इत्यादि निविष्ठांच्या गुणवत्ता नियंत्रणाच्या अनुषंगाने कार्यवाहीबाबत तक्रार निवारण समिती स्थापन करण्यात आली आहे. **जोडपत्र — ४.** या तक्रार निवारण समितीकडून तक्रारीबाबत तातडीने व योग्य कार्यवाही होणे आवश्यक आहे. शासन परिपत्रकानुसार सदर तक्रार निवारण समितीची रचना खालील प्रमाणे आहे.

१. उप विभागीय कृषि अधिकारी — अध्यक्ष

२. तालुका कृषि अधिकारी (संबंधित तालुका)	सदस्य
३. कृषि विद्यापीठ /कृषि संशोधन केंद्र/कृषि विज्ञान केंद्र यांचे प्रतिनिधी	सदस्य
४. महाबीज प्रतिनिधी	सदस्य
५. कृषि अधिकारी, पंचायत समिती (संबंधित तालुका)	सदस्य सचिव

या संदर्भात खालीलप्रमाणे कार्यपद्धतीचा अवलंब करावा.

१. शेतकऱ्यांची तक्रार तालुका कृषि अधिकारी कडे प्राप्त होताच त्याची नोंद, नोंदवहीमध्ये करुन तालुका कृषि अधिकारी यांनी तात्काळ उप विभागीय कृषि अधिकारी यांना कळवावे.
२. त्यानंतर ७ दिवसाच्या आंत सदर समितीकडून त्याची क्षेत्रिय पाहणी /तपासणी करण्यांत यावी.
३. शेतकऱ्यांकडे निविष्ठा खरेदीच्या पावत्या उपलब्ध आहेत, याची खात्री करावी.
४. विहित प्रपत्रातच पंचनामा करण्यात यावा.
५. पंचनाम्याची प्रत शेतकरी व कंपनी प्रतिनिधी यांना देण्यात यावी.
६. तक्रार असलेल्या बियाण्याचा लॉटचा नमुना घेऊन अधिसूचित प्रयोगशाळेकडून त्याची तपासणी करावी.
७. तक्रार प्राप्त निविष्ठा ज्या कंपनीकडून दिलेली आहे, अशा कंपनीचे प्रतिनिधी व विक्रेते यांना प्रक्षेत्र भेटीचे वेळी उपस्थित राहण्याच्या सूचना देण्यात याव्यात. समितीच्या शासन निर्णयातील सदस्य अधिकाऱ्यांनी तपासणी करीता त्यांच्या जागी प्रतिनिधी पाठवू नये.
८. तपासणीवेळी संबंधित कंपनीचे प्रतिनिधी व तक्रारकर्ते शेतकऱ्यांची साक्ष घेण्यात यावी. सदरचा अहवाल स्वयंस्पष्ट तांत्रिकदृष्टया अचूक व वस्तुस्थितीदर्शक असावा याची नोंद घ्यावी.
९. अहवालातील निष्कर्ष, स्पष्ट व नि:संदिग्ध असावा तसेच तो शास्त्रीय तपासणीवर आधारीत असावा. केवळ असे वाटते किंवा शक्यता आहे असा शब्दप्रयोग करु नये.
१०. तक्रारीबाबत प्रक्षेत्र भेटीच्या वेळी तक्रारदार शेतकऱ्यांच्या बरोबरच परिसरातील इतर शेतकऱ्यांकडे त्या पिकाच्या त्या लॉटचा वाणाची परिस्थिती काय होती याची सुध्दा नोंद ठेवावी.
११. तक्रारीबाबत समितीचा अहवाल सादर करताना त्यात सदर लेखी साक्षी, समितीस पाहणीत आढळलेले मुद्दे व समितीचे निष्कर्ष याचा सुस्पष्ट उल्लेख करावा.
१२. तालुका कृषि अधिकारी यांनी बियाणेत दोष असे मोघम वाक्य न वापरता कोणत्या तांत्रिक कारणामुळे पिकाचे नुकसान झाले हे नमूद करुन अहवाल देणे अपेक्षित आहे.
१३. अहवालामध्ये किती टक्के नुकसान झाले,अंदाजीत किती रक्कमेचे किंवा उत्पन्नाचे नुकसान झाले याचा उल्लेख असावा.दिलेला अहवाल सदोष, संदिग्ध, मोघम स्वरुपाचा, शास्त्रीय आधार नसलेला असा नसावा. त्यामुळे योग्य निर्णय घेणे सोईचे होईल.
१४. वाणांच्या अनुवंशिक शुद्धता तपासणे आवश्यक असेल तेथे (ज्या वाणाचे लेबल क्लेम आहे तोच वाण आहे किंवा कसे याची खात्री करणे). तक्रार निवारण समिती संबंधित बियाणे उत्पादकाकडून त्या वाणांचे DUS गुणधर्म प्राप्त करून घेतील व प्रत्यक्ष तक्रारग्रस्त क्षेत्रावरील उभ्या पिकाशी पडताळणी करतील. या कामी कृषि विद्यापिठ प्रतिनिधींचे निर्णायक मत आवश्यक राहील. अपवादात्माक परिस्थितीत वाणाच्या अनुवंशक शुद्धतेबाबत समिती मत निश्चित करू न शकल्यास त्या वाणाचे DNA Finger Prints संबंधित बियाणे उत्पादकाकडून प्राप्त करून घेण्यात यावेत. त्याच्या पडताळणीसाठी तक्रारग्रस्त पिकांच्या पानाचा नमुना DNA Finger Print तपासण्यासाठी बिज परिक्षण प्रयोगशाळेत पाठविण्यात यावा व त्या आधारे समितीचा निर्णय अंतिम करता येईल. तथापी समितीस क्षेत्र पाहनीनुसार अनुवंशिक शुद्धता निश्चित होत असल्यास वरील प्रक्रियेसाठी अनावश्यक वेळ घालवू नये.

१५. किटकनाशकांच्या फवारणीमुळे पिकाचे नुकसानी बाबत तक्रारी प्रकरणी तक्रारीत नमुद किटकनाशकांच्या संबंधित बॅचचा नमुना उपलब्ध झाल्यास त्याची क्षेत्र चाचणी कृषि विद्यापिठे/कृषि संशोधन केंद्र/केव्हीके/ताबिके/शासकीय रोपवाटीकेवर समिती व तक्रारदार शेतकऱ्यांच्या समक्ष घेऊन तक्रार समिती निष्कर्ष नोंदवेल.

१६. अहवाल देताना कोणाच्या दबावास बळी न पडता, कोणावर अन्याय न होणारा व सर्वानुमते दिलेला असावा.

१७.बियाण्याच्या बाबतीत होणाऱ्या तक्रारी मोठ्या प्रमाणात असल्याने व या तक्रारीच्या अनुषंगाने सतत पाठपुरावा होत असल्याने अशा तक्रारींची हाताळणी अत्यंत गांभिर्याने करावी.

१८. बियाण्याच्या तक्रारीसंदर्भात कृषि आयुक्तालयाचे परिपत्रक जा.क्र.गुणियो/गुणी७-८/परिपत्रक /तक्रार/४८७/२०१७ दिनांक -१५/०३/२०१७ **जोडपत्र -५** चा अवलंब करावा. सदरचे परिपत्रक पुनश्च: सोबत सहपत्रित केले आहे.

****

<u>जोडपत्र</u> – ४

<u>शेतकऱ्यांच्या तक्रारींची दखल घेण्या संदर्भातील शासन परिपत्रक क्रमांक सिपीएस/२०१३/प्र.क्र२६६/१a दिनांक १७/१०/२०१३</u>

बियाणे, खते, किटकनाशके इ. निविष्ठांच्या गुणवत्ता/नियंत्रणाच्या अनुषंगाने कार्यवाहीबाबत तालुकास्तरीय तक्रार निवारण समितीची फेररचना करणेबाबत

महाराष्ट्र शासन
कृषि पशुसंवर्धन दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग,
शासन परिपत्रक क्रमांक- सीपीएस-२०१३/प्र.क्र.२६६/१-ए
मादामा कामा मार्ग हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय विस्तार, मुंबई- ४०० ०३२
दिनांक १७ ऑक्टोंबर २०१३

वाचा : १) कृषि व पदुम विभाग परिपत्रक क्र. सीपीएस-१००५/२११ प्र.क्र./१ए, दिनांक १९ मार्च, २००५
२) कृषि व पदुम विभाग परिपत्रक क्र. सीपीएस २०११/प्र.क्र.१२०/१ए, दिनांक २८ जुलै २०११
३) कृषि आयुक्तालय, पुणे यांचे पत्र क्र. गुनियो/गुनि-७/८/ तालुका तक्रार निवारण /२२०९/२०१३ दि. २०/६/२०१३

शासन परिपत्रक :-

कृषि उत्पादन व उत्पादकता वाढविण्यामध्ये कृषि निविष्ठा वेळेवर व दर्जेदार उपलब्ध होणे आवश्यक आहे. किंबहुना या निविष्ठा दर्जेदार असल्यास अनन्य साधारण महत्व आहे. शेतक-यांना उपलब्ध असलेल्या बियाणे, खते,किटकनाशके या निविष्ठा दर्जेदार नसणे, त्या निकृष्ठ दर्जाच्या असणे त्यामध्ये भेसळ असणे अश्या स्वरुपाच्या तक्रारी राज्यातील शेतकरी वर्ग, अन्य व्यक्ती संस्था यांच्याकडून प्राप्त होत असतात अशा सर्व तक्रारीची गंभीरपणे दखल घेणे आवश्यक आहे. या करिता संदर्भ क्र. १ नुसार

जिल्हास्तरावर एक समिती गठीत करण्यात आली होती. त्यानंतरच्या कालावधीत प्राप्त तक्रारीपैकी बहुतांश तक्रारी या तालुका स्तरावरील (पंचायत समिती) असल्याची बाब शासनाच्या निदर्शनास आल्यानुसार संदर्भ क्र.२ अन्वये सदर तक्रार निवारण समिती तालुका स्तरावर गठीत करण्यात आली आहे. तथापि समितीच्या कामकाजात काय त्रुटी आढळल्याने सदर तक्रार निवारण समितीचे कामकाज अधिक परिणामकारक होण्याच्या दृष्टीने खालीलप्रमाणे समितीची फेररचना करण्यात येत आहे.

१. उपविभागीय कृषि अधिकारी — अध्यक्ष
२. तालुका कृषि अधिकारी (संबंधीत तालुका) — सदस्य
३. कृषि विद्यापीठ/कृषि संशोधन केंद्र/ कृषि विज्ञान केंद्र प्रतिनिधी सदस्य
४. महाबीज प्रतिनिधी — सदस्य
५. कृषि अधिकारी पंचायत समिती (संबंधित तालुका) — सदस्य सचिव

२. शेतक-यांची तक्रार तालुका कृषि अधिका-याकडे प्राप्त होताच त्यांची नोंद नोंदवहीत करुन तालुका कृषि अधिकारी यांनी तात्काळ उप विभागीय कृषि अधिकारी यांना कळवावे. त्यानंतर ७ दिवसाचे आत उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी समितीच्या सदस्यांची क्षेत्रीय भेट आयोजित करावी. सदर भेटीच्या वेळी समितीतील सर्व सदस्यांना उपस्थित राहणेबाबत कळवावे.

३. शेतक-याकडे निविष्ठा खरेदीच्या पावत्या उपलब्ध आहेत याची खात्री करावी. विहीत प्रपत्रात पंचनामा करण्यात यावा व तात्काळ पंचनाम्याची प्रत शेतकरी तसेच कंपनी प्रतिनिधी यांना देण्यात यावी. तक्रार असलेल्या बियाण्याच्या प्लॉटचा नमुना घेऊन अधिसूचित प्रयोगशाळेकडून त्याची तपासणी करुन घ्यावी.

४. तक्रार प्राप्त निविष्ठा ज्या कंपनीकडून दिलेली आहे. अशी कंपनीच्या प्रतिनिधी व विक्रेते यांना सदर तपासणी दौ-याचे वेळी उपस्थित राहण्याच्या सूचना देण्यात याव्यात. तपासणी वेळी संबंधीत कंपनीच्या प्रतिनिधीची आणि तक्रारकर्त्या शेतक-यांची साक्ष घेणे बंधनकारक राहील.

५. उपरोक्त नमुद केल्याप्रमाणे तसेच बियाण्याबाबतचे बियाणे अधिनियम १९६६, बियाणे कायदा, १९६७ व बियाणे नियंत्रण आदेश, १९८३ खताच्या बाबतीत खत नियंत्रण आदेश, १९८५ तसेच किटकनाशकाच्या बाबतीत किटकनाशक अधिनियम, १९६८ किटकनाशके नियम, १९७१ व किटकनाशके आदेश, १९८६ अन्वये विहीत केल्यानुसार सर्व संबंधितांनी कार्यवाही करुन शेतक-यांना योग्य गुणवत्तेच्या निविष्ठा उपलब्ध होतील, यासाठी विशेष लक्ष देण्याकरिता आवश्यक त्या विहीत प्रपत्रासह अवलंबावयाच्या कार्यपध्दतीबाबत मार्गदर्शक सुचना (निविष्ठा व गुणनियंत्रण) कृषि आयुक्तालय, पुणे यांच्याकडून निर्गमीत करण्यात याव्यात.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार नावाने,

-स्वाक्षरीत-
(वि.द.ठाकूर)
अवर सचिव महाराष्ट्र शासन,

<u>जोडपत्र क्रमांक – ५</u>

विषय - बियाणे संबंधीत शेतक-यांकडून प्राप्त होणा-या तक्रारीवर योग्य कार्यवाही करणे बाबत...

संदर्भ - १) आयुक्तालयाचे परिपत्रक क्र. गुनियो/गु.नि.७/८/परिपत्रक/तक्रार/१५१२/ दि.२/०८/२०१४

२) आयुक्तालयाचे परिपत्रक क्र. गुनियो/गु.नि.७/८/काबित परिपत्रक/३८६/ दि.१८/०२/२०१६

३) कृषि संचालक, (निवगुनि) यांचे अ.शा.पत्र क्र. गुनियो/ ६४२/दि.३०/०३/२०१६

४) आयुक्तालयाचे परिपत्रक क्र. गुनियो/गु.नि.७/८/परिपत्रक/तक्रार/१६३३/ दि.१९/१०/२०१६

उपरोक्त संदर्भ क्र. १ ते ४ परिपत्रकान्वये बियाणे संदर्भात शेतक-यांकडून प्राप्त झालेल्या तक्रारीवर संबंधित तक्रार निवारण समितीने कशी कार्यवाही करावी. या बाबतच्या तपशिलवार सुचना देण्यांत आलेल्या होत्या. तथापि तालुका तक्रार निवारण समिती व जिल्हा तक्रार निवारण समिती (कापूस बियाणे करीता) आयुक्तालयाकडून दिलेल्या सुचनांचे गांर्भीयाने पालन करीत नसल्याचे निर्देशनास आले आहे. तक्रार निवारण समितीने सादर केलेल्या अहवालामध्ये मोठया प्रमाणात त्रुटी आढळून येतात त्यामुळे सुनावणी मध्ये शेतक-यांची बाजु कमकुवत होऊन जाते. तपासणीचे जे निर्ष्कष काढले जातात त्याला शास्त्रीय आधार नमुद करण्यांत येत नाही. निर्ष्कष अत्यंत मोघम असतात. त्यामुळे या त्रुटींची पुर्तता करण्यामध्ये बराच कालापव्यय होतो. सदरची बाब टाळण्याकरीता व प्रस्ताव तक्रार निवारण समितीकडून परिपुर्ण सादर होण्याकरीता आता पुढीलप्रमाणे कार्यप्रणाली अमलांत आणावी.

१. तालुका तक्रार निवारण समिती (कापूस व्यतीरीक्त बियाणे करीता)व जिल्हा तक्रार निवारण समिती (कापूस बियाणे करीता) यांनी आपला अहवाल विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयास सादर करावा.

२. विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयास तक्रार निवारण समिती कडून अहवाल प्राप्त होताच सदरचा अहवाल कृषि आयुक्तालयाच्या परिपत्रकाव्दारे दिलेल्या सुचनेप्रमाणे आहे किंवा नाही याबाबत तपासणी करावी. तपासणी करतांना समितीने जे निर्ष्कष काढलेले आहेत. ते मोघम स्वरुपाचे नसावेत व निर्ष्कषा मागे शास्त्रीय आधार दिला आहे कां हे तपासावे. त्या बाबतचे पुरावे सोबत जोडले आहे याची खात्री करावी. यापुढे जिल्हास्तरीय समितीने (कापुस पिकाकरिता) व तालुकास्तरीय समितीने (इतर पिकाकरिता) त्यांचे अहवाल परस्पर मा. संचालक (नि.व गु.नि.) यांचेकडे पाठवु नयेत. असे प्रस्ताव विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयामार्फतच स्विकारले जातील याची नोंद घ्यावी.

तपासणी अहवालाचे आयुक्तालयाने दिलेले प्रपत्र हे नमुना दाखल आहे यामध्ये जर एखाद्या माहितीची भर घालावयाची असल्यास, प्रपत्रात त्यासबंधीत रकाने नाहीत म्हणुन माहीती नमुद केली जात नाही असे न करता तपासणी प्रपत्र अहवाला सोबत समितीला आवश्यक वाटत असलेली इतर सर्व माहिती निरिक्षण टिपणी म्हणून जोडण्यास हरकत नाही. अहवाल परिपुर्ण नसल्यास संबधीतांनकडून त्रुटीची पुर्तता विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयाने करून घ्यावी.

३. तक्रार निवारण समितीच्या अहवालामध्ये बियाण्यात दोष आढळत असल्यास विभागीय कृषि सहसंचालक स्तरावर कंपनी विरोधात कायदयानुसार योग्य ती कारवाई करण्या बाबत संबंधित अधिका-यांना सुचना दयाव्यात व मार्गदर्शन करावे.

४. तक्रार निवारण समितीच्या अहवालामध्ये बियाण्यात दोष आढळत नसल्यास विभागीय कृषि सहसंचालक स्तरावर सदरची प्रकरणे बंद करावीत व तसे अधिनस्त कार्यालयांना व सबंधीत शेतक-याला कळवावे व त्याची एक प्रत आयुक्तालयास देण्यात यावी.

५. ज्या प्रकरणामध्ये आयुक्तालयस्तरा वरुन कार्यवाहीची आवश्यकता आहे, अशीच परिपुर्ण प्रकरणे या संदर्भातील सविस्तर पुराव्यासह मा. संचालक (नि.व गु.नि.) यांचेकडे पाठवावीत.

६. विभागीय कृषि सहसंचालक, कार्यालयाकडुन आयुक्तालयास पाठविलेल्या प्रकरणांमध्ये त्रुटी आढळुन आल्यास सदरची प्रकरणे पुनश्च विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयास त्रुटी पुर्तता करण्या करिता परत पाठविण्यांत येतील व या प्रकरणामधील कालापव्यास विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालय जबाबदार राहील.

तक्रार निवारण समितीने आयुक्तालयांच्या परिपत्रान्वये करावयाच्या कार्यवाही बाबत विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयातील तंत्र अधिकारी (गु.नि.) यांनी जिल्हा-निहाय सभा आयोजित करुन जिल्हयातील सर्व गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकांना, जिल्हास्तरीय समिती सदस्य (कापुस पिकाकरिता) व तालुकास्तरीय समितीचे सदस्य (इतर पिका करिता) यांना आयुक्तालयाच्या परिपत्रकान्वये दिलेल्या सुचनाचे कशी कार्यवाही करावी, याबाबत सविस्तर माहिती देण्यांत यावी. केलेल्या कार्यवाहीचा अहवाल कळविण्यात यावा.

पुणे - ४११ ००१
दिनांक - १५/३/२०१७

कृषि संचालक, (नि.व गु.नि.)
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

****

जा.क्र. गुनियो/गु.नि.७/८/परिपत्रक/तक्रार/ ४८७ /२०१७
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-४११००१
दि. १५/०३/२०१७

प्रति, - माहिती तथा योग्य कार्यवाहीस्तव

१) विभागीय कृषि सहसंचालक, (सर्व)

२) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी (सर्व) यांना सुचित करण्यांत येते की, सदरचे परिपत्रक सर्व तालुका कृषि अधिकारी, यांना आपल्यास्तरावरुन पाठविण्यांत यावे.

३) कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व) यांना सुचित करण्यांत येते की, सदरच परिपत्रक सर्व पंचायत समितीचे गुणवत्ता नियंत्रण अधिकारी, यांना आपल्यास्तरावरुन पाठविण्यांत यावे.

९. कार्यालयीन तपासणी

या वर्षी निविष्ठा व गुणवत्ता नियंत्रणाचे कामकाजाचे सनियंत्रण करण्याच्या दृष्टीने विविध स्तरावरील कार्यालयीन तपासण्या करण्यात येणार आहेत. विभागीय कृषि सहसंचालक यांच्या कार्यालयातील गुणवत्ता नियंत्रण कामाची व त्यांच्या अधिनस्त असलेल्या किमान एका कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांच्या कार्यालयाची व एका तालुका कृषि अधिकारी व पंचायत समिती कार्यालयातील कृषि अधिकाऱ्याची तपासणी आयुक्तालय स्तरावरील भरारी पथकामार्फत केली जाईल. त्यामध्ये विविध निविष्ठा बाबत तपासणी करण्यासाठी गुणवत्ता नियंत्रण कक्षातील अधिकाऱ्यासमवेत कृषि उपसंचालक (खते), कृषि उपसंचालक (अवजारे, किटकनाशक), कृषि उपसंचालक (प्रयोगशाळा), कृषि उपसंचालक (बियाणे) यांचे कार्यासनातील एका अधिका-यांचा समावेश असेल.

जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व कृषि विकास अधिकारी जिल्हा परिषद यांच्या कार्यालयाची तपासणी विभागीय कृषि सह संचालक स्तरावरूनसुध्दा पथक गठण करून करण्यात यावी व तपासणीचा कार्यक्रम आयुक्तालयास कळविण्यात यावा.

तपासणीमध्ये प्रामुख्याने, विविध नोंदवहया ठेवल्या आहेत किंवा नाहीत, सर्व प्रकारच्या निविष्ठा व गुणवत्ता नियंत्रण बाबत रेकॉर्ड व केलेल्या कार्यवाही, नमुने ठेवण्याची जागा परवाने वितरण इ. बाबतचा तपशील असावा. तसेच बियाणे, खते, किटकनाशक ई. निविष्ठांची मागणी, पुरवठा नियोजन, प्रयोगशाळेकडून आलेल्या तपासणी अहवालांवर कारवाई, वेळोवेळी दिलेल्या सूचना, मार्गदर्शक सूचना, परिपत्रके ई. नुसार योग्य कार्यवाही केली आहे का ? ई. बाबीसुध्दा तपासाव्यात.

१० गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकाचे प्रशिक्षण :

राज्य स्तरावरील विभागीय कृषि सह संचालक, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, उप विभागीय कृषि अधिकारी, तालुका कृषि अधिकारी व जिल्हा परिषद / पंचायत समिती स्तरावरील निरीक्षकांसाठी प्रत्येक जिल्हयात एप्रिल/मे महिन्यांत प्रशिक्षणे आयोजित करावीत. या संदर्भात करण्यात आलेल्या जिल्हानिहाय नियोजनानुसार तंत्र अधिकारी, गुणवत्ता नियंत्रण, विभागीय कृषि सहसंचालक व कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी वर्षामध्ये करावयाच्या गुणवत्ता नियंत्रण कामकाजासंदर्भात जिल्ह्यातील सर्व अधिकारी/कर्मचारी यांची प्रशिक्षणे आयोजित करून सर्व संबंधितांना प्रशिक्षण द्यावे. त्यात कायदयांतर्गत बाबी, कृषि निविष्ठा उत्पादक/ विक्रेते तपासणी व नमुने काढण्याची पध्दत, अप्रमाणित नमुन्यांबाबत करावयाची कार्यवाही, न्यायालयीन प्रकरणांबाबत करावयाची कार्यवाही किटकनाशके हाताळताना घ्यावयाची काळजी किटकनाशक मंजूर लेबल, लिफलेटनुसार वापर, किटकनाशक उर्वरित अंश कृषि उत्पादनात राहू नयेत यासाठी घ्यावयाची काळजी, किटकनाशकामुळे होणाऱ्या विषबाधा टाळण्यासाठी घ्यावयाची काळजी, विविध संगणक आज्ञावलींचा वापर, परवाने अदा करताना घ्यावयाची काळजी, एम-एफ.एम.एस.चा वापर, खतांचा काळाबाजार, अवैध साठा, जादा दराने विक्री, जप्तीची कारवाई, पोलीस केसेस, न्यायालयीन केसेस ई. विषयी सविस्तर माहिती द्यावी. त्यासाठी त्या त्या क्षेत्रातील तज्ञांची व्याख्याने आयोजित करावीत. रामेती मार्फत गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांची प्रशिक्षणे खरीप हंगाम सुरू होण्यापुर्वी म्हणजेच माहे एप्रील व मे महिन्यात प्रथम प्राधान्याने पुर्ण करण्यात यावीत. मा. उच्च न्यायालय मुंबई खंडपिठ नागपुर यांनी जनहित याचिका क्र. ११३/२०१७ मधिल न्यायनिर्णयानुसार गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांना खरीप हंगाम सुरू होण्यापुर्वी प्रशिक्षण देण्यात येऊन मास्टर ट्रेनर्स तयार करण्यात यावेत, असे निर्देश देण्यात आलेले आहेत.

विक्रेता, वितरक, साठवणूक केंद्र व सी ॲण्ड एफ एजंटस् यांना प्रशिक्षण

आपल्या कार्यक्षेत्रातील विक्रेता, वितरक, निविष्ठा साठवणुक केंद्रे व सी ॲण्ड एफ एजंट्स यांना निविष्ठा गुणवत्ता नियंत्रण एफ.एम.एस. व एम.एफ.एम.एस. ई. कायदयाबाबत अवगत करण्याच्या दृष्टीने व त्यांना त्यांच्या कायदेशिर कर्तव्ये व जबाबदा-याची जाणीव करुन देण्यासाठी गुणवत्ता नियंत्रणाबाबत जिल्हास्तरावर प्रशिक्षणे आयोजित करावीत. सदरची जबाबदारी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, कृषि विकास अधिकारी जिल्हा परिषद, उपविभागीय कृषि अधिकारी व जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांची राहील. यासाठी कृषि आयुक्तालयस्तरावरून दिनांक ५/०२/२०१८ रोजीच्या पत्रान्वये यापुर्वीच निर्देश देण्यात आले आहेत.

प्रशिक्षणाचे आयोजन सनियंत्रण व मार्गदर्शन कृषि विकास अधिकारी यांनी करावयाचे आहे. आवश्यकतेनुरुप उपविभाग व विभाग स्तरावरही प्रशिक्षणे घेण्यास हरकत नाही. याबाबत कार्यवाही एप्रिल व मे महिन्यांत पुर्ण करावयाची आहे. विभागातील प्रशिक्षणाचा कार्यक्रम शक्यतो सलग आयोजीत केल्यास प्रशिक्षकांना सोईचे होईल व त्यास आयुक्तालयातील संबंधित अधिकारी सुध्दा उपस्थित राहू शकतील. प्रशिक्षणाबाबत आपण आखलेल्या वेळापत्रकाची प्रत आयुक्तालयास माहितीसाठी सादर करावी. या प्रशिक्षणाचे सनियंत्रण व आढावा विभागीय कृषि सह संचालक यांनी वेळोवेळी तसेच त्यांच्या भेटीच्या वेळी, सभांमध्ये घ्यावा. तसेच काही प्रशिक्षण वर्गास स्वत: हजर राहून मार्गदर्शन करावे.

११. प्रसिध्दी

ज्या ठिकाणी कृषि निविष्ठांची बेकायदेशीर विक्री होते किंवा अशा विक्रीस प्रोत्साहन मिळते, अप्रमाणित निवीष्ठांची विक्री होते, जादा दराने अथवा लिंकींगव्दारे विक्री होते, अशा प्रकरणी गुणवत्ता नियंत्रण करताना केलेल्या कार्यवाहीबाबबत प्रसिध्दी दिल्यास इतर विक्रेत्यांवर त्या बाबींचा वचक निर्माण होवून अशा प्रकारचे विक्री होण्यास पायबंद होवू शकतो. यासाठी वेळोवेळी केलेल्या कारवाईची प्रसिध्दी त्याचबरोबर आवाहन, दक्षता घ्यावयाच्या बाबी इत्यादि बाबत विविध प्रसिध्दी माध्यमांद्वारे प्रसिध्दी देण्यांत यावी. गुणवत्ता नियंत्रणासंबंधी प्रसिध्द होणाऱ्या स्थानिक माध्यमांतील बातम्या, केलेली प्रचार/प्रसिद्धी, दुरचित्रवाणींवरील वृत्तांकने, शेतकऱ्यांच्या क्षेत्रीय स्तरांवर प्राप्त तक्रारी, भरारी पथकांनी केलेली कारवाई व त्यांस दिलेली प्रसिद्धी या विषयीची कात्रणे, फोटो, चित्रफिती, इत्यादींची माहिती कृषि आयुक्तालयास दररोज वेळच्या वेळी सादर करण्यासाठी अनुक्रमे cqcoseed@gmail.com, cqcofert@gmail.com, cqcopest@gmail.com या ई-मेल आय डी वर पाठविण्यात यावी. असे निदर्शनास आले आहे की, कित्येक वेळी तालुका / जिल्हा स्तरावरून बातम्या, शेतकऱ्यांच्या तक्रारी व त्या संदर्भात क्षेत्रीय स्तरावर झालेली कार्यवाही कृषि आयुक्तालयास क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांकडून अवगत केली जात नाही. सदर माहिती कृषि आयुक्तालयास लोक प्रतिनिधी, प्रसारमाध्यमे, टेलिव्हिजन, दैनिक वृत्तपत्रे, विधानसभा/विधानपरिषद तारांकित/अतारांकित प्रश्ने इत्यादींच्या माध्यमांतून निदर्शनात येते. तो पर्यंत बराचसा कालापव्यय झाल्याने कृषि आयुक्तालय स्तरावरून योग्य कार्यवाही करणे शक्य होत नाही. यासाठी वर नमुद केलेली सर्व वृत्तांकने वेळच्या वेळी कृषि आयुक्तालयास अवगत होणेसाठी कृषि आयुक्तालयाचे ई-मेल आयडी अनुक्रमे cqcoseed@gmail.com, cqcofert@gmail.com, cqcopest@gmail.com वर तात्काळ कळविण्याची दक्षता घ्यावी व या सर्व बाबींचे सनियंत्रण जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक यांनी करावे.

१२. विभाग/जिल्हास्तरीय मासिक सभेतील आढावा

कृषि आयुक्तालयाचे असे निदर्शनास आले की, गुणवत्ता नियंत्रणाच्या कामकाजाचा आढावा व मासिक प्रगती अहवाल वेळेत सादर करण्यात येत नाही. विशेष करून जिल्हास्तरावरील तालुका कृषि अधिकारी, उपविभागीय कृषि अधिकारी, तंत्र अधिकारी, अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचेकडुन मासिक

प्रगती अहवाल सादर करण्यास दुय्यम स्थान दिले जाते. जिल्हा परिषदेकडील गुणवत्ता नियंत्रण यंत्रणेने केलेल्या कामकाजाचे अहवाल व राज्यस्तरीय गुणवत्ता नियंत्रण यंत्रणेने केलेल्या कामकाजाचे अहवाल एकत्रीकरण करणे कठीण जात असल्याने तंत्र अधिकारी, गुणवत्ता नियंत्रम व जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांनी निदर्शनास आणून दिले आहे. यासाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचे नियंत्रणांतर्गत गुणवत्ता नियंत्रणाचे अहवाल जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांनी एकत्रित करावे व कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांचे नियंत्रणांर्गत गुणवत्ता नियंत्रणाचे अहवाल संबंधित मोहिम अधिकारी यांनी एकत्रित करावेत. दोन्ही यंत्रणेकडील गुणवत्ता नियंत्रणाचे अहवाल जिल्हास्तरावर एकत्र करण्याची जबाबदारी कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांची राहील. याकामी जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक यांनी सर्वतोपरी मदत करावी. क्षेत्रीय स्तरावरून अद्यापही गुणवत्ता नियंत्रण कामकाजाचे अहवाल विहित प्रपत्रांमध्ये सादर केले जात नाहीत. त्यामुळे कृषि आयुक्तालय स्तारावर या अपुर्ण अहवालांचे एकत्रीकरण करणे शक्य होत नाही. या करीता सोबत जोडलेल्या विहित प्रपत्राप्रमाणे गुणनियंत्रण कामकाजाच्या अहवालासाठी रजिस्टर सर्व स्तरांवर ठेवण्यात यावे व प्रत्येक महिन्यात ते अद्यावत करण्यात यावे. या रजिस्टरमधील नोंदीप्रमाणेच सोबत जोडलेल्या विहित प्रपत्रामध्ये **जोडपत्र -६(A),६(B),व ६(C)** तालुका कृषि अधिकारी व उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी प्रत्येक महिन्याच्या ५ तारखेस मासिक प्रगती अहवाल जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक यांचेकडे पाठवावेत. याप्रमाणेच जिल्हा परिषदेकडील पंचायत समितीस्तरावरील कृषि अधिकारी यांनी अहवाल मोहीम अधिकारी, जिल्हा परिषद यांचेकडे पाठवावेत. विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी प्रत्येक महिन्याच्या आढावा बैठकीमध्ये गुणनियंत्रण कामकाजाचा सविस्तर आढावा घेऊन केलेल्या कामकाजाचा मासिक प्रगती अहवाल विहित प्रपत्रामध्ये कृषि आयुक्तालयास न चुकता सादर होईल, असे पहावे.

जोडपत्र क्रमांक – 6 (A) – खते

उत्पादक तपासणी माहे....

अ.क्र.	अधिका-याचे पदनाम व नाव	दाणेदार मिश्र खते		अधिका-याचे पदनाम व नाव	सिंगल सुपर फॉस्फेट		अधिका-याचे पदनाम व नाव	सुक्ष्म मुलद्रव्ये		अधिका-याचे पदनाम व नाव
		युनिट नांव	तपासणी केलेली संख्या		युनिट नांव	तपासणी केलेली संख्या		युनिट नांव	तपासणी केलेली संख्या	
१										
२										
टिप:- तपासणी केलेल्या उत्पादकांची यादी तपासणी अहवालासह सादर करावी.										

गोषवार	दाणेदार मिश्र खते				सिंगल सुपर फॉस्फेट			
	अधिका-याचे पदनाम व नाव	चालु महिन्यातील तपासलेल्या युनिट संख्या	मागिल महिना अखेर तपासलेल्या युनिट संख्या	एकुण प्रागतिक	अधिका-याचे पदनाम व नाव	चालु महिन्यातील तपासलेल्या युनिट संख्या	मागिल महिना अखेर तपासलेल्या युनिट संख्या	एकुण प्रागतिक

	सेंद्रीय खते व जैविक खते				पाण्यात विद्राव्य खते			
	अधिका-याचे पदनाम व नाव	चालु महिन्यातील तपासलेल्या युनिट संख्या	मागिल महिना अखेर तपासलेल्या युनिट संख्या	एकुण प्रागतिक	अधिका-याचे पदनाम व नाव	चालु महिन्यातील तपासलेल्या युनिट संख्या	मागिल महिना अखेर तपासलेल्या युनिट संख्या	एकुण प्रागतिक

खतांचे नमूने काढणे व कोर्ट केसबाबत प्रगती अहवाल माहे ---

अ.क्र.	निरिक्षकाचे नाव	खताचा प्रकार	काढलेले नमूने			विश्लेषण अहवाल अप्राप्त	एकुण पास नमूने संख्या	एकुण नापास नमूने संख्या	चालु		
			महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतिक				नापास	ताकिद पात्र	कोर्ट केस पात्र
१		दाणेदार मिश्र खते									
		सिंगल सुपर फॉस्पेट									
		सुक्ष्म मुलदव्य खत/दुय्यम मिश्रखत									
		सेंद्रीय खते/जैविक खते									
		विद्राव्य खते									
		इतर									
		एकुण									
२	एसएसपी	उत्पादकाचे नांव									
		" अ "									
		" ब "									
		" क "									
		" ड "									
		एकूण									

प्रपत्र - १

खतांचे नमूने काढणे व कोर्ट केसबाबत प्रगती (माहे एप्रिल २०१६ ते मार्च २०१७ अखेर)

अ.क्र.	निरिक्षकाचे नाव	खताचा प्रकार	नापास नमूने संख्या	नापास	ताकिद पात्र	कोर्ट केस पात्र	दाखल कोर्ट केस	प्रलंबित कोर्ट केस (संख्या) १ वर्षा पर्यंत	२ वर्षा पर्यंत	३ वर्षा पर्यंत	४ वर्षा पर्यंत	५ वर्षा पर्यंत जास्त २०१२ पुर्वीचे
१		दाणेदार मिश्र खते										
		सिंगल सुपर फॉस्पेट										
		सुक्ष्म मुलदव्य खत/दुय्यम मिश्रखात										
		सेंद्रीय खते/जैविक खते										
		विद्राव्य खाते										
		इतर										
		एकुण										
२	एसएसपी	उत्पादकाचे नांव										
		" अ "										
		" ब "										
		" क "										
		" ड "										
		एकूण										

रायायनिक खत अ, ब, क, ड वर्गीकरण नुसार नमुन तपासणी अहवाल सन 2016-17 (SSP)

अ, वर्गीकरण

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	उत्पादक /विक्रेत्याचे नाव	रायायनिक खते नाव	काढलेले नमुने			नमुना प्रमाणित			नमुना अप्रमाणित		
					महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक

रायायनिक खत अ, ब, क, ड वर्गीकरण नुसार नमुन तपासणी अहवाल सन 2016-17

ब, वर्गीकरण

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	उत्पादक /विक्रेत्याचे नाव	रायायनिक खते नाव	नमुने लक्षांक			काढलेले नमुने			नमुना प्रमाणित		
					महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक

रायायनिक खत अ, ब, क, ड वर्गीकरण नुसार नमुन तपासणी अहवाल सन 2016-17

क, वर्गीकरण

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	उत्पादक /विक्रेत्याचे नाव	रायायनिक खते नाव	नमुने लक्षांक			काढलेले नमुने			नमुना प्रमाणित		
					महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक

रायायनिक खत अ, ब, क, ड वर्गीकरण नुसार नमुन तपासणी अहवाल सन 2016-17

ड, वर्गीकरण

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	उत्पादक /विक्रेत्याचे नाव	रायायनिक खते नाव	नमुने लक्षांक			काढलेले नमुने			नमुना प्रमाणित		
					महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक

उत्पादकनिहाय रासयानिक खते अप्रामित नमून्यावर केलेली कारवाई माहे ------

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	कंपनीचे नांव	उत्पादनांचे तांत्रीक नाव	कोर्ट केस पात्र नमूने

उत्पादकनिहाय रासयानिक खते अप्रामित नमून्यावर केलेली कारवाई मार्च २०१६ अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	कंपनीचे नांव	उत्पादनांचे तांत्रीक नाव	कोर्ट केस पात्र नमूने

रायायनिक खते दाखल पोलीस केसेस *माहे....*

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	कृषि निविष्ठाचे नाव	उत्पादकाचे नाव	पोलीस केस क्र. व दिनांक	कोणत्या कलमान्वये	पोलीस केसेस दाखल करण्याची कारणे	सद्यस्थिती	एकुण पोलीस केस संख्या		
									महिन्यातील	मागील महिना अख्रेर	प्रागतीक

रायायनिक खते दाखल पोलीस केसेस मार्च , 2016 अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	कृषि निविष्ठाचे नाव	उत्पादकाचे नाव	पोलीस केस क्र. व दिनांक	कोणत्या कलमान्वये	पोलीस केसेस दाखल करण्याची कारणे	सद्यस्थिती	एकुण पोलीस केस संख्या		
									महिन्यातील	मागील महिना अख्रेर	प्रागतीक

रायायनिक खते बाबत शेतक-यांच्या तक्रारी सन 2016-17

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	तक्रारदार शेतकऱ्याचे नाव	खताचे नाव	कंपनीचे नाव	विक्रेत्याचे नाव	तक्रारीचे मुद्दे	तपासणीतील थोडक्यात निष्कर्ष	तपासणी अधिकाऱ्याचे नाव	तपासणी अहवालाचा थोडक्यात वृत्तांत	केलेली कार्यवाही	सद्यास्थिती	एकुण प्राप्त तक्रारी		
													महिन्यातील	मागील महिना अख्रेर	प्रागतीक

रायायानक खत उत्पादन स्थळ तपासणी अहवाल माह ----

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	उत्पादक स्थळ नाव व पत्ता	तपासणी दिनांक	निरीक्षकाचे नाव व पत्ता	आढळून आलेल्या त्रुटी (सविस्तर अहवाल जोडावा)	केलेली कारवाई (सविस्तर अहवाल जोडावा)

रायायानक खत साठवणुक स्थळ तपासणी अहवाल माह ----

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	साठवणुक स्थळ नाव व पत्ता	तपासणी दिनांक	निरीक्षकाचे नाव व पत्ता	आढळून आलेल्या त्रुटी (सविस्तर अहवाल जोडावा)	केलेली कारवाई (सविस्तर अहवाल जोडावा)

जिल्हा निहाय विक्री बंद आदेशाबाबत माहिती दर्शविणारे प्रपत्र

निविष्ठा: रा.खते

अ.क्र	निरिक्षकांचे नांव व पत्ता	उत्पादकांचे नांव	विक्रेत्यांचे नांव व पत्ता	ज्या ठिकाणी साठा विक्री बंद केला त्याठिकाणाचे नांव व पत्ता	विक्री बंद केलेल्या साठयाची तारीख	विक्री बंद केलेचे कारण	विक्री बंद साठयाचा तपशील			विक्री बंद साठा खुला केल्याचा दिनांक	साठा खुला केल्याचे कारण	केलेली अंतीम कार्यवाही (जप्ती, कोर्टकेस,ताकीद, निलंबन/रद्द इ.)
							निविष्ठा	बॅच क्रमांक	साठा			
१												
२												
एकुण विक्री बंद अहवाल माह --												
अ.क्र.	एकुण विक्री बंद साठा मे.टन			खुला केलेला विक्री बंद साठा मे.टन			खुला न केलेला साठा मे.टन					
	महिन्यातील	मागील महिना अख्रेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अख्रेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अख्रेर	प्रागतीक			

निरिक्षक निहाय निविष्ठा जप्त केलेल्या साठयाची अहवाल माहे--

अ.क्र.	निरिक्षक	ज्याच्याकडे साठा जप्त केला त्याचे नांव	उत्पादकांचे नांव	निविष्ठाचे नांव	बॅच क्रमांक.	जप्त साठा (मे.टन)	जप्त साठयाची अंदाजे रक्कम	जप्तीचा दिनांक	जप्तीचे कारण	सक्षम अधिका-याचे जप्तीचे आदेश व दिनांक
1										
2										
3										

एकुण जप्त साठा मे.टन

अ.क्र.	एकुण जप्त साठा मे.टन			पैकी विल्लेवाट लावलेला साठा मे.टन			विल्लेवाट न लावलेला साठा मे.टन		
	महिन्यात	मागील महिना अखेर	प्रगातीक	महिन्यात	मागील महिना अखेर	प्रगातीक	महिन्यात	मागील महिना अखेर	प्रगातीक

नक्कल केलेल्या खताची विक्री होवु न देणे बाबत

निविष्ठा: रा.खते

अ.क्र	निरिक्षकांचे नांव	नक्कल केलेल्या खताची तपासणी संख्या			केलेली कार्यवाही
		कोणत्या कंपनीने नक्कल केली	कुढल्या कंपनीची नक्कल केली	निविष्ठाचे नांव	
१					
२					
	एकुण नक्कल केलेल्या प्राप्त प्रकरणाची संख्या				
	महिन्यातील	**मागील महिना अखेर**	**प्रागतीक**		

उत्पादीत करण्यात आलेल्या दाणेदार मिश्र खतांचे NPK/SSP विवरणपत्र- सन २०१६

अ.क्र.	कंपनीचे नांव	वार्षिक उत्पादन क्षमता	तपासणी केलेल्या निरिक्षकांचे नांव	ग्रेड	बॅच संख्या	बॅचमधील उत्पादन	तपासणीसाठी काढलेले खतांचे एकूण नमूने	प्रमाणित म्हणून घोषित झालेले खतांचे नमुने	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	
१				**18:18:10**					
				10:20:20					
				20:20:00					
				20:10:10					
				SSP					
2	अप्रमाणित म्हणून घोषित झालेले खतांचे बॅच संख्या		अप्रमाणित साठा	पुर्नप्रक्रियेसाठी परवानगी मागितली पत्र क्र. /दिनांक		पुर्नप्रक्रियेस पाठविलेले खत मे.टन		पुर्नप्रक्रियेनंतर काढलेले नमूने	शेरा
	कंपनीचे नांव	चालु महिन्यात नमूने काढलेल्या बॅच		मागील महिन्या पर्येत नमूने काढलेले बॅच		एकुण नमूने काढलेले बॅच		पैकी एकुण नापास	
		संख्या	मे. टन	संख्या	मे. टन	संख्या	मे. टन	संख्या	मे. टन
		नापास नमून्यापैकी एकुण		पुर्नप्रक्रीया करीता					
		संख्या	मे. टन	संख्या	मे. टन				

जोडपत्र क्र. ६ (बी) - किटकनाशके

प्रपत्र - १ किटकनाशके नमुने लक्ष साध्य अहवाल २०२२-२३

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०२२-२३ लक्षांक	माहे ...... २०२३ अखेर साध्य	पैकी विश्लेषण अहवाल प्राप्त	पैकी विश्लेषण अहवाल अप्राप्त	प्राप्त अहवालापैकी प्रमाणित नमुने	प्राप्त अहवालापैकी अप्रमाणित नमुने	केलेली कारवाई		
									पुर्नविश्लेषणासाठी पाठवलेले नमुने	पुर्नविश्लेषण अहवाल प्राप्त	कोर्ट केस पात्र

प्रपत्र - १ किटकनाशके नमुने लक्ष साध्य अहवाल २०१७-१८

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०१७-१८ लक्षांक	माहे ...... २०१८ अखेर साध्य	पैकी विश्लेषण अहवाल प्राप्त	पैकी विश्लेषण अहवाल अप्राप्त	प्राप्त अहवालापैकी प्रमाणित नमुने	प्राप्त अहवालापैकी अप्रमाणित नमुने	केलेली कारवाई		
									पुर्नविश्लेषणासाठी पाठवलेले नमुने	पुर्नविश्लेषण अहवाल प्राप्त	कोर्ट केस पात्र

प्रपत्र - १ किटकनाशके नमुने लक्ष साध्य अहवाल २०१८-१९

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०१८-१९ लक्षांक	माहे ...... २०१९ अखेर साध्य	पैकी विश्लेषण अहवाल प्राप्त	पैकी विश्लेषण अहवाल अप्राप्त	प्राप्त अहवालापैकी प्रमाणित नमुने	प्राप्त अहवालापैकी अप्रमाणित नमुने	केलेली कारवाई		
									पुर्नविश्लेषणासाठी पाठवलेले नमुने	पुर्नविश्लेषण अहवाल प्राप्त	कोर्ट केस पात्र

प्रपत्र - १ किटकनाशके नमुने लक्ष साध्य अहवाल २०१९-२०

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०१९-२० लक्षांक	माहे ...... २०२० अखेर साध्य	पैकी विश्लेषण अहवाल प्राप्त	पैकी विश्लेषण अहवाल अप्राप्त	प्राप्त अहवालापैकी प्रमाणित नमुने	प्राप्त अहवालापैकी अप्रमाणित नमुने	केलेली कारवाई		
									पुर्नविश्लेषणासाठी पाठवलेले नमुने	पुर्नविश्लेषण अहवाल प्राप्त	कोर्ट केस पात्र

प्रपत्र - १ किटकनाशके नमुने लक्ष साध्य अहवाल २०२०-२१

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०२०-२१ लक्षांक	माहे ...... २०२१ अखेर साध्य	पैकी विश्लेषण अहवाल प्राप्त	पैकी विश्लेषण अहवाल अप्राप्त	प्राप्त अहवालापैकी प्रमाणित नमुने	प्राप्त अहवालापैकी अप्रमाणित नमुने	केलेली कारवाई		
									पुर्नविश्लेषणासाठी पाठवलेले नमुने	पुर्नविश्लेषण अहवाल प्राप्त	कोर्ट केस पात्र

प्रपत्र - १ किटकनाशके नमुने लक्ष साध्य अहवाल २०२१-२२

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०२१-२२ लक्षांक	माहे ...... २०२२ अखेर साध्य	पैकी विश्लेषण अहवाल प्राप्त	पैकी विश्लेषण अहवाल अप्राप्त	प्राप्त अहवालापैकी प्रमाणित नमुने	प्राप्त अहवालापैकी अप्रमाणित नमुने	केलेली कारवाई		
									पुर्नविश्लेषणासाठी पाठवलेले नमुने	पुर्नविश्लेषण अहवाल प्राप्त	कोर्ट केस पात्र

जोडपत्र क्र. ६ (बी) - किटकनाशके

प्रपत्र - २ किटकनाशके कलम ५ सी नुसार काढलेले नमुने सन २०२२-२३, माहे .... अखेर

कलम ५ सी

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०२२-२३ लक्षांक	माहे ...... २०२३ अखेर साध्य	किटकनाशकाचे नाव	उत्पादकाचे नाव	नमुना तपासणी सद्यस्थिती

प्रपत्र - २ किटकनाशके कलम ५ सी नुसार काढलेले नमुने सन २०२२-२३, माहे .... अखेर

कलम ५ सी

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०२२-२३ लक्षांक	चालु महिना अखेर साध्य	मागील महिना अखेर साध्य	एकुण प्रागतिक साध्य

किटकनाशके कलम ५ डी नुसार काढलेले नमुने सन २०२२-२३, माहे .... अखेर

कलम ५ डी

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०२२-२३ लक्षांक	माहे ...... २०२३ अखेर साध्य	किटकनाशकाचे नाव	उत्पादकाचे नाव	नमुना तपासणी सद्यस्थिती

प्रपत्र - २ किटकनाशके कलम ५ डी नुसार काढलेले नमुने सन २०२२-२३, माहे .... अखेर

कलम ५ डी

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०२२-२३ लक्षांक	चालु महिना अखेर साध्य	मागील महिना अखेर साध्य	एकुण प्रागतिक साध्य

प्रपत्र-३ किटकनाशके अप्रमाणित नमुन्यावर केलेली कारवाई सन २०२२-२३ माहे ....अखेर

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	कोर्ट केसपात्र नमुने	उत्पादनाचे तांत्रिक नाव	कंपनीचे नाव	केलेली कारवाई

* प्रत्येक महिन्यात प्रागतिक अहवाल दयावा.

प्रपत्र-३ अ किटकनाशके अप्रमाणित नमुन्यावर केलेली कारवाई सन २०२१-२२

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	कोर्ट केसपात्र नमुने	उत्पादनाचे तांत्रिक नाव	कंपनीचे नाव	केलेली कारवाई

प्रपत्र-३ ब किटकनाशके अप्रमाणित नमुन्यावर केलेली कारवाई सन २०२०-२१

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	कोर्ट केसपात्र नमुने	उत्पादनाचे तांत्रिक नाव	कंपनीचे नाव	केलेली कारवाई

प्रपत्र-३ क किटकनाशके अप्रमाणित नमुन्यावर केलेली कारवाई सन २०१७-१८

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	कोर्ट केसपात्र नमुने	उत्पादनाचे तांत्रिक नाव	कंपनीचे नाव	केलेली कारवाई

प्रपत्र-३ ड किटकनाशके अप्रमाणित नमुन्यावर केलेली कारवाई सन २०१८-१९

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	कोर्ट केसपात्र नमुने	उत्पादनाचे तांत्रिक नाव	कंपनीचे नाव	केलेली कारवाई

प्रपत्र-३ इ किटकनाशके अप्रमाणित नमुन्यावर केलेली कारवाई सन २०१९-२०

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	कोर्ट केसपात्र नमुने	उत्पादनाचे तांत्रिक नाव	कंपनीचे नाव	केलेली कारवाई

प्रपत्र - ४ किटकनाशके दाखल पोलीस केसेस सन २०२२-२३ अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	महिन्यात दाखल पोलीस केसेस	मागील महिनाअखेर दाखल पोलीस केसेस	एकुण दाखल पोलीस केसेस

प्रपत्र - ४ किटकनाशके दाखल पोलीस केसेस सन २०२२-२३ माहे .... अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	कृषि निविष्ठाचे नाव	उत्पादकाचे नाव	पोलीस केस क्र. व दिनांक	कोणत्या कलमान्वये	पोलीस केसचा थोडक्यात वृत्तांत	सद्यस्थिती

प्रपत्र - ५ किटकनाशकांबाबत शेतकऱ्यांच्या तक्रारी सन २०२२-२३ माहे ..... अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	महिन्यात प्राप्त तक्रारी	मागील महिना अखेर प्राप्त तक्रारी	एकुण प्राप्त तक्रारी

प्रपत्र - ५ किटकनाशकांबाबत शेतकऱ्यांच्या तक्रारी सन २०२२-२३ माहे ..... अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	शेतकऱ्याचे नाव	किटकनाशकाचे तांत्रिक नाव	कंपनीचे नाव	तक्रारीचे स्वरुप	तपासणी अधिकाऱ्याचे नाव	तपासणी अहवालाचा थोडक्यात वृत्तांत	केलेली कार्यवाही	सद्यस्थिती

प्रपत्र - ६ अ किटकनाशके उत्पादन स्थळ तपासणी अहवाल सन २०२२-२३ माहे ..... अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	चालु महिन्यात तपासलेले	मागील महिन्यात तपासलेले	एकुण तपासलेले

प्रपत्र - ६ अ किटकनाशके उत्पादन स्थळ तपासणी अहवाल सन २०२२-२३ माहे ..... अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	उत्पादक स्थळ नाव व पत्ता	तपासणी दिनांक	निरीक्षकाचे नाव व पत्ता	आढळुन आलेल्या त्रुटी (सविस्तर अहवाल जोडावा)	केलेली कारवाई (सविस्तर अहवाल जोडावा)

प्रपत्र - ६ ब किटकनाशके साठवणुक स्थळ तपासणी अहवाल सन २०२२-२३ माहे ..... अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	चालु महिन्यात तपासलेले	मागील महिन्यात तपासलेले	एकुण तपासलेले

प्रपत्र - ६ ब किटकनाशके साठवणुक स्थळ तपासणी अहवाल सन २०२२-२३ माहे ..... अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	साठवणुक स्थळ नाव व पत्ता	तपासणी दिनांक	निरीक्षकाचे नाव व पत्ता	आढळुन आलेल्या त्रुटी (सविस्तर अहवाल जोडावा)	केलेली कारवाई (सविस्तर अहवाल जोडावा)

प्रपत्र - ७ किटकनाशके अ,ब,क,ड वर्गीकरण नुसार नमुने तपासणी अहवाल सन २०२२-२३ माहे .... अखेर

अ वर्गीकरण - ५ टक्के प्रमाणे

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	नमुने लक्षांक	महिन्यातील साध्य	मागील महिना अखेर साध्य	एकुण प्रागतिक साध्य	उत्पादक/ विक्रे त्याचे नाव	काढलेले नमुने	किटकनाश-काचे नाव	नमुना तपासणी सद्यसिथती

प्रपत्र - ७ किटकनाशके अ,ब,क,ड वर्गीकरण नुसार नमुने तपासणी अहवाल सन २०२२-२३ माहे .... अखेर

ब वर्गीकरण - १० टक्के प्रमाणे

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	नमुने लक्षांक	महिन्यातील साध्य	मागील महिना अखेर साध्य	एकुण प्रागतिक साध्य	उत्पादक/ विक्रे त्याचे नाव	काढलेले नमुने	किटकनाश-काचे नाव	नमुना तपासणी सद्यसिथती

प्रपत्र - ७ किटकनाशके अ,ब,क,ड वर्गीकरण नुसार नमुने तपासणी अहवाल सन २०२२-२३ माहे .... अखेर

क वर्गीकरण - २५ टक्के प्रमाणे

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	नमुने लक्षांक	महिन्यातील साध्य	मागील महिना अखेर साध्य	एकुण प्रागतिक साध्य	उत्पादक/ विक्रे त्याचे नाव	काढलेले नमुने	किटकनाश-काचे नाव	नमुना तपासणी सद्यसिथती

प्रपत्र - ७ किटकनाशके अ,ब,क,ड वर्गीकरण नुसार नमुने तपासणी अहवाल सन २०२२-२३ माहे .... अखेर

ड वर्गीकरण - ६० टक्के प्रमाणे

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	नमुने लक्षांक	महिन्यातील साध्य	मागील महिना अखेर साध्य	एकुण प्रागतिक साध्य	उत्पादक/ विक्रे त्याचे नाव	काढलेले नमुने	किटकनाश-काचे नाव	नमुना तपासणी सद्यसिथती

प्रपत्र - ८ बिगर नोंदणीकृत उत्पादन नमुने अहवाल सन २०२२-२३ माहे .... अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०२२-२३ लक्षांक (प्रति जिल्हा १० प्रमाणे)	चालु महिन्यत काढलेले नमुने	मागील महिना अखेर काढलेले नमुने	एकुण काढलेले नमुने

प्रपत्र - ८ बिगर नोंदणीकृत उत्पादने नमुने सन २०२२-२३ माहे .... अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	सन २०२२-२३ लक्षांक (प्रति जिल्हा १०	माहे ..... २०२३ अखेर साध्य	कंपनीचे नाव	उत्पादनाचे नाव	पैकी विश्लेषण अहवाल प्राप्त	प्रमाणित नमुने	अप्रमाणित नमुने	केलेली कार्यवाही

प्रपत्र - ९ किटकनाशके लेबल लिफलेट तपासणी मोहीम अहवाल सन २०२२-२३ माहे .... अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	चालु महिन्यत काढलेले नमुने	मागील महिना अखेर काढलेले नमुने	एकुण काढलेले नमुने

प्रपत्र - ९ किटकनाशके लेबल लिफलेट तपासणी मोहीम अहवाल सन २०२२-२३ माहे .... अखेर

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	माहे ..... २०२३ अखेर काढलेले नमुने	कंपनीचे नाव	उत्पादनाचे नाव	पैकी विश्लेषण अहवाल प्राप्त	प्रमाणित नमुने	अप्रमाणित नमुने	केलेली कार्यवाही

प्रपत्र - १० जप्त केलेल्या किटकनाशकांचा अहवाल सन २०२२-२३ माहे .... अखेर

विभाग	जिल्हा	जप्त साठा प्रकरणे संख्या	एकुण जप्त साठा (मे. टन)	एकुण जप्ती मुल्य (रु. लाख)	कोणत्या कलमान्वये	सद्यस्थिती	जप्ती प्रकरणाचा थोडक्यात तपशिल

प्रपत्र - ११ अ किटकनाशके परवाने निलंबन सन २०२२-२०२३

विभाग	जिल्हा	परवानाधारकाचे नाव	निलंबन कोणत्या कलमान्वये	निलंबनाचे कारण	निलंबन मागे घेतले असल्यास कारण	सद्यस्थिती

प्रपत्र - ११ ब किटकनाशके परवाने कायदया अंतर्गत रद्द सन २०२२-२३

विभाग	जिल्हा	परवाने रद्द संख्या	परवानाधारकाचे नाव	रद्द कोणत्या कलमान्वये	रद्दचे कारण	सद्यस्थिती

प्रपत्र - १२ जिल्हनिहाय विक्री बंद आदेशाबाबत माहीती दर्शविणारे प्रपत्र

निविष्ठा - किटकनाशके

अ. क्र.	उत्पादनाचे नाव	विक्रेत्याचे नाव व पत्ता	ज्या ठिकाणी साठा विक्री बंद केला त्या ठिकाणाचे नाव व पत्ता	विक्री बंद केलेल्या साठयाची तारीख	विक्री बंद केलेचे कारण	विक्री बंद साठयाचा तपशिल			विक्री बंद साठा खुला केल्याचा दिनांक	साठा खुला केल्याचे कारण	केलेली अंतिम कार्यवाही (जप्ती, कोर्टकेस, ताकीद, निलंबन/रद्द इ.)
						निविष्ठा	बॅच क्रमांक	साठा			

एकुण विक्री बंद अहवाल सन २०२२-२३ माहे .... अखेर

अ.क्र.	एकुण विक्री बंद साठा (मे. टन)			जप्त केलेला विक्री बंदसाठा (मे. टन)			खुला न केलेला विक्रीबंद साठा (मे. टन)		
	महिन्या तील	मागील महिना अखेर	प्रागतिक	महिन्या तील	मागील महिना अखेर	प्रागतिक	महिन्या तील	मागील महिना अखेर	प्रागतिक

प्रपत्र -१३ ब Poisonong Report for the Year २०२२-२३

State/U.T.	Suicidal	Homicidal	Accidental	Occupational	Details of Notified Functionaries for PP	Safety Measures Taken
Total Poisoning Cases						
Survived						
a. No. of Cases						
b. Culprit pesticides						
c. Name of Manufacture and Batch No.						
Poisoning cases died						
a. No. of Cases						
b. Culprit Pesticides						
c. Name of Manufacture and Batch No.						
d. Whether post mortem done, report thereof						

प्रपत्र - ६ क

				विभागचे नांव :	
अ. क्र.	पिकाचे नांव	जिल्हा			
		लक्ष	साध्य	टक्के	
१	तृणधान्य				
२	कडधान्य				
३	गळितधान्य				
४	कापूस				
५	भाजीपाला				
६	इतर				
	एकूण				

विभागनिहाय, पिक प्रकारनिहाय लक्षांक/ साध्य

विभाग -

अ. क्र.	पिकाचे नांव	लक्षांक	साध्य		
			महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक
१	तृणधान्य				
२	कडधान्य				
३	गळितधान्य				
४	कापूस				
५	भाजीपाला				
६	इतर				
	एकूण				

बियाणे नमूने काढणे व कोर्ट केसबाबत प्रगती अहवाल माहे ---

अ.क्र.	निरिक्षकाचे नाव	पिक /वाण	काढलेले नमूने			विश्लेषण अहवाल प्राप्त	विश्लेषण अहवाल अप्राप्त					चालु अर्थिक वर्षातील प्रलंबित कोर्ट केस (संख्या)				
			महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतिक			नापास	ताकिद पात्र	कोर्ट केस पात्र	दाखल कोर्ट केस	१ वर्षा पर्यत	२ वर्षा पर्यत	३ वर्षा पर्यत	४ वर्षा पर्यत	५ वर्षा पर्यत जास्त २०१२ पुर्वीचे
		तृणधान्य														
		कडधान्य														
		गळितधान्य														
		कापूस														
		भाजीपाला														
		इतर														

प्रपत्र - १

बियाणे नमूने काढणे व कोर्ट केसबाबत प्रगती (माहे एप्रिल २०१८ ते मार्च २०२३ अखेर)

अ. क्र.	निरिक्षकाचे नाव	पिक /	नापास नमूने संख्या					प्रलंबित कोर्ट केस (संख्या)				
				नापास	ताकिद पात्र	कोर्ट केस पात्र	दाखल कोर्ट केस	१ वर्षा पर्यत	२ वर्षा पर्यत	३ वर्षा पर्यत	४ वर्षा पर्यत	५ वर्षा पर्यत जास्त २०१८ पुर्वीचे
		तृणधान्य										
		कडधान्य										
		गळितधान्य										
		कापूस										
		भाजीपाला										
		इतर										
		एकूण										

बियाणे नमुने तपासणी अहवाल सन २०२२-२३

भाजीपाला

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	पिक /वाण	उत्पादक / विक्रेत्याचे नाव पत्ता	नमुने लक्षांक			काढलेले नमुने			नमुना माढणत		
					महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक

बियाणे नमुने तपासणी अहवाल सन २०२२-२३

अ. क्र.	ढवभाग	जिल्हा	पिक /वाण	उत्पादक/ विक्रेत्याचे नाव	नमुने लक्षांक			काढलेले नमुने			नमुना माढणत		
					महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक

पिक /वाण निहाय अप्रमाणित नमून्यावर केलेली कारवाई माहे ------						
अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	कंपनीचे नांव	पिक / नाव	वाण	कोर्ट केस पात्र नमूने
पिक /वाण निहाय अप्रमाणित नमून्यावर केलेली कारवाई माहे ------						
अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	कंपनीचे नांव	पिक / नाव	वाण	कोर्ट केस पात्र नमूने

बियाणे तक्रारीबाबत दाखल पोलिस केसेस माहे-

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	पिक/ वाण	उत्पादकाचे नाव	पोलिस केस क्रमांक व दिनांक	कोणत्या कलमांन्वये	पोलिस केसेस दाखल करण्याची कारणे	सद्यस्थिती	एकूण पोलिस केस संख्या		
									महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतिक

बियाणे बाबत शेतक-यांच्या तक्रारी सन २०२२-२३

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	तक्रारदार शेतक-याचे नाव	पिकाचे नाव	वाणाचे नाव	कंपनीचे नाव	विक्रेत्याचे नांव	तक्रारीचे मुद्दे	तपासणीतील थोडक्यात निष्कर्ष	तपासणी अधिका-याचे नाव नाव	तपासणी अहवालाचा थोडक्यात वृत्तांत	केलेली कार्यवाही	सद्यस्थिती

एकूण प्राप्त तक्रारी

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक

बियाणे साठवणुक स्थळ तपासणी अहवाल माहे -

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	साठवणुक स्थळ नाव व पत्ता	तपासणी दिनांक	निरिक्षकाचे नाव व पत्ता	आढळून आलेल्या त्रुटी (सविस्तर अहवाल जोडावा)	कलेली कारवाई (सविस्तर अहवाल जोडावा)

जिल्हा निहाय विक्री बंद आदेशाबाबत माहिती दर्शविणारे प्रपत्र

निविष्ठाः बियाणे

अ.क्र	निरिक्षकांचे नांव व पत्ता	उत्पादकांचे नांव	विक्रेत्यांचे नांव व पत्ता	ज्या ठिकाणी साठा विक्री बंद केला त्याठिकाणाचे नांव व पत्ता	विक्री बंद केलेल्या साठयाची तारीख	विक्री बंद केलेचे कारण	विक्री बंद साठयाचा तपशील				विक्री बंद साठा खुला केल्याचा दिनांक	साठा खुला केल्याचे कारण	केलेली अंतीम कार्यवाही (जप्ती, कोर्टकेस,ताकीद,
							पिकाचे नाव	वाणाचे नाव	बॅच क्रमांक	साठा			
१													
एकुण विक्री बंद अहवाल माहे --													
अ.क्र.	एकुण विक्री बंद साठा मे.टन			जप्त केलेला विक्री बंद साठा मे.टन			खुला न केलेला साठा मे.टन						
	महिन्यातील	**मागील महिना अखेर**	**प्रागतीक**	**महिन्यातील**	**मागील महिना अखेर**	**प्रागतीक**	**महिन्यातील**	**मागील महिना अखेर**	**प्रागतीक**				

निरिक्षक निहाय बियाणे जप्त केलेल्या साठयाचा अहवाल माहे--

अ.क्र.	निरिक्षक	ज्याच्याकडे साठा जप्त केला त्याचे नांव	उत्पादकांचे नांव	पिकाचे नाव	वाणाचे नाव	बॅच क्रमांक.	जप्त साठा (मे.टन)	जप्त साठयाची अंदाजे रक्कम	जप्तीचा दिनांक	जप्तीचे कारण	सक्षम अधिका-याचे जप्तीचे आदेश व दिनांक
१											
२											
३											

एकुण जप्त साठा मे.टन

अ.क्र.	एकुण जप्त साठा मे.टन			पैकी विल्लेवाट लावलेला साठा मे.टन			विल्लेवाट न लावलेला साठा मे.टन		
	महिन्यात	मागील महिना अखेर	प्रगातीक	महिन्यात	मागील महिना अखेर	प्रगातीक	महिन्यात	मागील महिना अखेर	प्रगातीक

जिल्हा निहाय विक्री बंद आदेशाबाबत माहिती दर्शविणारे प्रपत्र

निविष्ठाः बियाणे

अ.क्र.	निरीक्षकाचे नाव	उत्पादकाचे नाव	विक्रेत्याचे नाव व पत्ता	ज्या ठिकाणी साठी विक्री बंद केला त्या ठिकाणचे नाव पत्ता	विक्री बंद केलेल्या साठयाची तारीख	विक्री बंद केल्याचे कारण	विक्री बंद साठयाचा तपशील				विक्री बंद खुला केलाचा दिनांक	साठा खुला केल्याचे कारण	केलेली अंतिम कार्यवाही (जप्ती, कोर्ट केस, ताकीद)
							पिकाचे नाव	वाणाचे नाव	बॅच क्रमांक	साठा			
१													

एकूण विक्री बंद अहवाल माहे-									
अ.क्र.	एकूण विक्री बंद साठा मे. टन			जप्त केलेला विक्री बंद साठा मे. टन			खुला न केलेला साठा मे. टन		
	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतिक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक	महिन्यातील	मागील महिना अखेर	प्रागतीक

निरिक्षक निहाय बियाणे जप्त केलेल्या साठयाचा अहवाल माहे--											
अ.क्र.	निरिक्षक	ज्याच्याकडे साठा जप्त केला त्याचे नांव	उत्पादकांचे नांव	पिकाचे नाव	वाणाचे नाव	बॅच क्रमांक.	जप्त साठा (मे.टन)	जप्त साठयाची अंदाजे रक्कम	जप्तीचा दिनांक	जप्तीचे कारण	सक्षम अधिका-याचे जप्तीचे आदेश व दिनांक
१											
२											
३											

एकुण जप्त साठा मे.टन

अ.क्र.	एकुण जप्त साठा मे.टन			पैकी विल्लेवाट लावलेला साठा मे.टन			विल्लेवाट न लावलेला साठा मे.टन		
	महिन्यात	मागील महिना अखेर	प्रगातीक	महिन्यात	मागील महिना अखेर	प्रगातीक	महिन्यात	मागील महिना अखेर	प्रगातीक

१३. संदर्भ (रेफरी) प्रयोगशाळेत नमुने पाठविण्याचे नियोजन

बियाणे व किटकनाशके नमुने संदर्भ प्रयोगशाळेत न्यायालया मार्फत पुर्नविश्लेषणासाठी पाठविले जातात. अशा प्रकरणांचा जिल्हास्तरावर आढावा घेऊन प्रकरणे निकाली काढण्यासाठी निरीक्षकांकडे तसेच संदर्भ प्रयोगशाळेकडे पाठपुरावा करण्यात यावा.

उत्पादकाने खतांच्या अप्रमाणित नमुन्याबाबत अपिल केल्यास संदर्भ प्रयोगशाळेत नमुने विभागीय कृषि सहसंचालकांमार्फत पाठविले जातात. सदरचे नमुने अपिल प्राप्त झाल्यापासून प्रकरणाच्या योग्यतेनुसार कमाल सात दिवसाच्या आंत संदर्भ प्रयोगशाळेत पाठवावेत. सदर नमुन्याचे अहवाल एक महिन्यात प्राप्त न झाल्यास संबंधित प्रयोगशाळेकडे सतत लेखी पाठपुरावा करावा. या संदर्भात संपुर्ण नियोजन व सनियंत्रण करण्याची जबाबदारी संबंधित विभागाचे विभागीय कृषि सह संचालक यांची राहील. यासाठी कृषि आयुक्तालयस्तरावरून दिनांक २८/०३/२०१८ रोजीच्या पत्रान्वये याबाबतचे निर्देश देण्यात आले आहेत.

१४. कोर्टकेस दाखल करण्याची जबाबदारी निश्चित करण्याबाबत

राज्यात बियाणे, खते व किटनाशके यांच्या निविष्ठांच्या संदर्भात राज्यातील ज्या गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकाने नमुना काढला असेल व तो अप्रमाणित घोषित झाला असेल तर त्या गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकावर न्यायालयीन केस दाखल करण्याची जबाबदारी राहील. तथापी अशा निरीक्षकांची कोर्टकेसची कार्यवाही पुर्ण करण्यापूर्वी बदली किंवा अन्य कारणामुळे कोर्टकेस दाखल झालेली नसल्यास, ज्या निरीक्षकाकडे त्याचा सुध्दा पदभार आहे त्या निरीक्षकाने कोर्टकेस दाखल करावी. बदली झालेल्या गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांने वेळेत कोर्टकेस दाखल केली नसल्यास संबंधित जिल्हास्तरीय/ विभागीयस्तरीय नियंत्रण अधिका-यांने संबंधिता विरुध्द प्रशासकीय कारवाई करावी. उत्पादक/ विक्रेत्याने विहीत मुदतीत पुनर्तपासणी करण्याची विनंती केली असल्यास खते व किटकनाशकांच्या संदर्भात रेफ्री (Referee) प्रयोगशाळेकडून नमुन्याचा पुर्नतपासणी अहवाल प्राप्त झाल्यानंतर कार्यवाहीचा प्रस्ताव सादर करावा. खते व किटकनाशकांच्या संदर्भात संदर्भ प्रयोगशाळाकडून नमुना अप्रमाणित घोषित झाला असल्यास व तसा अहवाल प्राप्त झाल्यानंतर निरीक्षकाने एक महिन्याच्या आंत त्या प्रकरणी न्यायालयीन केस दाखल करावी. सदरचा अहवाल संबंधित गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकास लेखी स्वरुपात ७ दिवसाच्या आत कळविण्याची जबाबदारी विभागीय कृषि सहसंचालक यांची राहील. बियाणे नमुन्याच्या संदर्भात राज्यातील प्रयोगशाळेकडून बियाण्याचा नमुना अप्रमाणित घोषीत झाल्याचा अहवाल प्राप्त झाल्यापासून एक महिन्याच्या आत त्या प्रकरणी न्यायालयीन केस दाखल करावी. सर्वच निविष्ठांच्या बाबतीत केवळ कोर्टकेस दाखल करुन न थांबता त्याचा अंतिम निकाल लागेपर्यंत त्या कोर्टकेसेसचा सातत्याने पाठपुरावा करावा. तसेच कोर्टकेसच्या अनुषंगाने आवश्यक असणारी सर्व माहिती वेळोवेळी न्यायालयास सादर होईल हे पहावे. कोर्टकेसचा निकाल गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकांच्या किंवा विश्लेषकांच्या निष्काळजीपणामुळे शासनाच्या विरुध्द गेल्याचे सिध्द झाल्यास अशा अधिका-याविरुध्द वेळेत प्रशासकीय कार्यवाही त्यांच्या निकटतम वरिष्ठ अधिकाऱ्याने शिक्षेचे स्वरुप ठरवून करावी/प्रस्तावीत करावी.

१५. मार्च २०२१ पूर्वीच्या प्रलंबित कोर्टकेस दाखल करण्याबाबत.

राज्यात बियाणे, खते व किटकनाशकांच्या कोर्टकेसेस विहित मुदतीत दाखल करण्यासाठी आवश्यक ती कार्यवाही सर्वस्तरावर वेळीच होणे आवश्यक आहे. तथापी याबाबतचा आयुक्तालय स्तरावरुन आढावा घेतला असता, असे दिसून आले आहे की, अशा प्रकारची कार्यवाही न झाल्यामुळे मार्च अखेर कोर्टकेसेस मोठया प्रमाणावर प्रलंबित रहातात. याचा निपटारा वेळेवर करण्यासाठी संबंधित विभागीय कृषि सहसंचालक, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी त्यांच्या जिल्हयातील प्रलंबित असणा-या कोर्टकेसचा आढावा घेवून व संबंधित गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांची बैठक घेवून, प्रकरणनिहाय आढावा घ्यावा. प्रलंबित असणा-या सर्व कोर्टकेसेस जून २०२१ अखेर पर्यत दाखल होतील यांचे नियोजन करुन केलेले नियोजन कृषि आयुक्तालयास १५ दिवसात सादर करावे. खतांच्या प्रलंबीत कोर्ट केसेस व दाखल असलेल्या कोर्ट केसेस संबधी आयुक्तालयाचे परिपत्रक क्रमांक ४५०/२०१३ दि.११.०२.२०१३ **जोडपत्र ७** नुसार कार्यवाही करावी. तसेच कोर्टकेसचा अंतिम निकाल लागेपर्यंत त्याचा सातत्याने पाठपुरावा करावा.

****

जोडपत्र क्रमांक - ७

प्रलंबित कोर्ट केसेस व दाखल असलेल्या कोर्ट केसेस संबधी आयुक्तालायचे परिपत्रक क्र.450/2013 दिनांक 11/02/2013

शेतक-यांना योग्य दर्जाच्या निविष्ठा रास्त दरात व वेळेत प्राप्त व्हाव्यात म्हणून शासनाने गुणवत्ता नियंत्रण विभाग १९८३ पासून स्वतंत्ररित्या कार्यरत केलेला आहे. कृषि निविष्ठांची गुणवत्ता तपासणेसाठी खते,बियाणे व किटकनाशके यासाठी ११३१ निरीक्षकांची नियुक्ती केलेली आहे. गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक, कृषि निविष्ठांची गुणवत्ता तपासण्यासाठी नमुने काढतात व अप्रमाणित नमुन्यांच्या बाबतीत न्यायालयात दावे दाखल करतात. दरवर्षी ७०० ते ९०० दावे दाखल होत असतात. परंतु असे निदर्शनास आले आहे की, एकदा न्यायालयात दावा दाखल केला की परत त्या दाव्याकडे संबंधित निरीक्षक लक्ष देत नाहीत किंवा त्याची त्या पदावरून बदली/पदोन्नती झालेली असते. त्यामुळे त्याकडे त्यांचे दुर्लक्ष होते.

दिनांक १४.०९.२०११ रोजी व दिनांक २१.०६.२०१२ रोजी या कार्यालयातील तंत्र अधिकारी (खते) हे मा. मुख्य न्यायदंडाधिकारी, धुळे व दिवाणी न्यायाधीश, प्रथम वर्ग, चाळीसगांव यांचे न्यायालयात उपस्थित होते. त्यावेळी मा. न्यायमुर्ती यांनी निरीक्षक न्यायालयीन दाव्यास हजर राहुन त्यांचे आगोदरच्या निरीक्षकाने दाखल केलेल्या व त्यांनी स्वतः दाखल केलेल्या दाव्याबाबत योग्य ती खबरदारी घेत नाहीत असे निदर्शनास आणून देऊन तीव्र नाराजी व्यक्त केली आहे.

तसेच दुसरे दिवाणी न्यायाधीश (क.स्तर) व प्रथम वर्ग न्यादंडाधिकारी,अमरावती यांनी कळविले आहे की, आवश्यक ती कार्यवाही संबंधित निरीक्षकाकडून होत नसल्याने, ब-यांच काळापासून प्रकरणे प्रलंबित झालेली आहेत आणि कार्यालयातील संबंधित अधिकारी उपस्थित न राहिल्यास प्रकरणे निकाली काढण्यात येतील.

याबाबत आपणास सुचना देण्यात येते की, न्यायालयीन दाव्याबाबत पुढील प्रमाणे कार्यवाही करण्यात यावी. आपल्या उपस्थिती अभावी अथवा माहिती सादर न केल्यामुळे प्रकरणे निकाली निघाल्यास आपणास जबाबदार धरण्यात येईल याची सर्व संबंधित गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांनी नोंद घ्यावी.

१. न्यायालयीन दाव्यास प्रत्येक तारखेस सध्याचे निरीक्षकाने उपस्थित राहणे व आरोपीस समन्स काढणेबाबत मा.न्यायालयास विनंती पत्र देणे.

२. न्यायालयीन दाव्यास हजर राहून फक्त पुढील तारीख घेऊन परत येऊ नये. आरोपी हजर करण्याबाबत सरकारी वकीलांशी चर्चा करून कार्यवाही करावी.

३. निरीक्षकाने न्यायालयात दावा दाखल केल्यानंतर ते बदलीने अन्य ठिकाणी जातात. त्यांच्या जागी हजर झालेले निरीक्षक यांनी त्यांचे कार्यक्षेत्रातील सर्व न्यायालयातील दाव्याकडे लक्ष देऊन, न्यायालयीन दावे नाव व पदाने दाखल केलेले असल्याने वर्तमान निरीक्षकाने मागील सर्व दाव्यांना नियमित उपस्थित राहून आरोपींना शिक्षा होईल अशा रीतीने दाव्याचे कामकाज पहावे.

४. काही वेळा फिर्यादी हजर नाहीत म्हणून न्यायालयात एकतर्फी निर्णय दिले जातात. जर फिर्यादी हजर नाही म्हणून न्यायालयाने एकतर्फी निकाल देऊन दावा निकाली काढला तर त्याची सर्व जबाबदारी वर्तमान निरीक्षकाची राहिल.

५. निरीक्षक बदलून गेल्यानंतर त्यांचे नावाचे समन्स मुळ पत्यावर येतात. नविन निरीक्षक सदर समन्स सोडून न घेता हे पोलिस विभागाचे कर्मचा-यास निरीक्षकाचा नवीन पत्ता देतात. त्यामुळे समन्स वेळेत पोहचत नाहीत. त्यामुळे आलेले समन्स सध्याचे निरीक्षकाने सोडून घ्यावेत व ते संबंधित निरीक्षकास दुरध्वनीव्दारे कळवावेत. तसेच समन्स फॅक्सव्दारे / ईमेलव्दारे संबंधिताचे कार्यालयास पोहच करावे.
६. बदलून गेलेल्या निरीक्षकांना साक्षीसाठी न्यायालयात यावे लागते. अशावेळी सध्याचे निरीक्षकाने मुळ फिर्यादी निरीक्षकाचे समवेत न्यायालयात हजर राहणे आवश्यक आहे.
७. सध्याच्या सर्व निरीक्षकानी (पुर्णवेळ/अर्धवेळ कोर्ट केसबाबत अभ्यासपुर्ण व अद्ययावत टिपणी काढुन साक्षी समयी सरकारी अभियोक्ता यांना ब्रीफींग करून सरकारी बाजूचे सर्व मुद्दे विस्ताराने अवगत करावे व त्यांचे सुचनेनुसार साक्षीची तयारी करावी.

सर्व निरीक्षकांनी वरीलप्रमाणे खबरदारी घेऊन न्यायालयीन दावे शासनाचे बाजुने लागतील यासाठी प्रयत्न करावेत. विभागस्तरावरून सर्व निरीक्षकांना याप्रमाणे सुचना द्याव्यात. केलेल्या कार्यवाहीचा अहवाल कृषि आयुक्तालयास सादर करावा. या प्रकरणी जे गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक कामकाज करणार नाहीत किंवा या प्रकरणी टाळाटाळ, हलगर्जीपणा करतील त्यांच्यावर त्यांच्या वरिष्ठ कार्यालयाने योग्य ती प्रशासकीय कारवाई करावी. अशा सर्व प्रकरणाचा अहवाल वेळोवेळी कृषि आयुक्तालयास सादर करावा.

-स्वाक्षरीत-
आयुक्त कृषि
महाराष्ट्र राज्य,पुणे-१

जा.क्र. निगुनि/न्यायादावे/४५०/२०१३
कृषि आयुक्तालय,महाराष्ट्र राज्य, पुणे -१
दिनांक ११/०२/२०१३

प्रति,

१) विभागीय कृषि सहसंचालक-(सर्व)
२) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी -(सर्व)
३) कृषि विकास अधिकारी, जि.प. -(सर्व)

१६. जप्त केलेल्या कृषि निविष्ठा साठयाची विल्हेवाट लावण्याबाबत

विविध निविष्ठांचा अप्रमाणित साठा गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकामार्फत जप्त करण्यात येत असतो या जप्त केलेल्या साठयाची विल्हेवाट लावण्याबाबत आवश्यक ती कार्यवाही वेळेवर केली जात नाही. याबाबत कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी जिल्हयामध्ये विविध गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांनी, विविध ठिकाणी जप्त केलेल्या साठयाबाबत आढावा घेवुन शिल्लक साठयाची तातडीने विल्हेवाट लावण्या सदंर्भात आवश्यक ती सर्व कार्यवाही पुर्ण करावी. मार्च अखेर जप्त केलेल्या साठयाची प्रकरणे पुढील ३ महिन्यात निकाली काढावीत याची जबाबदारी संबंधित कृषि विकास अधिकारी व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांची राहिल. कृषि विकास अधिकारी यांनी त्यांच्या जिल्हयात जप्त झालेला खत साठयाची प्रकरण निहाय यादी करून त्यानुसार पुढील कार्यवाहीसाठी जिल्हाधिकारी यांच्याकडे पाठपुरावा करावा. काही जिल्हाधिकारी यांना प्रकरण लवकर निकाली काढण्यासाठी कृषि आयुक्तालयस्तरावरून कळविणे आवश्यक असल्यास त्यांची माहिती सादर करावी. किटकनाशके व बियाणे जप्त साठयाबाबत न्यायालयाच्या आदेशानुसार कारवाई करावी. तसेच प्रयोगशाळांमध्ये तपासणीसाठी आलेल्या विविध

निविष्ठांचे तपासणीनंतर शिल्लक राहिलेल्या नमुन्यांच्या साठयांचाही विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी आढावा घेऊन त्यांची योग्य पध्दतीने विल्हेवाट लावावी.

१७. ताकीद पात्र अप्रमाणित नमुन्याबाबत करावयाची कार्यवाही

खताचे व बियाण्यांचे काही अप्रमाणित नमुने ताकीद पात्र असतात. अशा ताकीद पात्र नमुन्यावर संबंधित गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकामार्फत उत्पादक व विक्रेत्यास अप्रमाणित नमुन्याची माहिती दिली जात नाही. तसेच अशा उत्पादक/ वितरकास ताकीदपात्र असणा-या नमुन्याबाबत नोटीस देऊन ताकीद देणे आवश्यक असते. तथापी अशा प्रकारची कार्यवाही संबंधित गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकामार्फत केली जात नाही, ही गंभींर बाब आह. कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद आणि जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी जिल्हयातील अशा सर्व ताकीदपात्र नमुन्यांच्या संदर्भात संबंधित उत्पादक/ विक्रेत्यांना ताकीद दिली जाईल यांची दक्षता घ्यावी.

१८. सनियंत्रणासाठी विभाग/जिल्हास्तरीय समिती

या मार्गदर्शक सुचनांचे सनियंत्रण करण्यासाठी विभागीय स्तरावर आणि जिल्हा स्तरावर खालीलप्रमाणे समिती गठीत करण्यात येत आहेत. या समितीने खालीलप्रमाणे दर तीन महिन्याने सदर समित्यांच्या कामकाजांचा आढावा विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी सोबत जोडलेल्या विहित प्रपत्रामध्ये साद करावा.

तालुकास्तर

१.	तालुका कृषि अधिकारी	अध्यक्ष
२.	कृषि अधिकारी, पंचायत समिती	सदस्य सचिव
३.	कृषि अधिकारी, तालुका कृषि अधिकारी कार्यालय.	सदस्य

जिल्हास्तर

१.	जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी ---	अध्यक्ष
२.	कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद -	सदस्य
३.	कृषि उप संचालक, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालय-	सदस्य
४.	मोहिम अधिकारी, जिल्हा परिषद -	सदस्य सचिव
५.	जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक -	सदस्य

विभागस्तर

१.	विभागीय कृषि सहसंचालक	-	अध्यक्ष
२.	तंत्र अधिकारी (गुनि)	-	सदस्य
३.	तंत्र अधिकारी (निविष्ठा पुरवठाचे कामकाम पाहणारे)	-	सदस्य
४.	विभागीय गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक	-	सदस्य सचिव

विभाग व जिल्हास्तरीय समितीने खालील मुद्यांवर आढावा घेऊन विभागात/ जिल्हयात गुण नियंत्रण कामाचे सनियंत्रण करावे.

१. आयुक्तालय स्तरावर वेळोवेळी होणाऱ्या विभागीय स्तरावरील सर्व तंत्र अधिकारी (गुणवत्ता नियंत्रण) व प्रयोगशाळा प्रमुखांच्या मासिक सभेमध्ये देण्यात येणा-या सूचनांची अंमलबजावणी करणे.

२. बियाणे, खते व किटकनाशके यांचे लक्षांकानुसार /मार्गदर्शक सुचनेनुसार नमुने काढण्याबाबत दरमहा आढावा घेऊन पुढील कार्यवाहीची दिशा ठरवणे.

३. निरीक्षकांचे मुल्यमापन अहवाल दर ६ महिन्यांनी प्राप्त करुन घेणे व त्याबाबत निरीक्षकाने काय सुधारणा कराव्यात याबाबत लेखी सूचना निर्गमित करणे.
४. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचेकडे परवान्या संदर्भात प्राप्त होणारे अर्ज व त्याबाबत केलेल्या कार्यवाहीचा नियमीत आढावा घेणे.
५. विभागात/जिल्हयात बियाणे, खते, किटकनाशके याबाबत काही अडचणी असल्यास त्याबाबतचे सविस्तर अहवाल आयुक्तालयास वेळीवेळी सादर करावेत.
६. वितरक/विक्रेता/उत्पादक यांच्याकडील उत्पादन स्थळ/गोडावूनची मार्गदर्शक सुचनेनुसार तपासणी होऊन अहवाल सादर केले किंवा नाही याचा आढावा घेणे.
७. निविष्ठा उपलब्धता व तक्रार निवारण कक्ष. भरारी पथके इत्यादीचे कामकाज व्यवस्थित होत आहे किंवा नाही याबाबत सनियंत्रण करणे.
८. कोर्ट केस दाखल करावयाच्या प्रकरणाचा आढावा घेणे व वेळेत कोर्ट केस दाखल करणे.

१९. गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकाचे मुल्यमापन

- पुर्णवेळ व अर्धवेळ गुणवत्ता निरीक्षकांसाठी मुल्यमापन अहवालाचा नमुना तयार करुन आयुक्तालयास्तरावरून पाठविण्यात आलेला आहे.

जोडपत्र ८

- त्या नमुन्यामध्ये दर ३ महिन्यानी संबंधित निरीक्षकाने माहिती भरून तो अहवाल खालीलप्रमाणे सादर करावा.

अ.क्र.	निरिक्षकाचा प्रकार	अहवाल कोणाकडे सादर करावा
१	अर्धवेळ गुणवत्ता निरीक्षक (जि प)	संबंधित कृषि विकास अधिकारी
२	अर्धवेळ गुणवत्ता निरीक्षक (राज्य)	संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी
३	कृषि विकास अधिकारी जि.प	विभागीय कृषि सह संचालक यांनी त्यांच्या अभिप्रायासह कृषि संचालक (नि व गुनि) यांचेकडे
४	जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	
५	पुर्णवेळ निरीक्षक	

मुल्यमापन अहवाल वेळेवर सादर होत आहे किंवा नाहीत या बाबतचे सनियंत्रण विभागस्तरीय/जिल्हास्तरीय समितीने करावे. मुल्यमापन अहवाल प्राप्त झालेनंतर मार्गदर्शक सुचनाप्रमाणे तसेच ठरवून दिलेल्या लक्ष्यांकाप्रमाणे कार्यवाही होत आहे किंवा नाही याबाबत निरीक्षकनिहाय आढावा घेवून आवश्यक त्या सुचना संबंधित निरीक्षकास देण्याची जबाबदारी विभागीय कृषि सह संचालक यांची राहील. तसेच कृषि विकास अधिकारी , जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, पुर्णवेळ निरीक्षक यांचे प्राप्त होणारे मुल्यमापन अहवाल प्रत्येक वर्षी ऑक्टोबर व मार्च महिन्यात आढावा घेवून कृषि संचालक (नि व गुनि) यांना सादर करण्याची जबाबदारी मुख्य गुणवत्ता नियंत्रण अधिकारी यांची राहील. त्याचप्रमाणे गुणवत्ता नियंत्रण प्रयोगशाळेतील प्रयोगशाळा प्रमुख, विश्लेषक, उर्वरीत अंश तपासणी प्रयोगशाळेतील प्रयोगशाळा प्रमुख/विश्लेषक यांच्याही कामाचे मुल्यमापन अहवाल वर्षातून किमान दोन वेळा ऑक्टोबर व मार्च अखेर कृषि उपसंचालक (प्रयोगशाळा) यांनी प्राप्त करून घेवून त्याचे मुल्यमापन मुख्य गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांचे मार्फत कृषि संचालक (नि व गुनि) यांना सादर करावेत.

जोडपत्र क्रमांक – ८

गुणनियंत्रण निरीक्षकांचा मुल्यमापन अहवाल माहे - अखेर

1. नांव :-

2. पदनाम :-

3. सदर पदावर केव्हापासुन कार्यरत आहेः-

4. चालु आर्थिक वर्षातील नमुने काढण्याचे लक्षांक / साध्य व अप्रमाणित नमुन्यांचा तपशिल

अ.क्र.	बाब	बियाणे	खते	किटकनाशके
१	लक्ष - वैयक्तिक			
	विभाग/ जिल्हा			
२	साध्य - वैयक्तिक			
	विभाग/ जिल्हा			
३	अप्रमाणित नमुने - वैयक्तिक			
	विभाग/ जिल्हा			
४	कोर्ट केसपात्र नमुने वैयक्तिक			
	विभाग/ जिल्हा			

5. कार्यक्षेत्रात असलेल्या गोदामाची माहिती.

अ.क्र.	बाब	बियाणे	खते	किटकनाशके
१	कारखाने /प्रकिया केंद संख्या			
२	गोदामाची संख्या			
३	जिल्हातील निरीक्षकानी कारखाना / गोदामाची स्तरावर काढलेले नमुने संख्या			

6. काढलेल्या नमुन्याचे वर्गीकरण बियाणे :-

अ.क्र.	क्षेत्र	निर्धारीत टक्केवारी	प्रत्यक्ष काढलेले नमुने	
			वैयक्तिक	विभाग/जिल्हा
१	सार्वजिनिक क्षेत्र	%		
२	खाजगी क्षेत्र	%		
अ.क्र.	**पिकाचे नांव**	**निर्धारीत टक्केवारी**	**प्रत्यक्ष काढलेले नमुने**	
			वैयक्तिक	**विभाग/जिल्हा**
१		%		
२		%		
३		%		
४		%		
५		%		
६		%		
७		%		
८		%		
	एकुण	%		

खते :-

अ.क्र.	खताचा प्रकार	निर्धारीत टक्केवारी	प्रत्यक्ष काढलेले नमुने	
			वैयक्तीक	विभाग/जिल्हा
१	दाणेदार मिश्र खते	%		
२	सिंगल सुपर फॉस्पेट	%		
३	सुक्ष्म मुलदव्य	%		
४	सेंद्रीय खते	%		
५	विद्राव्य खते	%		
६	इतर	%		
	एकुण	%		

सिंगल सुपर फॉस्पेट खताचे वर्गीकरण :-

अ.क्र.	उत्पादकाचे नांव	वर्गीकरण	प्रत्यक्ष काढलेले नमुने	
			वैयक्तीक	विभाग/जिल्हा
१		%		
२		%		
३		%		
४		%		
५		%		
	एकूण	%		

किटकनाशकांचे अ,ब,क,ड,वर्गीकरण :-

अ.क्र.	वर्गीकरण	निर्धारीत टक्केवारी	प्रत्यक्ष काढलेले नमुने	
			वैयक्तीक	विभाग/जिल्हा
१	अ	%		
२	ब	%		
३	क	%		
४	ड	%		
	एकुण	%		

नमुने काढलेल्या कंपनीचे नांव :-

अ.क्र.	कंपनीचे नांव	नमुने संख्या
	बियाणे	
१		
२		
३		
४		
५		

खते		
१		
२		
३		
४		
५		
किटकनाशके		
१		
२		
३		
४		
५		
६		

7. दिनांक ……….. अखेर दाखल करावयाचा प्रलंबित कोर्टकेसेस व अहवाल तारखेपर्यंत दाखल केलेल्या कोर्टकेसची संख्या. वैयक्तिक

अ.क्र.	वर्ष	बियाणे		खते		किटकनाशके	
		दि.31.3.23 अखेर दाखल करावयाच्या प्रलंबित कोर्टकेस संख्या	अहवाल तारखे पर्यंत दाखल कोर्टकेस संख्या	दि.31.3.23 अखेर दाखल करावयाच्या प्रलंबित कोर्टकेस संख्या	अहवाल तारखे पर्यंत दाखल कोर्टकेस संख्या	दि.31.3.23 अखेर दाखल करावयाच्या प्रलंबित कोर्टकेस संख्या	अहवाल तारखे पर्यंत दाखल कोर्टकेस संख्या
१		---	---	---	---	---	---
२		---	----	--	--	---	---
३		---	---	--	---	----	---

दिनांक ………… अखेर दाखल करावयाचा प्रलंबित कोर्टकेसेस व अहवाल तारखेपर्यंत दाखल केलेल्या कोर्टकेसची संख्या. विभाग

अ.क्र.	वर्ष	बियाणे		खते		किटकनाशके	
		दि.31.3.23 अखेर दाखल करावयाच्या प्रलंबित कोर्टकेस संख्या	अहवाल तारखे पर्यंत दाखल कोर्टकेस संख्या	दि.31.3.23 अखेर दाखल करावयाच्या प्रलंबित कोर्टकेस संख्या	अहवाल तारखे पर्यंत दाखल कोर्टकेस संख्या	दि.31.3.23 अखेर दाखल करावयाच्या प्रलंबित कोर्टकेस संख्या	अहवाल तारखे पर्यंत दाखल कोर्टकेस संख्या
१							
२							
३							

8. कोर्टकेस दाखल करणे प्रलंबित राहण्याची कारणे --

9 . कोर्टकेस दाखल करणे प्रलंबित असलेल्या कंपनीचे नांव.वैयक्तिक

अ.क्र.	कंपनीचे नांव	वर्ष	बियाणे	खते	किटकनाशके
१	--				
२	--	--	--	--	--

10. कोर्टात दाखल केलेल्या कोर्टकेसचा तपशिल.

अ.क्र.	तपशिल	बियाणे	खते	किटकनाशके
१	सुरवाती पासुन दाखल केलेल्या कोर्टकेसची संख्या	--	--	--
२	निकाल झालेल्या कोर्टकेसची संख्या.	--	--	--
३	शासनाच्या बाजुने निकाल लागलेल्या कोर्टकेसची संख्या.	--	--	--
४	शासनाच्या विरुध्द निकाल लागलेल्या कोर्टकेसची संख्या.	--	--	--
५	शासनाच्या विरोधात निकाल लागण्याची कारणे.	--	--	--

11.कार्यक्षेत्रातील तपासणी केलेल्या उत्पादकाची संख्या व तपशील.

अ.क्र.	तपशिल	बियाणे	खते	किटकनाशके
१	कार्यक्षेत्रातील तपासणी केलेल्या उत्पादकाची संख्या			
२	त्यापैकी तपासणी अहवाल सादर केलेल्या तपासणी अहवाल क्रमांक व दिनांक.			

12. कार्यक्षेत्रातील एकुण वितरक/विक्रते यांची तपासणी केलेली संख्या.

अ.क्र.	तपशिल	बियाणे	खते	किटकनाशके
१	वितरकाची एकुण संख्या			
२	एकावेळा तपासणी केलेली			
३	दोनवेळा तपासणी केलेली	--	--	--
४	तीनवेळा तपासणी केलेली	--	--	--

13. विक्री बंद अदेशा बाबत केलेली कार्यवाही .

अ.क्र.	तपशिल	बियाणे	खते	किटकनाशके
१	दिलेली विक्री बंद अदेश संख्या.	--		
२	मागे घेतलेले विक्री बंद आदेश संख्या.	--		
३	दिलेली विक्री बंद अदेशानुसार केलली जप्त प्रकरणे	---	--	---

14. विविध निविष्ठाचा जप्ती बाबतचा तपशिल.(वैयक्तीक)

अ.क्र.	तपशिल	बियाणे		खते		किटकनाशके	
		जप्ती संख्या	जप्ती किमंत	जप्ती संख्या	जप्ती किमंत	जप्ती संख्या	जप्ती किमंत
१	निविष्ठाचा जप्ती बाबात केलेली कार्यवाही एकुण (वर्षातील)	--	--	--	--	--	--
२	आता पर्यंत सुरवातीपासुन एकुन जप्त केलेल्या निविष्ठाचा तपशिल (पद म्हणुन माहीती असावी)	--	--	--	--	--	--
३	जप्त आदेशानुसार विल्हेवाट लावलेल्याचा तपशिल.	--	--	--	--	--	--

विविध निविष्ठाचा जप्ती बाबतचा तपशिल.(विभागातील/जिल्हयातील)

अं.क्र.	तपशिल	बियाणे		खते		किटकनाशके	
		जप्ती संख्या	जप्ती किमंत	जप्ती संख्या	जप्ती किमंत	जप्ती संख्या	जप्ती किमंत
१	निविष्ठाचा जप्ती बाबत केलेली कार्यवाही एकुण (वर्षातील)	--	--	--	--	--	--
२	आता पर्यंत सुरवातीपासुन एकुण जप्त केलेल्या निविष्ठाचा तपशिल (पद म्हणुन माहीती असावी)	--	--	--	--	--	--
३	जप्त आदेशानुसार विल्हेवाट लावलेल्याचा तपशिल.	--	--	--	--	--	--

15. जप्त रासायनिक खताची जिवनाश्यक वस्तु अधिनियम 1955 नुसार अंतिम कार्यवाही पुर्ण न झाल्याने प्रकरण संख्या व प्रलंबीत राहण्याची कारणे

अं.क्र.	वर्ष	जप्तीची कारणे	दंडाधिका-याने निकाल दिलेली प्रकरणे	प्रलंबीत प्रकरण संख्या.	क्रिमीनल कोर्ट डिपॉझिट हेड मध्ये जमा रक्कम.
१					

16. विविध कारणामुळे दाखल केलेल्या पोलीस केसेसची संख्या.

अं.क्र.	निवीष्ठा	निरीक्षकाचे नांव	कारणे
१	खते		
२	बियाणे		
३	किटकनाशके		

17. मासिक दैनंदिनी सादर केल्या बाबत तपशिल.

1कोणत्या महिना अखेर दैनंदिनी सादर केली.

2 कोणत्या महिना अखेर दैनंदिनी मंजुर केली ---

18. विक्री/उत्पादन परवाने,निलंबन/रद करण्यासाठी पाठविलेल्या प्रकरणाची संख्या.

अं.क्र.	निविष्ठा	प्रकरणाची संख्या	झालेली कार्यवाही
१	खते		
२	बियाणे		
३	किटकनाशके		

19. कार्यक्षेत्रामध्ये शेतक-याची फसवणुक होवु नये म्हणुन केलेल्या उपाययोजना.

20. गुणनियंत्रणाच्या संदर्भात सुधारणा करणेसाठी सुचवायाच्या उपाययोजनांचा तपशिल.

21. कार्यक्षेत्रातील आपल्या अहवालाचा आधारे परवाने, निलंबन/रद झालेल्याचा तपशिल.

२०. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी सादर करावयाचे अहवाल

जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी निविष्ठा परवान्याबाबत तसचे निविष्ठा तक्रारीबाबत केलेल्या कार्यवाहीचा अहवाल दरमहा सोबत **जोडपत्र ९** मधील **प्रपत्र अ व ब** मध्ये कृषि आयुक्तालयास उशिरात उशिरा दर महिन्याच्या १० तारखेपर्यत ईमेल द्वारे/ पत्राद्वारे सादर करावा.

जोडपत्र ९

जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी निविष्ठा परवान्याबाबत तसेच निविष्ठा तक्रारी बाबत केलेल्या कार्यवाही संदर्भातील प्रपत्र अ व ब

प्रपत्र - अ

परवाना पोटी महिन्यात जमा झालेली रक्कम - माहे - ....२०२३ अखेर

अ. क्र.	निविष्ठा	मागील महिन्या पर्यंत जमा रक्कम रु.	चालु महिन्यात जमा रक्कम रु.	एकुण रक्कम रु.	महिन्यात दिलेले परवाने संख्या	एकुण दिलेले परवाने संख्या	शेरा
१	२	३	४	५	६	७	८
१	**बियाणे**						
२	**खते**						
३	**किटकनाशके**						

प्रपत्र - ब

बियाणे संदर्भात आलेल्या तक्रारीचा गोषवारा

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	शेतकऱ्याचे नाव	कंपनीचे नाव	पिकाचे नाव	तक्रार स्वरुप	तक्रारी मुद्दे	तपासणी अधिका-याचे नाव	तपासणी अहवाल थोडक्यात वृत्तांत	केलेली कार्यवाही	सद्यस्थिती	

रासायनिक खतेबाबत शेतकऱ्यांच्या तक्रारी

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	तक्रारदार शेतकऱ्याचे नाव	खताचे नाव	कंपनीचे नाव	विक्रेत्याचे नाव	तक्रारी मुद्दे	तपासणी थोडक्यात निष्कर्ष	तपासणी अधिका-याचे नाव	तपासणी अहवाल थोडक्यात वृत्तांत	केलेली कार्यवाही	सद्यस्थिती

किटकनाशकांबाबत शेतकऱ्यांच्या तक्रारी

अ. क्र.	विभाग	जिल्हा	शेतकऱ्याचे नाव	किटक-नाशकाचे तांत्रिक नाव	कंपनीचे नाव	विक्रेत्याचे नाव	तक्रार स्वरुप	तपासणी थोडक्यात निष्कर्ष	तपासणी अधिका-याचे नाव	तपासणी अहवाल थोडक्यात वृत्तांत	केलेली कार्यवाही	सद्यस्थिती

२१. परवाना प्रक्रियेच्या सुधारीत मार्गदर्शक सुचना

राज्यामध्ये बियाणे, खते व किटकनाशके यांचा परावाना देणेबाबत यापुर्वी कृषि विकास अधिकारी हे अधिसुचित अधिकारी तथा परवाना अधिकारी म्हणुन कामकाज पहात होते. वरिल संदर्भीय विषयान्वये सद्या महाराष्ट्र राज्यात सर्व जिल्ह्यांच्या जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिका-यांना बियाणे, खते व किटकनाशके बाबत विक्री करणे, साठा करणे, प्रदर्शित करणे बाबत जिल्ह्याचा अधिसुचित प्राधिकारी तथा परवाना अधिकारी म्हणुन नियुक्त केले आहे. या नविन निर्णयानुसार परवाना देण्याच्या कार्यपद्धतीत क्षेत्रीयस्तरावरील कामे निश्चित करुन परवाना देणेची कार्यपद्धती सुकर व सुलभ होण्यासाठी त्यात सुधारणा करणे आवश्यक आहे. क्षेत्रीय स्तरावरील गुण नियंत्रण अधिका-यांकडुन बियाणे, खते, किटकनाशके इ. निविष्ठांचा परावाना देणेचा कार्यपद्धती राबावण्याची आहे व त्यासाठी क्षेत्रीय स्तरावरील अधिका-यांकडुन अभिप्राय घेण्यात आले. या करिता परवाना देणेच्या सुधारित कार्यपद्धती बाबत बैठक दिनांक १९.०३.२०१८ रोजी आयोजीत करण्यात आली. सदर बैठकीमध्ये

सविस्तर चर्चा करून समितीच्या सदस्यांनी नोंदविलेल्या मतांवर चर्चा होऊन नविन परवाना प्रक्रिया संदर्भात खालील प्रमाणे कार्यप्रणाली ठरविण्यात आलेली आहे.

अ) अर्जदारस्तर :

१. बियाणे/खते/किटकनाशके परवान्या संदर्भातील सर्व प्रस्ताव (नविन/नुतनिकरण/सुधारणा) अर्जदार ऑनलाईन प्रणालीवर अर्ज भरतील व त्याकरीता आवश्यक चलन फी ग्रास प्रणालीवर भरतील.

२. ऑनलाईन प्रणालीवर भरलेल्या अर्जाची प्रत, ग्रास प्रणालीवर भरलेल्या फी चलनाची प्रत आणि परवाण्यासाठी चेक लिस्टप्रमाणे आवश्यक सर्व कागदपत्रे (ऑनलाईन प्रणालीवर नमुद केलेल्या यादीप्रमाणे) याची एक फाईल तयार करुन सदरचा परवाना प्रस्ताव अर्जदाराने तालुका कृषि अधिकारी कार्यालयात जमा करावा.

३. परवान्या संदर्भात आवश्यक तेथे गुण नियंत्रण निरिक्षकांचा जागा तपासणी अहवाल कार्यक्षेत्रातील कृषि अधिकारी पंचायत समिती अथवा तालुका कृषि अधिकारी यापैकी एका निरीक्षकाने दयावयाचा आहे. आणि तो अर्जदाराने प्रस्ताव सादर करण्यापुर्वी संबधीत निरीक्षकाकडून प्राप्त करुन घ्यावा.

ब) तालुकास्तर :

४. परीपुर्ण कागदपत्रे व अहवाल असलेल्या प्रस्तावाचा स्वीकार संबंधीत तालुका कृषि अधिकारी कार्यालय करेल. परिपुर्ण प्रस्ताव स्वीकरण्यासाठी तालुका कृषि अधिकारी कार्यालयातील कृषि पर्यवेक्षक/कृषि अधिकारी अथवा तालुका कृषि अधिकारी स्वत: यांनाच प्राधिकृत करण्यात यावे. कार्यालयातील इतर कर्मचारी अथवा चतुर्थ श्रेणी कर्मचारी यांनी परस्पर प्रस्ताव स्वीकरणार नाहीत. प्रस्ताव स्विकारण्यासंदर्भात अंतीम निर्णय तालुका कृषि अधिकारी यांचा राहील. अपुर्ण/अयोग्य प्रस्ताव नाकारण्यासाठी सबळ कारण नमुद करणे आवश्यक राहील.

५. प्रस्ताव स्विकारल्यानंतर त्याबाबतची नोंद एका स्वतंत्र रजिस्टर मध्ये खालील तपशीलाप्रमाणे घेण्यात यावी. सदर रजिस्टर वर करावयाच्या नोंदी हया स्वत: कृषि पर्यवेक्षक / कृषि अधिकारी यांनी कराव्यात. सदर रजिस्टर अदयावत ठेवण्याची जबाबदारी तालुका कृषि अधिकारी कार्यालयातील कृषि पर्यवेक्षक यांची असेल प्रस्ताव स्विकारल्याबाबतची अर्जदाराची/अर्जदार प्रतिनिधीचे नाव संपर्क क्रमांकसह स्वाक्षरी घ्यावी.

प्रपत्र 'अ'

अ. क्र.	प्रस्ताव आवक क्र. व दिनांक	विक्री केंद्राचे नाव व पत्ता	अर्जदार / प्रोप्रा. यांचे नाव	परवाना क्र.	परवान्याची मुदत	प्रस्तावाचा प्रकार			प्रस्ताव सादर करणाऱ्या व्यक्तीचे नाव /संपर्क क्र./स्वाक्षरी
						नविन	नुतणी करण	सुधारणा	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०

६. कृषि पर्यवेक्षकाने प्राप्त प्रस्तावाची पुढील ३ कार्यालयीन दिवसात छाननी करुन परीपुर्ण प्रस्तावाच्या शिफारशीसह अथवा अपुर्ण प्रस्तावात त्रुटी पुर्ततेसाठी टिपणीद्वारे तात्काळ कृषि अधिकारी यांचेकडे सादर करावा.

७. कृषि अधिकारी यांनी कृषि पर्यवेक्षक यांचेकडून सादर प्रस्तावाची फेर छाननी करुन योग्य त्या शिफारशीसह टिपणी तालुका कृषि अधिकारी यांचेकडे पुढील दोन कार्यालयीन दिवसात करतील कागदपत्राची छाननी व परीपुर्ण पात्र प्रस्तावाबाबत अंतिम जबाबदारी कृषि अधिकारी यांची असेल.

८. तालुका कृषि अधिकारी, कृषि अधिकारी यांचेकडून सादर टिपणी व प्रस्तावाची पडताळणी करुन प्रस्ताव मंजुरीबाबत योग्य ती शिफारस पुढील दोन कार्यालयीन दिवसात जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयास करतील.

९. म्हणजे तालुका कृषि अधिकारी कार्यालयास प्रस्ताव प्राप्त झाल्यापासुन पुढील सात कार्यालयीन दिवसात जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयास योग्य त्या शिफारशीसह पाठविला जाईल याची तालुका कृषि अधिकारी यांनी दक्षता घ्यावी. अप्रात्र/अपुर्ण प्रस्ताबाबत सुध्दा प्रस्ताव प्राप्त झाल्यापासुन पुढील सात कार्यालयीन दिवसात संबंधीत अर्जदारास त्रुटीसह पत्राद्वारे लेखी कळवून प्रस्ताव निकाली काढावा.

१०. तालुका कृषि अधिकारी यांनी नुतणीकरण/सुधारणा प्रस्तावावर शिफारस करतांना संबंधीत परवानाधारकाने कायदयाचे उल्लंघन केलेले आहे किंवा कसे याबाबत आवश्यक्तेनुसार कृषि अधिकारी, पंचायत समिती / इतर गुनिनि यांचेकडून खात्री करतील.

११. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयाकडे शिफारस होणारे प्रस्तावाबाबत स्वतंत्र सनियंत्रण रजिस्टर ठेवण्यात यावे.

प्रपत्र 'ब'

अ. क्र.	दिनांक	प्रस्ताव आवक क्र. व दिनांक	विक्री केंद्राचे नांव व पत्ता	अर्जदार / प्रोप्रा.	परवाना क्र.	मुदत	प्रस्तावाचा प्रकार			ताकृअ शिफारस दिनांक	जिअकृअ कार्यालयाकडे पाठविल्याचा जावक क्र. व दिनांक	स्वाक्षरी		
							नवीन	नुतणीकरण	सुधारणा			कृ.प.	कृ.अ.	ताकृअ
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५

१२. तालुका कृषि अधिकारी कार्यालयाकडून शिफारस केलेले परवाना प्रस्ताव दर सोमवारी व गुरुवारी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयास सादर होतील.

१३. तालुका कृषि अधिकारी कार्यालयाकडून दरमहा ५ तारखेस परवाना प्रस्तावाबाबतचा मासिक अहवाल खालील प्रपत्रात जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना पाठवतील.

प्रपत्र 'क'

माहे ------------ महिन्यातील बियाणे/खते/किटकनाशके परवाना प्रस्तावाबाबतचा अहवाल

अ. क्र.	निविष्ठा प्रकार	मागील महिन्यातील प्रलंबित प्रस्ताव	महिन्यात प्राप्त प्रस्ताव	एकूण प्रस्ताव	अहवाल महिन्यात जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारीकडे शिफारस केलेले प्रस्ताव

		नवीन	नुतणी करण	सुधारणा	नवीन	नुतणी करण	सुधा रणा	नवीन	नुतणी करण	सुधारणा	नवीन	नुतणी करण	सुधारणा
१	बियाणे												
२	खते												
३	किटक नाशके												

अहवाल महिन्यात निकाली काढलेले (नामंजुर प्रस्ताव)			अहवाल महिन्याअखेर प्रलंबित प्रस्ताव			प्रलंबित प्रस्तावापैकी १ महिन्यापेक्षा जास्त कालावधी पासुन प्रलंबित		
नवीन	नुतणीकरण	सुधारणा	नवीन	नुतणीकरण	सुधारणा	नवीन	नुतणीकरण	सुधारणा

क) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी स्तर

१४. तालुका कृषि अधिकारी कार्यालयाकडून जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयास दर सोमवारी व गुरूवारी प्राप्त होणारे प्रस्ताव जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालातील आवक शाखेत नोंदवून थेट कृषि अधिकारी (रोपमळा/ताबीके/निविष्ठा) यांचेकडे जमा करावेत.

१५. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयातील कृषि अधिकारी (रोपमळा/ताबिके/निविष्ठा) यांचे पद रिक्त असल्यास सदरचे काम अतिरिक्त कार्यभार असलेल्या कर्मचा-याकडे न सोपवता जिल्हयातील एका पदवीधर मंडळ कृषि अधिकारी /कृषि पर्यवेक्षक यांची सेवा सदर कामकाजाकरिता स्वतंत्रपणे अधिग्रहीत करण्यात यावी.
(परवानाविषयक कामकाज हे कायदयाच्या अंमलबजावणीशी निगडीत असल्याने न्यायालयीन / पोलीस कार्यवाही प्रक्रियेत कायदयाच्या तरतुदीचे योग्य आकलन करु शकणा-या पदवीधर अधिका-यांची नेमणूक होणे गरजेचे आहे.) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी याकामी मदत करणेसाठी दोन लिपिक उपलब्ध करून द्यावेत.

१६. जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण अधिकारी हे पद जिल्हयातील एकमेव पुर्णवेळ गुणनियंत्रण निरिक्षकाचे असल्याने व त्यांचेकडून कायदयाच्या अंमलबजावणी संदर्भात प्रमुख जबाबदारी असल्याने परवाना विषयक कामकाज वरील मुद्या क्र. १४ प्रमाणे एका स्वतंत्र अधिका-याकडे देणे आवश्यक आहे. (कायदेशीरदृष्टया परवाना प्राधिकारी व अंमलबजावणी प्राधिकारी हे स्वतंत्र असणे अनिवार्य असल्याने).

१७. जिल्हा अधिक्षक कृषि कार्यालयातील कृषि अधिकारी यांनी तालुका कृषि अधिकारी यांचेकडून प्राप्त प्रस्तावाची नोंद एका स्वतंत्र रजिस्टर मध्ये खालील तपशीलाप्रमाणे करतील.

प्रपत्र ‘ड’

अ. क्र.	आवक क्रमांक	दिनांक	तालुका	तालुक्याचा जावक क्र. व दि.	विक्री केंद्राचे नांव व पत्ता	अर्जदार प्रो.प्रा.	परवाना क्र.	मुदत	प्रस्ताव तपशील			कृ. अ. स्वाक्षरी	कृ.उ. सं. स्वाक्षरी	जिअ कृअ स्वाक्षरी	प्रस्ताव मंजूर/ नामंजूर	शेरा
									नवीन	नुतणी करण	सुधारणा					
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७

१८. परवाना प्रस्ताव अर्जदार/अर्जदार प्रतिनिधी /खाजगी व्यक्ती मार्फत तालुका कृषि अधिकार कार्यालय पाठविणार नाही अथवा जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालय स्विकारणार नाहीत अशी कृती नियमबाहय गृहीत धरुन त्याकरिता तालुका कृषि अधिकारी कार्यालयातील संबंधीत कृषि पर्यवेक्षक व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयातील संबंधित कृषि अधिकारी यांना वैयक्तीक जबाबदार धरण्यात येऊन प्रशासकीय कार्यवाहीस पात्र राहील.

१९. जिल्हा अधिक्षक कृषि कार्यालयास प्राप्त झालेले परवाना प्रस्ताव संबंधीत कृषि अधिकारी पुढील तीन कार्यालयीन दिवसात छाननी करतील व योग्य त्या शिफारशीच्या टिपणीसह कृषि उपसंचालकाकडे सादर करतील.

२०. प्रस्ताव अपूर्ण/अपात्र असल्यास योग्य त्या सबळ कारणासह प्रस्ताव कृषि उपसंचालकाच्या स्वाक्षरीने तालुका कृषि अधिकारी कार्यालयामार्फत संबंधीत अर्जदारास परत करण्यात यावा व प्रकरण निकाली काढावे.

२१. पात्र परवाना प्रस्तावाची कृषि उपसंचालकांनी छाननी करुन योग्य त्या शिफारशीच्या टिपणीसह मंजूरीसाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचेकडे पुढील तीन कार्यालयीन दिवसात सादर करतील. प्रस्तावाची पात्रता व कागदपत्राची परीपुर्णता यासंदर्भात अंतिम जबाबदारी कृषि उपसंचालकांची राहील. आवश्यक्तेनुसार कायदयाच्या उल्लंघनाबाबत संबंधीत परवानाधारकांविरुध्द कार्यवाही प्रस्तावित आहे/ झाली आहे किंवा कसे याची पडताळणी जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक व कृषि विकास यांचेकडून करण्यात यावी. त्यामुळे योग्य त्याच प्रस्तावाची मंजूरीसाठी शिफारस कृषि उपसंचालक करतील.

२२. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी प्राप्त परवाना प्रस्तावाच्या टिपणीची व प्रस्तावाची पडताळणी करुन पुढील तीन कार्यालयीन दिवसात संजूरी देतील.

२३. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचेकडील मंजुरी नंतर संबधीत कृषि अधिकारी ऑनलाईन प्रणालीवर योग्य त्या नोंदी करुन परवाना प्रिंट काढतील आणि जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांची पुढील तीन कार्यालयीन दिवसात परवान्यावर स्वाक्षरी घेतील.

२४. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयाकडून परवाना निर्गमित करताना त्याबाबत नोंदीसाठी निविष्ठा निहाय एक स्वतंत्र रजिस्टर ठेवण्यात यावे.

प्रपत्र 'इ'

अ. क्र.	दिनांक	विक्री केंद्राचे नाव	परवाना क्र.	अंतीम मुदत	परवाना प्रस्ताव ता.कृ.अ कडून प्राप्त दिनांक	परवाना प्रस्ताव जि.अ.कृ.अ कडून मंजुर दिनांक	परवाना निर्गमित जा.क्र.व दिनांक	स्वाक्षरी			शेरा
								कृ.अ.	कृ.उ.स.	जि.अ.कृ.अ.	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२

२५. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयाकडून परवाना पत्र थेट अर्जदार/अर्जदार प्रतिनिधी/खाजगी व्यक्ती यांना देण्यात येऊ नये. सदर परवानापत्र संबंधीतास तालुका कृषि अधिकारी कार्यालयामार्फत निर्गमित होईल. याकरीता जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयातील कृषि अधिकारी व तालुका कृषि अधिकारी कार्यालयातील कृषि पर्यवेक्षक यांचेवर सर्वस्वी जबाबदार निश्चित करण्यात येईल.

२६. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयाकडून मंजुर होणा-या परवान्याची एक प्रत कृषि विकास अधिकारी जिल्हा परिषद यांना माहितीसाठी पाठविण्यात यावी.

२७. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयाकडून निर्गमित होणा-या परवान्याबाबत मासिक अहवाल दरमहा ५ तारखेला विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयास खालीलप्रमाणे देण्यात यावा.

प्रपत्र 'फ'

अ.क्र.	निविष्ठा प्रकार	मागील महिन्यातील प्रलंबीत प्रस्ताव			महिन्यात प्राप्त प्रस्ताव			एकुण प्राप्त प्रस्ताव			अहवाल महिन्यात निर्गमित परवाने			अहवाल महिन्यात निकाली काढलेले (नामंजुर परवाने)		
		न	नु	सु	नविन (न)	नुतनिकरण (नु)	सुधारणा (सु)	न	नु	सु	न	नु	सु	न	नु	सु
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
१	बियाणे															
२	खते															
३	किटकनाशके															

अहवाल महिनाअखेर प्रलंबित प्रस्ताव			एका महिन्यापेक्षा जास्त कालावधीचे प्रलंबित प्रस्ताव		
नविन	नुतनिकरण	सुधारणा	नविन	नुतनिकरण	सुधारणा
१८	१९	२०	२१	२२	२३

बियाणे गुणवत्ता नियंत्रण कामाच्या मार्गदर्शक सुचना सन २०२३-२४

कृषि निविष्ठा मध्ये सर्वात जास्त तक्रारी या बियाण्यामध्ये येत असतात त्यामुळे बियाण्याची गुणवत्ता नियंत्रण अत्यंत महत्वाचा भाग आहे. महाराष्ट्रात एकुण ७२४ कंपन्याना बियाणे विक्रीची परवानगी देण्यांत आली असुन जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांच्या माध्यमातुन ३९९८३ बियाणे विक्री करणारे परवाना धारक आहेत. बियाण्यांचे गुणवत्ता नियंत्रण हे बियाणे कायदा १९६६, बियाणे नियम, १९६८ व बियाणे नियंत्रण आदेश, १९८३ अन्वये करण्यात येते.

१) बियाणे खरेदी करतांना घ्यावयाची काळजी-

बियाणे खरेदी करतांना शेतक-यांनी घ्यावयाच्या काळजी बाबत होर्डीग, भित्ती पत्रकाव्दारे जनजागृती करावयाची आहे. त्यासाठी खालील तपशिलाचा वापर करावा

१. गुणवत्ता व दर्जाची हमी देणा-या अधिकृत विक्रेत्याकडूनच खरेदीस प्राधान्य द्या .

२. बनावट/ भेसळयुक्त बियाणे खरेदी टाळण्यासाठी अधिकृत विक्रेत्याकडून पावतीसह खरेदी करा. पावतीवर बियाण्याचा संपुर्ण तपशिल जसे पीक, वाण, संपुर्ण लॉट नंबर, बियाणे कंपनीचे नाव, किंमत, खरेदीदाराचे संपुर्ण नाव व पता, विक्रेत्याचे नाव इत्यादी नमुद करावे. तसेच रोख किंवा उधारीची पावती घ्यावी.

३. खरेदी केलेल्या बियाणेचे वेष्टन / पिशवी, टॅग, खरेदीची पावती व त्यातील थोडे बियाणे पिकाची कापणी होईपर्यत जपून ठेवावे.

४. खरेदी केलेले बियाणे त्या हंगामासाठी शिफारस केल्याची खात्री करावी.

५. भेसळीची शंका दूर करण्यासाठी बियाणेची पाकीटे सिलबंद / मोहोरबंद असल्याची खात्री करा.

६. बियाणे उगवणीच्या खात्रीसाठी पाकीटावरची अंतीम मुदत पाहुन घ्या.

७. कमी वजनाच्या निविष्ठा तसेच छापील किंमतीपेक्षा जास्त किंमतीने विक्री अथवा इतर तक्रारीसाठी जवळच्या कृषि विभागाच्या कर्मचा-यांशी संपर्क साधा.

२) बियाण्याचे नमुने घेणे.

बियाण्याचे नमुने त्या जिल्हयातील हंगामानुसार प्रमुख पिकांखालील क्षेत्रानुसार नमुने काढतांना प्राधान्य देण्यात यावे. तसेच हे नमुने काढतांना पेरणीचा हंगाम किंवा पेरणी पुर्वी नमुने निघतील याची दक्षता घ्यावी जणे करून बियाण्याचे नमुने प्रमाणित आहे याची खातरजमा पेरणी पुर्वी झाल्यास पेरणी नंतर येणाऱ्या तक्रारी कमी होतील. नमुने काढत असतांना जास्तीत जास्त नमुने हे सत्यतादर्शक बियाण्याचे असावे. हे नमुने सत्यतादर्शक बियाण्याच्या तुलनेत प्रमाणित बियाण्यापेक्षा जास्त काढण्यात येतील याची दक्षता घ्यावी. नमुने काढत असतांना शासकीय उपक्रमाच्या जसे महाबीज, राष्ट्रीय बिज निगम, कृषि विद्यापिठ यांच्या बियाण्याच्या पेक्षा खाजगी कंपन्यांच्या वाणांचे नमुने जास्तीत जास्त काढण्यात यावे. त्याच प्रमाणे अधिसूचित वाणापेक्षा संशोधित वाणाचे नमुने जास्तीत जास्त निघतील याची दक्षता घ्यावी याचे प्रमाण साधारणता ७५ - २५ राहील असे पहावे. सोबतच्या प्रपत्रामध्ये हंगामनिहाय नमुने काढण्याचे लक्षांक देण्यात आलेले आहे. जर त्या हंगामाध्ये/ महिन्यात तेवढे नमुने काढले नाही तर, लक्षांक पुर्ण झाले नाही असे समजण्यात येईल. लक्षांक पुर्ततेसाठी हंगामानंतर काढलेले नमुने हे गृहीत धरण्यात येणार नाही. हंगामनिहाय, पिकनिहाय नमुने प्रयोगशाळेत पाठविण्या करीता वेळापत्रक महिना निहाय तयार करावे. त्या वेळाप्रत्रकानुसार नमुने न पाठविल्यास किंवा नंतर नमुने पाठविल्यास सदचे नमुने प्रयोगशाळा स्विकारणार

नाही. **बियाणे निरीक्षकाने काढलेले जे नमुने बीज परीक्षण प्रयोगशाळेने तपासणीकरिता स्वीकारलेले आहेत तेच नमुने निरीक्षकाच्या लक्षांकाचे साध्य म्हणून ग्राह्य धरण्यात येतील.**नमुना घेताना बियाणे विक्रेत्यास नमुना नंबर ६ व ८ मध्ये नोटिस देतांना बियाणे कायदा १९६६ कलम १ (अ) बियाणे नियंत्रण आदेश १९८३ चा खंड १३ (१) (क) नमुद करावे.

बियाणे नमुने लक्षांक हा पिकांची वर्गवारी जसे की, तृणधान्य, कडधान्य, गळीतधान्य, संकरीत कापूस, भाजीपाला व इतर पिके यावर आधारित आहे. विभागातील पीक रचनेनुसार बियाणे नमुने लक्षांकाचे फेरवाटप करणेस विभागीय कृषि सहसंचालक यांना प्राधिकृत करण्यात येत आहे.

अ. क्र	पिकाचे नाव	नमुने काढण्याची टक्केवारी	ठाणे	पुणे	कोल्हापूर	नाशिक	औरंगाबाद	लातूर	अमरावती	नागपुर
1	तृणधान्य	30	94	40	45	30	15	20	14	40
2	कडधान्य	15	1	10	10	4	10	20	18	7
3	गळीत धान्य	20	0	15	20	5	15	20	35	20
4	संकरीत कापूस	15	0	2	5	40	40	20	20	20
5	भाजीपाला	10	2	20	15	20	15	15	10	10
6	इतर	10	3	13	5	1	5	5	3	3
7	एकूण	100	100	100	100	100	100	100	100	100

३) बियाण्याचे नमुने योग्य पध्दतीने प्रयोगशाळेत पाठविणे.

१. नमुना स्लिप व नमुना क्र.५ परिपुर्ण भरलेला असावा.

२. नमुना क्र.५ वरील व नमुना पिशवी वरील माहिती एक सारखी असावी.

३. बियाणे निरीक्षकाची नमुना क्र.५ व नमुना स्लिप वर स्वाक्षरी असावी.

४. धातूची मोहोर (मेटल सिल) नमुना क्र.५, नमुना स्लिप व पिशवीवर व्यवस्थित, सुस्पष्ट व वाचनीय असे उमटविलेले असावे.

५. निरीक्षकाचा कोड क्रमांक सुवाच्च अक्षरात लिहीलेला व वाचनीय असावा.

६. नमुना विहीत वजनाचा व सुस्थितीत असावा व व्यवस्थित वेष्टीत केलेला असावा.

७. कापुस व मका पिकांच्या नमुन्याबाबत ते नमुने संकरीत अथवा सुधारीत वाणाचे आहेत याचा स्पष्ट उल्लेख करावा.

बीज परिक्षण प्रयोगशाळेचे पत्ते -

अ. क्र.	बीज परिक्षण प्रयोगशाळा	प्रयोगशाळेचा पत्ता	फोन नंबर	ईमेल	संबंधित जिल्हे
१	बीज परिक्षण प्रयोगशाळा, पुणे	कृषिभवन, शिवाजीनगर, पुणे ४११ ००५.	०२०-२५५३६४४९	seedlab@gmail.com	ठाणे, रायगड, पालघर, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, पुणे, अहमदनगर, सोलापूर, कोल्हापूर, सातारा व सांगली
२	बीज परिक्षण प्रयोगशाळा, परभणी	जुना पेडगांव रस्ता परभणी, ४३१ ४०१,	०२४५२-२४२९७६	prb_stopbn@rediffimail.com	लातूर, उस्मानाबाद, नांदेड, परभणी व हिंगोली, औरंगाबाद, जालना, बीड, नाशिक, धुळे, नंदुरबार व जळगांव
३	बीज परिक्षण प्रयोगशाळा, नागपुर	कृषि महाविद्यालय आवार, महाराज बाग जवळ, नागपुर-४४०००१	०७१२-२५६४२१३	seed.nagpur@yahoo.in, seedlabnagpur@gmail.com	नागपुर, वर्धा, भंडारा, चंद्रपूर, गोंदिया, गडचिरोली, अमरावती, बुलढाणा, अकोला, यवतमाळ व वाशिम
४	बीज परिक्षण प्रयोगशाळा, औरंगाबाद	Department of Agriculture, Agri. Engg. Workshop Premises, Dargah Road, Aurangabad – 431005.	--	stlaurangabad@gmail.com	औरंगाबाद, जालना, बीड, लातूर, उस्मानाबाद, नांदेड, परभणी व हिंगोली,
५	राज्य बियाणे प्रयोगशाळा, महाबीज परभणी	Maharashtra State Seeds Corporation Ltd., Parbhani	--	msscaakola@gmail.com	राज्य बियाणे प्रयोगशाळा
६	राज्य बियाणे प्रयोगशाळा, महाबीज अकोला	Maharashtra State Seed Corporation Ltd. At. Post. Shivani, Akola.	--	msscaakola@gmail.com	राज्य बियाणे प्रयोगशाळा
७	बीज परिक्षण प्रयोगशाळा, अकोला	राज्य बीज प्रमाणिकरण यंत्रणा, अकोला	---	---	राज्य बियाणे प्रयोगशाळा

४) बियाणे अप्रमाणित नमुन्यांवर कार्यवाही करणे–

बियाणे अधिनियम, १९६६ व नियम, १९६८ व बियाणे नियंत्रण आदेश १९८३ नुसार कमी दर्जाच्या बियाण्याबाबत न्यायालयात दावे दाखल करण्याकरीता बियाणे निरिक्षकांना शक्ती प्रदान केलेली असल्यामुळे कमी दर्जाच्या बियाण्याबाबत न्यायालयीन दावे दाखल करण्याकरीता कोणत्याही वरिष्ठ अधिकाऱ्याची मान्यता घेण्याची आवश्यकता नाही. न्यायालयीन दावे दाखल करतांना जर बियाण्याची उगवण शक्ती प्रमाणित उगवण शक्तीच्या ७५ टक्यापेक्षा कमी असेल किंवा अनुवांशीक शुध्दता ९० टक्यापेक्षा कमी असेल तर संबधीताविरूध्द न्यायालयीन दावे दाखल करावयास पाहीजे. आणि जर बियाण्याची उगवण शक्ती प्रमाणित उगवण शक्तीच्या ७५ टक्यापेक्षा जास्त असेल किंवा अनुवांशीक शुध्दता ९० टक्यापेक्षा जास्त असेल तर संबधीतांना ताकिद दयावी असा प्रशासकिय निर्णय घेतलेला आहे.

कमी दर्जाच्या बियाण्याबाबत कार्यवाही करण्याची जबाबदारी ही संबधीत निरिक्षकाची राहील. बियाणे निरिक्षकांनी दावे दाखल केले आहेत. परंतू दाखल केलेल्या ब-याच न्यायालयात दाव्याचा निकाल शासनाच्या विरूध्द लागलेले आहेत. निकालपत्रामधे प्रामुख्याने निरिक्षकांच्या खालील त्रुटी आढळून आलेल्या आहेत.

१. बियाणे नमुने विश्लेषणासाठी पाठवितांना बियाणेचे नमुने गळू नयेत व आद्रतेचा प्रवेश होऊ नये अशा रीतीने पुरेशा प्रमाणात बियाणे बंद वेष्टनामधे घ्यावयास पाहीजे व असे वेष्टण (पात्र) स्वच्छ कोरडे असावयास पाहीजे व ते काळजीपुर्वक मोहोरबंद करावे. अशी तरतूद नियम २४ मध्ये आहे. परंतू बियाणे निरिक्षकांकडून या तरतूदीचे पालन होत नाही.

२. विश्लेषणासाठी नमुना पाठवितांनापात्रावर योग्य रीतीने खुण चिठठी लावावयास पाहीजे आणि पार्सलवर व्यवस्थित पत्ता लिहावयास पाहीजे आणि खुण चिठ्ठीवर आवश्यक तो मजकूर नियम २५ प्रमाणे लिहावयास पाहीजे. परंतू बियाणे निरिक्षकांकडून या तरतूदीचे पालन होत नाही.

३. बियाणे नमुना घेतल्यानंतर नमुन्यावर आवेष्टन घालन्याची व ते बांधण्याची व मोहोरबंद करण्याची रीत नियम २६ नुसार ठरवून दिलेली आहे. परंतू बियाणे निरिक्षकांकडून या तरतूदीचे पालन होत नाही.

४.बियाणे नमुना, बियाणे विश्लेषणासाठी पाठविण्या करिता नमुन्याचे पात्र डाक नोंदणीने पाठवावयास पाहिजे किंवा बि-बियाणे विश्लेषकाच्या नावे असलेल्या बाहेरील आवेष्ठनातील नमुना ५ मधील ज्ञापनासह मोहरबंद पुडक्यात घालुन जातीने घ्यावयास पाहिजे. अशी तरतुद नियम २९ मध्ये आहे. परंतू बियाणे निरिक्षकांकडून या तरतूदीचे पालन होत नाही.

५.बियाणे नमुना, बियाणे विश्लेषकास पाठविताना ज्ञापनाची एक प्रत आणि पुडके मोहरबंद करण्यासाठी वापरण्यांत आलेल्या मोहरेचा ठसा बियाणे विश्लेषकास स्वतंत्रपणे डाक नोंदणी व्दारे त्याला किंवा त्याने प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही व्यक्तीकडे दयावयास पाहिजे. अशी तरतुद नियम ३० मध्ये आहे. परंतू बियाणे निरिक्षकांकडून या तरतूदीचे पालन होत नाही.

६. ज्या व्यक्तीकडून बियाणे निरिक्षकाने नमुना घेतलेला आहे. त्या व्यक्तीस नमुना घेतले वेळी नमुना ६ मध्ये नोटिस दयावयास पाहिजे. अशी तरतुद नियम ३४ मध्ये आहे. परंतू बियाणे निरिक्षकांकडून या तरतूदीचे पालन होत नाही. ही नोटिस बि-बियाणे कायदा १९६६ कलम १५ (१)(अ) तसेच बियाणे नियंत्रण आदेश १९८३ खंड -१३ (१) (क) अन्वये दयावी.

७.नमुना घेते वेळी शक्यतो दोन पेक्षा कमी नसतील इतक्या व्यक्तीच्या ज्ञापनावर सही घेतली पाहिजे. अशी पोट-कलम (४) कलम (१४)मध्ये तरतुद आहे. परंतू बियाणे निरिक्षकांकडून या तरतूदीचे पालन होत नाही.

८. बियाणे नमुना घेतांना बियाणे निरिक्षक पंचनामा करत नाही.

९. न्यायालयीन दावे प्रारुप सोबत आवश्यक ते अभिलेख न्यायालयात सादर केले जात नाहीत.

१०. बियाणे नमुना काढल्यानंतर ब-याच कालावधी पर्यंत बियाणे नमुना बिजपरिक्षण प्रयोगशाळेत तपासणी करिता पाठविण्यात येत नाही.

११. बियाण्याची वैधता संपण्यापुर्वी किंवा विहीत कालावधीमध्ये न्यायालयात दावा दाखल करण्यात येत नाही.

१२. अप्रमाणित बियाणे नमुन्यावरती न्यायालयीन दावे दाखल केल्यानंतर बियाण्याचा वैधतेचा मर्यादीत कालावधी, पुनर्विश्लेषणासाठी विचारात घेण्याकरीता मा. न्यायालयाच्या / न्यायाधीशाच्या सविनयपणे निदर्शनास आणण्यात यावे.

१३. बियाणे विश्लेषकास साक्षी साठी न्यायालयात बोलविण्यात येत नाही.

१४. फिर्यादी (बियाणे निरिक्षक) आणि फिर्यादीचे वकिल सुनावणीच्या वेळी न्यायालयात हजर रहात नाही.

१५. बियाणे निरिक्षकांने आरोपींना न्यायालयात हजर राहण्याबाबत समन्स बजावण्या करिता प्रयत्न करत नाहीत.

उपरोक्त त्रुटी अन्वये जर यापुढे न्यायालयाचा निकाल शासना विरुध्द लागला तर संबंधित निरिक्षकास व्यक्तीश: जबाबदार धरण्यात येईल.

५) बियाणे फसवणुकीबाबत पोलीस गुन्हा दाखल करणे –

बियाणे नकली असल्यास किंवा बियाण्याची फसवणुक करीत असल्यास किंवा एखादया कंपनीच्या वाणाच्या नावाने नकली बियाणे विक्री करीत असल्यास अशाच प्रकरणामध्ये पोलीस गुन्हे दाखल करण्यात याव्या उर्वरीत प्रकरणात बियाणे कायदा, १९६६, बियाणे नियम, १९६८, बियाणे नियंत्रण आदेश, १९८३ अन्वये कार्यवाही करावी.

६) शेतकऱ्यांच्या तक्रारीची दखल घेऊन कार्यवाही करणे.

१. तक्रार प्राप्त होताच बियाणे नियम १९६८ च्या नियम २३-A प्रमाणे बियाणे निरिक्षकाने कार्यवाही करावी.

२. जर पिकाचे नुकसान पीक किंवा वाणाच्या बियाण्याच्या निकृष्ट गुणवत्तेमुळे झाली आहे अशी शेतकऱ्याने बियाणे निरिक्षकाकडे तक्रार केली, तर निरिक्षकाने त्वरीत अशा बियाणेचे पावती, लेबल, पिशवी, पॅकींग, कंटेनर व न वापरलेल्या बियाणेचा नमुना शक्यतोवर मिळवावा जेणेकरुन पेरले गेलेल्या बियाणेचा संबंध जोडता येईल.

३. शेतक-याच्या तक्रारीची पाहणी करताना समितीने २३-A प्रमाणे आलेल्या तक्रारी बाबत विहीत प्रपत्रातील मुद्यांना अनुसरुन प्रपत्रातील प्रत्येक मुदयांची माहीती करणे आवश्यक आहे जेणेकरून तपासणी करताना सर्व आवश्यक माहीती / निरीक्षणे नोंदविली जातील.

४. त्यानंतर त्या बियाणे लॉटचा नमुना प्रयोगशाळेस तपासणीसाठी पाठवावा व प्रयोगशाळा तपासणी अहवाल व केलेल्या कार्यवाहीचा अहवाल कृषि विकास अधिकारी/ जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना त्वरीत पाठवावा.

५. ज्या शेतक-याच्या शेतावर तक्रारीची पाहणी करण्यात येणार आहे, त्याचे जवळ इतर शेतक-याचे त्याच पिकाचे व वाणाचे पेरणी / लागवड केलेली असेल अशा शेतावरचे निरीक्षणे देखील अहवालात नोंदविणे आवश्यक आहे. त्याचप्रमाणे इतर कंपनीच्या त्याच पिकाच्या इतर शेतक-याचे शेताची देखील पाहणी करून त्याची देखील नोंद अहवालात घेणे अनिवार्य आहे. तसेच ज्या लॉटची तक्रार आहे त्याच लॉटच्या तक्रार नसलेल्या शेतक-याकडील पाहणी करून निष्कर्ष नोंदवावेत.

६. बियाणे साठयास विक्रीबंद आदेश द्यावा.

७. अहवालात पिकाचे नुकसान हे निकृष्ट बियाणेमुळे झाले असा निष्कर्ष असेल तर त्या बियाण्याच्या नमुना तपासणीचा अहवाल त्या पृष्ठयर्थ जोडावा. त्यानुसार बियाणे निरिक्षक यांनी संबंधित उत्पादकावर बियाणे कायदा, १९६६, बियाणे नियम, १९६८, बियाणे नियंत्रण आदेश, १९८३ यातील तरतुदी नुसार पुढील कायदेशीर कारवाई करावी.

७) तालुका तक्रार निवारण समिती - (कापूस बियाणे वगळता)

शेतक-यांनाकृषि निविष्ठा विक्रेत्याकडून विक्री होणा-या बियाणे निविष्ठांचा दर्जा निकृष्ठ असणे, त्यात भेसळ असणे अथवा या निविष्ठा बोगस असणे इ. बाबत शेतक-यांकडून प्रत्यक्ष अथवा अन्य व्यक्ती, संस्था, प्रसिध्दी माध्यमे यांचेव्दारे तक्रारी प्राप्त होत असतात . अशा तक्रारींची त्वरीत दखल घेणे आवश्यक आहे. त्यासाठी शासन परिपत्रक क्रं. सीपीएस-२०१३/ प्र.क्र.२६६/ १ अे, दिनांक १७/१०/२०१३ अन्वये बियाणे, खते व किटकनाशके इत्यादि निविष्ठांच्या गुणवत्ता नियंत्रणाच्या अनुषंगाने कार्यवाहीबाबत तक्रार निवारण समिती स्थापन करण्यात आली आहे. या तक्रार निवारण समितीकडून तक्रारीबाबत तातडीने व योग्य कार्यवाही होणे आवश्यक आहे. शासन परिपत्रकानुसार सदर तक्रार निवारण समितीची रचना खालील प्रमाणे आहे.

१. उप विभागीय कृषि अधिकारी	अध्यक्ष
२. तालुका कृषि अधिकारी (संबंधित तालुका)	सदस्य
३. कृषि विद्यापीठ /कृषि संशोधन केंद्र/कृषि विज्ञान केंद्र यांचे प्रतिनिधी	सदस्य
४. महाबीज प्रतिनिधी	सदस्य
५. कृषि अधिकारी, पंचायत समिती (संबंधित तालुका)	सदस्य सचिव

शेतकऱ्यांची तक्रार तालुका कृषि अधिकारी कडे प्राप्त होताच त्याची नोंद, नोंदवहीमध्ये करुन तालुका कृषि अधिकारी यांनी तात्काळ उप विभागीय कृषि अधिकारी यांना कळवावे.

१. त्यानंतर ७ दिवसाच्या आंत सदर समितीकडून त्याची क्षेत्रिय पाहणी /तपासणी करण्यांत यावी.
२. शेतकऱ्यांकडे निविष्ठा खरेदीच्या पावत्या उपलब्ध आहेत, याची खात्री करावी.
३. विहित प्रपत्रातच पंचनामा करण्यात यावा. (**जोडपत्र-A**) पंचनाम्याची प्रत शेतकरी व कंपनी प्रतिनिधी यांना देण्यात यावी.
४. तक्रार असलेल्या बियाण्याचा लॉटचा नमुना घेऊन अधिसूचित प्रयोगशाळेकडून त्याची तपासणी करावी.
५. तक्रार प्राप्त निविष्ठा ज्या कंपनीकडून दिलेली आहे, अशा कंपनीचे प्रतिनिधी व विक्रेते यांना प्रक्षेत्र भेटीचे वेळी उपस्थित राहण्याच्या सूचना देण्यात याव्यात. तपासणीवेळी संबंधित कंपनीचे प्रतिनिधी व तक्रारकर्ते शेतकऱ्यांची साक्ष घेण्यात यावी.
६. सदरचा अहवाल स्वयंस्पष्ट तांत्रिकदृष्टया अचूक व वस्तुस्थितीदर्शक असावा याची नोंद घ्यावी. अहवालातील निष्कर्ष, स्पष्ट व नि:संदिग्ध असावा तसेच तो शास्त्रीय तपासणीवर आधारीत असावा. केवळ असे वाटते किंवा शक्यता आहे असा शब्दप्रयोग करु नये.
७. तक्रारीबाबत प्रक्षेत्र भेटीच्या वेळी तक्रारदार शेतकऱ्यांच्या बरोबरच परिसरातील इतर शेतकऱ्यांकडे त्या पिकाच्या त्या लॉटचा वाणाची परिस्थिती काय होती याची सुध्दा नोंद ठेवावी. तक्रारीबाबत समितीचा अहवाल सादर करताना त्यात सदर लेखी साक्षी, समितीस पाहणीत आढळलेले मुद्दे व समितीचे निष्कर्ष याचा सुस्पष्ट उल्लेख करावा.
८. तालुका कृषि अधिकारी यांनी बियाणेत दोष असे मोघम वाक्य न वापरता कोणत्या तांत्रिक कारणामुळे पिकाचे नुकसान झाले हे नमूद करुन अहवाल देणे अपेक्षित आहे.
९. अहवालामध्ये किती टक्के नुकसान झाले, अंदाजीत किती रकमेचे किंवा उत्पन्नाचे नुकसान झाले याचा उल्लेख असावा.
१०. दिलेला अहवाल सदोष, संदिग्ध, मोघम स्वरुपाचा, शास्त्रीय आधार नसलेला असा नसावा. त्यामुळे योग्य निर्णय घेणे सोईचे होईल.
११.अहवाल देताना कोणाच्या दबावास बळी न पडता, कोणावर अन्याय न होणारा व सर्वानुमते दिलेला असावा.

१२. तालुका तक्रार निवारण समितीचा अहवाल प्रथम विभागीय कृषि सहसंचालक यांना सादर करावा सदरचा अहवाल विभागीय कृषि सहसंचलक कार्यालयाने तपासणी केल्या नंतर आयुक्तालयास सादर करण्यात यावा.
१३. याबाबत आयुक्तालयाचे परिपत्रक क्रमांक जा.क्र. गुनियो/ गु.नि.७/८/परिपत्रक/तक्रार/ ४८७/२०१७, दि. १५.०३.२०१७ अन्वये सविस्तर सूचना देण्यात आलेल्या आहेत.

८) कापूस बियाणे संदर्भात शेतकऱ्याने तक्रार केल्यानंतर करावयाची कार्यवाही

कापूस पिकाच्या बाबत निकृष्ठ अंकूरण, अनुवंषिक शुध्दता, किड रोग पडण्याची शक्यता, प्रदेशाशी अनुकूलन क्षमता, नकली किंवा हलक्या गुणवत्तेच्या कापूस बि-बियाणेमुळे कापसाचे पीक न येणे या विषयी तक्रारी आल्यास तक्रारी हाताळण्याची कार्यपध्दती महाराष्ट्र कापूस बी-बियाणे (पुरवठा, वितरण, विक्री व विक्रीच्या किंमतीचे निश्चितीकरण यांचे विनियमन) नियम २०१० चे कलम (१२) मध्ये सविस्तरपणे दिलेली आहे. शेतकरी बीज निरिक्षकांकडे नमुना - जी मध्ये लेखी तक्रार दाखल करू शकतो. त्यानुसार बियाणे निरिक्षक प्रथम पाहणी करुन त्याचा अहवाल जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकाऱ्याकडे सादर करेल तसेच तक्रार प्राप्त बियाण्याच्या लॉटचा नमुना घेऊन त्याचा विश्लेषण अहवाल मूळ अहवालासोबत सादर करावा. शेतक-यांच्या तक्रारीचे निराकरण करण्यासाठी कापूस पिकाच्या बाबतीत खालील प्रमाणे जिल्हास्तरीय समिती सदर नियमाद्वारे गठीत करण्यात आलेली आहे.

(एक) संबंधित जिल्हयाचे जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	अध्यक्ष
(दोन) संबंधित जिल्हयाचे कृषि विकास अधिकारी	सदस्य
(तीन) राज्याच्या कृषि विद्यापीठातील कापूस पिकाशी संबंधित शास्त्रज्ञ	सदस्य
(चार) संबंधित तालुक्याचे तालुका कृषि अधिकारी	सदस्य
(पाच) संबंधित जिल्हयाचे जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक	सदस्य
	सचिव

या समितीद्वारे तपासणी झाल्यानंतर समितीचा अहवाल व दिलेली नुकसान भरपाईची रक्कम विचारात घेवून नियंत्रक बाधीत शेतक-याला नुकसान भरपाई देण्याचा आदेश बियाणे उत्पादकाला देतात.

कापूस पिकाचे बाबत ही सर्व कार्यवाही जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी करावयाची आहे व त्यांचा स्वयंस्पष्ट अहवाल वेळेत नियंत्रकाकडे सादर करावयाचा आहे. अहवाल सादर करताना, त्यातील सर्व मुद्यांची माहिती पूर्ण भरलेली असावी. मुद्या क्र. ७ मध्ये नमुद केल्याप्रमाणे तक्रारीची तपासणी करतांना सर्व बाबी तपासण्यांत याव्यात. नुकसानीची तांत्रिक कारणे योग्य व संयुक्तिक असावीत व नुकसान भरपाईची रक्कम योग्य पध्दतीने काढलेली असावी. याबाबींची काळजी घ्यावी. सदरचा अहवाल विभागीय कृषि सहसंचलक कार्यालयाने तपासणी केल्या नंतर आयुक्तालयास सादर करण्यात यावा. याबाबत आयुक्तालयाचे परिपत्रक क्रमांक जा.क्र. गुनियो/ गु.नि.७/८/ परिपत्रक/तक्रार/४८७/२०१७, दि. १५.०३.२०१७ अन्वये सविस्तर सूचना देण्यात आलेल्या आहेत.

९) ऊति संवर्धन रोपाकरीता परवाना घेणे व तपासणी करणे.

कृषि आयुक्तालय स्तरावरुन उती संवर्धीत रोपांची विक्री करणेसाठी परवाना देण्यात येतो. परवाना देण्यात आलेल्या उती संवर्धन प्रयोगशाळांची तसेच त्यांनी उत्पादित केलेल्या उती संवर्धीत रोपांची गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकांमार्फत तपासणी करणे आवश्यक आहे. परवानाधारक प्रयोगशाळांनी उत्पादित केलेले रोपे, गुणवत्तापूर्ण आहेत किंवा कसे ? रोपा करिता वापरण्यांत आलेला उगम खात्रीशीर आहे याची खात्री

करावी. त्यांचे व्हायरस इन्डेक्सींग व जिनेटिक फिडीलिटी बाबतच्या चाचण्या प्रयोगशाळेने स्वत: अथवा ज्या ठिकाणी अशी सुविधा उपलब्ध आहे, त्या ठिकाणी करुन घेतल्या आहेत किंवा नाही ? रोपांचे हार्डनिंग व्यवस्थितरित्या करण्यात आले किंवा नाही ? शेतकऱ्यांना गुणवत्ता पूर्ण रोपे पुरविली जातात किंवा कसे ? याबाबत अशा प्रयोगशाळांना भेट देऊन तपासणी करण्यात यावी.

उती संवर्धित रोपांचे प्रॉडक्शन सायकल, निर्माण झालेली रोपे, हार्डनिंग युनिटमध्ये ठेवल्यानंतर अंतिमत: पूर्ण वाढ झालेली रोपे, शेतकऱ्यांना देण्यात आलेली रोपे व शिल्लक रोपे याबाबतचे अभिलेख तपासण्यात यावेत व त्याबाबतचा तपासणी अहवाल वर्षातून एकदा खरीप हंगाम सुरु होण्यापूर्वी म्हणजे एप्रिल, मे महिन्यात कृषि आयुक्तालयास सादर करावा. ज्यांनी उतिसंवर्धीत रोपे उत्पादनाकरीता अजुन पर्यत बियाणे विक्री परवाना घेतलेला नाही अशा युनिटला भेट देवून उपरोक्त प्रमाणे त्यांची माहीती घेवून आयुक्तालयास सादर करावी व अशा युनिट धारकांना बियाणे विक्री परवाना घेण्याकरीता र्मादर्शन करण्यात यावे.

१०) रोपवाटीका करीता परवाना घेणे व तपासणी करणे—

भाजीपाला रोपे उत्पादन व विक्री करणाऱ्या रोपवाटीकेला बियाणे विक्री परवाना घेणे आवश्यक आहे. याबाबत चे परवाने कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांचे कडून देण्यात आलेले आहेत. रोपवाटीकेला परवाना देण्यापूर्वी रोपवाटीकेकडे असलेले मनुष्यबळ, उपलब्ध सोई सुविधा (पॉली हाऊस, नेट हाऊस... इत्यादी) असणे आवश्यक आहे. जणे करून रोपे तयार करतांना त्यावर कोणताही किड/रोगांचा प्रादुर्भाव असू नये. परवानाधारक रोपवाटीकाकडे उत्पादीत केलेल्या रोपांवर किड/रोगांचा प्रादुर्भाव आढळुन आल्यास अशा रोपवाटीकेंवर तातडीने बियाणे कायदयाप्रमाणे कारवाई करण्यात यावी. रोपवाटिकेची तपासणी करतांना वापण्यांत येत असलेल्या बियाण्याचा परवाना आहे किंवा नाही याची तपासणी करावी. वापरलेले बियाणे त्यापासुन मिळालेले रोपे याचा ताळमेळ घ्यावा. रोपे करत असतांना प्रत्येक रोपाच्या बियाण्यांचा लॉट नं. शेतक-यांना रोपे देतांना पावतीवर नमुद केला आहे किंवा नाही याची तपासणी करावी.

११) खासगी कंपन्यांच्या संशोधित वाणाच्या कृषि विद्यापिठ प्रक्षेत्रावर चाचण्या घेण्याची कार्यप्रणाली—

खाजगी बियाणे कंपन्यांनी उत्पादित केलेल्या संशोधित वाणाचे बियाणे विक्री करण्यापूर्वी, अशा वाणांच्या चाचण्या कृषि विद्यापीठ स्तरावर घेण्यासाठी, शासन निर्णय क्रमांक बियाणे-२०११/प्र.क्र.३३५/१-अे/मुंबई, दिनांक ३ मे, २०१२ अन्वये कार्यपध्दती निश्चित करण्याबाबत कृषि आयुक्तालयास सूचना दिलेल्या होत्या. त्या अनुषंगाने कृषि विद्यापीठ स्तरावर खाजगी कंपन्यांच्या संशोधित वाणांच्या चाचण्या घेण्यासाठीची कार्यपध्दती कृषि आयुक्तालयाच्या दिनांक २०/६/ २०१३ रोजीच्या परिपत्रकान्वये निश्चित करण्यात आलेली आहे. सर्व संबंधित बियाणे उत्पादक कंपन्यांनी अशा प्रकारच्या चाचण्या घेण्यासाठी कृषि विद्यापीठाकडे संपर्क साधण्याबाबत कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, विभागीय कृषि सह संचालक सर्व गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकांनी संबंधितांना योग्य मार्गदर्शन करावे.

१२) बियाणे उत्पादनस्थळ व गोडावून तपासणी–

प्रत्येक जिल्हयात काही प्रमाणात खाजगी कंपन्या असून त्या जिल्हयात त्यांचा बिजोत्पादन कार्यक्रम राबविण्यात येतो. बिजोत्पादन कार्यक्रम प्रमाणित असल्यास त्याची नोंद संबधीत बिज प्रमाणिकर अधिकाऱ्याकडे केली जाते व त्याची तपासणी बिज प्रमाणिकरण यंत्रनेकडील कृषि अधिकारी यांचे कडून सातत्याने होत असते. परंतु बिजोत्पादन कार्यक्रम जर सत्यतादर्शक असेल तर त्याची तपासणी बियाणे निरिक्षकांनी करणे आवश्यक आहे. कंपनी सत्यतादर्शक बिजोत्पादन कार्यक्रमाचे नियोजन संबधीत जिल्हयाचे कृषि विकास अधिकारी यांचेकडे सादर करीत असतात. अशा बिजोत्पादन कार्यक्रमाची तपासणी करतांना पीकाची परिस्थिती, विलगीकरणअंतर, ऑफ टाईप प्लान्ट, इत्यादी महत्वाचे मुद्दे तपासण्यात यावे. त्याचप्रामणे कंपनीच्या गोडावूनची सुध्दा तपासणी करावी. कंपनीने कोणत्या शेतक-याकडे उत्पादन केले आहे, किती उत्पादन केले आहे, उत्पादना ऐवढयाच बियाण्याची विक्री केली आहे का? याचा देखील ताळमेळ घेण्यांत यावा.

१३) बियाणे उगमाबाबत तपासणी करणे.

बिजोत्पादन कार्यक्रम जर प्रमाणित असेल तर बियाणे उगवणिबाबतचा स्त्रोत बिज प्रमाणिकरण यंत्रणेकडून तपासल्यानंतरच त्याची प्रमाणिकारीता नोंद करण्यात येते. परंतु सत्यतादर्शक बिजोत्पादनामध्ये कंपनी वापरत असलेल्या बियाण्याचा स्त्रोत माहीत करून घेणे आवश्यक आहे. याकरीता बियाणे निरिक्षकांनी कंपनीने बियाणे कोठुन खरेदी केले या बाबतची सविस्तर माहीती घ्यावी. स्त्रोत योग्य नसेल त्यावर बियाणे कायदयाप्रमाणे कार्यवाही करावी. कंपन्यानी स्वत: विकसित केलेल्या संशोधित वाणाच्या बियाण्याचा स्त्रोत त्याच्या प्रक्षेत्रावर योग्य पध्दतीने पैदासकाराच्या मार्गदर्शना खाली चालला आहे किंवा नाही याची तपासणी करावी.

१४) बियाण्यांचे विपणन कराराद्वारे विक्री बाबत मार्गदर्शक सुचना.

१) उत्पादक कंपनी तसेच विपणन करार करणारी एजन्सी यांना त्याचे सर्व प्रकारच्या बी-बियाण्यासाठी उत्पादक कंपनीच्या कोणत्याही एकाच ब्रँण्ड (व्यापारी) नावाने विक्री करण्याचे बंधन राहील.

मुळ उत्पादक कंपनीचे पॅकेजिंग, लेबल मध्येच विपणन करार करणारी कंपनी बियाणे विक्री करेल. विपणन करार करणा-या कंपनीला स्वतःचे कंपनीचे वेगळे लेबल, पॅकेजिंग, ब्रँण्डींग करता येणार नाही. तथापि, विपणन करणा-या कंपनीचे नांव व कंपनीचा लोगो टाकता येईल.

२) उत्पादक कंपनी व विपणन करार करणारी एजन्सी यांना कृषि निविष्ठांच्या परवाना रजिस्टर मधील बियाण्यांच्या वाणांच्या नोंदीत (नावात) कोणताही बदल करता येणार नाही. त्या नावासोबत मागे व पुढे कंसात/ Prefix/ suffix म्हणून कोणत्याही शब्दांचा वापर करता येणार नाही.

मुळ उत्पादक व विपणन करार करणारी कंपनी जीइएसी मान्यताप्राप्त वाणांच्या नावात कोणताही बदल करू शकणार नाहीत. उदा. कावेरी सिड कंपनी लि. यांचे जीइएसी मान्यताप्राप्त वाणांचे नाव जर KCH-७०७ BG-II, असेल, त्यांचा यापूर्वीच्या बियाण्या विक्रीच्या परवान्यात सदर वाणाचे नाव बुलेट (KCH-७०७ BG-II) असेल तर सदर कंपनीने लेबल वर वाणाचे नाव जीइएसी मान्यतेनुसार केवळ KCH-७०७ BG-II वरअसेच नमूद करणे आवश्यक राहिल आणि त्यानुसारच

बियाणे विक्री परवान्यात सुधारणा करण्याचा प्रस्ताव सादर करण्यात यावा. शेतक-यांच्या सोईसाठी बुलेट हे नाव पॉकीटावर इतरत्र टाकता येईल मात्र बुलेट हे नांव कोणत्याही परिस्थितीत वाणाच्या नावाशी संलग्न करता येणार नाही. कंपनीने मुळ उत्पादकांचे मान्यताप्राप्त वाणांचेच नाव विपणन करार करणा-या वितरीत कंपनीचे लेबलवर राहिल आणि या नावानेच कृषि संचालक (नि व गुनि) बियाणे उत्पादकास परवाने निर्गमित करतील. या बियाणे उत्पादकांचे याच नावाचे उगमप्रमाणपत्र विपणन करार करणा-या वितरीत कंपनीच्या परवान्यात अंर्तभूत करण्यात येईल.

३) उत्पादक कंपनी हि विपणन करार कंपनी / एजन्सी करीता तयार केलेले विक्री योग्य पॅकच्या निर्मितीस, गुणवत्ता नियंत्रणाकरीता पूर्णतः जबाबदार राहिल.

४) उत्पादक कंपनी व विपणन करार करणारी एजन्सी यांना एकाच वाणाच्या बियाण्या करीता वेगवेगळे लेबल क्लेम लिहिता, नमूद करता येणार नाही. तसेच वेगवेगळी कमाल किंमत आकारता येणार नाही.

५) विपणन करार करणा-या एजन्सीकडून संबंधीत कायदयाचे उल्लघंन झाल्याच्या परिस्थितीत उत्पादक कंपनीकरीता त्याचप्रमाणे Principle & Agent relationship व्दारे जबाबदार राहतील.

६) कालबाहय झालेल्या कृषि निविष्ठांची विहीत कार्यप्रणालीव्दारे Revalidation/ Disposal होण्याची खात्री करण्याची मुळ उत्पादक कंपनीचीही Principle म्हणून जबाबदारी राहील.

१५) अनधिकृत एचटीबीटी कापुस बियाण्याबाबत मार्गदर्शक सुचना

HTBT तपासणीसाठी कापूस बियाणे अथवा पाने CICR नागपूर, BSU Dehli व हेद्राबाद येथे नमुने पाठविण्यात आलेले आहेत. सदर तपासणीचे अहवाल संबंधीत संस्थेकडून प्राप्त करून घ्यावेत व HTBT पाझिटीव आढळल्यास संबंधीत नमुन्यांवर GEAC च्या मार्गदर्शक सुचनेनुसार कंपनीवर कारवाई करावी. गेल्या वर्षीच्या खरीप हंगामातील अनुभवावरून यावर्षी हंगामपुर्वी सर्व गावपातळीवर तलाठी, ग्रामसेवक व कृषि सहाय्यक यांचे मार्फत तपासणी मोहीम राबविण्यात यावी. यासाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी जिल्हाधिकारी यांचेशी समन्वयाने मोहीम राबवावी.

१६) कापुस बियाण्याच्या विक्री पुर्वी उत्पादक स्तरावरील नमुने काढणे.

१. राज्यातील शेतकऱ्यांना योग्य गुणवत्तेचे व अनुवांशिक शुध्दतेचे बियाणे उपलब्ध करुन देण्याच्या हेतूने वितरणापुर्वी कापूस बियाणांचे लॉटनिहाय / बल्क निहाय नमुने काढण्याबाबत शासन निर्देश आहेत. त्या अनुषंगाने सर्व बियाणे उत्पादकांना त्यांच्या उत्पादीत कापूस बियाणांचे वितरण करण्यापुर्वी प्रक्रिया, पॅकींग व साठवणुक केंद्रनिहाय बियाणे साठयाचा तपशिल देण्याबाबत कळविण्यात आले आहे. त्याबाबतची माहिती आपले स्तरावरुन प्राप्त करुन घ्यावी.

२. शासन निर्देशांचे काटेकोरपणे पालन करण्याच्या दृष्टीने आपल्या स्तरावरुन साठवणूक स्थळनिहाय / वितरकनिहाय प्रत्येक ठिकाणी स्वतंत्र गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक याची नेमणूक करुन त्याचेवर नमुने काढण्यासाठी जबाबदारी निश्चित करुन द्यावी तसे आदेश जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी काढुन त्यास कालमर्यादा देखील निश्चित करुन द्यावी.

३. कापूस बियाणे नमुने, उगवण क्षमता, ग्रो आऊट टेस्ट, बी.टी. जनुके व एच.टी.बी.टी. जनुके तपासणीसाठी काढावयाची आहेत

- सर्वसाधारणपणे ८५ टक्के नमुने उगवणक्षमता व बी.टी. जनुके तपासणीसाठी
- १० टक्के नमुने उगवणक्षमता, बी.टी. जनुके व एच.टी.बी.टी. जनुके तपासणीसाठी
- ५ टक्के नमुने उगवणक्षमता, बी.टी. जनुके व जी. ओ. टी साठी काढण्यात यावेत.
- उगवणक्षमता व बी.टी जनुके तपासणीसाठी नॉन बी.टी. रेफयुजीया बियाणांचे देखील नमुने घेण्यात यावेत.

४. कोणत्याही परिस्थीतीत, प्रत्येक उत्पादकांचे / वाणांचे प्रातिनिधीक नमुने काढल्यानंतरच शेतकऱ्यांना विक्रीसाठी उपलब्ध करुन देण्याबाबत सर्व संबंधीत बियाणे उत्पादक कंपनी / वितरक यांना स्पष्ट निर्देश देण्यात यावेत.

५. बियाणे उत्पादक निहाय / वाण निहाय काढण्यात येणाऱ्या नमुन्यांचे प्रगती अहवाल सर्व जिल्हा परिषदेच्या गुनिनि यांनी कृषि विकास अधिकारी यांचेकडे व राज्यस्तरीय गुनिनि यांनी कृषि उपसंचालक जिअकृअ कार्यालय यांचेकडे दर सोमवारी व गुरुवारी सादर करतील.

६. कृषि विकास अधिकारी व कृषि उपसंचालक यांनी त्यांच्या जिल्हयाचा संकलीत अहवाल संयुक्त स्वाक्षरीने विभागीय कृषि सहसंचालक यांना दर शुक्रवारी सादर करतील.

७. जिल्हयांकडुन प्राप्त होणाऱ्या प्रगती अहवालांची पडताळणी संबंधीत बिजपरिक्षण प्रयोगशाळेकडून दर शुक्रवारी अहवाल मागवून विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयातील अधिक्षक कृषि अधिकारी खात्री करतील.

८. त्याच बरोबर दर पंधरवाडयास बिज परिक्षण प्रयोगशाळेकडून विश्लेषण अहवालाच्या प्रगतीचा आढावा विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयातील अधिक्षक कृषि अधिकारी घेतील.

९. बिजपरिक्षण प्रयोगशाळेत एखादा नमुना अप्रमाणित आल्यास त्याची माहिती तात्काळ राज्यातील सर्व संबधीत विभागीय कृषि सहसंचालक यांना कळविण्याची जबाबदारी संबंधीत प्रयोगशाळेची राहील.

१०. अशा अप्रमाणित नमुन्याच्या साठयाबाबत तात्काळ विक्रीबंदीची कार्यवाही सर्व संबंधीत जिल्हयांकडून होईल याची दक्षता सर्व विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयातील अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी घ्यावयाची आहे.

११. RIB तपासणी.

१. Refuge- in- Bag (RIB) - बीटी कापूस बियाण्याचा नमुना काढताना प्रत्येक लॉटमधील तीन पॅकेटस घेण्यात यावेत. त्यापैकी एक पॅकेट संबंधीत अधीसूचीत कापूस बियाणे तपासणी प्रयोगशाळेकडे, एक पॅकेट गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकाकडे व एक पॅकेट संबंधीत विक्रेत्याकडे जतन करण्यात यावे.

२. Refuge as Separate Pack (SP) स्वतंत्र कापूस बियाण्याचा नमुना काढताना मागील वर्षाच्या प्रचलित पध्दतीचा अवलंब करण्यात यावा.

या सर्व प्रक्रियेवर सनियंत्रणाची जबाबदारी विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी काटेकोरपणे पार पाडावी. त्यासाठी आवश्यकतेनुसार आढावा घेणे, प्रत्यक्ष क्षेत्रिय पातळीवर व बिजपरिक्षण प्रयोगशाळांना भेटी देऊन खात्री करणे इ. उचित कार्यवाही करावी.

जोडपत्र (बियाणे)

तालुका तक्रार निवारण समितीचा क्षेत्रीय भेटीचा अहवाल व पंचनामा
(शेतकरी यांनी दिलेल्या माहीतीवरून व प्रत्यक्ष पीक परिस्थिती आधारे)
(कापूस बियाणे वगळता)

भाग - १

१) तक्रारदार शेतक-याचे नाव व पत्ता:

----

२) तक्रार दिनांक: **पाहणीचा दिनांक -**

३) **तक्रारीचे स्वरूप** (शेतक-याचे म्हणणे) - कमी उगवण/लेबल क्लेमप्रमाणे कीड व रोग यांना प्रतिकारक्षम नसणे/ वाणाची गुणवत्ता व शुध्दता

४) **वापरलेल्या बियाण्याचा तपशील:**

१) विक्रेत्याचे नांव व पत्ता :

२) विक्रेत्याचे बील नं.................................तारीख.....................

३) पिक व वाण..................................लॉट नं..........................ब्रँड नेम (असल्यास)..........

४) उत्पादक कंपनीचे नांव:-

५) वैधता दिनांक....................

६) खरेदी केलेले बियाणे....................पॉकीटे, पैकी प्रत्यक्ष वापरलेले................ पॉकीटे/बॅग/किलो

७) **शेतक-यांकडे उपलब्ध असलेले पुरावे - (आहे/नाही)**

१) बिल

२) लेबल

३) मोकळी पिशवी/पॉकीट

४) माहीती पत्रक

५) तक्रार अर्जातील शिल्लक बियाणे -

८) तक्रार अर्जात उल्लेखित बियाणे वाणाच्या लॉटचे बियाणे उल्लेखित विक्रेत्याकडे अथवा इतर विक्रेत्याकडे नमुन्यासाठी उपलब्ध आहे काय ? --

९) बियाणे नियम १९६८ मधील कलम १३ प्रमाणे बियाणे उत्पादक कंपनीकडे बियाणे नमुना उपलब्ध आहे काय ?

भाग - २ - पाहणीचा अहवाल

५) पेरणीचा तपशील क्षेत्राचा तपशील

१. शेतीचा सर्वे नं/ गट नं. .... शिवार..............जमिनीचा प्रकार.....................

२. पेरणी क्षेत्र..........हेक्टर......................

३. बाधीत क्षेत्र............................हेक्टर

४. पेरणी पध्दत.................लागवड अंतर..................

५. पेरणीची तारीख (शेतकऱ्याकडील माहीतीनुसार) ....

६. सिंचनाची सुविधा..

६) पिक तक्रार उगवण शक्ती बाबत असल्यास:-

१. पेरणी क्षेत्र.............. हेक्टर...................

२. पर्जन्याचा प्रकार (पर्जन्यमाणाची माहीती सोबत जोडावी)

३. जमिन प्रकार व मृदा स्थिती -

४. वापरलेले बियाणे..................कि. ग्रॅ/पॅकेट

५. शिफारशी प्रमाणे आवश्यक बियाणे ....कि. ग्रॅ. /प्रति हेक्टर

६. पेरलेल्या बी- बियाण्याची स्थिती (कुजलेले/ नुकसान झालेले/ अंकुरलेले/ उगवले नाही)

७. त्याच लॉटमधील बी-बियाणे दुस-यांच्या शेतात अंकुरल्याची टक्केवारी -

८. प्रत्यक्षात वापरलेले बियाणे ....कि. ग्रॅ. प्रति हेक्टर

९. बीज प्रक्रीया तपशील...........................

१०. पेरणपूर्वी व नंतर असलेला ओलावा ....

११. प्रति हेक्टरी झाडांची संख्या ....उगवण क्षमतेचे प्रमाण..............प्रति चौ.मी.

७) अनुवंशीक भेसळ बाबत प्रकार असल्यास:

(१) पर्जन्यमानाचा प्रकार (पर्जन्यमाणाची माहीती सोबत जोडावी)

(२) जमीनीचा प्रकार व मृदेची स्थिती

(३) जमिनीच्या पोतावर आधारीत जनुकीय श्ुध्दतेची टक्केवारी

(४) जनुकीय अशुध्दतेमधील तफावतीची टक्केवारी

(५) लगतच्या शेतातील जनुकीय अशुध्दतेची टक्केवारी

(६) त्याच संचातील (लॉट) बी-बियाण्यांची दुस-यांच्या शेतातील जनुकीय अशुध्दतेची टक्केवारी

(७) अपेक्षीत उत्पन्न .... साधारण.................. उत्पन्नातील फरक

(८) भेसळीचा प्रकार/ प्रमाण

(९) भेसळ त्याच पिकाच्या दुस-या वाणाची आहे काय? होय/ नाही

(१०) भेसळ ओळखू न येणा-या वाणाची आहे काय? होय/ नाही
होय असल्यास वाणाचे गुणधर्म व प्रमाण

....

(११) किडी/रोगांचा प्रादुर्भाव नाव व प्रमाण (कंपनीने वाणाबाबतदिलेल्या प्रमाणाचे तुलनेत)

(१२) भेसळीचे कारण-

१) सदोष बियाणे २) नांगया भरणे ३) किडी/ रोगांचा प्रादुर्भाव ४) शेत परिस्थिती

५) इतर...

८) पिक तक्रार उत्पादन/ वांझ पणाची असल्यास:-

१. पिकांचे किती टक्के झाडांना फलधारणा झालेली नाही.......................टक्के

२. अपेक्षीत उत्पादनापेक्षा कीती टक्के उत्पादन घट अपेक्षीत आहे ....टक्के

३. उत्पादनाच्या गुणवत्तेत फरक आहे काय? होय/ नाही

असल्यास त्याचा तपशील...

४. कमी उत्पादन / वाझ पणाची कारणे- १) सदोष बियाणे २) किडी व रोग प्रादुर्भाव ३) पिकाचे पोषण ४) शेत जमीन समस्या ५) सिंचन सुविधा ६) पाऊस ७) इतर...........

९) कीड रोग प्रादुर्भावाबाबत तक्रार असल्यास -

अ. पाहणीमध्ये आढळुन आलेली प्रादुर्भाव टक्केवारी -

ब. प्रत्यक्ष पाहणीनुसार येणारे उत्पादन -

क. वाणाचे सर्वसाधारण येणारे उत्पादन -

१०) तक्रारदार शेतक-याची साक्ष:-

मी श्री / सौ...

रा........................ता....................जि.........................सत्य प्रतिज्ञेवर साक्ष देतो की, मी माझे शेत गट नं..... .... क्षेत्र...........हे. क्षेत्रांपैकी..........................हे. क्षेत्रावर मे. ....बियाणे/ खते /किटकनाशके विक्री केंद्रातून सिल बंद आणलेले मे..............................या कंपनी उत्पादीत .... पिकाचे .... वाण स्वत:/ मजुरा करवी पेरणी दिनांक...................रोजी केली असून .... कि. ग्रॅ. बियाणे वापरले

आहे. तसेच पेरणी करता सिलाई व लेबल न काढता पिशवी खालील बाजूने फोडलेले आहे/ नाही. तसेच तपासणी पथकाने भाग - २ मधील लिहीलेली माहीती मी पाहीली आहे. त्याबाबत माझी सहमती आहे/नाही.

वरील मुद्यांची माहीती मी दिली असून ती खरी आहे.

१) ………………………………

२) ……………………………

शेतक-याचे नाव व स्वाक्षरी

११) कंपनी प्रतिनिधीची स्वाक्षरी व अभिप्राय -

भाग - ३

१) यादृच्छीक निवड पध्दतीने निवडलेल्या दोन प्लॉट विषयी

१. त्याच पिकाचे, त्याच वाणाचे त्याच कंपनीच्या इतर शेतक-यांचे शेतावरील पिकाची निरीक्षणे)

शेतक-याचे नांव,………. सर्वे नं:…………पिक ………. निरीक्षण

२. त्याच पिकाचे इतर कंपनीचे शेतावरील क्षेत्रामध्ये पिकाचे निरीक्षण-

शेतक-याचे नांव,………. सर्वे नं:………… पिक…… निरीक्षण

२) इतर माहीती समितीची निरीक्षणे व निष्कर्ष:-

३) समिती सदस्याची स्वाक्षरी -

१. तालुका कृषि अधिकारी, तालुका......................श्री...................................

२. शास्त्रज्ञ, कृषि विदयापीठाचे प्रतिनिधी डॉ./ श्री...

३. महाबीज अकोला यांचे प्रतिनिधी श्री..

४. कृषि अधिकारी, (ता. कृ. अ.) श्री..

५. कृषि अधिकारी, पं. स.   श्री..

....
....

अध्यक्ष, तालुका स्तरीय तक्रार निवारण समिती
तथा उपविभागीय कृषि अधिकारी

कृषि विभाग ------------

जा. क्र..........................

प्रति,

१) श्री./सौ...................ता.....................जि..........................

२) कंपनीचे नाव - ....

३) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी - ....

अध्यक्ष, तालुका स्तरीय तक्रार निवारण समिती
तथा उपविभागीय कृषि अधिकारी

सन २०२३-२४ कृषि निविष्ठांचे नमुने काढण्याचे विभागनिहाय, पदनिहाय लक्षांक (बियाणे)

अ. क्र.	विभाग	लक्षांक	तंत्र अधिकारी	वि.गु.नि. नि.	जि.ग.ुनि. नि.	जि.अ. कृ.अ.	कृ.उ.सं (जिअकृअ)	उ.वि. कृ.अ.	तं.अ., (उविकृअ)	ता. कृ. अ.	कृ. वि. अ. (जि.प.)	जिकृअ	मोहिम अधिकारी	कृ. अ. (पं. स.)
१	ठाणे	४४३६	९६	१४४	७२०	२०	६०	२८८	२८८	५४०	१२०	१८०	३६०	१६२०
२	नाशिक	३७९२	९६	१४४	५७६	१६	४८	२४०	२४०	४८०	९६	१४४	२७२	१४४०
३	पुणे	३४२०	९६	१४४	४३२	१२	३६	२४०	२४०	४५६	७२	१०८	२१६	१३६८
४	कोल्हापूर	३१८०	९६	१४४	४३२	१२	३६	२४०	२४०	३९६	७२	१०८	२१६	११८८
५	औरंगाबाद	२८३२	९६	१४४	४३२	१२	३६	१९२	१९२	३३६	७२	१०८	२०४	१००८
६	लातूर	४४१६	९६	१४४	७२०	२०	६०	२१६	२१६	५७६	१२०	१८०	३४०	१७२८
७	अमरावती	५०२४	९६	१४४	७२०	२०	६०	३१२	३१२	६८४	१२०	१८०	३६०	२०१६
८	नागपूर	५९३०	९६	१४६	८६४	२४	७२	४३२	४३२	७६८	१४४	२१६	४३२	२३०४
एकूण राज्य		**३३०३०**	**७६८**	**११५४**	**४८९६**	**१३६**	**४०८**	**२१६०**	**२१६०**	**४२३६**	**८१६**	**१२२४**	**२४००**	**१२६७२**

एकूण राज्य - बियाणे प्रपत्र (बीज प्रमाणिकरण प्रयोगशाळा)

निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकुण
तंत्र अधिकारी एकूण	३	०	०	४	४	०	०	०	४	४	०	०	०	१६
वि.गु.नि.नि. एकूण	३	०	०	८	८	०	०	०	८	८	०	०	०	३२
एकुण वि.कृ.स.सं. राज्य	६	०	०	१२	१२	०	०	०	१२	१२	०	०	०	४८
जि.गु.नि.नि.	६	०	०	१७	१७	०	०	०	१७	१७	०	०	०	६८
जि. अ. कृ . अ.	६	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ .अ)	६	०	०	७	७	०	०	०	७	७	०	०	०	२८
उ.वि.कृ .अ.	१८	०	०	४८	४८	०	०	०	४८	४८	०	०	०	१९२
तं.अ.(उ.वि.कृ .अ.)	१८	०	०	५९	५९	०	०	०	५९	५९	०	०	०	२३६
ता.कृ .अ.	६८	०	०	१४९	१४९	०	०	०	१४९	१४९	०	०	०	५९६
एकुण राज्य कृषि विभाग राज्य एकुण	१२२	०	०	२८०	२८०	०	०	०	२८०	२८०	०	०	०	११२०
कृ .वि. अ.	६	०	०	९	९	०	०	०	९	९	०	०	०	३६
जि.कृ.अ.	६	०	०	३६	३६	०	०	०	३६	३६	०	०	०	१४४
मोहीम अधिकारी	६	०	०	३६	३६	०	०	०	३६	३६	०	०	०	१४४
कृ.अ.पं.स.	६८	०	०	२२७	२२७	०	०	०	२२७	२२७	०	०	०	९०८
एकुण जि.प.कृषि विभाग राज्य एकुण	८६	०	०	३०८	३०८	०	०	०	३०८	३०८	०	०	०	१२३२
महाराष्ट्र राज्य एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	२१४	०	०	६००	६००	०	०	०	६००	६००	०	०	०	२४००

एकूण राज्य - बियाणे प्रपत्र (महाबीज प्रयोगशाळा)													
निरीक्षक यादी	मंजूर पदे	एप्रिल	मे	जून	जुलै	ऑगस्ट	सप्टेंबर	ऑक्टोबर	नोव्हेंबर	डिसेंबर	जानेवारी	फेब्रूवारी	मार्च	एकूण
तंत्र अधिकारी एकूण	८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वि.गु.नि.नि. एकूण	८	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकुण वि.कृ.स.सं. राज्य	१६	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
जि.गु.नि.नि.	३४	१६	१०	१०	११	११	१०	०	०	०	६	६	१०	९०
जि. अ. कृ. अ.	३४	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
क.उ.सं. (जि.अ.कृ.अ)	३४	१७	११	११	१३	१३	११	०	०	०	६	६	११	९९
उ.वि.कृ.अ.	९०	५१	२६	३९	३०	३०	२६	०	०	०	१७	१७	२६	२६२
तं.अ.(उ.वि.कृ.अ.)	९०	५१	२६	३९	३०	३०	२६	०	०	०	१७	१७	२६	२६२
ता.कृ.अ.	३५२	९७	६६	६५	१०४	१०४	६६	०	०	०	५६	५६	६६	६८०
एकुण राज्य कृषि विभाग राज्य एकुण	६३४	२३२	१३९	१६४	१८८	१८८	१३९	०	०	०	१०२	१०२	१३९	१३९३
कृ.वि. अ.	३४	२०	११	११	१३	१३	११	०	०	०	६	६	११	१०२
जि.कृ.अ.	३४	२१	१२	३०	१५	१५	१२	०	०	०	७	७	१२	१३१
मोहीम अधिकारी	३४	२१	१२	२८	१५	१५	१२	०	०	०	७	७	१२	१२९
कृ.अ.पं.स.	३५२	२०६	१२६	१७२	१७०	१७०	१२६	०	०	०	७८	७८	१२६	१२५२
एकुण जि.प.कृषि विभाग राज्य एकुण	४५४	२६८	१६१	२४१	२१३	२१३	१६१	०	०	०	९८	९८	१६१	१६१४
महाराष्ट्र राज्य एकूण कृषि विभाग - राज्य व जि.प.	११०४	५००	३००	४०५	४०१	४०१	३००	०	०	०	२००	२००	३००	३००७

जोडपत्र

जा.क्र. कापुस /गु.नि.७-८/परवाना/   /२०१७
कृषि आयुक्तालय, पुणे दिनांक :
१५.१२.२०१७

प्रति,

(परवाना क्रमांक -------------------)

विषय :- कापुस बि-बियाणे (पुरवठा, वितरण, विक्री व विक्री किंमतीचे निश्चितीकरण यांचे विनियमन) कायदा २००९ व नियम २०१० अंतर्गत विक्री परवान्याबाबत...

संदर्भ :- १. बियाणे १०१७ /प्र.क्र.२२७/१ अे कृषि व पणन विभाग, मुंबई - ३२ दिनांक १२.१२.२०१७

२. शासन पत्र क्रमांक राखते २०१३/प्रक्र १०६/१७ अे/ दि.१९.०४.१३

उपरोक्त विषयान्वये शासन पत्र क्रमांक राखते २०१३/प्रक्र १०६/१७अे/ दिनांक ०९.०४.२०१३ अन्वये बि-बियाणे, खते व किटकनाशके यांचे उत्पादकांना विक्री विपणन कराराच्या (Co-Marketing) माध्यमातून कृषि आयुक्तालय स्तरावरुन एप्रिल २०१३ पासुन मान्यता देण्यात येत होती.

तथापि, उपरोक्त संदर्भ क्रमांक १ नुसार राज्य शासनाचे निर्गमीत निर्देशानुसार बियाणे उत्पादक कंपनी व विपणन करार करणारी एजन्सी यांनी जेनिटिक इंजिनिअरींग अप्रुव्हल कमेटी (जी.इ.ए.सी.) अंतर्गत स्थायी समिति यांनी मान्य केलेल्या बि.टी. कापुस संकरीत वाणाचे नावात बदल करुन परवाना प्राप्त केल्याचे व सदरची बाब जेनिटिक इंजिनिअरींग अप्रुव्हल कमेटी (जी.इ. ए.सी.) चे मान्यतेशी विसंगत असल्याने निदर्शनास आणले आहे. शासनाचे संदर्भ क्र. २ नुसार कृषि आयुक्तालय स्तरावरुन विपणन करार करण्यास देण्यात आलेले निर्देश शासनाचे संदर्भ क्रमांक १ च्या पत्रान्वये रदद करण्यात आले आहेत.

तदनुषंगाने, या पत्राव्दारे आपणास सुचित करण्यात येते की, आपल्या विपणन करार असलेल्या मुळ बियाणे उत्पादक कंपनीचे परवान्यात सुधारणा अपेक्षित आहे.

त्या अनुषंगाने आपणास मान्यता देण्यात आलेला उपरोक्त परवाना तात्काळ कृषि संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण) यांना समर्पित करुन जेनिटिक इंजिनिअरींग अप्रुव्हल कमेटी (जी.इ.ए.सी) अंतर्गत स्थायी समितीने बियाणे उत्पादकास मान्यता दिलेल्या नावानेच कापुस वाणांचे उगम प्रमाणपत्राचा अंतर्भाव आपले विक्री परवान्यात समावेश करण्यासाठी आवश्यक कार्यवाही करावी.

या पुढे कृषि आयुक्तालयस्तरावरुन कोणत्याही विपणन करारास मान्यता देण्यात येणार नाही. तसेच, दिनांक ३०.११.२०१७ पर्यंत शिल्लक असलेल्या निविष्ठांच्या साठयांची माहिती उत्पादक व विपणन

कंपन्यांनी कृषि आयुक्तालयास सादर केली असेल ती निविष्ठा विक्री केल्यानंतर त्या विपणन करारा अतंर्गत उत्पादन व विक्री करु नये.

भविष्यात कृषि निविष्ठा विक्री व्यवस्था, उत्पादक कंपन्यांनी विपणन करार करतांना ज्या बाबींचे पालन व कार्यपध्दती अंगिकारायची आहे, त्याबाबतची मार्गदर्शक तत्वे, निर्देश खालील प्रमाणे राहतील.

बि-बियाणे उत्पादक कंपनी व विपणन करार करणारी एजन्सीने अंमलात आणावयाचे निर्देश :

१) स्वयंउत्पादीत बी-बियाणे या कृषि निविष्ठांची महाराष्ट्र राज्यात विक्री करण्यास इच्छुक असलेल्या उत्पादक कंपन्यांनी कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य यांना त्यांचे बियाणे उत्पादनाच्या आराखडयाची प्रत बियाणे उत्पादन कार्यक्रम अंतिम केल्यावर व बियाणे उत्पादनाचा कार्यक्रम सुरु करण्यापूर्वी सादर करणे आवश्यक राहील.

२) अशा उत्पादक कंपन्यांनी कुठल्याही परिस्थितीत Second Generation (F2 इत्यादी) च्या बियाणांचे उत्पादन करु नये.

३) अशा उत्पादक कंपन्यांनी त्यांचकडे Raw Seed येण्यापूर्वी बीज प्रक्रिया केंद्र व साठवणुक गोडाऊनचा पूर्ण पत्ता व तपशील कृषि आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य यांच्याकडे सादर करावा.

४) बीज उत्पादक कंपन्यांनी त्यांचेकडे उत्पादित बियाण्यांच्या प्रत्येक Lot मधून नमुने(Sample) कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य यांनी बियाणे चाचणी प्रयोगशाळा व क्षेत्रीय चाचणीकरिता (GOT) काढणेपूर्वी त्या बियाणांचे साठे बीज प्रक्रिया केंद्र तसेच साठवणुक गोडाऊन वरुन हलवून वितरक किंवा डीलर यांना वितरीत करु नये.

५) उत्पादक कंपनी तसेच विपणन करार करणारी एजंसी यांना त्यांचे सर्व प्रकारच्या बी बियाणेसाठी त्यांचे स्वत:चे कोणत्याही एकाच ब्रँड नावाने विक्री करण्याचे बंधन राहील.

याचा सुस्पष्ट अर्थ असा की बियाणे उत्पादक कंपनीचे लेबल क्लेमच विपणन करार करणा-या कंपनीस बंधनकारक राहील. मुळ उत्पादक कंपनीचे पॅकेजिंग, लेबलमध्येच विपणन करार करणारी कंपनी बियाणे विक्री करेल. विपणन करार कंपनीचे नावाचा उल्लेख केवळ 'मार्केटेड बाय' या स्वरुपात या लेबलवर राहील. विपणन करार करणा-या कंपनीला स्वत:चे कंपनीचे लेबल क्लेम, पॅकेजिंग, ब्रँडींग करता येणार नाही. म्हणजेच बियाण्यांचे लेबल हे केवळ मुळ उत्पादकाचेच राहील. या मुळे उत्पादकाचे ब्रँडींग अबाधित राहणार आहे.

६) उत्पादक कंपनी व विपणन करार करणारी एजंसी यांना कृषि निविष्ठांच्या परवाना रजिष्ट्रमधील बियाण्यांच्या वाणांच्या नोंदीत (नावात) कोणताही बदल करता येणार नाही त्या नावासोबत मागे व पुढे कंसात / Prefix/Suffix म्हणून कोणत्याही शब्दांचा वापर करता येणार नाही.

या अनुसार मुळ उत्पादक व विपणन करार करणारी कंपनी जी. इ.ए.सी मान्यता प्राप्त वाणांचे नावात कोणताही बदल करु शकणार नाहीत. मुळ उत्पादकांचे मान्यता प्राप्त वाणांचेच नाव विपणन करार करणा-या वितरीत कंपनीचे लेबलवर राहील आणि या नावानेच कृषि संचालक (निविष्ठा व गुणनियत्रंण) बियाणे उत्पादकास परवाना निर्गमीत करतील.

या बियाणे उत्पादकांचे याच नावाचे उगम प्रमाणपत्र विपणन करार करणा-या वितरीत कंपनीचे परवान्यात अंर्तभुत करण्यात येईल.

९३१५
१६०

गोपनीय

जा.क्र./निवगुनि/बियाणे/गुनि७/८/कापूस संनियंत्रण/ /१८
कृषि आयुक्तालय,महाराष्ट्र राज्य,
पुणे- ४११ ००१ दिनांक २३ /०३/२०१८

प्रति,

जिल्हाधिकारी (सर्व)
जिल्हा पोलीस अधिक्षक (सर्व)

विषयः- **कापूस एच. टी. बी. टी. बियाणांच्या अनधिकृत विक्रीबाबत**

संदर्भः- १. शा.नि.रा.खते ३७०८/प्र.क्र.२८३/१-अे दिनांक ३१ मे,२००८
२. मा. आयुक्त (कृषि) यांचे अ.शा. पत्र क्र. नि.व.गु.नि. गुनि ७/८/जी एम क्रॉप्स/९७५ दिनांक ३०/५/२०१४
३. शा.नि.क्र.बियाणे १०१७/प्र.क्र.१९४/१ अे दिनांक ३ मार्च,२०१८

पर्यावरण सरंक्षण कायदा १९५५ अंतर्गत केंद्र सरकार GEAC (Genetic Engineering Approval Committee) व्दारे देशात जनुकीय बदल करुन तयार करण्यात येणाऱ्या बियाणांसाठी उत्पादन, विक्री व हाताळणी करिता मान्यता देण्यात येते. अशा मान्यताप्राप्त जी.एम. बियाणांचीच विक्रीकरिता राज्यात बियाणे विक्री परवाना देण्यात येतो.

देशात Cry 1 Ac and Cry 2 Ab हे जीन असलेले बी टी कापूस वाण विक्री करण्यास परवानगी दिलेली आहे. तथापि Herbicidal Tolerant Transgenic Gene असलेले बी. टी. कापूस बियाणे विक्री करण्यास परवानगी GEAC (Genetic Engineering approval Committee) ने अद्याप दिलेली नाही.

केंद्रीय कापूस संशोधन संस्था , नागपूर यांच्या ७/२/२०१७ च्या अनौपचारिक अहवालानुसार जादू, एटीएम, बलभद्र, अर्जून व कृष्णा गोल्ड या कापूस बियाणेच्या वाणामध्ये एच. टी. (Herbicidal tolerent) जीन आढळून आला. सदर संशयित वाणावर दिनांक २५ व २६ ऑक्टोबर २०१७ रोजी नागपूर येथे ३ पोलीस केसेस दाखल करण्योत आलेल्या आहेत. तसेच हे संशयित वाण जादू, एटीएम, मे. कावेरी सीड, अर्जून हे वाण मे.आदित्य व कृष्णा गोल्ड हे वाण मे. धनलक्ष्मी सीड कंपनीच्या परवान्यातून निलंबीत करण्यात आलेले आहेत.

बी. टी. बियाणामध्ये तणनाशकाला सहनशिल असणाऱ्या जीन्सची अनधिकृतपणे समावेश करुन अवैध पध्दतीने बी. टी. बियाणाची विक्री होत असल्याच्या पार्श्वभुमीवर केंद्र शासनाने दिनांक १३ ऑक्टोबर,२०१७ रोजी डॉ. के वेलुथंबी यांच्या अध्यक्षतेखाली क्षेत्रिय निरिक्षण व शास्त्रीय मुल्यमापन समिती (FISEC) स्थापना केली. सदर कमिटी २५/१०/२०१७ व १५/११/२०१७ रोजी नवी दिल्ली येथे सभा झाल्या. सदर सभेमध्ये सूचित केलेनुसार ११ बियाणे नमुने Biosafely support unit, New Delhi व १०० कापूस पानाचे नमुने National Institute of Animal Biotechnology, Hydrabad येथे एच. टी. जीन तपासणीसाठी पाठविण्यात आलेले आहेत. तसेच १ व २ फेब्रुवारी,२०१८ रोजी सदर कमिटीने राज्यामध्ये ७ जिल्हयात क्षेत्रिय पाहणी करुन कापूस बोंडाचे नमुने एच. टी. जीन तपासणीसाठी घेऊन गेले आहेत.

केंद्र शासनाच्या सूचनेवरुन माहिको बियाणे कंपनीची धानोरा जि. बुलढाणा व दावलवाडी जि. जालना येथील गोदाम ८/१२/२०१७ रोजी सील करण्यात आली होती. सदर गोदामातून घेण्यात आलेल्या ५३१ नमुन्यांपैकी ८ नमुन्यामध्ये तणनाशकाला सहनशिल असणारे जनुक (HTBT) आढळून आलेले आहे.

बी. टी. कापसाच्या बियाणामध्ये परवानगी नसलेले तणनाशकाला सहनशिल असणारे Transgenic Glyphosate / Herbicide Tolerant trait वापरुन अनेक बोगस कंपन्या बियाणे उत्पादन करुन मोठया प्रमाणावर विकत असल्याची बाब निर्दशनास आलेली आहे. अशा अनधिकृत एच. टी. बी. टी. कापूस बियाणांच्या वापरासंदर्भात राज्य शासनाच्या वतीने संदर्भ क्र.३ नुसार श्री कृष्णप्रकाश (भा.पो.से.), विशेष पोलीस महानिरीक्षक यांचे अध्यक्षतेखाली विशेष तपास पथक(एस. आय. टी.) नेमन्यात आलेले आहे. त्यांच्या मार्फत या प्रकरणात सखोल चौकशी प्रक्रिया सुरु करण्यात आलेली आहे.

येत्या खरीप २०१८ हंगामात देखील अशा अनधिकृत एच. टी. बी. टी. कापूस वाणांची काही बोगस कंपन्या / खाजगी व्यक्तींकडून गावपातळीवर खाजगी व छुप्या पध्दतीने विक्रीची शक्यता काही वृत्तपत्रातून व्यक्त केली जात आहे. या पार्श्वभुमीवर कृषि विभागामार्फत तपासणी मोहीम हाती घेण्यात आलेली आहे. तथापी, अशा अनधिकृत बियाणांची विक्री ही परवानाधारक विक्री केंद्रामार्फत होत नसुन अत्यंत गोपनीय पध्दतीने स्थानिक खाजगी व्यक्तींकडून होत असल्याने याकरिता आपल्या अधिनस्त सर्व यंत्रणा तसेच पोलीस यंत्रणा सहभागी करुन प्रत्येक गावपातळीपर्यंत तपासणी मोहीम राबवावी लागेल.

संदर्भिय पत्र २ अन्वये पर्यारण सरंक्षण अधिनियम १९८६, आणि त्या अनुषंगाने जनुकीय परिवर्तीत पिकांच्या क्षेत्रिय चाचण्यासंदर्भात असलेल्या नियमाप्रमाणे जिल्हाधिकारी यांचे अध्यक्षतेखाली जिल्हास्तरीय जैवतंत्रज्ञान समिति गठीत करण्यात आलेली आहे. सदर समितीमार्फत येत्या खरीप हंगामात परराज्यातून अनाधिकृत कापूस बियाणे / एच. टी. बी. टी. (Herbicidal Tolerance Bt.) बियाणे आपल्या जिल्हयात विक्री होणार नाही व कापूस बियाण्याच्या पुरवठयाचे संनियंत्रण योग्य प्रकारे होईल याची दक्षता घेणे बाबत विनंती करण्यात येत आहे.

(सचिंद्र प्रताप सिंह)
आयुक्त (कृषि)
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-१

प्रत :- जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी (सर्व) उक्त प्रकरणी आपण स्वता आवश्यक त्या माहितीसह जिल्हाधिकारी व जिल्हा पोलीस अधिक्षक यांना भेटून योग्य ती कार्यवाही करावी.

धीरजकुमार आयुक्त
आयुक्त कृषि, महाराष्ट्र राज्य

११५८३

जा.क्र./निगुनि/बियाणे/गुनि७/८/कापूस संनियंत्रण/ /२१
कृषि आयुक्तालय,महाराष्ट्र राज्य,
पुणे- ४११ ००१ दिनांक१४ /०३/२०२१

विषय:- कापूस एच. टी. बी. टी. बियाणांच्या अनधिकृत विक्रीबाबत..

प्रिय,

श्री.

पर्यावरण संरक्षण कायदा १९८६ अंतर्गत केंद्र सरकार GEAC (Genetic Engineering Approval Committee) द्वारे देशात जनुकीय बदल (Genetically modified) करून तयार करण्यात येणाऱ्या बियाणांसही उत्पादन, विक्री व हाताळणी करिता मान्यता देण्यात येते. अशा मान्यताप्राप्त जनुकीय बदल बियाणांचीच विक्री करण्याकरीता राज्यात बियाणे विक्री परवाना देण्यात येतो.

देशात Cry 1 Ac and Cry 2 Ab हे जीन असलेले बी. टी. कापूस वाण विक्री करण्यास परवानगी दिलेली आहे. तथापि Herbicidal Tolerant Transgenic Gene असलेले बी. टी. कापूस बियाणे विक्री करण्यास GEAC (Genetic Engineering approval Committee) ने अद्याप परवानगी दिलेली नाही.

बी. टी. कापसाच्या बियाणामध्ये परवानगी नसलेले तणनाशकाला सहनशिल असणारे Transgenic Glyphosate / Herbicide Tolerant trait वापरून अनेक बोगस कंपन्या बियाणे उत्पादन करून मोठ्या प्रमाणावर विकत असल्याचे बाब निदर्शनास आलेली आहे. एच. टी. बी. टी. या अवैध कापूस बियाणांपासून पर्यावरणास असलेला धोका, जमिनीची सुपीकता कमी होण्याची शक्यता, शेतकऱ्यांच्या आरोग्यास असलेला धोका विचारात घेता खरीप हंगाम २०२१ मध्ये सदर बियाणे कोणत्याही परिस्थितीत राज्यामध्ये विक्रीस येणार नाही याकरिता आवश्यक त्या सर्व प्रतिबंधात्मक उपाययोजनांची अंमलबजावणी करण्याबाबत शासन पत्र क्र. संकीर्ण-१०१९/ प्र.क्र.-४५, ९-अे, दि. ०९/०५/२०१९. अन्वये कळविण्यात आले आहे.

खरीप हंगाम सन २०२० मध्ये परवानगी नसलेल्या अनधिकृत एच. टी. बी. टी. कापूस बियाण्यांची विक्री करण्याचे प्रयत्न मोठ्या प्रमाणावर झाल्याचे आढळून आले होते. खरीप २०२० मध्ये अनधिकृत कापूस बियाण्यांची ११९४८ पाकिटे आणि १२९३ किलो सुटे बियाणे जप्त करण्यात आले असून त्याची किंमत रुपये १ कोटी १५ लाख एवढी असून त्याअनुषंगाने ४० पोलीस गुन्हे दाखल करण्यात आलेले आहेत.

खरीप, २०२१ हंगामात देखील अशा अनधिकृत एच. टी. बी. टी. कापूस वाणांची काही बोगस कंपन्या / खाजगी व्यक्तींकडून गावपातळीवर खाजगी व छुप्या पध्दतीने विक्रीची शक्यता नाकारता येत नाही.

अशा अनधिकृत बियाणांची विक्री ही परवानाधारक विक्री केंद्रामार्फत होत नसुन अत्यंत गोपनीय पध्दतीने स्थानिक खाजगी व्यक्तींकडून होत असल्याने याकरिता आपल्या अधिनस्त सर्व यंत्रणा तसेच पोलीस यंत्रणा सहभागी करुन प्रत्येक गावपातळीपर्यंत तपासणी मोहीम राबवावी लागेल.

पर्यावरण संरक्षण अधिनियम, १९८६ आणि त्या अनुषंगाने जनुकीय परिवर्तीत पिकांच्या क्षेत्रिय चाचण्यासंदर्भात असलेल्या नियमाप्रमाणे जिल्हाधिकारी यांचे अध्यक्षतेखाली जिल्हास्तरीय जैवतंत्रज्ञान समिती गठीत करण्यात आलेली आहे. सदर समितीमार्फत खरीप, २०२१ हंगामात परराज्यातून अनधिकृत कापूस बियाणे / एच. टी. बी. टी. (Herbicidal Tolerance Bt.) बियाणे महाराष्ट्रात विक्री होणार नाही याबाबत आपल्या स्तरावर उचित कार्यवाही करावी. आवश्यकतेनुसार स्थानिक गुप्तचर यंत्रणेमार्फत या अनधिकृत एच. टी. बी. टी. बियाणांकरीता कृषि विभाग, पोलिस विभाग तसेच इतर विभागाच्या सहकार्याने शोध मोहिम राबविणे, राज्याच्या सीमेवर नाकाबंदी करणे इत्यादी उपाययोजना करण्यात याव्यात. अशा प्रकारच्या अनधिकृत एच. टी. बी. टी. कापूस बियाणांविरुध्द पर्यावरण संरक्षण कायदा, १९८६ च्या कलम १५ व १६ अन्वये कायदेशीर कार्यवाही करावी.

आपला

(धीरज कुमार)

प्रति,

श्री...

जिल्हाधिकारी...........

प्रत :- जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी (सर्व) उक्त प्रकरणी आपण स्वतः आवश्यक त्या माहितीसह जिल्हाधिकारी व जिल्हा पोलीस अधिक्षक यांना भेटून योग्य ती कार्यवाही करावी.

जोडपत्र

जा.क्र.गुनियो/गुनि-७/८/कीना/नाग. हा.को./ ५८३ /२०१८
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे -४११ ००१, दिनांक :- १४ मार्च, २०१८

प्रति,

विभागीय कृषि सहसंचालक,
(सर्व)

विषय:- **मा. उच्च न्यायालय, मुंबई खंडपीठ नागपुर येथे दाखल जनहित याचिका क्र. ११३/२०१७ श्री. आनंद नारायणराव जम्मु विरूद्ध महाराष्ट्र शासन व ४ इतर.**

संदर्भ:- मा. उच्च न्यायालय, मुंबई खंडपीठ नागपुर यांनी प्रकरणी दिनांक २२.०२.२०१८ रोजी दिलेला न्यायनिर्णय.

उपरोक्त संदर्भिय विषयान्वये सुचित करण्यात येते की, यवतमाळ जिल्ह्यासह राज्यातील इतर जिल्ह्यांमध्ये कीटकनाशकांची फवारणी करतांना विषबाधा झाल्याने शेतमजूर व शेतकरी यांचे मृत्यु झालेल्या प्रकरणी मा. उच्च न्यायालय, मुंबई खंडपीठ नागपुर येथे जनहित याचिका दाखल करण्यात आली होती. सदर प्रकरणी मा. उच्च न्यायालय, मुंबई खंडपीठ नागपुर यांनी दिनांक २२.०२.२०१८ रोजी न्यायनिर्णय दिलेला असुन सदर निर्णयान्वये दिलेल्या निर्देशांचे अनुपालन विहित मुदत करण्याचे आदेशित केलेले आहे. यामध्ये आपले स्तरावर करावयाच्या कार्यवाहींचा समावेश असुन त्याचा तपशिल खालिलप्रमाणे आहे.

१. गुणवत्ता नियंत्रण कामकाजासाठी नेमणुक केलेल्या गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांनी त्यांना नेमुन दिलेल्या जबाबदारीमध्ये कसुर केला किंवा कसे याची चौकशी करून चौकशीमध्ये दोषी आढळून आलेल्या गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांवर दिनांक २२.०२.२०१८ चे न्यायनिर्णयाचे **पुढील तीन महिन्याच्या कालावधीच्या आत** कारवाई करण्यात यावी.
२. क्षेत्रीय स्तरावर शेतकऱ्यांच्या शेतांना भेट देऊन रोग व कीडींचे सर्वेक्षण करणे, त्याचे अहवाल सादर करणे, शेतकऱ्यांना रोग व कीड नियंत्रणाबाबत माहिती देणे, विविध योजनांमधून शेतकरी मेळावे, प्रशिक्षण, सभा इत्यादींद्वारे शेतकऱ्यांना मार्गदर्शन करणे इत्यादीसाठी नेमुन दिलेल्या जबाबदारीमध्ये संबंधितांनी कसुर केला किंवा कसे याची चौकशी करून चौकशीमध्ये दोषी आढळून आलेल्या संबंधित कर्मचारी / अधिकारी यांचेवर दिनांक २२.०२.२०१८ चे न्यायनिर्णयाचे **पुढील तीन महिन्याच्या कालावधीच्या आत** कारवाई करण्यात यावी.
३. कीटकनाशकांच्या हाताळणीमुळे मृत्यु झाल्या प्रकरणी दोषी आढळून आलेल्या कीटकनाशके उत्पादक / विक्रेते तसेच कर्मचारी अधिकारी यांचेकडुन नुकसान भरपाई वसुल करून शेतकऱ्यांना अदा करण्याचे निर्देश मा. उच्च न्यायालयाने दिलेले आहेत. यास्तव वरील मुद्दा क्र. १ व २ नुसार चौकशी अंती दोषी कर्मचारी / अधिकारी यांचेवर नुकसान भरपाई रक्कमेच्या वसुलीची कार्यवाही प्रस्तावित करावी.
४. शासनाकडुन देण्यात आलेल्या नुकसान भरपाई बाबत शेतकऱ्यांचे समाधान नसल्यास त्यांवर आक्षेप नोंदवून शेतकरी अधिक नुकसान भरपाईची मागणी करू शकतात. यासंदर्भात बाधीत शेतकऱ्यांना न्यायालय, ग्राहक मंच यांचेकडे दाद मागण्यासाठी मार्गदर्शन करण्यात यावे.

५. कीटकनाशकांच्या काळजीपुर्वक हाताळणीसाठी व कीटकनाशकांच्या विषबाधेसारख्या दुर्घटना भविष्यात टाळण्यासाठी क्षेत्रीयस्तरावर जनजागृती तयार करण्यासाठी सविस्तर आराखडा तयार करण्यात यावा. यासाठी कीटकनाशके उत्पादक / विक्रेता यांचे सहभागाने सविस्तर आराखडा तयार करून त्यानुसार क्षेत्रीयस्तरावर जनजागृती करण्यात यावी. सदरची कार्यवाही **खरीप हंगाम, २०१८ सुरू होण्यापुर्वी (माहे जुन, २०१८ पुर्वी**) पुर्ण करण्यात यावी.

६. आपले विभागातील ज्या तालुक्यांमध्ये कीटकनाशकांच्या विषबाधेमुळे मृत्यु झाल्याचे निदर्शनास आले आहे त्या तालुक्यांसाठी शेतमजुर / शेतकरी यांच्या कार्यशाळा आयोजित करण्यात याव्यात. सदरचे कार्यशाळांसाठी कृषि विभागातील कर्मचारी, कीटकनाशके उत्पादक / वितरक कंपन्यांचे प्रतिनिधी यांचा समावेश असावा. सदरचे कार्यशाळांसाठी कृषि विद्यापिठ तसेच कृषि विज्ञान केंद्र यांचेकडील शास्त्रज्ञ, कीटकनाशके कंपन्याकडील तज्ञ, कृषि विभागाचे अधिकारी आणि समाजिक संस्था यांनी मार्गदर्शन करावे. कृषि विभागातील कर्मचारी / अधिकारी यांनी शेतमजुर तसेच प्रामुख्याने शेतकरी कुटुंबातील सुशिक्षित सदस्य यांनी सर्वदुर प्रचार व प्रसिद्धी करून कार्यशाळेत सहभागी करून घ्यावे. तसेच कार्यशाळेत सहभागी होणाऱ्या प्रत्येक शेतमजुर / शेतकऱ्याला प्रमाणपत्र प्रदान करण्यात यावे. जेणेकरून, शेतकऱ्यांना सदरचे प्रमाणपत्र असलेल्या व्यक्तीला कीटकनाशकांची फवारणी करण्यासाठी नेमता येईल.

शेतमजुर / शेतकऱ्यांना त्यांचे हक्क व जबाबदाऱ्या समजून सांगण्यासाठी कार्यक्षेत्रातील सरकारी वकील यांनाही मार्गदर्शन करण्यासाठी आमंत्रित करण्यात यावे. सदरच्या कार्यशाळा / सेमिनार खरीप हंगाम सुरू होण्या अगोदर माहे एप्रील, २०१८ ते जुन, २०१८ पुर्वीच घ्यावयाच्या आहेत.

वरीलप्रमाणे मा. उच्च न्यायालय मुंबई, खंडपिठ नागपुर यांनी दिलेल्या न्यायनिर्णयाप्रमाणे दिलेल्या मुदतीत कार्यवाही करण्यात यावी. तसेच, तत्संबंधी केलेल्या नियोजनाचा अहवाल कृषि आयुक्तालयास दिनांक २० मार्च, २०१८ पुर्वी सादर करण्यात यावा. तसेच नियोजनाप्रमाणे झालेल्या कार्यवाहीचा प्रगती अहवाल दर पंधरवाड्यास सादर करण्यात यावा. सुलभ संदर्भासाठी उक्त न्यायालयीन निर्णयाची प्रत सोबत सहपत्रित करण्यात येत आहे.

सोबत : वरीलप्रमाणे

कृषि संचालक (निवगुनि),
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

प्रत,

माहितीस्तव व पुढील उचित कार्यवाहीस्तव

१. **श्री. प्रकाश कदम, अवर सचिव, १७ अे, मंत्रालय, मुंबई - ३२**
२. **कृषि उपसंचालक, आयुक्त कक्ष, कृषि आयुक्तालय, पुणे.**
३. **मा. कृषि संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण), कृषि आयुक्तालय, पुणे**
४. **सहसंचालक (आस्थापना), कृषि आयुक्तालय, पुणे**
   २/- यांना उपरोक्त मुद्दा क्र. १ व २ संदर्भात आपलेस्तरावरून उचित कार्यवाहीसाठी.
५. **जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी (सर्व)**
६. **कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)**

स्थानिक पातळीवर ग्रामबीजोत्पादन कार्यक्रमाद्वारे सोयाबीन बियाणे उपलब्धतेबाबत क्षेत्रीय अधिकरी/कर्मचारी आणि बियाणे निरीक्षकांनी करावयाच्या उपाययोजना

मागील दोन-तीन वर्षात खरीप हंगामामध्ये उशीरा पाऊस, अवेळी पाऊस, पावसातील खंड, पीक काढणीच्या अवस्थेत पाऊस अशा नैसर्गिक आपत्तीमुळे सार्वजनिक संस्थामार्फत उत्पादित होणारे प्रमाणित बियाणे (certified seed) व खाजगी संस्थांमार्फत उत्पादित होणारे सत्यप्रत बियाणे (truthful seed) उत्पादनाची साखळी विस्कळीत झालेली आहे. त्यामुळे प्रमाणित/सत्यप्रत बियाण्याचा तुटवडा निर्माण झालेला आहे. अशा परिस्थितीत शेतकरी स्तरावर ग्रामबीजोत्पादनाद्वारे सोयाबीन बियाणे उपलब्धता वाढविण्यासाठी शेतकऱ्यांमध्ये जागृती निर्माण करण्याची आवश्यकता आहे व तसेच स्थानिक पातळीवर सोयाबीनचे ग्रामबीजोत्पादन तंत्रज्ञानाविषयी शेतकऱ्यांना प्रशिक्षित करण्याची आवश्यकता आहे. यासाठी सर्व बियाणे निरीक्षकांनी आवश्यक त्या स्तरवर सनियंत्रण करुन खालील बाबींबाबत शेतकऱ्यांमध्ये जागृती निर्माण करावी व ग्रामबीजोत्पादन कार्यक्रमाबाबत शेतकऱ्यांना प्रशिक्षित करावे.

गुणवत्तापूर्ण सोयाबीन बियाणे निर्मितीसाठी ग्रामबिजोत्पादनाचे तंत्र पुढील प्रमाणे आहे.

१. सोयाबीन पीक शेतामध्ये उभे असताना घ्यावयाची काळजी:

१) विलगीकरण अंतर: बिजोत्पादन क्षेत्र हे इतर सोयाबीन पीक वाणापासून ३ मीटर अंतरावर असावे.

२) सोयाबीन पिकावर मोठ्या प्रमाणात उंट अळी, तंबाखूची पाने खाणारी अळी तसेच केसाळ अळीचा प्रादुर्भाव होतो. त्यामुळे सोयाबीन पिकाचे वरील किडीपासून संरक्षण करण्याकरिता पिकावर फेंव्हेलरेट २० % प्रवाही ५ मिली किंवा क्विनोलफॉस २५ % प्रवाही किंवा इंडोक्साकर्ब १४.५ % प्रवाही १० मिली किंवा ट्रायझोफॉस ४० % १३ मिली किंवा क्लोरोपायरिफॉस २० % प्रवाही २० मिली यांची दोन वेळा फवारणी करावी. तसेच फ्ल्यूबेनडीयामाईड ५ मिली व इमोमेकटीन बेंझोयेट घटक असलेल्या कीटकनाशकाची ७ ते १० ग्रॅम १० लिटर पाण्यात मिसळून एक वेळा फवारणी करावी जेणेकरून किडीमुळे बियाणे उत्पादकता तसेच गुणवत्ता कमी होणार नाही.

३) सोयाबीन बियाण्यामध्ये बुरशीचा प्रादुर्भाव परागीकरण अवस्थेपासून तसेच शेंगाच्या कडांमधून होऊन बियाण्याच्या पृष्ठभागावर त्याचा प्रादुर्भाव होतो व त्यामुळे बियाण्याचा क्षेत्रीय ऱ्हास होतो. हे टाळण्यासाठी बीजोत्पादन करताना फुलोरा अवस्था किंवा दाणे पक्व झाल्यावर मेन्कोझेब (०.२%) किंवा कार्बेन्डाझिम (०.१ %) फवारणी केल्यास सोयाबीन बियाणांची गुणवत्ता सुधारण्यास मदत होते. त्यामुळे सोयाबीन बीजोत्पादन घेणा-या शेतक-यांनी शेवटच्या फवारणीमध्ये वरील बुरशीनाशकाचा वापर अवश्य करावा. त्यामुळे बियाण्यांचा क्षेत्रीय ऱ्हास होणार नाही व बियाण्याची गुणवत्ता चांगली राखता येईल.

४) **भेसळ काढणे:** उच्च प्रतीचे बियाणे तयार करण्याच्या दृष्टीने बिजोत्पादन क्षेत्रात आढळून येणारी भेसळ वेळच्या वेळी काढणे आवश्यक आहे. बिजोत्पादन घेतलेल्या जातीच्या गुणधर्म व्यतिरिक्त या पिकाच्या इतर गुणधर्मांची झाडे यापासून भेसळ होते. सोयाबीन हे स्वपरागीभवन पीक असल्याने शेतातील भेसळीची झाडे पीक काढण्यापूर्वी काढली तरी चालतात. पण भेसळीची झाडे ही ज्या वेळी दृष्टीस पडतील त्या वेळेस काढून टाकावीत. भेसळी व्यतिरिक्त बियाण्यामार्फत होणारे रोग व तणांचा प्रसार टाळण्यासाठी काही आक्षेपार्ह रोग व तणाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले आहे, अशी झाडे व तण वेळच्यावेळी काढून टाकावीत.

२. सोयाबीनची कापणी पश्चात बिजोत्पादक शेतक-यांनी घ्यावयाची काळजी:

१) सोयाबीन पीक परिपक्व अवस्थेत असताना पाऊस आल्यामुळे बियाण्याची उगवण क्षमता कायम राखण्याकरिता कापणीपूर्वी त्यावर बाविस्टीन किंवा कॅप्टन या बुरशीनाशकाची फवारणी करावी. सोयाबीन पीक जास्त पक्व झाल्यास शेंगा फूटतात व त्यामुळे उत्पादनात जास्त प्रमाणात घट येते. साधारणपणे ७० टक्क्यांपेक्षा कमी आर्द्रता असताना पिकाचा पूर्ण कालावधी झाल्यानंतर सोयाबीन दाणे पूर्ण परिपक्व झाल्यावर कापणी करावी.

२) सोयाबीन बियाणे वाळविताना त्याचा मोठा ढीग न करता पातळ थरावर वाळवावे. जेणेकरून बियाण्यामध्ये असलेल्या आर्द्रतेमुळे बुरशीजन्य रोगाचा प्रादुर्भाव होणार नाही व बियाण्याचे गुणवत्तेवर त्याचा विपरीत परिणाम होणार नाही.

३) मळणी करतेवेळी बियाण्यामध्ये १३ ते १४ टक्क्यांपेक्षा अधिक आर्द्रता असू नये.

४) मळणी करताना मळणी यंत्र व ट्रॅक्टरवरील मळणी यंत्राचा वापर टाळावा. मळणी यंत्राचा वापर करताना मळणी यंत्राचे फेरे (आरपीएम) ३५० ते ४५० पेक्षा अधिक असू नये. त्यामुळे बियाण्यास कुठलीही इजा होणार नाही. सोयाबीन बियाण्याच्या मळणीकरिता मळणी यंत्रामधील लोखंडी ड्रमवर रबर किंवा स्पंज लावलेला असल्यास त्यावर आदळणाऱ्या बियाण्याला इजा होणार नाही व त्यामुळे बियाण्यांची गुणवत्ता चांगली राहील.

५) बियाणे मळणी केल्यानंतर सरळ पोत्यामध्ये न भरता तत्पूर्वी दोन ते तीन दिवस ताडपत्रीवर किंवा स्वच्छ खळे तयार करून सावलीमध्ये वाळवावे. यादरम्यान बियाण्यावर हात फिरवून फेरपालट करण्यात यावी.

६) बियाणे वाळल्यानंतर बियाणे चाळणीद्वारे गाळणी करून बियाण्यात काडीकचरा व मातीचे खडे राहणार नाहीत याची काळजी घ्यावी.

७) वाळलेले व स्वच्छ चाळणी केलेले बियाणे ज्युट बारदानामध्ये भरावे. पोत्यामध्ये साधारणपणे 60 किलोपर्यंत बियाणे साठवावे. त्यापेक्षा अधिक बियाणे साठवणूक करण्यात येऊ नये. जेणेकरून बियाण्याची वाहतूक करताना हाताळणी योग्य प्रकारे होऊन बियाण्यास इजा होणार नाही.

३. शेतक-यांनी सोयाबीन बियाणे साठवणूकी संदर्भात घ्यावयाची काळजी:

१) बियाणे घरी साठवणूक करतेवेळी सोयाबीन बियाण्याची थप्पी ७ पोत्यांपेक्षा उंच जाणार नाही याची दक्षता घ्यावी. तसेच बियाणे साठवणूक ही दमट व ओलसर जागेच्या ठिकाणी करू नये. बियाणे साठवणूक करण्यापूर्वी जमिनीवर तट्टे किंवा लाकडी फळया किंवा जुने पोते इ. अंथरून त्यावर बियाण्याची साठवण करावी.

२) बियाण्याचे पोते सिलिंग करण्यापूर्वी बियाण्याची प्रत चांगली असल्याची खात्री करून घ्यावी. प्रत्येक पोते तपासणी करून ज्या पोत्यामध्ये काडीकचरा, दगडमाती, काळपट व ओलसर बियाणे आढळून आल्यास त्या पोत्याचे सिलिंग करू नये.

३) शेतक-यांना स्वत:कडील पेरणी योग्य सोयाबीनची ३ वेळा उगवणक्षमता चाचणी करूनच पेरणी करावी. (डिसेंबर व जानेवारी मध्ये साठवणूकी दरम्यान व बिजप्रक्रीया दरम्यान, मार्च महिण्यात विक्री दरम्यान, मे व जून मध्ये प्रत्यक्ष पेरणीपूर्वी)

४) बियाणे साठवणूक करण्यात येत असलेल्या ठिकाणी पावसाचे पाणी गळणार नाही याची खात्री करूनच बियाण्याची साठवण करावी. तसेच अवकाळी येणाऱ्या वादळी पावसापासून बियाणे खराब होणार नाही याची दक्षता घ्यावी.

५) बियाणे व खते यांची एकाच ठिकाणी साठवणूक करू नये.

६) प्रत्येक बियाणे उत्पादक शेतकऱ्यांनी पेरणीपूर्वी उगवणक्षमता चाचणी करावी.

७) सोयाबीन बियाण्याचे कवच नाजूक असल्यामुळे त्याची कमीत कमी हाताळणी करण्यात यावी.

४. सोयाबीनची उगवणक्षमता घरच्या घरी कशी तपासावी याबाबतची माहिती:

राखीव सोयाबीन साठ्यामधील सोयाबीन बियाण्याची शेतकरी स्तरावर उगवणक्षमता चाचणी घेणे. सदर राखीव साठ्यामधील बियाण्याची किमान तीन वेळा घरगुती पद्धतीने स्थानिक पातळीवर उगवण क्षमता चाचणी घेणे आवश्यक आहे. (बियाणे साठवणूक करतेवेळी, मार्च अखेर व पेरणीपूर्व) त्यामुळे मार्चमध्ये राखीव साठ्याची घरगुती पद्धतीने बियाण्याची उगवण चाचणी घेण्यासाठी शेतकर्यांमध्ये जागृती निर्माण करणे व आपल्या अधिनस्त यंत्रणेला गाव निहाय व शेतकरी निहाय याचे सनियंत्रण करण्याबाबत सूचित करावे.

१) शेतक-यांनी स्वत:कडे असलेले बियाणेची चाळणी करुन त्यामधील काडीकचरा, खडे, लहान/फुटलेले बियाणे वेगळे करावे. चाळणीनंतर स्वच्छ झालेले एका आकाराचे बियाणे चाचणीसाठी निवडावे. वर्तमानपत्राचा एक कागद घेऊन त्याला चार घड्या पाडाव्यात यामुळे कागदाची जाडी वाढेल. नंतर तो पुर्ण कागद पाण्याने ओला करावा. प्रत्येकी १० बिया घेऊन त्या एका रांगेत समान अंतर सोडून वर्तमानपत्राच्या टोकाच्या भागावर ठेवून त्याची गुंडाळी करावी. अशारितीने १०० बियांच्या १० गुंडाळया तयार कराव्यात. नंतर या गुंडाळया पॉलिथीन पिशवीत चार दिवस तशाच ठेवाव्यात. चार दिवसानंतर त्या हळुहळु उघडून पाहुन त्यामध्ये बीजांकृत झालेल्या बिया मोजाव्यात. जर ती

संख्या ५० असेल तर उगवणक्षमता ५० % आहे असे समजले जाते. जर ती संख्या ८० असेल तर उगवणक्षमता ८० % आहे असे समजावे. अशा पध्दतीने उगवणक्षमतेचा अंदाज घेता येतो.

सोयाबीन बियाण्याची उगवणक्षमता चांगली म्हणजेच ७० ते ७५ % असेल तर शिफ़ारस केलेल्या मात्रेनुसार प्रति हेक्टर ७५ किलो बियाणे पेरणीसाठी वापरावे.

२) शेतक-यांनी स्वत:कडील बियाणे वापरण्यापुर्वी त्याची उगवणक्षमता उपरोक्त पध्दतीने तपासून नंतरच अशा बियाण्याची पेरणी करावी. उगवणक्षमता ७० टक्केपेक्षा कमी असल्यास त्या प्रमाणात अधिकचे बियाणे पेरणीसाठी वापरावे. उगवणक्षमतेच्या प्रमाणात पेरणीसाठी किती बियाणे लागेल हे काढण्यासाठी खालील तक्त्याचा वापर करावा.

अ. क्र.	उगवणक्षमता %	पेरणीसाठी आवश्यक बियाणे (किलो/एकर)
१	७०	३०.३
२	६९	३०.५
३	६८	३१.०
४	६७	३१.५
५	६६	३२.०
६	६५	३२.५
७	६४	३३.०
८	६३	३३.५
९	६२	३४.०
१०	६१	३४.५
११	६०	३५.०

५. शेतकऱ्यांनी स्वतःकडील राखून ठेवलेल्या सोयाबीन बियाण्याचा पेरणीसाठी वापर करण्यापूर्वी घ्यावयाची काळजी:

१) रायझोबियम व पीएसबी या जिवाणू संवर्धकाची प्रत्येकी २०० ते २५० ग्रॅम प्रति १० ते १५ किलो बियाण्यास पेरणीपुर्वी ३ तास अगोदर बीज प्रक्रिया करुन असे बियाणे सावलीत वाळवावे.

२) पेरणीपुर्वी प्रति किलो बियाण्यास ३ ग्रॅम थायरमची बुरशीजन्य रोगापासून संरक्षणासाठी बीजप्रक्रिया करावी.

३) ७५ ते १०० मि.मी. पाऊस झाल्यानंतरच सोयाबीनची पेरणी करावी.

४) बियाण्याची पेरणी पुरेशा ओलीवर आणि ३ ते ४ से.मी. खोलीपर्यंत करावी.

५) प्रति हेक्टरी दर ७० किलो वरून ५० ते ५५ किलो आणण्यासाठी सोयाबीन बियाणे टोकण पद्धतीने किंवा प्लांटरच्या सहाय्याने रुंद वरंबा सरी पद्धत (बीबीएफ) यंत्राने पेरणीबाबत शेतकऱ्यांना मार्गदर्शन करावे.

६) पेरणीपूर्व सोयाबीन उगवणक्षमता, बीजप्रक्रिया इत्यादी प्रात्यक्षिके प्रत्येक गावात आयोजित करावीत.

प्रपत्र अ): सोयाबीन उगवणक्षमता, बीजप्रक्रिया विषयी जि.अ.कृ.अ. यांनी द्यावयाचा साप्ताहिक अहवाल.

पिक: सोयाबीन जिल्हा: दि. / /२०२

अखेरचा अहवाल

अ. नं.	तालुक्याचे नाव	उगवणक्षमता प्रात्यक्षिके						बीजप्रक्रिया प्रात्यक्षिके					
		मागील आठवड्यातील		चालु आठवड्यातील		एकूण		मागील आठवड्यातील		चालु आठवड्यातील		एकूण	
		प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या	प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या	प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या	प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या	प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या	प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	११

प्रपत्र ब) : सोयाबीन उगवणक्षमता, बीजप्रक्रिया विषयी ता.कृ.अ. यांनी द्यावयाचा साप्ताहिक अहवाल.

पिक: सोयाबीन तालुका: दि. / /२०२

अखेरचा अहवाल

अ. नं.	गावाचे नाव	उगवणक्षमता प्रात्यक्षिके						बीजप्रक्रिया प्रात्यक्षिके					
		मागील आठवड्यातील		चालु आठवड्यातील		एकूण		मागील आठवड्यातील		चालु आठवड्यातील		एकूण	
		प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या	प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या	प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या	प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या	प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या	प्रात्यक्षिके संख्या	शेतकरी संख्या
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	११

६. जिल्हास्तरावर जिल्ह्यातील सर्व परवानाधारक बियाणे विक्रेत्यांकडुन अपेक्षित कार्यावाही.

जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांनी कृषि विकास अधिकारी यांच्या समन्वयाने आपल्या जिल्ह्यातील सर्व परवानाधारक बियाणे विक्रेत्यांकडुन खरीप हंगामामध्ये महाबीज, राष्ट्रीय बीज निगम व खाजगी क्षेत्रामार्फत पुरवठा होणाऱ्या सोयाबीन बियाण्याचे विक्रेतेनिहाय सूक्ष्म नियोजन करावे. प्रत्येक बियाणे विक्रेत्याकडून एप्रिल ते जुलै या चार महिन्यांच्या कालावधीत (१६ आठवडे) प्रत्येक सोमवारी खालील प्रपत्रातील माहिती मागवावी व त्याचा जिल्ह्याचा संकलित अहवाल कृषि आयुक्तालयास ई-मेलद्वारे पाठवावा.

प्रपत्र: बियाणे विक्रेत्यांनी सोयाबीन पुरवठयाविषयी जि.अ.कृ.अ. यांना द्यावयाचा साप्ताहिक अहवाल.

पिक: सोयाबीन दि. / /२०२

अखेरचा अहवाल

अ. नं.	विक्रेत्याचे नाव व पत्ता	पुरवठा करणाऱ्या कंपनीचे नाव	वाण	लॉट नंबर	पुरवठा			विक्री			शिल्लक साठा (क्विं)
					आरंभीची शिल्लक (क्विं)	आठवड्यातील आवक (क्विं)	एकूण पुरवठा (क्विं)	मागील विक्री (क्विं)	आठवड्यातील विक्री (क्विं)	एकूण विक्री (क्विं)	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२

७ बियाणे विक्रेत्यांनी करावयाची कार्यवाही.

प्रत्येक बियाणे विक्रेत्याने बियाणे विक्री केंद्रावर विक्रीसाठी येणाऱ्या सोयाबीन बियाण्याच्या प्रत्येक लॉटची स्थानिक पद्धतीने उगवणक्षमता चाचणी घ्यावी व उगवणक्षमता चाचणीत पात्र होणाऱ्या बियाण्याचीच विक्री होईल, याची कटाक्षाने दक्षता घेण्यात यावी. ज्या लॉटच्या बियाण्याची उगवणक्षमता ७० टक्केपेक्षा कमी येईल असे बियाणे शेतकऱ्यांना विक्री न करता संबंधित बियाणे पुरवठादाराला तात्काळ परत करण्यात यावे; जेणेकरून भविष्यात बियाणे उगवणूकी विषयीच्या तक्रारी प्राप्त होणार नाहीत. या बाबींची बियाणे विक्रेत्याकडुन अंमलबजावणी होईल, असे पहावे.

८. बियाणे निरीक्षकांमार्फत बियाणे विक्रेत्याकडील सोयाबीन बियाण्याचे बियाणे अधिनियम १९६६ अन्वये कायदेशीर नमुने घेऊन बियाणे परीक्षण प्रयोगशाळेत पाठविणे.

आपल्या अधिनस्त कार्यक्षेत्रातील विविध बियाणे विक्रेत्यांकडे खरीप हंगामापुर्वी विविध पुरवठादाराकडून प्राप्त होणाऱ्या सोयाबीन बियाण्याच्या लॉटचे लक्षांकानुसार विहीत कालमर्यादेत बियाणे अधिनियम १९६६ अन्वये नमुने घेऊन बियाणे परीक्षण प्रयोगशाळेकडे पाठविणे.

खरीप हंगाम मधील पेरणीपूर्वी बियाणे प्रयोगशाळांकडून ज्या सोयाबीन लॉटचे बियाणे अप्रमाणित घोषित करण्यात आलेले आहे अशा बियाण्यांना संबंधित निरीक्षकांमार्फत विक्रीबंद आदेश देऊन सदर बियाणे शेतकऱ्यांना विकले जाणार नाही याची कटाक्षाने काळजी घेण्यात यावी. जेणेकरून भविष्यात बियाणे उगवणीबाबत तक्रारी प्राप्त होणार नाही.

९. या सर्व मोहीमेची प्रचार-प्रसिध्दी करणे.

विविध प्रचार साधने जसे की गाव बैठका/ग्रामसभा, शेतकरी मेळावे, भित्तीपत्रके, फ्लेक्सबोर्ड, घडीपत्रिका, वर्तमानपत्रातील जाहिराती, वर्तमानपत्रातील लेख, आकाशवाणीवरील निवेदने/जिंगल्स, दूरदर्शनवरील निवेदने, एस टी स्टँड वरील निवेदन, एस एम एस प्रणालीद्वारे शेतकऱ्यांना संदेश पाठविणे, शेतकरी गट व शेतकरी उत्पादक कंपनी यांच्या सभा, ग्रामपंचायतीचे वार्ताफलक, शेतीशाळा इ. विविध प्रचार प्रसिद्धी माध्यमांद्वारे या उपक्रमाचा प्रचार करावा.

वरील निर्देशानुसार सर्व आवश्यक त्या उपाययोजना करून आपल्या कार्यक्षेत्रात खरीप हंगाम मध्ये पेरणीसाठी आवश्यक असलेल्या सोयाबीन बियाण्याची उपलब्धता, पुरवठा व विक्री याबाबत सूक्ष्म नियोजन करावे आणि सोयाबीन बियाणे कमतरतेविषयी आणि गुणवत्तेविषयी कोणत्याही प्रकारच्या तक्रारी येणार नाहीत, याची सर्वतोपरी दक्षता घ्यावी.

१०. पुढील खरीप हंगामाच्या पेरणीसाठी सोयाबीन बियाण्याची गरज निश्चित गाव पातळीवर करून ग्राम बीजोत्पादन कार्यक्रमाचे नियोजन करणे.

गेल्या तीन वर्षापासून नैसर्गिक आपत्तीमुळे सोयाबीन बियाणे साखळी विस्कळीत झालेली असल्यामुळे सार्वजनिक व खासगी संस्थांमार्फत प्रमाणित/सत्यप्रत बियाणेचा पुरवठा मर्यादित झालेला आहे. त्यामुळे यापुढे प्रत्येक वर्षी स्थानिक पातळीवर शेतकरी स्तरावर ग्रामबिजोत्पादन तंत्र वापरून स्वतःचे बियाणे निर्मिती करण्यासाठी प्रचार-प्रसिद्धी व शेतकरी प्रशिक्षण मोहीम राबवावी लागणार आहे. त्यासाठी खरीप हंगामातील संभाव्य नियोजित क्षेत्रासाठी लागणाऱ्या सोयाबीन बियाण्याचे उत्पादन घेण्यासाठी गावनिहाय शेतकरी निवड, क्षेत्र निवड याचे लक्षांक निश्चित करावे लागतील व याद्वारे ग्रामबिजोत्पादन करुन पुढील हंगामातील पेरणीसाठी आवश्यक असणाऱ्या सोयाबीन बियाणेचा राखीव साठा शास्त्रीय पद्धतीने करून ठेवावा लागेल. यासाठी खालील प्रपत्राप्रमाणे प्रत्येक खरीप हंगामात नियोजन करावे.

प्रपत्र

अ. नं.	जिल्हा/ तालुका	पुढील खरीप हंगाम मधील नियोजित क्षेत्र (हेक्टर)	पुढील खरीप हंगाम करीता १०० किलो प्रति हेक्टर प्रमाणे एकूण बियाणे इष्टांक (क्विंटल)	चालु खरीप हंगाम मधील ग्रामबिजोत्पादन नियोजन लक्षांक			ग्रामबिजोत्पादनाद्वारे प्रत्यक्षात राखुन ठेवलेला बियाणे साठा (क्विंटल)	शेतकऱ्यांनी स्वत: ग्रामबिजोत्पादना-व्यतिरीक्त राखुन ठेवलेला बियाणे साठा (क्विंटल)	प्रत्यक्ष राखीव साठा इष्टांकापेक्षा		उन्हाळी हंगाम मध्ये सोयाबीन पिकाखालील		एकुण उपलब्ध बियाणे साठा (क्विंटल) (८+९+१३)	उपलब्ध बियाणे साठ्याची एकुण बियाणे गरजेशी (१००किलो/हे प्रमाणे) टक्केवारी%
				शेतकरी संख्या	क्षेत्र (हेक्टर)	बियाणे उत्पादन (क्विंटल)			कमी (-)	जास्त (+)	नियोजित क्षेत्र (हेक्टर)	अपेक्षित उत्पादन (क्विंटल)		
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५

किटकनाशके गुणवत्ता नियंत्रण कामाच्या मार्गदर्शक सुचना सन २०२३-२४

प्रस्तावना

कृषि क्षेत्राची उत्पादकता वाढविण्यासाठी किटकनाशकांची महत्त्वपुर्ण भुमिका आहे. किटकनाशके देशाच्या अन्नधान्य व्यवस्थापन आणि पोषण सुरक्षितेसाठी उपयोगी आहेत. किटकनाशके पीकांचे विविध कीडींपासून सरंक्षण करतात व शेतीची उत्पादकता सुरक्षित ठेवतात. किटकनाशकांची उपयुक्तता पाहता महाराष्ट्र राज्यात मागील तीन दशकात किटकनाशकांचा वापर दुपटीने वाढला आहे. सन २०२१-२२ मध्ये राज्यात तांत्रीक दर्जाच्या रासायनिक किटकनाशकांचा प्रत्यक्ष वापर १४४१६ मे. टन झालेला आहे. दिवसेंदिवस शेतमजुरांच्या कमतरतेमुळे तणनाशकांच्या वापरात वाढ होत आहे. कापुस व भाजीपाला पिकांवरील रस शोषणाऱ्या किडींचा वाढता प्रादुर्भाव व बुरशीजन्य रोगांच्या नियंत्रणासाठी रासायनिक किटकनाशके व बुरशीनाशकांच्या वापर वाढत आहे. जरी किटकनाशके अन्नधान्याची उत्पादकता वाढविण्यासाठी उपयोगी ठरत असले तरी त्यांच्या सततच्या वापरामुळे किडींची प्रतिकारशक्ती, किरकोळ किडींमुळे होणारे नुकसान, पर्यावरणाचा ऱ्हास व प्रदुषण यासाठी हानीकारकही ठरत आहेत. किटकनाशकांचे अन्नधान्यात सापडणारे अंश, त्यांचे मानवी शरीरावर होणारे विपरीत परिणाम व कृषि निर्यातीवरील विपरीत परिणाम हे चिंतनाचे प्रमुख विषय आहेत. तरीसुद्धा वातावरणातील बदलांमुळे शेती व्यवसायावर होणारे परिणाम व किडींची वाढ हे सुद्धा विचार करण्यासारखे विषय असुन कृषि संशोधनाची काळाची गरज आहे.

कृषि निविष्ठांच्या गुणवत्तेवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी सन १९८३ पासून स्वतंत्र गुणनियंत्रण यंत्रणा कार्यरत करण्यात आली असून या यंत्रणेमार्फत गुणवत्ता नियंत्रणाचे सनियंत्रण केले जाते. किटकनाशकांचे उत्पादन, विक्री, वितरण, साठवणूक, वाहतूक इ. बाबत नियंत्रण ठेवण्याच्या दृष्टीने तसेच मनुष्य व प्राणी यांच्या जिवितास धोका निर्माण होऊ नये म्हणून देशात किटकनाशक अधिनियम, १९६८ व किटकनाशक नियम, १९७१ हे कायदे राबविले जातात. या कायद्यांतर्गत किटकनाशकांचे उत्पादन व विक्री करण्यासाठी शासनाने अधिसूचित केलेल्या परवाना अधिका-यांकडून परवाना घेणे बंधनकारक आहे. परवाने घेण्यापूर्वी उत्पादकाला संबंधित किटकनाशकासाठी कायद्याने निर्माण केलेल्या केंद्रीय किटकनाशक मंडळ व नोंदणी समितीकडून नोंदणी प्रमाणपत्र घ्यावे लागते. नोंदणी प्रमाणपत्र देताना कडक नियम असून संबंधित किटकनाशकाच्या संशोधन व प्रक्षेत्र पातळीवरील डेटा, संबंधित किटकनाशकाची विषकारकता, पिकावरील व पर्यावरणावरील परिणाम याबाबतचा डेटा सादर करावा लागतो. नोंदणी प्रमाणपत्र मिळाल्यानंतर उत्पादकाला राज्यात उत्पादन परवाना घ्यावा लागतो. नविन उत्पादन परवाना देताना संबंधित उत्पादनस्थळाची संयुक्त तपासणी समितीद्वारे तपासणी केली जाते. सदर संयुक्त तपासणी समितीमध्ये कृषि विभागाबरोबर कामगार विभाग, उद्योग विभाग, महाराष्ट्र राज्य प्रदूषण मंडळ, औद्योगिक स्वास्थ सुरक्षा विभाग यांचे प्रतिनिधी सदस्य म्हणून उपस्थित असतात.

किटकनाशक अधिनियम १९६८ मधील सूची १ मध्ये ९७५ किटकनाशके असून त्यापैकी २८७ किटकनाशकांची केंद्रीय किटकनाशके मंडळ व नोंदणी समिती, फरिदाबाद यांच्याकडे नोंदणी झालेली आहेत. कायद्याच्या सूचीतील किटकनाशकांपैकी १७ जैविक किटकनाशकांची नोंदणी समितीकडे नोंदणी झालेली आहे.

राज्यात साधारणपणे २०७ किटकनाशक उत्पादक असून बाह्यराज्यातील २२५ किटकनाशक उत्पादक राज्यात किटकनाशकांची विक्री करतात. राज्यातील व राज्याबाहेरील उत्पादन होणा-या किटकनाशकांचे ४०७४९ वितरक व विक्रेते कार्यरत आहेत.

१. किटकनाशकांचे नमुने घेणे

सन २०२३-२४ मध्ये राज्यात किटकनाशकांचे ८०७१ नमुने काढणेचे उद्दिष्ठ निश्चित करण्यांत आले आहे. किटकनाशकांचे नमुने काढतांना त्यामध्ये किटकनाशके, तणनाशके, बुरशीनाशके, जैविक किटकनाशके व बिगर नोंदणीकृत कृषि उत्पादने यांचा समावेश असावा. विभागनिहाय वार्षिक लक्षांक सोबत **तक्ता-१** नुसार दिलेले आहेत. विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी सदरचे नमूना काढण्याबाबतचे लक्षांक आपले अधिनस्त राज्यस्तर व जिल्हा परिषद स्तरावरील सर्व निरीक्षकांना कळवावेत. उत्पादक स्तरावरील नमुने प्राधान्याने काढण्यात यावेत. आपले विभागातील सर्व उत्पादकांचे नमुने काढले जातील याबाबत तंत्र अधिकारी (गुनि) व विभागीय गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांनी नियोजन करावे. विभागातील सर्व उत्पादकांकडील नमुने काढले जातील याची सर्व जबाबदारी तंत्र अधिकारी (गुनि) व विभागीय गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक व ज्याच्या कार्यक्षेत्रात सदरचे उत्पादन केंद्र आहे त्या गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांची राहील. सदर नमुने राज्यातील खालिलप्रमाणे पत्ता दिलेल्या संबंधित किटकनाशक तपासणी प्रयोगशाळेकडे नमुना घेतल्यावर पुढील सात दिवसाच्या आत पाठविण्यात यावा.

अ.क्र.	नाव व पत्ता	दुरध्वनी क्र./ ई-मेल आयडी	समाविष्ट जिल्हे
१	रसायनशास्त्रज्ञ, किटकनाशक चाचणी प्रयोगशाळा, कृषि भवन, शिवाजीनगर, पुणे-५,	०२०-२५५१०३०० itlpune5@gmail.com	पुणे, अहमदनगर, सोलापूर, सातारा, सांगली, कोल्हापूर, लातूर व उस्मानाबाद
२	रसायनशास्त्रज्ञ, किटकनाशक चाचणी प्रयोगशाळा, वागळे इस्टेट, सेक्टर क्र. १६, ठाणे	०२२-२५८२११३७ itlthane@gmail.com	ठाणे, पालघर, रायगड, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, नाशिक, नंदुरबार व जळगाव
३	रसायनशास्त्रज्ञ, किटकनाशक चाचणी प्रयोगशाळा, शहानुरमियाँ दर्गा रोड, ज्योतीनगर, औरंगाबाद, ४३१००५	०२४०-२३३४८५१ itlaurangabad15@gmail.com	औरंगाबाद, जालना, बीड, नांदेड, परभणी, हिंगोली, धुळे व बुलढाणा
४	रसायनशास्त्रज्ञ, किटकनाशक चाचणी प्रयोगशाळा, ॲग्रीकल्चर इंजिनिअरींग वर्कशॉप कॅंपस्, तपोवन रोड कॅंप, अमरावती	०७२१-२६६२१०२ chemistitlamr@yahoo.co.uk	अमरावती, अकोला, वाशिम, यवतमाळ, नागपूर, वर्धा, भंडारा, गोंदिया, चंद्रपूर व गडचिरोली

किटकनाशकांचे अ, ब, क व ड मध्ये वर्गीकरण नुसार नमूने घेणे

किटकनाशकांमध्ये अप्रमाणित नमुन्यांची वारंवारता अत्यंत महत्वाची असलेने अशा वारंवारतेचा आयुक्तालय स्तरावरुन अभ्यास करुन उत्पादकांचे अ,ब,क व ड मध्ये वर्गीकरण करण्यांत आले असून ज्या उत्पादकाचे नमुने काढले गेले नाहीत अगर अल्प प्रमाणांत काढले आहेत अशा उत्पादकांचे नमुने काढणेसाठी त्यांना 'ड ' वर्गात समाविष्ठ केले आहे. कीटकनाशकांच्या संदर्भात दिलेल्या लक्षांकानुसार खालील प्रमाणे नमुने काढण्यात यावे.

वर्गीकरण	काढावयाचे नमुने टक्केवारी
अ	५
ब	१०
क	२५
ड	६०

उत्पादकांचे संदर्भात अ, ब, क, ड वर्गीकरणाचा **तक्ता क्रमांक-२** सोबत जोडला आहे. सदर यादीमध्ये समाविष्ठ नसलेल्या उत्पादकांना ड वर्गात गृहीत धरून नमुने घेण्यात यावेत.

सन २०२३-२४ कृषि निविष्ठांचे नमुने काढण्याचे विभागनिहाय, पदनिहाय लक्षांक (किटकनाशके)

अ. क्र.	विभाग	लक्षांक	तंत्र अधिकारी	वि.गु. नि. नि.	जि.ग.ुनि. नि.	जि.अ. कृ.अ.	कृ.उ.सं (जिअकृअ)	उ.वि. कृ.अ.	तं.अ., (उविकृअ)	ता. कृ. अ.	कृ. वि. अ. (जि.प.)	जिकृअ	मोहिम अधिकारी	कृ. अ. (पं. स.)
१	**ठाणे**	६००	१५	२९	१४३	१०	११	२३	२२	९५	९	१२	२८	२०३
२	**नाशिक**	१३१३	२५	६८	२६२	८	२६	३५	८०	१८६	५३	७२	१७२	३२६
३	**पुणे**	१४००	२७	५४	२४२	१०	१६	४१	४७	२१२	५२	६४	१३३	५०२
४	**कोल्हापूर**	१२००	२०	७०	२४०	८	११	४०	६०	१९९	१७	२४	५१	४६०
५	**औरंगाबाद**	६७५	३५	६५	१८१	६	६	१६	१६	५६	३३	२४	६३	१७४
६	**लातूर**	८३०	२८	५०	२८०	१०	१०	१८	१८	९६	२३	२२	४७	२२८
७	**अमरावती**	१०२०	२५	४७	३४८	१०	१९	१६	२८	१२६	१०	१०	३५	३४६
८	**नागपूर**	१०३३	२४	५८	३८५	१२	१२	३३	३३	११६	१६	१५	३८	२९१
एकूण राज्य		**८०७१**	**१९९**	**४४१**	**२०८१**	**७४**	**१११**	**२२२**	**३०४**	**१०८६**	**२१३**	**२४३**	**५६७**	**२५३०**

मोठया पॅकिंगमधुन किटकनाशकाचे नमुने काढणे

राज्यात सोयाबीन, कापुस या पिकांकरीता काही किटकनाशके जास्त प्रमाणात लागतात अशा किटकनाशकांची विक्री एक लिटर व त्यापेक्षा मोठया प्रकाराच्या पॅकिंगमधुन होत असते. त्या संदर्भात कृषि विकास अधिकारी जिल्हा परिषद यांनी आढावा घेवून कोणत्या किटनाशकाचे एक लिटर व त्यापेक्षा मोठया प्रकाराच्या पॅकिंगमधून विक्री होते त्याची माहिती जिल्हयातील सर्व गुणवंत्ता नियंत्रण निरीक्षकांना दयावी. निरीक्षकांनी किटकनाशकाचे नमुने काढतांना एक लिटर पेक्षा मोठया पॅकिंगमधुन विक्री होणा-या किटकनाशकाचे नमुने पुर्णवेळ निरिक्षकांनी काढावे.

नियम ५ (सी) व ५ (डी) अंतर्गत किटकनाशक नमुने घेणे.

किटकनाशक अधिनियम, १९६८ व नियम, १९७१ अंतर्गत नियम ५ (सी) नूसार किटकनाशकांच्या नोंदणी प्रमाणपत्रामधील अटींची पूर्तता तसेच नियम ५ (डी) अंतर्गत किटकनाशकामध्ये असलेल्या जैविक घटकाचा प्रभावीपणा (बायोइफिकसी) व पीकांच्या वाढीवर होणारे विषारी परिणाम (फायटोटॉक्झीसिटी) तपासणी करण्याचे काम केंद्रीय किटकनाशक प्रयोगशाळा, फरिदाबाद यांचेकडे देण्यात आलेले आहे. त्यानूसार केंद्र शासनाकडून राज्याला नमुने काढण्याचे नियोजित लक्षांक प्राप्त झालेले आहेत. राज्याला प्राप्त झालेले लक्षांक विभागनिहाय खालील प्रमाणे देण्यात येत आहेत.

अ. क्र.	**किटकनाशक निरिक्षक**	**नियम ५ (सी) अंतर्गत सादर करावयाचे नमुने संख्या (सन २०२३-२४ साठी)**	**नियम ५ (डी) अंतर्गत अंतर्गत सादर करावयाचे नमुने संख्या (सन २०२३-२४ साठी)**
१	तंत्र अधिकारी (गुनि) ठाणे/नाशिक/पुणे/औरंगाबाद/ अमरावती विभाग	प्रत्येकी १ (एकुण ५)	प्रत्येकी १ किटकनाशक (एकुण ५) प्रत्येकी १ घरगूती किटकनाशक (एकुण ५)
२	तंत्र अधिकारी (गुनि) कोल्हापूर/लातूर/नागपूर विभाग	प्रत्येकी १ (एकुण ३)	प्रत्येकी १ बुरशीनाशक (एकुण ३)
३	विभागीय गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक, ठाणे/पुणे/औरंगाबाद विभाग	प्रत्येकी १ (एकुण ३)	--
४	विभागीय गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक, नाशिक	प्रत्येकी १ (एकुण १)	प्रत्येकी १ तणनाशक (एकुण १)
५	विभागीय गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक, पुणे	---	प्रत्येकी १ तणनाशक (एकुण १)
	एकुण महाराष्ट्र राज्य	**१२**	**१५**

उत्पादनाच्या नमुन्यासोबत संबंधीत उत्पादनाचे नोंदणी प्रमाणपत्र, लेबल, लिफलेट पाठविण्यात यावेत. तसेच सदर लक्षांकाच्या ५० टक्के नमुने प्राधान्याने खरीप हंगामापूर्वी व उर्वरित ५० टक्के नमुने रब्बी हंगामापूर्वी पाठविण्यात यावेत. मुदतबाहय होण्यासाठी थोडाच कालावधी शिल्लक असलेल्या उत्पादनांचे नमुने घेऊ नयेत. नियम ५ (सी) चे नमुने पॅकिंग विभागास व नियम ५ (डी) चे नमुने (बायोॲसे विभागास संचालक, केंद्रीय कीटकनाशक प्रयोगशाळा, डायरेक्टोरेट ऑफ प्लॅन्ट प्रोटेक्शन, क्वारंटाईन ॲण्ड स्टोरेज, राष्ट्रीय महामार्ग क्र.४, फरिदाबाद-१२१००१ हरियाना) या पत्त्यावर पाठविण्यात यावेत.

२. प्रयोगशाळामध्ये नमुने विश्लेषणासाठी देतांना गुणनियंत्रण निरीक्षकांनी घ्यावयाची दक्षता

१. सॅम्पलच्या मेमोरँडम व किटकनाशकाचे तांत्रिक नाव, फॉर्मुलेशनचा प्रकार व क्रियाशील घटकाचे प्रमाण स्पष्टपणे नमुद केलेले असावे.

२. मेमोरँडमवर पितळी सिल अश्याप्रकारे उमटवावे की जेणेकरुन त्यावरील निरीक्षकांचा कोड स्पष्टपणे वाचता येईल.

३. नमुना स्लीप वरील बॅच क्रमांक, उत्पादन दिनांक, अंतीम वैध दिनांक याबाबतची माहिती ही नमुन्यांच्या लेबलवर दर्शविल्याप्रमाणेच लिहीलेली असावी.

४. किटकनाशक नमूना विहीत वजनाचा असावा.

५. नमुना हा तांत्रिक किंवा फॉर्मुलेशन प्रकारातील आहे, हे स्पष्ट लिहीलेले असावे.

६. किटकनाशकांचे फॉर्मुलेशनचे नमुने काढणेसाठी आयएसआय १०६२७:१९८३ मधील कार्यपद्धतीचा अवलंब करावा.

७. तांत्रिक दर्जाच्या किटकनाशकासाठी आयएसआय १०९४६:१९९६ मधील कार्यपद्धतीचा अवलंब करावा.

८. प्रयोगशाळेत नमुना घेऊन येणारी व्यक्ती **निरीक्षक किंवा इतर शासकीय कर्मचारी** असावी. खाजगी व्यक्तीमार्फत अथवा उत्पादक / विक्रेता यांचा प्रतिनिधीमार्फत नमुने पाठविण्यात येवू नयेत.

९. नमुने घेतल्याचा दिनांक नमुद असावा.

१०. कायद्यांतर्गत न काढलेल्या नमुन्यासाठी नमुना स्लीप व त्यासोबत किटकनाशक कायदा १९६८ मधील तरतूदीनुसार रासायनिक व जैविक किटकनाशकासाठी लागणारी फी नमुन्यासोबतच भरावी.

मोठया पॅकमधुन नमुना काढल्यास त्यासाठी लागणारे कंटेनर हे घनरूप किटकनाशकांसाठी आयएसआय ८१९० पार्ट १, १९८८ नुसार असावे. द्रवरुप किटकनाशकांसाठी आयएसआय ८१९० पार्ट २, १९८८ नुसार असावे, घरगुती किटकनाशकासाठी पार्ट ३, १९८८ नुसार असावे. फ्युमिगंट प्रकारच्या किटकनाशकांसाठी आयएसआय ८१९० पार्ट ४, १९८८ नुसारच वापरावे. तसेच किटकनाशके पॅकींगसाठी वापरण्यात आलेले मटेरीयल योग्य दर्जाचे असल्याची खात्री करण्यासाठी त्याची सुद्धा तपासणी करण्यासाठी नमुने घेऊन ते संबंधित प्रयोगशाळेत तपासणीसाठी पाठविण्यात यावेत.

१. किटकनाशक नमुने व्यवस्थितरित्या सिलबंद करुन रजिस्टर पोस्टाने किंवा खास दूतामार्फत पाठवावेत. खाजगी कुरियरने पाठवू नयेत.

२. फॉर्म २१ मधिल सर्व माहिती व्यवस्थितपणे भरण्यात यावी. यासाठी फॉर्म २१ चा नमुना यापुर्वीच देण्यात आलेला आहे.

३. रसायन शास्त्रज्ञ, किटकनाशक चाचणी प्रयोगशाळा यांना किटकनाशक नमुना देतांना फॉर्म २१ मधील सर्व माहिती व्यवस्थितपणे भरण्यात यावी.

४. किटकनाशक अधिनियम १९६८ व नियम १९७१ मधील २१ (१) (ई), २७(३), २२(५), २२(६), २४(१) या विविध तरतुदींचे पालन करुन किटकनाशकांचे नमुने काढणे आवश्यक आहे.
५. किटकनाशके अधिनियम १९६८ च्या अधिनियम २१ (१) (ई) व नियम २७ (३) नुसार किटकनाशकांचे नमुने घेऊन, विश्लेषणासाठी अधिसूचित केलेल्या केंद्रीय किटकनाशके चाचणी प्रयोगशाळा, फरिदाबाद येथे पाठविण्यांचे अधिकार प्राप्त आहेत.
६. किटकनाशकांचा नमुना घेतांना किटकनाशके अधिनियम, १९६८ मधिल कलम २२(५) व २२ (६) नुसार दिलेल्या पद्धतीचा अवलंब करणे अनिवार्य आहे. किटकनाशकाचा नमुना काढल्यानंतर नमुना तात्काळ प्रयोगशाळेस प्राप्त होणे आवश्यक आहे.
७. किटकनाशक अधिनियम २४(१) प्रमाणे विश्लेषणासाठी पाठविलेल्या नमुन्यांचा अहवाल प्रयोगशाळेस नमुना मिळाल्यापासुन ३० दिवसांत देणे बंधनकारक आहे.
८. किटकनाशकांचे नमुने काढताना शेल्फ लाईफ किती आहे याचा विचार करुन नमुने काढणे आवश्यक आहे. राज्यातील बरेच निरीक्षक फक्त १५ ते २० दिवस शेल्फ लाईफ (Expiry date) शिल्लक असताना नमुने काढतात असे आढळून आले आहे.
९. किटकनाशके चाचणी प्रयोगशाळा असे नमुने तपासणीसाठी स्वीकारत नाही, अशा वेळी नियम २७ (३) खाली नमुना तपासणी करणे, पुर्नविश्लेषणासाठी पाठविणे व अप्रमाणित आढळून आल्यास संबंधितांवर केर्ट केस दाखल करणे यासाठी नमुना घेतलेला असेल तर, संबंधीत उत्पादनाबाबत सदरचा नमुना कारवाई होणे अगोदर कालबाह्य ठरत असल्याने कोणत्याही प्रकारची कारवाई करता येणार नाही.

सर्व किटकनाशके गुणवत्ता निरीक्षकांना सूचना देण्यांत येत आहेत की किटकनाशकांचा नमुना घेताना कमीत कमी १२५ ते १३० दिवसांचे सेल्फ लाईफ शिल्लक आहे, याची खात्री करुनच किटकनाशकांचे नमुने, विश्लेषणासाठी काढण्याची खबरदारी घ्यावी. निरीक्षकाच्या कामातील त्रुटींमुळे, न्यायालयाने शासनाचे विरुद्ध निकाल दिल्यास संबंधीत किटकनाशक निरीक्षकाविरुद्ध कर्तव्यात जाणीवपुर्वक दुर्लक्ष केल्याबद्दल अत्यंत कडक अशी प्रशासकीय कारवाई करण्यांत येईल, याची सर्व संबंधितांनी नोंद घ्यावी. अशा प्रकरणामध्ये संबंधित गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकाने संबंधित उत्पादकास/विक्रेत्यास जाणीवपुर्वक मदत केली आहे व कार्यवाही करण्यासाठी जाणीवपुर्वक दुर्लक्ष (Malified Intention) केले असा ठपका ठेऊन प्रशासकीय कारवाई करण्यात येईल.

३. किटकनाशक नमुना अप्रमाणित झाल्यावर करावयाची कार्यवाही

१. अप्रमाणित नमुन्यांचे विश्लेषण अहवालानुसार संबंधिताविरुद्ध न्यायालयात खटला दाखल करण्याची तरतूद आहे. अधिनियम २४ (३) प्रमाणे अप्रमाणित नमुन्यांचा विश्लेषण अहवाल, ज्या व्यक्ति / फर्म / डीलर कडून नमुना घेतला त्यास लिखीत स्वरुपातील पत्रासह देऊन पोहच घेणे तसेच कारणे दाखवा नोटीस देणे आवश्यक आहे.
२. विश्लेषण अहवाल प्राप्त झाल्यापासुन २८ दिवसात, अप्रमाणित अहवाल मान्य नसल्याबाबत त्यांचे मत (अभिप्राय) (intention) कळवू शकतो.

३. किटकनाशके अधिनियम १९६८ च्या अधिनियम २४ (४) मधील तरतुदीनुसार, किटकनाशक निरीक्षकाकडे असलेला नमुना (अधिनियम २२ (६) प्रमाणे) मा. न्यायालयाचे आदेशानुसार पुर्नविश्लेषणासाठी पाठविण्यात येतो.

४. सदर नमुना केंद्रीय किटकनाशक प्रयोगशाळा, डायरेक्टोरेट ऑफ प्लॅन्ट प्रोटेक्शन, क्वारंटाईन ॲण्ड स्टोरेज, राष्ट्रीय महामार्ग क्र.४, फरिदाबाद-१२१००१. (हरियाना) या पत्त्यावर पाठविण्यात यावा.

५. या प्रयोगशाळेने सुद्धा ३० दिवसात विश्लेषण अहवाल देणे अनिवार्य आहे.

६. पुर्नविश्लेषणाचा नमुना अप्रमाणित आल्यावर संबंधित उत्पादकावर जिल्हा परिषद स्तरावरील नमुन्यांसाठी कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद व राज्यस्तरावरील नमुन्यासाठी जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक यांनी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांच्या मदतीने कोर्ट केस दाखल करावी.

पुर्नविश्लेषणाचा अधिकार अधिनियम २४ (४) प्रमाणे उत्पादक / विक्रेत्यास देण्यात आलेला आहे. सदर अधिकार हा स्थायी स्वरुपाचा आहे. या अधिकाराचे पालन होणे प्रत्येक केसमधे आवश्यक आहे. अधिनियम २४ (४) प्रमाणे पुर्नविश्लेषणाचा विश्लेषण अहवाल अंतिम पुरावा ग्राह्य धरण्याची तरतूद असल्याने यास अनन्यसाधारण महत्व आहे, कारण त्यामुळेच आरोपी अधिनियम २९ मधे दिलेल्या शिक्षेस पात्र ठरु शकतो.

४. प्रलंबित कोर्टकेस दाखल करण्याबाबत.

अ) कोर्टकेस दाखल करण्याची जबाबदारी निश्चित करण्याबाबत

राज्यातील ज्या गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकाने नमुना काढला असेल व तो अप्रमाणित घोषित झाला असेल तर त्याच गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकावर न्यायालयीन कोर्टकेस तात्काळ दाखल करण्याची जबाबदारी राहील. तथापी अशा निरीक्षकांची कोर्टकेसची कार्यवाही पुर्ण करण्यापूवी बदली किंवा अन्य कारणामुळे कोर्टकेस दाखल झालेली नसल्यास, ज्या निरीक्षकाकडे त्याचा पदभार आहे त्या निरीक्षकाने कोर्टकेस दाखल करावी. बदली झालेल्या गुणवंत्ता नियंत्रण निरीक्षकांने वेळेत कोर्टकेस दाखल केली नसल्यास संबंधित जिल्हास्तरीय/ विभागीयस्तरीय नियंत्रण अधिका-यांने संबंधिता विरुध्द प्रशासकीय कारवाई करावी. उत्पादक/ विक्रेत्याने विहीत मुदतीत पुनर्तपासणी करण्याची विनंती केली असल्यास किटकनाशकांच्या संदर्भात रेफ्री प्रयोगशाळेकडून नमुन्याचा पुर्नतपासणी अहवाल प्राप्त झाल्यानंतर कार्यवाहीचा प्रस्ताव सादर करावा. किटकनाशकांच्या संदर्भात Referee प्रयोगशाळाकडून नमुना अप्रमाणित घोषित झाला असल्यास व तसा अहवाल प्राप्त झाल्यानंतर निरीक्षकाने एक महिन्याच्या आत न्यायालयीन कोर्टकेस दाखल करावी. सदरचा अहवाल संबंधित गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकास लेखी स्वरुपात ७ दिवसाच्या आत कळविण्याची जबाबदारी तंत्र अधिकारी (गुनि) विभागीय कृषि सह संचालक कार्यालयाची राहील. कोर्टकेसचा निकाल गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकांच्या किंवा विश्लेषकांच्या निष्काळजीपणामुळे शासनाच्या विरुध्द गेल्याचे सिध्द झाल्यास अशा अधिका-याविरुध्द प्रशासकीय कार्यवाही करावी.

ब) मार्च २०२२ पूर्वीच्या प्रलंबित कोर्टकेस दाखल करण्याबाबत.

राज्यात किटकनाशकांच्या कोर्टकेसेस विहित मुदतीत दाखल करण्यासाठी आवश्यक ती कार्यवाही सर्वस्तरावर वेळीच होणे आवश्यक आहे. तथापी अशा प्रकारची कार्यवाही न झाल्यामुळे मार्च अखेर कोर्टकेसेस मोठया प्रमाणावर प्रलंबित रहातात. याचा निपटारा वेळेवर करण्यासाठी संबंधित कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी त्यांच्या जिल्हयातील प्रलंबित असणा-या कोर्टकेसचा आढावा घेवून व संबंधित गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकांची बैठक घेवून, प्रकरणनिहाय आढावा घ्यावा व प्रलंबित असणा-या सर्व कोर्टकेसेस जून २०२३ अखेर पर्यत दाखल होतील यांचे नियोजन करण्याची जबाबदारी संबंधित जिल्हयातील कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांची राहील. सर्व जिल्हयातील जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचे अधिनस्त असलेले गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकाच्या बाबत कोर्टकेसेस वेळेवर दाखल करवून घेण्याची जबाबदारी संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, यांची राहिल. कृषि विकास अधिकारी, (जिल्हा परिषद) व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी केलेले नियोजन कृषि आयुक्तालयास १५ मे २०२३ पर्यंत सादर करावे.

५. **किटकनाशक उत्पादकांची तपासणी**

१. राज्यात एकूण २०७ परवानाधारक किटकनाशक उत्पादक कार्यरत असून त्यांच्या तपासणीसाठी निरीक्षकांच्या कार्यक्षेत्रनिहाय त्यांचे सोबतच्या **प्रपत्र ३** नुसार वाटप करण्यात येत आहे.

२. सदर तपासणीसाठी नियुक्त केलेल्या निरीक्षकाने **सोबत सहपत्रित केलेल्या प्रपत्राप्रमाणे** सदर उत्पादन युनिट वर्षातून किमान दोन वेळेस विशेषत: खरीप व रबी हंगामापूर्वी तपासणी करणे आवश्यक आहे.

३. या तपासणीचे विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी सनियंत्रण करावे.

४. कोणत्याही परिस्थितीत आपणास देण्यात आलेल्या किटकनाशक उत्पादकाची वर्षातून किमान दोनवेळा तपासणी होईल असे नियोजन करावे.

५. तपासणी करताना केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार किटकनाशक उत्पादकांकडे दर्जेदार कीटकनाशक उत्पादनासाठी आवश्यक असणा-या किमान पायाभूत सोयीसुविधा असल्याबाबत खात्री करावी.

६. तसेच उत्पादकाकडे केंद्र शासनाने दिलेल्या मार्गदर्शक सुचनेनुसार सर्व आवश्यक उपकरणे व मशिनरीसह स्वत:च्या उत्पादनांची गुणवत्ता तपासणी व नियंत्रण करणेसाठी अद्ययावत प्रयोगशाळा, Chemist असणे आवश्यक आहे. त्याप्रमाणे गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकाने प्रयोगशाळेची तपासणी करावी.

७. उत्पादकाने वापरलेला कच्च्या मालाची अद्ययावत नोंद असणे आवश्यक आहे.

८. उत्पादकाने त्याच्या प्रत्येक उत्पादित बॅचची त्यांचे स्वत:चे प्रयोगशाळेत गुणवत्तेची खात्री करून अद्ययावत नोंदी ठेवाव्यात.

९. यास्तव या सर्व बाबींची काटेकोर तपासणी करण्यात यावी.

१०. तसेच उत्पादित होणा-या किटकनाशकाचे नमुने घेणे आवश्यक आहे.

११. उत्पादकाने त्यांच्याकडील वापरलेला कच्चा माल व त्याद्वारे तयारीत उत्पादने यांच्या वापराचा ताळमेळ बसतो किंवा कसे, हे गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकाने तपासावे. त्यामध्ये पुनर्उत्पादित मालाचीही नोंद असावी. तसेच उत्पादन परवान्यासाठी सादर केलेल्या प्रस्तावात नमुद कॅलिब्रेशनची उपकरणे उत्पादन स्थळी सुस्थितीत आहेत किंवा कसे, तपासावे.

१२. तपासणी केल्यानंतर एक प्रत माहितीसाठी तसेच परवान्यावरील आवश्यक त्या कार्यवाहीसाठी परवाना अधिका-यांकडे आपल्या शिफारशीसह पाठवावी.

१३. तसेच याबाबतचा मासिक अहवाल आयुक्तालयास विभागीय कृषि सह संचालक यांचेमार्फत पाठविण्यात यावा.

सर्व उत्पादकांची वर्षातून किमान दोनवेळा तपासणी करणे, किटकनाशक कायद्यानुसार आवश्यक असणा-या सर्व पायाभूत सोयीसुविधा त्यांच्याकडे उपलब्ध असल्याची खात्री करणे, किटकनाशके कायद्यातील सर्व तरतूदींचे, नोंदणी प्रमाणपत्रामधील उत्पादकाकडून पालन होत असल्याबाबत खात्री करणे याबाबतची सर्व जबाबदारी संबंधित निरीक्षक व सनियंत्रण अधिकारी यांची राहील.

६. **किटकनाशक विक्रेते तपासणी**

१. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व कृषि विकास अधिकारी (जि.प.) यांनी जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक, मोहिम अधिकारी यांची एकत्रित बैठक घेऊन जिल्हयातील सर्व गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकनिहाय कृषि निविष्ठा विक्री केंद्रे, साठवणुक केंद्रे, सी.अॅन्ड एफ एजंट इ. च्या तपासणीसाठी कार्यक्रम तयार करावा.

२. गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक निहाय वाटप केलेल्या केंद्राची यादी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचेकडे दयावी. या यादीप्रमाणे जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांच्या अधिनस्त काम करणा-या निरीक्षकांच्या तपासणीचे सनियंत्रण जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व जिल्हा परिषद स्तरावरील निरीक्षकांच्या तपासणीचे सनियंत्रण कृषि विकास अधिकारी यांनी करावे.

३. कोणत्याही परिस्थितीत जिल्हयातील सर्व वितरक, विक्रेते, साठवणूक केंद्रे व सी.अॅन्ड एफ एजन्ट यांची वर्षातून किमान दोनदा (खरीप व रब्बी हंगाम सुरू होण्यापूर्वी) व किटकनाशके विक्रेते यांचे बाबतीत वर्षातून किमान तीन वेळेस तपासणी होईल, असे नियोजन करावे. बाहय राज्य सिमेलगतचे भागामधील संशयीत किटकनाशकांचा पुरवठा व विक्री वर कडक नजर ठेवुन त्या भागातील गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांनी कारवाई करावी.

४. जिल्ह्यातील प्रत्येक साठवणुक/विक्रेता स्थळ तपासणी करतांना परवान्यामध्ये नमुद केलेली उत्पादने साठवणुक/विक्री करीत असल्याची खात्री करून परवान्यामध्ये, मुळ उगम प्रमाणपत्रामध्ये नमुद नसलेल्या किटकनाशकांची यादी करून त्यास विक्री बंद आदेश देऊन या उत्पादनाचे नमुने तपासणीसाठी काढावेत.

५. कृषि विकास अधिकारी /कृषि उपसंचालक, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी त्यांच्या अधिनस्त असलेल्या निरीक्षकांनी तपासणी केलेल्या विक्री केंद्रापैकी प्रत्येक तालुक्यात किमान दोन विक्री केंद्रांची फेरतपासणी करावी.

६. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व विभागीय कृषि सह संचालक यांनी त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील त्यांच्या विभागातील गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांनी तपासणी केलेल्या कमीतकमी ५ विक्री केंद्राची फेरतपासणी करावी.
७. त्यासाठीची तपासणीची विहित प्रपत्र जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांच्या अधिनस्त काम करणा-या निरीक्षकांसाठी, जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांनी तर जिल्हा परिषदेकडील निरीक्षकांसाठी कृषि विकास अधिकारी यांनी पुरवावीत.
८. तपासणी केल्यानंतर त्याची विहित नमुन्यातील प्रत पुढील आवश्यक कार्यवाहीसाठी परवाना अधिकारी यांचेकडे पाठवावी. परवाना अधिकारी यांनी प्रकरणाच्या त्रुटीतील व्याप्तीनुसार त्यावर कार्यवाही करावी व त्याचे मासिक अहवाल आयुक्तालयास, विभागीय कृषि सह संचालक यांचेमार्फत सादर करावेत.

७. **परराज्यातील किटकनाशक उत्पादकांचे/ विक्रेत्याचे गोडावुन स्तरावरुन नमुने काढणे**

राज्यामध्ये प्रामुख्याने पुणे, अकोला, औरंगाबाद, नाशिक, नागपूर, अमरावती, नांदेड इ. जिल्हयांमध्ये परराज्यातील किटकनाशकांची मोठया प्रमाणात साठवणुक केंद्रे आहेत. या परवानाधारकाकडून आयुक्तालय स्तरावर परवाने देताना हमीपत्र घेण्यात आलेली आहेत. त्या हमीपत्रानुसार गोडावुन तपासणी करणे, संबंधित विक्रेत्याच्या अहवालानुसार किटकनाशकाचे नमुने काढणे आवश्यक आहे. यासाठी कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी हमीपत्रानुसार आवश्यक कार्यवाही केली जाईल यांची दक्षता घ्यावी. यासाठी यापुर्वी दिलेल्या गोडाऊन यादीप्रमाणे संबंधित सर्व गुणवत्ता निरीक्षकांनी गोडाऊन तपासणी मोहिम राबवायची आहे. जिल्ह्यातील प्रत्येक साठवणुक स्थळ तपासणी करतांना वैध परवान्यामध्ये नमुद केलेली उत्पादने साठवणुक करीत असल्याची खात्री करून त्यांचे वैध परवान्यामध्ये, मुळ उगम प्रमाणपत्रामध्ये नमुद नसलेल्या किटकनाशकाची यादी करून त्यास विक्री बंद आदेश देऊन या उत्पादनांचे नमुने तपासणीसाठी काढावेत. किटकनाशकांच्या गोडाऊनची तपासणी नियमितपणे करण्यासाठी कृषि आयुक्तालयाच्या जा.क्र.गुनियो/गुनि-७/८/कीना/गोडा/तपासणी/ २७५/ २०१८, दिनांक ०७/०२/२०१८ पत्रान्वये गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांना साठवणुक स्थळे तपासणीसाठी सुचित करण्यात आलेले आहेत. सदरच्या पत्रातील निर्देशांप्रमाणे गोडाऊन तपासणी नियमितपणे करण्यात यावी.

८. **किटकनाशके खरेदी करतांना शेतक-यांनी घ्यावयाच्या काळजी -**

- गुणवत्ता व दर्जाची हमी देणा-या अधिकृत विक्रेत्याकडूनच निविष्ठा खरेदी करावी.
- बनावट/ भेसळयुक्त किटकनाशके यांची खरेदी टाळण्यासाठी अधिकृत विक्रेत्याकडून पावतीसह खरेदी करावी.
- खरेदी केलेल्या किटकनाशकाचे वेष्टन / पिशवी, खरेदीची पावती व त्यातील थोडे किटकनाशक जपून ठेवावे.
- कमी वजनाच्या निविष्ठा तसेच छापील किंमतीपेक्षा जास्त किंमतीने विक्री अथवा इतर तक्रारीसाठी जवळच्या कृषि विभागाच्या कर्मचा-यांशी संपर्क साधा.

- किटकनाशके अंतिम मुदतीचे आतील असल्याची खात्री करा.

आपल्या तक्रारी विषयी माहिती प्रत्यक्ष / दुरध्वनी / इ-मेल/ एस.एम.एस./ इत्यादीव्दारे देवून शासनाच्या गतिमान गुणनियंत्रण अभियानात सहभागी व्हा.

९. **जैविक किटकनाशके नमुने काढताना अवलंबवयाची कार्यपद्धती व घ्यावयाची काळजी.**

- जैविक किटकनाशकाचा नमुना हा मुळ पॅकींगमध्ये तात्काळ प्रयोगशाळेस पाठवावा जेणेकरून त्यातील बाष्प कमी होणार नाही तसेच सदर नमुन्यास इतर कोणताही संसर्ग होणार नाही.
- जैविक किटकनाशकाचा वैधतेचा कालावधी हा वर्षापेक्षा कमी असल्याने या उत्पादनांचा नमुना घेतांना किटकनाशक चाचणी प्रयोगशाळेस तपासणी अहवालासाठीच्या ३० दिवसाचा कालावधी लक्षात घेऊन उत्पादनाच्या मुदत बाह्यतेचा विचार करून नमुना वेळेत काढून प्रयोगशाळेकडे त्वरीत पाठविण्यात यावा.
- जैविक किटकनाशकांचे नमुने घेतांना सर्वसाधारण नमुने घेण्याची कार्यपद्धती अवलंबवावी.

१०. **किटकनाशके संदर्भात शेतकऱ्यांच्या तक्रारी आल्यावर अवलंबवयाची कार्यपद्धती**

अ. तालुका तक्रार निवारण समिती

शेतक-यांना कृषि निविष्ठा विक्रेत्याकडून विक्री होणा-या किटकनाशके इत्यादि निविष्ठांचा दर्जा निकृष्ठ असणे, त्यात भेसळ असणे अथवा या निविष्ठा बोगस असणे ई. बाबत शेतक-यांकडून प्रत्यक्ष अथवा अन्य व्यक्ती, संस्था, प्रसिध्दी माध्यमे यांचे द्वारे तक्रारी प्राप्त होत असतात. अशा तक्रारींची त्वरीत दखल घेणे आवश्यक आहे. त्यासाठी शासन परिपत्रक क्रं. सीपीएस-२०१३/ प्र.क्र.२६६/१अे, दिनांक १७/१०/२०१३ अन्वये बियाणे, खते, किटकनाशके इत्यादि निविष्ठांच्या गुणवत्ता नियंत्रणाच्या अनुषंगाने कार्यवाहीबाबत तालुका तक्रार निवारण समिती स्थापन करण्यात आली आहे. या तक्रार निवारण समितीकडून तक्रारीबाबत तातडीने व योग्य कार्यवाही होणे आवश्यक आहे. शासन परिपत्रकानुसार सदर जिल्हा तक्रार निवारण समितीची रचना खालील प्रमाणे आहे.

१. उपविभागीय कृषि अधिकारी	अध्यक्ष
२. तालुका कृषि अधिकारी (संबंधीत तालुका)	सदस्य
३. कृषि विद्यापीठ/कृषि संशोधन केंद्र/कृषि विज्ञान केंद्र प्रतिनिधी	सदस्य
४. महाबीज प्रतिनिधी	सदस्य
५. कृषि अधिकारी, पंचायत समिती (संबंधीत तालुका)	सदस्य सचिव

निविष्ठा विषयक तक्रार प्राप्त होताच ७ दिवसाच्या आत सदर समितीकडून त्याची क्षेत्रिय पाहणी /तपासणी करण्यांत यावी व त्याचा अहवाल संबंधितांना विनाविलंब कळविण्यांत यावा. सदर अहवालाचा ग्राहक मंचामध्ये दाद मागतानां पुरावा म्हणून उपयोग होत असतो. त्या दृष्टीने सदरचा अहवाल स्वयंस्पष्ट अचूक व वस्तुस्थितीदर्शक असावा याची नोंद घ्यावी.

तक्रार ज्या कंपनीच्या निविष्ठा बाबत आहे, अशा कंपनीच्या प्रतिनिधीस व विक्रेत्यास सदर तपासणी दौ-याचेवेळी उपस्थित राहण्याबाबत लेखी सुचना द्याव्यात व तशी पोहोच घ्यावी. तपासणीच्या

वेळी उपस्थित असलेल्या संबधीत कंपनीचा प्रतिनिधी / तक्रारकर्ता शेतकरी / संस्था/ इतर यांची लेखी साक्ष घेणे बंधनकारक राहील. तक्रारीबाबत समितीचा अहवाल सादर करताना त्यात सदर लेखी साक्षी, समितीस पाहणीत आढळलेले मुद्दे व समितीचे निष्कर्ष याचा सुस्पष्ट उल्लेख करावा. तालुका कृषि अधिकारी यांनी दोष असे मोघम वाक्य न वापरता कोणत्या तांत्रिक कारणामुळे पिकाचे नुकसान झाले हे नमूद करुन अहवाल देणे अपेक्षित आहे. अहवालामध्ये किती टक्के नुकसान झाले,अंदाजीत किती रक्कमेचे किंवा उत्पन्नाचे नुकसान झाले याचा उल्लेख असावा.

ब. किटकनाशके निरिक्षकाकडे शेतकऱ्याने तक्रार केल्यानंतर करावयाची कार्यवाही -

किटकनाशके वापरामुळे पिकाचे नुकसान झाले किंवा कीड, रोग किंवा तण नियंत्रण योग्य प्रमाणात झाले नाही अशा प्रकारच्या तक्रारी प्राप्त झाल्यानंतर चौकशी करण्यासाठी खालील कार्यपध्दतीचा अवलंब करावा.

१. किटकनाशकाच्या वापरामुळे नुकसानीचा तक्रार अर्ज प्राप्त होताच, संबंधित कृषि अधिकारी पं.स.यांनी शेतकऱ्याने ज्या विक्रेत्याकडून कीटकनाशक/ कीटकनाशके खरेदी केले /केली आहे/आहेत, त्या विक्रेत्याचे दुकानास तात्काळ भेट देवुन खालील मुद्यांवर माहिती प्राप्त करुन घ्यावी.
२. किटकनाशकाचे तांत्रिक नाव, त्याचा बॅच क्रमांक
३. त्याचा उत्पादन दिनांक, त्याचा अंतीम वैध दिनांक
४. किटकनाशक उत्पादक/विक्रेत्याचे नांव व पत्ता
५. संबंधित बॅचचा विक्रेत्याकडे प्राप्त झालेला, विक्री केलेला व शिल्लक असलेला किटकनाशक साठा, विक्री कोणकोणत्या विक्रेत्यांमार्फत झाली त्याचा तपशील
६. संबंधित विक्रेत्याने संबंधित बॅचच्या किटकनाशकाचा साठा विक्री केलेल्या शेतक-यांबाबतचा तपशील (शेतकरी नाव, पत्ता, विक्री केलेल्या साठ्याचे परिमाण इ.)
७. एकूण विक्री झालेल्या किटकनाशकांपैकी किती शेतकऱ्यांच्या तक्रारी प्राप्त झालेल्या आहेत त्याबाबतचा विस्तृत तपशील.
८. शेतकऱ्याचा तक्रार अर्ज येण्यापूर्वी त्याने संबंधित विक्रेत्याकडे तक्रार केली असल्यास त्याबाबतचा तपशील
९. तक्रार प्राप्त असल्यास विक्रेत्याने त्यावर केलेल्या कार्यवाहीची माहिती
१०. विक्रेत्यांकडे/वितरकाकडे संबंधित बॅचच्या किटकनाशकाचा साठा शिल्लक असल्यास त्यांचे तात्काळ नमुने घ्यावेत व शासकीय अधिसूचीत प्रयोगशाळेत तपासणीसाठी पाठवावेत. तसेच सदर बॅचच्या साठयास ज्या ज्या ठिकाणी सदर किटकनाशक पुरवठा झालेला आहे त्या ठिकाणी विविध माध्यमाद्वारे कळवून त्यास विक्री बंद आदेश द्यावेत.
११. किटकनाशक कायद्यांतर्गत असलेल्या विविध तरतूदीच्या अनुषंगाने विक्रेत्याची तपासणी करून त्रुटी आढळल्यास कायद्यानुसार योग्य ती कारवाई करावी. कीटकनाशक कायद्यामध्ये ज्या बाबींवर

कारवाई करता येत नाही अशा बाबी ज्या विभागांशी संबधित आहेत त्या बाबींची माहिती संबंधित खात्यांना/विभागांना कारवाईसाठी लेखी स्वरूपात कळविण्यात यावी.

क. **क्षेत्रीय भेटीच्या वेळी करावयाची कार्यवाही.**

१. क्षेत्रीय भेटीच्या वेळी शेतकऱ्यांचे काय म्हणणे आहे, याबाबत शेतकऱ्यांचा जबाब लिहून घ्यावा. शेतकऱ्यांनी किटकनाशके खरेदी केल्यानंतर त्यांनी स्वत: शेतात फवारणी केली किंवा फवारणी करण्याचे काम मजूरामार्फत किंवा शेजाऱ्याच्या मदतीने केली याबाबत स्पष्ट उल्लेख जबाबात नमूद करुन घ्यावा. फवारणीसाठी कोणता पंप वापरला. सदरच्या पंपाने अगोदर कोणत्या किटकनाशकांची/ तणनाशकांची फवारणी केली होती का? पंप वापरण्या आधी स्वच्छ केला होता काय? याची माहिती घेण्यात यावी.

२. शेतकऱ्यांकडे संबंधित बॅचच्या उपलब्ध असलेल्या किटकनाशकाचे रिकामे पॅकींग, डबे, पिशव्या, त्यावरील लेबल, लिफलेट किंवा माहितीपत्रक, कीटकनाशके खरेदीची पावती इ. गोष्टी शेतकऱ्यांकडून प्राप्त करुन घेण्यात यावी व त्याचा पंचनामा करण्यात यावा.

३. क्षेत्रीय भेटीच्या वेळी समितीच्या सदस्यांनी भेट देत असताना इतर शेतकरी उपस्थित असतात. त्यांच्या समक्ष उभ्या पिकांचे किती टक्के नुकसान झाले आहे, किंवा कीड/रोग किती टक्के नियंत्रित झालेला आहे, याबाबतचा पंचनाम्यात उल्लेख करावा. पंचनाम्याकरिता चतु:सिमा, गांवापासूनचे अंतर इत्यादि बाबी नमूद कराव्यात. पंचनाम्यावर स्वाक्षरी करणाऱ्या शेतकऱ्याची, साक्षीदाराची, हजर असलेल्या सदस्यांच्या स्वाक्षरीसह पूर्ण नांवे, पूर्ण पत्ता व वय लिहून घ्यावे म्हणजे न्यायालयात ते सादर करण्याची आवश्यकता भासल्यास त्याचा उपयोग होतो. प्रामुख्याने तणनाशक फवारणीबाबत योग्य त्या पिकाच्या अवस्थेमध्ये योग्य ते तणनाशकच फवारले किंवा कसे? याची माहिती अहवालात नमूद करावी.

४. वापरलेले किटकनाशक त्या सोबतच्या लेबल लिफलेटनुसार केंद्रीय किटकनाशक मंडळ व नोंदणी समितीने शिफारस केल्यानुसार मात्रा त्या पिकावर वापरले आहे किंवा कसे याबाबतची सुध्दा माहिती घ्यावी.

ड. भेटीचा अहवाल तयार करणेबाबत

१. ज्या वेळी समितीची भेट संबंधित शेतकऱ्यांच्या शेतास होते, त्यावेळी तक्रारीचे अनुषंगाने आवश्यक असलेली संपूर्ण माहिती शेतकऱ्यास विचारुन घ्यावी व शेत परिस्थितीप्रमाणे अहवाल तयार करावा. त्यामध्ये खालील बाबींचा समावेश करावा.

२. शेतकऱ्यांनी संबंधित बॅचच्या किटकनाशकांची फवारणी केलेले क्षेत्र

३. समितीने स्वैरनिवड पध्दतीने प्लॉट निवडण्यासाठी तयार केलेला नकाशा, निवडलेला प्लॉट इत्यादि माहिती/अहवालात व्यवस्थित नमूद करावी.

४. फवारणीसाठी वापरलेले किटकनाशक त्याच्या लेबलवर शिफारस केलेल्या पिकासाठी वापरलेले आहे काय ? तसेच शिफारशीप्रमाणे त्याची मात्रा वापरली आहे काय?

५. ते स्वतंत्रपणे फवारणी केले किंवा इतर कोणत्या किटकनाशक किंवा बुरशीनाशक/स्प्रेडर/खते इ. उत्पादनाबरोबर मिश्रण करुन फवारणी केली काय? तसे केले असल्यास मिश्रण केलेल्या

किटकनाशकांचे/उत्पादनांचे प्रमाण काय होते ? याचा उल्लेख करावा. बुरशीनाशक व किटकनाशक यांची एकमेकाशी पुरकता तपासून पहावी. वापराच्या प्रमाणानुसार किटकनाशकाचा वापर केलेला आहे काय? याचा उल्लेख करावा.

६. नुकसान झालेल्या झाडांची/ताटांची संख्या किती आहे व टक्केवारी किती येते हे नमूद करावे.

७. किडी /रोगांचा प्रादुर्भाव झालेला असल्यास कोणत्या किड/रोगाचा किती प्रादुर्भाव आहे, हे नमूद करावे.

इ. खालील मुद्यांवर सुध्दा माहिती घेऊन ती अहवालात नमूद करावी.

८. किटकनाशके खरेदीची तारीख.

९. किटकनाशके फवारणीची तारीख.

१०. किटकनाशक फवारणीसाठी वापरलेली व शिफारस असलेली पध्दत, शिफारशीप्रमाणे प्रतिहेक्टरी किती किटकनाशक वापरणे आवश्यक होते व प्रत्यक्षात किती किटकनाशक वापरले, तसेच किटकनाशक वैध मुदत काय होती व वैध मुदतीनंतरसुध्दा किटकनाशक वापरले आहे काय ?

११. फवारणीचे दिवशी व त्यानंतर प्रत्येक दिवसाचे पावसाचे प्रमाण काय होते, झालेला पाऊस भीज पाऊस होता की जोराचा पाऊस होता त्याचा किटकनाशकाच्या कार्यक्षमतेवर काही परिणाम झाला आहे काय? हे नमूद करावे.

१२. तसेच सदरचे किटकनाशक कोणत्या ठिकाणाहून केव्हा खरेदी केले ? याचा तपशील देण्यात यावा.

१३. या व्यतिरिक्त इतर आवश्यक असलेल्या सर्व मुद्यांवरची सविस्तर माहिती अहवालात नमूद करावी.

१४. अहवालामध्ये किती टक्के नुकसान झाले, अंदाजीत किती रक्कमेचे किंवा उत्पन्नाचे नुकसान झाले याचा उल्लेख असावा.

१५. समितीची भेट देवून अहवाल तयार करण्यासाठी आवश्यक असलेली माहिती घेतल्यानंतर अहवाल तयार करताना **समितीचे अंतिम निष्कर्ष** शेवटी देण्यात यावेत.

a) निष्कर्ष स्वयंस्पष्ट असावेत.

b) किटकनाशक अप्रमाणित आहे असे आढळून आल्यास तात्काळ किटकनाशके उत्पादक व त्यांच्यापासून शेवटच्या विक्रेत्यापर्यन्त किटकनाशक ज्याप्रमाणे आलेले आहे या साखळीतील सर्वांविरुध्द न्यायालयात केसेस दाखल करण्याची कार्यवाही सुरु करावी.

c) जर, किटकनाशकात दोष नसून इतर कारणांमुळे शेतकऱ्यांचे पिकाचे नुकसान झाल्यामुळे शेतकऱ्यांनी तक्रार केलेली असेल तर, ती वस्तुस्थिती त्यांना समजावून देवून त्यांच्या शंकाचे निरसन करावे व तसे त्यांना लेखी पत्र देण्यात यावे.

d) तक्रारीत तथ्य आहे असे निदर्शनास आल्यास ग्राहकमंचाकडे जाण्यासही शेतकऱ्यांना मार्गदर्शन करावे. जिल्हा गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांनी ग्राहकमंचात दाखल केलेल्या केसेसची स्वतंत्र नोंदवही ठेवावी. त्यामध्ये सर्व केसेसची सद्यस्थिती नमूद करावी.

बिगरनोंदणीकृत उत्पादनांच्या बाबतीत तक्रारी आल्यास सदरची तक्रार वस्तुस्थितीवर आहे किंवा नाही यासाठी भेट देणे आवश्यक आहे. सदरचे उत्पादन बिगरनोंदणीकृत आहे, किंवा कायद्यांतर्गत

येत नाही म्हणून शेतास भेट न देणे, अहवाल तयार न करणे, ही अत्यंत गंभीर बाब आहे, याची नोंद घेऊन अशा उत्पादनाबाबतही या कार्यपध्दतीचा अवलंब करण्यात यावा.

११. जप्त केलेल्या किटकनाशका संदर्भात अवलंबवयाची कार्यपद्धती.

किटकनाशकांचा अप्रमाणित साठा गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकामार्फत जप्त करण्यात येत असतो या जप्त केलेल्या साठयाची विल्हेवाट लावण्याबाबत आवश्यक ती कार्यवाही वेळेवर केली जात नाही. याबाबत कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी जप्त केलेल्या साठयाबाबत आढावा घेवुन शिल्लक साठयाची तातडीने विल्हेवाट लावण्या सदंर्भात आवश्यक ती सर्व कार्यवाही पुर्ण करावी. मार्च अखेर जप्त केलेल्या साठयाची प्रकरणे पुढील ३ महिन्यात निकाली काढावीत याची जबाबदारी संबंधित कृषि विकास अधिकारी व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांची राहिल. किटकनाशके जप्त साठयाबाबत न्यायालयाच्या आदेशानुसार कारवाई करावी.

१२. बाजारात उपलब्ध असलेली परंतू प्रचलित कृषि निविष्ठा कायद्यात समाविष्ट नसलेली बिगर नोंदणीकृत पिकवाढ संजिवके यांचे नमुने काढणेबाबत

राज्य शासनाने दिनांक ०३ ऑक्टोबर, २०१७ रोजींच्या शासन निर्णयान्द्वारे बिगर नोंदणीकृत कृषि निविष्ठांना द्यावयाचा परवान्यासाठीचा दिनांक १६ ऑगस्ट, २०१० रोजीचा शासन निर्णय रद्द केला आहे. तसेच शासनाने परवाना दिलेल्या स्थळी बिगर नोंदणीकृत उत्पादनांची साठवणुक व विक्री करण्यास निर्बंध घातले आहेत. बिगर नोंदणीकृत उत्पादनांची वैधता तपासण्यासाठी कृषि आयुक्तालयाच्या पत्र जा.क्र. गुनियो/गुनि-७/८/की.ना./पीजीआर/लेबल क्लेम/६४२/२०१८, दिनांक २१/०३/२०१८ रोजीच्या पत्रान्वये सविस्तर सुचना निर्गमित करण्यात आलेल्या आहेत. बाजारात पिक वाढ संजिवके (पि.जी.आर. व तत्सम) मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध आहेत. शेतक-याकडुन सदर संजिवकांचा वापर सुरु असल्याचे दिसुन येत आहे. सदर पिकवाढ संजिवकांची (पि.जी.आर. व तत्सम) गुणवत्ता तपासणी करणे आवश्यक आहे. पिकवाढ संजिवकामध्ये नोंदणीकृत किट्कनाशकांचे काही घटक आहेत किंवा कसे? याबाबत किडनाशके उर्वरित अंश तपासणी प्रयोगशाळांमध्ये तपासणी करणे आवश्यक आहे. त्यामुळे शेतक-यांची फसवणूक होणार नाही. तरी आपले कार्यक्षेत्रातील बाजारात उपलब्ध असलेली पिकवाढ संजिवके (पि.जी.आर व तत्सम) चे प्रत्येक प्रकार निहाय व उत्पादकनिहाय १ नमुना याप्रमाणे प्रत्येक जिल्हातुन किमान १० नमुने तपासणीसाठी पुणे येथील किडनाशके उर्वरित अंश तपासणी प्रयोगशाळेत तपासणीसाठी पाठवावेत. सदर पिक वाढ संजिवके (पी. जी. आर व तत्सम) नमुना किडनाशके उर्वरित अंश तपासणी प्रयोगशाळेत तपासणीसाठी पाठवतांना सुस्थितीत असणे आवश्यक. तसेच नमुना प्रयोगशाळेत पाठवतांना सोबत नमुन्याबाबत लेखीपत्र देऊन त्यामध्ये उत्पादनाचे नाव, उत्पादकांचे नाव, उत्पादनावर नमुद केलेले घटक, बॅच क्रमांक, नमुना आकार (उदा. २५० मिली/५०० मिली) इ. कोणत्या पिकासाठी वापर प्रस्तावीत आहे? व माहितीपत्रक (लेबल) इ. माहिती पाठवावी. तपासणीनंतर सदर नमून्यामध्ये कीटकनाशकाचे अंश आढळून आले तर सदर उत्पादनाचा नमूना कीटकनाशक कायद्यांतर्गत घेऊन रितसर कीटकनाशक तपासणी प्रयोगशाळेस संबंधित संशयास्पद कीटकनाशकाचे नाव व विश्लेषण पद्धतीसह पाठवावा. उत्पादन तपासणीचा अहवाल प्राप्त झाल्यानंतर कीटकनाशक कायद्यानुसार संबंधितांवर रितसर कारवाई करावी. या प्रकरणी सखोल तपास करण्यासाठी प्राधान्याने पोलीस केसेस दाखल कराव्यात. (सविस्तर खालीलप्रमाणे सुचना)

कृषि संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण) कृषि आयुक्तालय,
महाराष्ट्र राज्य, पुणे-४११००१.
फोन नं. ०२०-२६१२७७०८,२६१२६६६२, फॅक्स नं. -०२०-२६१३१०६४
Email-directorqc@rediffmail. com - cqcomail@rediffmail.com

पत्र

जा.क्र.गुनियो/गुनि-७/८/को.ना./पीजीआर/लेबल क्लेम/६८२/२०१८
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे- ४११ ००१ दिनांक २७ /०३/२०१८.

प्रति,

विभागीय कृषि सहसंचालक,
ठाणे/ नाशिक / पुणे / कोल्हापूर/
औरंगाबाद / लातूर / अमरावती /
नागपूर विभाग.

विषय:- बिगरनोंदणीकृत कृषि उत्पादनांची लेबल क्लेम तपासणी मोहीम राबविणे बाबत...

संदर्भ:- १) कृषि आयुक्तालयाचे पत्र क्र.जा.क्र.गुनियो/गुनि-७/८/बिनोंपिसं/लक्षांक पूर्तता/१८०८/२०१७, दि. ०९ ऑगस्ट, २०१७.
२) कृषि आयुक्तालयाचे पत्र क्र.जा.क्र.गुनियो/गुनि-७/८/बिनोंपिसं/लक्षांक पूर्तता/१८१४/२०१७, दि. १० ऑगस्ट, २०१७.
३) कृषि आयुक्तालयाचे पत्र क्र.जा.क्र.गुनियो/गुनि-७-८/तक्रार/१८०८/२०१७, दि. २२ ०२/२०१८.
४) कृषि आयुक्तालयाचे पत्र क्र.जा.क्र.गुनियो/गुनि-७-८/पीजीआर/४७०/२०१७, दि. ०६ ०३/२०१८

राज्यात खत नियंत्रण आदेश, १९८५ व कीटकनाशके नियम, १९६८ व कीटकनाशके नियम, १९७१ अंतर्गत नोंदणीकृत असलेल्याच निविष्ठांचे गुणवत्ता नियंत्रण केल्या जाते. रासायनिक खते व किटकनाशक या निविष्ठांचे उत्पादन, पुरवठा व वापर याबाबत गुणवत्ता नियंत्रण करणेसाठी उक्त कायद्यान्वये गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांमार्फत नियंत्रण केले जाते. या कायद्यांतर्गत नोंदणी न केलेली बिगर नोंदणीकृत उत्पादने कायद्यांच्या कक्षेत येत नसल्याने राज्य शासनाने दिनांक ३ ऑक्टोबर, २०१७ रोजीच्या शासन निर्णयाद्वारे शासनाद्वारे प्रदान केलेल्या परवाने धारक दुकानातून बिगर नोंदणीकृत कृषि निविष्ठांची विक्री करण्यास प्रतिबंध घातला आहे. तथापी, मा. उच्च न्यायालयात या शासन निर्णयाविरूद्ध दाखल झालेल्या रिट याचिकांच्या अनुषंगाने मा. उच्च न्यायालय, मुंबई यांनी सदर शासन निर्णयास तात्पुरती स्थगिती दिलेली आहे. त्यामुळे बिगर नोंदणीकृत कृषि निविष्ठांची विक्री सद्यस्थितीत शासनाद्वारे प्रदान केलेल्या परवाने धारक दुकानातून करण्यात येत आहे.

गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांनी बिगर नोंदणीकृत निविष्ठांचे नमुने घेऊन ते कीटकनाशके उर्वरीत अंश तपासणी प्रयोगशाळेत तपासून घेतले असता त्यामध्ये कायद्यांतर्गत नोंदणीकृत रासायनिक खते व

कीटकनाशकांचे अंश असल्याचे निदर्शनास आले आहे. सदरची नमुने कीटकनाशके तपासणी प्रयोगशाळेत तपासल्यावर ती अप्रमाणित घोषित झाल्याने संबंधित गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांनी या संदर्भात पोलीस केसेस / कोर्ट केसेस दाखल केलेल्या आहेत.

या पार्श्वभूमीवर निर्देश देण्यात येतात की, संशयास्पद बीगर नोंदणीकृत कृषि निविष्ठांची नमुने कृषि आयुक्तालयाच्या निर्गमित मार्गदर्शक सूचनांप्रमाणे नियमितपणे घेण्यात यावेत. सदर नमुन्यांमध्ये नोंदणीकृत निविष्ठांचे अंश आढळून आल्यास सदरचा नमुना कायद्यांतर्गत तपासून घेण्यात यावा. असा नमुना अप्रमाणित घोषित होताच संबंधितांवर कायद्यांतर्गत पोलीस व कोर्ट केसेस दाखल करण्यात याव्यात. तसेच बिगर नोंदणीकृत कृषि निविष्ठांची वेष्टणे, लेबल / लिफलेटस् तपासण्या यावीत. या तपासणीमध्ये संबंधितांकडून पॅकींग, लेबल / लिफलेटस्, माहितीपत्रके इत्यांदीवर किंवा जाहीरातीद्वारे बिगर नोंदणीकृत उत्पादने खते कीटकनाशके या नावांनी वापर करण्यासाठी उल्लेखित केलेले असल्यास सदरची बाब ही कायद्यांतर्गत तरतुदींचे उल्लंघन करणारी समजण्यात यावीत.

बिगर नोंदणीकृत उत्पादनांच्या शिफारशी करतांना कायद्यांतर्गत नोंदणी केलेल्या खते, कीटकनाशकांमध्ये मिसळून वापरावीत, अशा प्रकारच्या शिफारशी केल्या जातात. या शिफारशी करतांना त्यासाठी कोणत्याही संशोधनाचा आधार दिला जात नाही. यवतमाळ जिल्ह्यातील कीटकनाशकांच्या फवारणीमुळे शेतमजुर / शेतकरी मृत्यु प्रकरणी सदरची बाब निदर्शनास आलेली आहे. या बाबीचे गांभिर्य पाहता संबंधितांकडे या अनुषंगाने संशोधन केले असल्याचा तपशिल आहे किंवा कसे याचीही खातरजमा करण्यात यावी.

यासाठी बिगर नोंदणीकृत निविष्ठांची नमुने घेणे व कायद्यांतर्गत कारवाई करणे, लेबल /लिफलेटस तपासणी करणे इत्यादीसाठी क्षेत्रीयस्तरावर मोहीम राबविण्यात यावी. तसेच केलेल्या कार्यवाहीचा तपशिल खालिल प्रपत्रामध्ये कृषि आयुक्तालयास सादर करावा. सदरची कार्यवाही खरीप हंगाम, २०१८ सुरू होण्यापुर्वी पुर्ण करण्यात यावी. त्यासाठी विभागातील सर्व गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांना या मोहीमेसाठी कार्यक्षेत्र विभागून देण्यात यावे व दिनांक १५ एप्रिल, २०१८ पर्यंत अहवाल सादर करण्यात यावा.

प्रपत्र

अ. क्र.	उत्पादनाचे नांव	उत्पादकाचे / विपणकर्त्याचे नांव	पत्ता	उत्पादनातील घटक (पॅकींगवर नमुद केल्याप्रमाणे)	उत्पादनांच्या वापराबाबत शिफारशी	उत्पादनांच्या लेबल / लिफलेटस् वर खते /कीटकनाशके असा उल्लेख आहे किंवा कसे ?	बिगर नोंदणीकृत उत्पादने, खते / कीटकनाशके समवेत वापर करणयास शिफारशी आहेत किंवा कसे
१	२	३	४	५	६	७	८

(टिपः- अ.क्र. ७ व ८ मध्ये होय असल्यास त्या उत्पादनाचे लेबल/लिफलेट, माहीतीपत्रके इ. चे नमुनेसोबत सादर करावेत.)

(स्वाक्षरी)
कृषि संचालक (नि व गुनि)
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,पुणे.

प्रत:- माहीती व योग्य त्या कार्यवहीस्तव.

१. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी (सर्व)
२. कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)

१३. किटकनाशके विषबाधा प्रकरणी राबवायची मोहीम.

खरीप हंगाम २०१७ मध्ये किटकनाशकांच्या हाताळणीमुळे यवतमाळ व राज्यातील इतर जिल्ह्यामध्ये शेतमजूर / शेतकरी मृत्यु झाल्याच्या दुर्घटना निदर्शनास आल्या आहेत. सदरच्या दुर्घटना पुनश्च: घडु नयेत म्हणुन क्षेत्रीय स्तरावर शेतकऱ्यांच्या शेतांना भेट देऊन रोग व किडींचे सर्वेक्षण करणे, त्याचे अहवाल सादर करणे, शेतकऱ्यांना रोग व किड नियंत्रणाबाबत माहिती देणे, **विविध योजनांमधून शेतकरी मेळावे, प्रशिक्षण, सभा इत्यादींद्वारे शेतकऱ्यांना मार्गदर्शन करणे याचे नियोजन करून त्याप्रमाणे कार्यवाही करण्यात यावी**. आपले विभागातील ज्या तालुक्यांमध्ये किटकनाशकांच्या विषबाधेमुळे मृत्यु झाल्याचे निदर्शनास आले आहे त्या तालुक्यांसाठी शेतमजुर / शेतकरी यांच्या कार्यशाळा आयोजित करण्यात याव्यात. सदरचे कार्यशाळांसाठी कृषि विभागातील कर्मचारी, किटकनाशके उत्पादक / वितरक कंपन्यांचे प्रतिनिधी यांचा समावेश असावा. सदरचे कार्यशाळांसाठी कृषि विद्यापिठ तसेच कृषि विज्ञान केंद्र यांचेकडील शास्त्रज्ञ, किटकनाशके कंपन्याकडील तज्ञ, कृषि विभागाचे अधिकारी आणि समाजिक संस्था यांनी मार्गदर्शन करावे. कृषि विभागातील कर्मचारी/अधिकारी यांनी शेतमजुर तसेच प्रामुख्याने शेतकरी कुटुंबातील सुशिक्षित सदस्य यांनी सर्वदुर प्रचार व प्रसिद्धी करून कार्यशाळेत सहभागी करून घ्यावे. तसेच कार्यशाळेत सहभागी होणाऱ्या प्रत्येक शेतमजुर/शेतकऱ्याला प्रमाणपत्र प्रदान करण्यात यावे. जेणेकरून, शेतकऱ्यांना सदरचे प्रमाणपत्र असलेल्या व्यक्तीला किटकनाशकांची फवारणी करण्यासाठी नेमता येईल. शेतमजुर/शेतकऱ्यांना त्यांचे हक्क व जबाबदाऱ्या समजून सांगण्यासाठी कार्यक्षेत्रातील सरकारी वकील यांनाही मार्गदर्शन करण्यासाठी आमंत्रित करण्यात यावे. सदरच्या कार्यशाळा / सेमिनार खरीप हंगाम सुरू होण्या अगोदर माहे एप्रील, २०२३ ते जुन, २०२३ या कालावधीत घ्यावयाच्या आहेत. (सविस्तर खालीलप्रमाणे सुचना)

जा.क्र.गुनियो/गुनि-७/८/कीना/नाग. हा.को./५८३/२०१८
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे -४११ ००१, दिनांक :- १४ मार्च, २०१८

प्रति,

विभागीय कृषि सहसंचालक,
(सर्व)

विषय:- मा. उच्च न्यायालय, मुंबई खंडपीठ नागपुर येथे दाखल जनहित याचिका क्र. ११३/२०१७ श्री. आनंद नारायणराव जम्मु विरूद्ध महाराष्ट्र शासन व ४ इतर.

संदर्भ:- मा. उच्च न्यायालय, मुंबई खंडपीठ नागपुर यांनी प्रकरणी दिनांक २२.०२.२०१८ रोजी दिलेला न्यायनिर्णय.

उपरोक्त संदर्भिय विषयान्वये सुचित करण्यात येते की, यवतमाळ जिल्ह्यासह राज्यातील इतर जिल्ह्यांमध्ये कीटकनाशकांची फवारणी करतांना विषबाधा झाल्याने शेतमजूर व शेतकरी यांचे मृत्यु झालेल्या प्रकरणी मा. उच्च न्यायालय, मुंबई खंडपीठ नागपुर येथे जनहित याचिका दाखल करण्यात आली होती. सदर प्रकरणी मा. उच्च न्यायालय, मुंबई खंडपीठ नागपुर यांनी दिनांक २२.०२.२०१८ रोजी न्यायनिर्णय दिलेला असुन सदर निर्णयान्वये दिलेल्या निर्देशांचे अनुपालन विहित मुदत करण्याचे आदेशित केलेले आहे. यामध्ये आपले स्तरावर करावयाच्या कार्यवाहींचा समावेश असुन त्याचा तपशिल खालिलप्रमाणे आहे.

१. गुणवत्ता नियंत्रण कामकाजासाठी नेमणुक केलेल्या गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांनी त्यांना नेमुन दिलेल्या जबाबदारीमध्ये कसुर केला किंवा कसे याची चौकशी करून चौकशीमध्ये दोषी आढळून आलेल्या गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांवर दिनांक २२.०२.२०१८ चे न्यायनिर्णयाचे **पुढील तीन महिन्याच्या कालावधीच्या आत** कारवाई करण्यात यावी.

२. क्षेत्रीय स्तरावर शेतकऱ्यांच्या शेतांना भेट देऊन रोग व कीडींचे सर्वेक्षण करणे, त्याचे अहवाल सादर करणे, शेतकऱ्यांना रोग व कीड नियंत्रणाबाबत माहिती देणे, विविध योजनांमधून शेतकरी मेळावे, प्रशिक्षण, सभा इत्यादींद्वारे शेतकऱ्यांना मार्गदर्शन करणे इत्यादीसाठी नेमुन दिलेल्या जबाबदारीमध्ये संबंधितांनी कसुर केला किंवा कसे याची चौकशी करून चौकशीमध्ये दोषी आढळून आलेल्या संबंधित कर्मचारी / अधिकारी यांचेवर दिनांक २२.०२.२०१८ चे न्यायनिर्णयाचे **पुढील तीन महिन्याच्या कालावधीच्या आत** कारवाई करण्यात यावी.

३. कीटकनाशकांच्या हाताळणीमुळे मृत्यु झाल्या प्रकरणी दोषी आढळून आलेल्या कीटकनाशके उत्पादक / विक्रेते तसेच कर्मचारी अधिकारी यांचेकडुन नुकसान भरपाई वसुल करून शेतकऱ्यांना अदा करण्याचे निर्देश मा. उच्च न्यायालयाने दिलेले आहेत. यास्तव वरील मुद्दा क्र. १ व २ नुसार चौकशी अंती दोषी कर्मचारी / अधिकारी यांचेवर नुकसान भरपाई रक्कमेच्या वसुलीची कार्यवाही प्रस्तावित करावी.

४. शासनाकडुन देण्यात आलेल्या नुकसान भरपाई बाबत शेतकऱ्यांचे समाधान नसल्यास त्यांवर आक्षेप नोंदवून शेतकरी अधिक नुकसान भरपाईची मागणी करू शकतात. यासंदर्भात बाधीत शेतकऱ्यांना न्यायालय, ग्राहक मंच यांचेकडे दाद मागण्यासाठी मार्गदर्शन करण्यात यावे.

५. कीटकनाशकांच्या काळजीपुर्वक हाताळणीसाठी व कीटकनाशकांच्या विषबाधेसारख्या दुर्घटना भविष्यात टाळण्यासाठी क्षेत्रीयस्तरावर जनजागृती तयार करण्यासाठी सविस्तर आराखडा तयार करण्यात यावा. यासाठी कीटकनाशके उत्पादक / विक्रेता यांचे सहभागाने सविस्तर आराखडा तयार करून त्यानुसार क्षेत्रीयस्तरावर जनजागृती करण्यात यावी. सदरची कार्यवाही **खरीप हंगाम, २०१८ सुरू होण्यापुर्वी (माहे जुन, २०१८ पुर्वी**) पुर्ण करण्यात यावी.

६. आपले विभागातील ज्या तालुक्यांमध्ये कीटकनाशकांच्या विषबाधेमुळे मृत्यु झाल्याचे निदर्शनास आले आहे त्या तालुक्यांसाठी शेतमजुर / शेतकरी यांच्या कार्यशाळा आयोजित करण्यात याव्यात. सदरचे कार्यशाळांसाठी कृषि विभागातील कर्मचारी, कीटकनाशके उत्पादक / वितरक कंपन्यांचे प्रतिनिधी यांचा समावेश असावा. सदरचे कार्यशाळांसाठी कृषि विद्यापिठ तसेच कृषि विज्ञान केंद्र यांचेकडील शास्त्रज्ञ, कीटकनाशके कंपन्याकडील तज्ञ, कृषि विभागाचे अधिकारी आणि समाजिक संस्था यांनी मार्गदर्शन करावे. कृषि विभागातील कर्मचारी / अधिकारी यांनी शेतमजुर तसेच प्रामुख्याने शेतकरी कुटुंबातील सुशिक्षित सदस्य यांनी सर्वदुर प्रचार व प्रसिद्धी करून कार्यशाळेत सहभागी करून घ्यावे. तसेच कार्यशाळेत सहभागी होणाऱ्या प्रत्येक शेतमजुर / शेतकऱ्याला प्रमाणपत्र प्रदान करण्यात यावे. जेणेकरून, शेतकऱ्यांना सदरचे प्रमाणपत्र असलेल्या व्यक्तीला कीटकनाशकांची फवारणी करण्यासाठी नेमता येईल.

शेतमजुर / शेतकऱ्यांना त्यांचे हक्क व जबाबदाऱ्या समजून सांगण्यासाठी कार्यक्षेत्रातील सरकारी वकील यांनाही मार्गदर्शन करण्यासाठी आमंत्रित करण्यात यावे. सदरच्या कार्यशाळा / सेमिनार खरीप हंगाम सुरू होण्या अगोदर माहे एप्रील, २०१८ ते जुन, २०१८ पुर्वीच घ्यावयाच्या आहेत.

वरीलप्रमाणे मा. उच्च न्यायालय मुंबई, खंडपिठ नागपुर यांनी दिलेल्या न्यायनिर्णयाप्रमाणे दिलेल्या मुदतीत कार्यवाही करण्यात यावी. तसेच, तत्संबंधी केलेल्या नियोजनाचा अहवाल कृषि आयुक्तालयास दिनांक २० मार्च, २०१८ पुर्वी सादर करण्यात यावा. तसेच नियोजनाप्रमाणे झालेल्या कार्यवाहीचा प्रगती अहवाल दर पंधरवाड्यास सादर करण्यात यावा. सुलभ संदर्भासाठी उक्त न्यायालयीन निर्णयाची प्रत सोबत सहपत्रित करण्यात येत आहे.

सोबत : वरीलप्रमाणे

कृषि संचालक (निवगुनि),
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

प्रत,

माहितीस्तव व पुढील उचित कार्यवाहीस्तव

१. **श्री. प्रकाश कदम, अवर सचिव, १७ अे, मंत्रालय, मुंबई - ३२**
२. **कृषि उपसंचालक, आयुक्त कक्ष, कृषि आयुक्तालय, पुणे.**
३. **मा. कृषि संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण), कृषि आयुक्तालय, पुणे**
४. **सहसंचालक (आस्थापना), कृषि आयुक्तालय, पुणे**
   २/- यांना उपरोक्त मुद्दा क्र. १ व २ संदर्भात आपलेस्तरावरून उचित कार्यवाहीसाठी.
५. **जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी (सर्व)**
६. **कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)**

१४. किटकनाशकांच्या मुळ उगम प्रमाणपत्राची तपासणी मोहीम -

क्षेत्रीयस्तरावर वेळोवेळी झालेल्या तपासण्यांमध्ये किटकनाशके उत्पादक / विपणनकर्ता यांनी त्यांच्या विक्रेत्यांना मुळ उगम प्रमाणपत्र देणे कायद्यानुसार बंधनकारक आहे. राज्यात ज्या कीटकनाशकांची विक्री करण्यासाठी परवानगी देण्यात आली आहे अशाच किटकनाशकांचा समावेश असलेले मुळ उगम प्रमाणपत्र (किटकनाशके नियम, १९७१ मधिल तरतुदीनुसार) परवाना अधिकारी यांना सादर करून प्रमाणित करून घ्यावे. मुळ उगम प्रमाणपत्रावर स्वाक्षरी करण्यासाठी नेमलेल्या जबाबदार व्यक्तीच्या नियुक्तीचे आदेश व त्यांची नमुना स्वाक्षरी परवाना अधिकारी यांना सादर करण्यात यावी. किटकनाशके नियम, १९७१ च्या परिशिष्ट IX नुसार विहित केलेल्या नमुन्यात मुळ उगम प्रमाणपत्र असावे. त्यामध्ये कोणताही फेरबदल करण्यात येऊ नये. मुळ उगम प्रमाणपत्र तयार करून परवाना अधिकारी यांचेकडुन प्रमाणित करून घेणे याची संपुर्णत: जबाबदारी केवळ संबंधित किटकनाशके उत्पादकाची राहील. किटकनाशके उत्पादका व्यतिरिक्त कोणत्याही मार्केटर/वितरक यांना मुळ उगम प्रमाणपत्र तयार करता येणार नाही. उत्पादकांनी मुळ उगम प्रमाणपत्र परवाना अधिकारी यांचेकडून प्रमाणित करून घेताना त्यामध्ये राज्यात ज्या मार्केटर / वितरकामार्फत वितरण करण्यात येणार आहे, अशा सर्व प्रमुख मार्केटर / वितरक यांची नावे उगम प्रमाणपत्रावर नमुद करणे / छापणे आवश्यक राहील. ज्या किटकनाशकांची केंद्रीय कीटकनाशके मंडळ व नोंदणी समिती (CIB & RC), फरिदाबाद यांनी ठराविक पिकांसाठी शिफारस केली आहे अशी किटकनाशके मुळ उगम प्रमाणपत्रात समाविष्ट करून त्याच पिकाच्या क्षेत्रातील भागात साठवणुक, वितरण व विक्री करण्यात यावीत. किटकनाशके साठवणुक, वितरण व विक्री स्थळी मुळ उगम प्रमाणपत्राची मुळ प्रत ठेवली जावी. मुळ उगम प्रमाणपत्राची वैधता असलेली प्रत साठवणुक, वितरण व विक्री स्थळी ठेवली जावी. मुळ उगमप्रमाणपत्रावरील आवश्यक असेलेल्या नोंदी कोऱ्या ठेवण्यात येऊ नयेत. किटकनाशके उत्पादकाने त्यांच्या अधिकृत मार्केटर्स, वितरक, विक्रेते यांनाच मुळ उगम प्रमाणपत्र उपलब्ध करून द्यावे. अनधिकृत डिलर्स / विक्रेते यांना मुळ उगम प्रमाणपत्र देऊ नये. परवाना अधिकारी यांची मंजुरी असेलेलेच मुळ उगम प्रमाणपत्र मार्केटर्स, वितरक, विक्रेता यांना देण्यात यावे. (सविस्तर सुचना सोबत सहपत्रित)

अत्यंत तातडीचे पत्र

जा.क्र. कीना/गु.नि.७/८/मुउप्र/६७२/२०१८
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
दिनांक :२६/०३/२०१८

प्रति,

विभागीय कृषि सहसंचालक,
(सर्व)

विषय :- कीटकनाशक नियम, १९७१ अंतर्गत १० (4-A) (i), (ii), (iii), (iv) मधिल मुळ उगम प्रमाणपत्र तरतुदीच्या अनुषंगाने तपासणी मोहिम राबविणे बाबत...

संदर्भ : कृषि आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र. कीना/गु.नि.७/८/मुउप्र/ ६७१/२०१८, दिनांक,२६ /०३/२०१८

उपरोक्त संदर्भिय विषयान्वये खरीप हंगाम, २०१७ मध्ये राज्यात कीटकनाशकांच्या हाताळणीमुळे विषबाधा झाल्याने यवतमाळ जिल्ह्यातील तसेच राज्यात इतरत्र शेतमजूर व शेतकरी यांचे मृत्यु झाल्याच्या दुर्घटना निदर्शनास आलेल्या आहेत. कीटकनाशकांच्या फवारणीमुळे शेतकऱ्यांचे मृत्यु ओढवणे ही बाब निश्चितच गंभिर असून त्या दृष्टीने भविष्यात अशा प्रकारच्या घटना पुनश्च: उद्भवु नयेत यासाठी कीटकनाशके कायदा, १९६८ व कीटकनाशके नियम, १९७१ मधिल नियमांचे उल्लंघन होणार नाही यासाठी दक्षता घेणे गरजेचे आहे. यवतमाळ जिल्ह्यातील विषबाधा प्रकरणी केलेल्या तपासण्या अंती असे निदर्शनास आले आहे कि, कीटकनाशके नियम, १९७१ मधिल मुळ उगम प्रमाणपत्रासाठीचे (Principal Certificate)10 (4-A) (i), (ii), (iii), (iv) या नियमांचे उल्लंघन केल्या जात आहे. कीटकनाशके नियम, १९७१ मधिल नियम 10 (4-A) (i), (ii), (iii), (iv) अन्वये कीटकनाशके उत्पादक यांनी त्यांचे विहित प्रपत्रातील मुळ उगम प्रमाणपत्र सविस्तर तपशिलासह सादर करणे आवश्यक आहे. सदरच्या मुळ उगम प्रमाणपत्राची सत्यता तपासण्यासाठी परवाना अधिकारी यांना सादर करून त्यासोबत मुळ उगम प्रमाणपत्रावर स्वाक्षरी करणाऱ्या जबाबदार व्यक्तीची नमुना स्वाक्षरी व त्याच्या नेमणुकीचे उत्पादकाचे लिखित आदेश सादर करणे आवश्यक आहे. या अनुषंगाने कृषि आयुक्तालयाने संदर्भिय पत्रान्वये सर्व कीटकनाशके उत्पादक / विपणनकर्ता यांना सविस्तर निर्देश देण्यात आलेले आहेत.

तथापी, क्षेत्रीयस्तरावर वेळोवेळी झालेल्या तपासण्यांमध्ये सदर नियमांचे अनुपालन केले जात नसल्याचे निदर्शनास आले आहे. यास्तव, क्षेत्रीयस्तरावर उगम प्रमाणपत्रे तपासणीची मोहिम दिनांक १ एप्रील, २०१८ ते १५ एप्रील, २०१८ या पंधरवाड्यात राबविण्यात यावी असे निर्देश देण्यात येत आहेत. यासाठी केंद्र शासनाच्या दिनांक ५ नोव्हेंबर, २०१५ च्या अधिसुचनेप्रमाणे कीटकनाशकांचा समावेश असलेले सुधारीत विहित प्रपत्र IX मधिल मुळ उगम प्रमाणपत्र, मुळ उगमप्रमाणपत्र परवाना अधिकारी यांनी प्रमाणित करणे,

उगम प्रमाणपत्रा शिवाय कीटकनाशकांची साठवणुक, वितरण व विक्री, परवाना अधिकारी यांनी विक्रीसाठी परवानगी न दिलेल्या कीटकनाशकांचा उगम प्रमाणपत्रामध्ये समावेश करणे इत्यादी बाबी तपशिलवार तपासण्यात याव्यात.

तसेच सदर मोहिमेचा अनुपालन अहवाल कृषि आयुक्तालयास दिनांक २० एप्रील, २०१८ पर्यंत सादर करण्यात यावा.

कृषि संचालक (निवगुनि)
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे

प्रत,

कृषि उपसंचालक (आयुक्त कक्ष), कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र, पुणे.

१५. किटकनाशके साठवणुक स्थळांची तपासणी -

राज्यामध्ये पुणे, अकोला, औरंगाबाद, नाशिक, नागपूर, अमरावती, नांदेड, ठाणे ई. जिल्हयामध्ये परराज्यातील तसेच राज्यातील किटकनाशके उत्पादक व विपणनकर्त्यांची मोठया प्रमाणात साठवणुक केंद्रे आहेत. सदरचे प्रत्येक साठवणुक केंद्रासाठी आयुक्तालयस्तरावरून संबंधित किटकनाशके उत्पादक / विपणनकर्त्यास परवाना अधिकारी तथा कृषि संचालक (निवगुनि) यांनी परवाना प्रदान केलेला आहे.

तथापी, यवतमाळ जिल्ह्यातील शेतमजूर / शेतकरी यांना किटकनाशकांच्या हाताळणीवेळी झालेल्या विषबाधेच्या अनुषंगाने केलेल्या विशेष तपासणी मोहीमे दरम्यान गोडाऊन तपासणीमध्ये परवानाधारक किटकनाशक कायदा, १९६८ व किटकनाशके नियम, १९७१ मधिल तरतुदींचे उल्लंघन करत असल्याचे निदर्शनास आले आहे. त्यामध्ये किटकनाशकांचा परवान्यामध्ये समावेश नसतांना त्यांची साठवणुक, वितरण, विक्री करणे, शिफारस नसलेल्या किटकनाशकांची साठवणुक, वितरण व विक्री करणे, साठवणुक स्थळावरील किटकनाशक साठयाचा अद्यावत लेखाजोखा न ठेवणे, मुदतबाह्य झालेल्या किटकनाशकांची वेळेत विल्हेवाट न लावणे, इत्यादी बाबी निदर्शनास आलेल्या आहेत. किटकनाशकांचे साठवणुक केंद्राची नियमित तपासणी झाल्यास सदरच्या अनियमीततेवर निर्बंध घालता येऊन शेतकऱ्यांना चांगल्या गुणवत्तेची किटकनाशके उपलब्ध करता येतील.

यास्तव, किटकनाशके साठवणुक स्थळांची नियमितपणे तपासणी करण्यासाठी खालीलप्रमाणे निर्देश देण्यात येत आहेत.

१. सोबतच्या तपशीला प्रमाणे प्रत्येक साठवणूक/विक्री केंद्राची दरमहा तपासणी साठी एका किटकनाशक निरीक्षकावर जबाबदारी निश्चित करुन देण्यात येत आहे.
२. नेमून दिलेल्या साठवणूक/विक्री केंद्राची दर तिमाहीतून एकवेळ भेट देऊन संबंधीत निरीक्षकांनी कायदयातील तरतूदीनुसार सर्व साठा व रेकॉर्डची तपासणी करतील तसेच कायदयाच्या उल्लंघनाबाबत तात्काळ कायदेशीर कारवाई करावी.
३. केलेल्या कारवाईचा तपासणी अहवाल व कायदयातंर्गत केलेल्या कारवाईचा अहवाल दरमहा ५ तारखेपर्यंत आयुक्तालयास पाठवावा.
४. ही जबाबदारी १ फेब्रुवारी ते ३१ जुलै या कालावधीसाठी राहील. १ ऑगस्ट ते ३१ जानेवारी या कालावधीसाठी स्वतंत्र फेर आदेश काढण्यात येतील.

या कालावधीसाठी तंत्र अधिकारी (गुनि), कृषि विकास अधिकारी, हे नेमुन दिलेल्या गुण नियंत्रण निरीक्षकांच्या तपासणी संदर्भात पुन्हा क्रॉस चेकींग करतील. त्यांनी दरमहा अचानकपणे किमान २० % साठवणूक/विक्री केंद्रास भेट देऊन सखोल तपासणी करावयाची आहे. त्याचा अहवाल दरमहा ५ तारखेपर्यंत कृषि आयुक्तालयास पाठवतील. राज्य स्तरावरुन देखील दर तीन महिन्यातून भरारी पथकाद्वारे अचानकपणे साठवणूक/विक्री केंद्राची तपासणी करण्यात येईल. तंत्र अधिकारी (गुनि), कृषि विकास अधिकारी व राज्य स्तरीय भरारी पथकास जर एखादया ठिकाणी कायदयातील तरतूदीचे उल्लंघनाबाबत गंभीर प्रकार निदर्शनास आल्यास तात्काळ संबंधीत परवानाधारकावर कायदेशीर कारवाई करतीलच त्याच

बरोबर कर्तव्यात कसुर केल्या प्रकरणी संबधीत जबाबदार निरीक्षकावर म.ना.से (वर्तणूक) नियमांच्या कलम ८ नुसार प्रशासकीय कार्यवाहीचा प्रस्ताव कृषि आयुक्तालयास पाठवतील.

(सविस्तर सुचना जोडपत्र)

अत्यंत तातडीचे पत्र

जा.क्र.गुनियो/गुनि-७/८/कीना/गोडा/तपासणी/ 2Ly /२०१८
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे -४११ ००१, दिनांक :- ~~जानेवारी, २०१८~~ 06/02/2018

प्रति,

विभागीय कृषि सह संचालक, (सर्व)

विषय:- कीटकनाशके उत्पादकांच्या व विपणनकर्त्यांच्या दिलेल्या परवान्यातील साठवणुक स्थळांची तपासणी करणेबाबत...

उपरोक्त विषयान्वये सुचित करण्यात येते की, राज्यामध्ये पुणे, अकोला, औरंगाबाद, नाशिक, नागपूर, अमरावती, नांदेड ई. जिल्हयामध्ये परराज्यातील तसेच राज्यातील कीटकनाशके उत्पादक व विपणनकर्त्यांची मोठया प्रमाणात साठवणुक केंद्रे आहेत. सदरचे प्रत्येक साठवणुक केंद्रासाठी आयुक्तालयस्तरावरून संबंधित कीटकनाशके उत्पादक / विपणनकर्त्यास परवाना अधिकारी तथा कृषि संचालक (निवगुनि) यांनी परवाना प्रदान केलेला आहे.

तथापी, यवतमाळ जिल्ह्यातील शेतमजूर / शेतकरी यांना कीटकनाशकांच्या हाताळणीवेळी झालेल्या विषबाधेच्या अनुषंगाने केलेल्या विशेष तपासणी मोहीमे दरम्यान गोडाऊन तपासणीमध्ये परवानाधारक कीटकनाशक कायदा, १९६८ व कीटकनाशके नियम, १९७१ मधिल तरतुदींचे उल्लंघन करत असल्याचे निदर्शनास आले आहे. त्यामध्ये कीटकनाशकांचा परवान्यामध्ये समावेश नसतांना त्यांची साठवणुक, वितरण, विक्री करणे, शिफारस नसलेल्या कीटकनाशकांची साठवणुक, वितरण व विक्री करणे, साठवणुक स्थळावरील कीटकनाशक साठयाचा अद्यावत लेखाजोखा न ठेवणे, मुदतबाह्य झालेल्या कीटकनाशकांची वेळेत विल्हेवाट न लावणे, इत्यादी बाबी निदर्शनास आलेल्या आहेत. कीटकनाशकांचे साठवणुक केंद्राची नियमित तपासणी झाल्यास सदरच्या अनियमीततेवर निर्बंध घालता येऊन शेतकऱ्यांना चांगल्या गुणवत्तेची कीटकनाशके उपलब्ध करता येतील.

यास्तव, कीटकनाशके साठवणुकस्थळांची नियमितपणे तपासणी करण्यासाठी खालिलप्रमाणे निर्देश देण्यात येत आहेत.

१. सोबतच्या तपशीला प्रमाणे प्रत्येक साठवणूक/विक्री केंद्राची दरमहा तपासणी साठी एका किटकनाशक निरीक्षकावर जबाबदारी निश्चित करुन देण्यात येत आहे.
२. नेमून दिलेल्या साठवणूक/विक्री केंद्राची दर तिमाहीतून एकवेळ भेट देऊन संबंधीत निरीक्षकांनी कायदयातील तरतूदीनुसार सर्व साठा व रेकॉर्डची तपासणी करतील तसेच कायदयाच्या उल्लंघनाबाबत तात्काळ कायदेशीर कारवाई करतील.
३. केलेल्या कारवाईचा तपासणी अहवाल व कायदयातंर्गत केलेल्या कारवाईचा अहवाल दरमहा ५ तारखेपर्यंत आयुक्तालयास पाठविणे .
४. ही जबाबदारी १ फेब्रुवारी ते ३१ जुलै या कालावधीसाठी राहील. १ ऑगस्ट ते ३१ जानेवारी या कालावधीसाठी स्वतंत्र फेर आदेश काढण्यात येतील.
५. या कालावधीसाठी तंत्र अधिकारी (गुनि), कृषि विकास अधिकारी, हे नेमुन दिलेल्या गुण नियंत्रण निरीक्षकांच्या तपासणी संदर्भात पुन्हा क्रॉस चेकींग करतील. त्यांनी दरमहा अचानकपणे किमान २० %

साठवणूक/विक्री केंद्रास भेट देऊन सखोल तपासणी करावयाची आहे. त्याचा अहवाल दरमहा ५ तारखेपर्यंत कृषि आयुक्तालयास पाठवतील.

६. राज्य स्तरावरुन देखील दर तीन महिन्यातून भरारी पथकाद्वारे अचानकपणे साठवणूक/विक्री केंद्राची तपासणी करण्यात येईल.

७. तंत्र अधिकारी (गुनि), कृषि विकास अधिकारी व राज्य स्तरीय भरारी पथकास जर एखादया ठिकाणी कायदयातील तरतूदीचे उल्लंघनाबाबत गंभीर प्रकार निदर्शनास आल्यास तात्काळ संबंधीत परवानाधारकावर कायदेशीर कारवाई करतीलच त्याच बरोबर कर्तव्यात कसुर केल्या प्रकरणी संबधीत जबाबदार निरीक्षकावर म.ना.से (वर्तणूक) नियमांच्या कलम ८ नुसार प्रशासकीय कार्यवाहीचा प्रस्ताव कृषि आयुक्तालयास पाठवतील.

सोबत : जिल्हानिहाय गोडाऊनस्थळांची यादी

06/2/18

आयुक्त कृषि
महाराष्ट्र राज्य, पुणे

प्रति,

१. **जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, (सर्व)**
२. **कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद, (सर्व)**

१६. लेबल लिफलेट तपासणी मोहिम - २०२३-२४

कृषि आयुक्तालयाचे परिपत्रक क्र. १०९, दिनांक ०५.०१.२०१२ नूसार दिनांक १ मे २०२३ ते ३० जून २०२३ या कालावधीत लेबल लिफलेट तपासणी मोहिम राबविण्यात यावी. सदर मोहिमेअंतर्गत उत्पादक व विक्रेते यांची तपासणी, संशयास्पद नमुने घेणे, लेबल लिफलेटची तपासणी करणे इत्यादी उपक्रम राबविण्यात यावेत. याबाबतच्या मार्गदर्शक सुचना यापूर्वीच उपरोक्त संदर्भानूसार आपणास देण्यात आलेल्या आहेत. याबाबत केलेल्या कार्यवाहीचा अहवाल परिपत्रकासोबतच्या विहित नमुन्यात कृषि आयुक्तालयास पाठविण्यात यावा. कायदेशीर उल्लंघन आढळून आलेल्या प्रकरणी कीटकनाशक अधिनियम, १९६८ व नियम, १९७१ मधील तरतूदीनूसार कारवाई करण्यात यावी. तसेच कीटकनाशक कायद्यातील तरतूदींचे उल्लंघन आढळून आल्यास परवान्यावर कारवाई करण्यासाठी परवाना अधिकारी यांचेकडे प्रस्ताव पाठवावेत.

तसेच किटकनाशकांच्या **लेबलवर क्युआर कोड** व क्युआर कोडमध्ये समाविष्ट करावयाच्या माहीतीबाबत केंद्र शासन पत्र क्रमांक १३०३५/२१/२०१३-PPI (E ७१७०३) दिनांक १३/०२/२०२० व जा.क्र.गुनियो/गुनि/७-८/क्युआरकोड/३१९०९/२०२० दिनांक १०/१२/२०२० अन्वये किटकनाशके कायदा १९६८ व नियम १९७१ मधील तरतुदींच्या अनुषंगाने किटकनाशकांच्या लेबलवर क्युआर कोडचा समावेश करणेबाबत निर्देश देण्यात आलेले आहेत. त्याप्रमाणे गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांनी कार्यवाही करावी.
(सविस्तर सुचना)

कृषि संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण) कृषि आयुक्तालय,
महाराष्ट्र राज्य, पुणे-४११००१.
फोन नं. ०२०-२६१२७७०८,२६१२५६६२, फॅक्स नं. -०२०-२६१३१०६४
Email-directorqc@rediffmail. com - cqcopest@gmail.com

पत्र

जा.क्र.गुनियो/गुनि-७/८/QRCode/३१८०८/२०२०
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे -४११ ००१, दिनांक :- १०/१२/२०२०.

प्रति,

विभागीय कृषि सहसंचालक,
सर्व

विषयः- किटकनाशकांच्या लेबलवर क्युआर कोड व क्युआर कोडमध्ये समाविष्ट करावयाच्या माहितीबीबत.....

संदर्भः- केंद्र शासन पत्र क्र.१३०३५/२१/२०१३-PP.I(vil.iv)(e 71703) दिनांक-१३ फेब्रुवारी २०२०

उपरोक्त विषयाच्या अनुषंगाने, केंद्र शासनाने संदर्भिय पत्रान्वये "किटकनाशकांच्या लेबलवर क्युआर कोड व क्युआर कोडमध्ये समाविष्ट करावयाच्या माहीती" विषयी कळविले आहे.

या अनुषंगाने आपले कार्यक्षेत्रात आवश्यक ती कार्यवाही विहीत मुदतीत करणेसाठी सर्व संबंधीताना आपलेस्तरावरून कळविण्यात यावे.

सोबतः- संदर्भिय पत्र

कृषि संचालक (नि व गुनि),
कृषि आयुक्तालय महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

प्रतः-

१. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, सर्व
२. President, PMFAI, Mahim (W) Mumbai- 400016 for necessary action.

No.13035/21/2013-PP.I (vol.iv) (e 71703)
Government of India
Ministry of Agriculture &Farmers Welfare
Department of Agriculture, Cooperation & Farmers Welfare

573, Krishi Bhavan, New Delhi,
Dated: the 10th February, 2020
13th

To

1. The Directors of Agriculture
   All State Governments and Union Territory Administrations

2. The Secretary (CIB&RC),
   Dte. of PPQ&S,
   NH-IV, Faridabad

Subject: Information to be provided under QR Code on labels of the insecticides regarding.

Sir / Madam,

I am directed to refer to the subject mentioned above and to say that Department of Agriculture, Cooperation and Farmers Welfare has decided to implement the QR Code (Quick Response Code), printed on the label of a product for traceability of crop protection products and to keep check on supply of spurious insecticides to ensure the availability of quality and genuine insecticides to the farmers of the country.

2. It is, therefore, the said matter was discussed with stakeholders and considered in Department of Agriculture, Cooperation and Farmers Welfare. Now therefore, having given due consideration to the matter and keeping in view of the object of the Insecticides Act, 1968 and the Insecticides Rules, 1971 framed thereunder, the Central Government in exercise of the powers conferred by section 34 of the Insecticides Act, 1968 (46 of 1968), convey the directions that the following information shall be included in the QR Code;

a. Name of the Manufacturer;
b. Registration number
c. Batch number;
d. Date of manufacture;
e. Expiry date;
f. Name of product:
g. Cautionary symbol as per the toxicity classification
h. Customer care details;
i. Antidote statement;
j. Marketed by;
k. Unique identifier for every item.

Yours faithfully,

13/2/2020
(R. Rajeev)
Under Secretary to the Government of India
Tel. 011-23097053

Copy to:

1. The Plant Protection Adviser, Dte. of PPQ&S, NH-IV, Faridabad
2. All major Pesticides Associations

१७. Issuing Cash or Credit Memo for Sale of Insecticides & issues thereof......

केंद्र शासनाच्या दिनांक २७/०९/२०१९ रोजीच्या पत्रान्वये व जा.क्र.गुनियो/गुनि-७/८/किना/कॅशमेमो/६१४७/२०१९ दिनांक २०/११/२०१९ रोजीच्या पत्रान्वये राज्यातील किटकनाशक आयातदार, उत्पादक, विक्रते व वितरकांना त्यांच्या किटकनाशक उत्पादनाची आयात, उत्पादन, विक्री, वितरण करताना किटकनाशके नियम १९७१ मधील नियम १५ (१) अन्वये बिल/कॅश किंवा क्रेडीट मेमो देणे किंवा घेणे आवश्यक आहे. याबाबतच्या सूचना यापुर्वीच देण्यात आलेल्या आहेत. त्याप्रमाणे संबंधित उत्पादक, आयातदार, वितरक, विक्रेते या कार्यपध्दतीचा अवलंब करीत असल्याची खात्री करण्यात यावी. (सविस्तर सुचना व कॅश/क्रेडीट मेमो नमुना)

पत्र

जा.क्र.गुनियो/गुनि:७-८/कीना/ कॅश मेमो/ ६१४७/२०१९
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे- ४११००१, दिनांक-२०/११/२०१९.

प्रति,

विभागीय कृषि सहसंचालक,
सर्व विभाग

विषय:- Issuing cash or credit memo for sale of Insecticides and issues thereof-reg..

संदर्भ:- केंद्र शासन पत्र सप्टेंबर,२०१९.

उपरोक्त संदर्भाधिन विषयाच्या अनुषंगाने कळविण्यात येते की, केंद्र शासनाचे संदर्भीय पत्रान्वये राज्यातील किटकनाशक आयातदार उत्पादक, विक्रेते, वितरकांना त्यांच्या किटकनाशक उत्पादनांची आयात, उत्पादन, विक्री, वितरण करताना Bill, Cash or Credit Memo देणे/ घेणे आवश्यक असल्याचे सदर पत्रात सूचीत केले आहे.

त्यानुषंगाने, आपल्या अधिनस्त सर्व गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांना कार्यक्षेत्रातील कीटकनाशक उत्पादक/विक्रेते व वितरक कंपन्यांना सदर निदर्शनास आणून सदर बाब बंधनकारक असल्याने कार्यपध्दतीचा अवलंब करण्याच्या सूचना देण्यात याव्यात. तसेच सर्व गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षक यांनी संबंधीत आयातदार उत्पादक, विक्रेते, वितरक कंपन्या Bill, Cash or Credit Memo बाबतची कार्यपध्दतीचा अवलंब करीत असल्याची खात्री करण्यात यावी.

सुलभ संदर्भासाठी सदर शासन पत्राची छायांकीत प्रत सोबत सहपत्रीत करण्यात येत आहे.

सोबत:- वरीलप्रमाणे

मुख्य गुणवत्ता नियंत्रण अधिकारी,
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

प्रत:- श्री. आतिश चंद्र, सहसचिव, (प्लॅन्ट प्रोटेक्शन) भारत सरकार, कृषि व शेतकरी कल्याण मंत्रालय,कृषि, सहकार व शेतकरी कल्याण विभाग, कृषि भवन, नवी दिल्ली. यांना माहीतीस्तव सादर.

No.13035/11/2019-PP-I (e-71096)
Government of India
Ministry of Agriculture &Farmers Welfare
Department of Agriculture, Cooperation & Farmers Welfare

Krishi Bhavan, New Delhi,
Dated: the September, 2019.

कृषि आयुक्तालय
महाराष्ट्र राज्य, पुणे-१
161019
आवक क्र. [illegible]

To,
The Directors of Agriculture,
All State Governments and Union Territory Administrations,
(As per list attached)

Subject: Issuing cash or credit memo for sales of Insecticides and issues thereof- reg.

Sir/ Madam,

This Department has received numerous representations from the major pesticide associations of the country such as Federation of Indian Chambers of Commerce (FICCI), Crop Care Federation of India (CCFI), Crop Life of India (CLI), Pesticide Manufacturers Association of India (PMFAI), Home Insect Control Association (HICA) etc. regarding sale of spurious/ misbranded insecticides/pesticides in different parts of the country. The spurious products not only damage the hard work of our farmers who use the crop protection chemicals to protect their crop from the ravages of pests and diseases, but also adversely affect the genuine pesticides manufactures and formulators.

2 It is pertinent to mention that the Central Government has enacted Insecticides Act, 1968 and the Insecticides Rules, 1971 to regulate import, manufacture, sale, transport, distribution and use of insecticides broadly known as pesticides with a view to prevent risk to human beings or animals and for matters connected therewith. Under the Rule 15(1) it is mentioned that:

"All sales of insecticides shall be made by a bill or cash memo or credit memo in the form prescribed under any law".

3. In view of the above mentioned facts and circumstances, the matter was considered in Department of Agriculture, Cooperation and Farmers Welfare. Now, therefore, having given due consideration to the matter, the Central Government in exercise of the powers conferred by section 34 of the Insecticides Act, 1968 (46 of 1968), felt it expedient to direct that all State Governments and Union Territory Administration shall strictly ensure adherence to the provisions enshrined under the Rule 15 of the Insecticides Rules, 1971 relating to sales of Insecticides in the country strictly on the basis

of cash or credit memo to ensure the quality and traceability of the product used by the farmers or end users.

4. This issue was also discussed in the Zonal Conference with respective representative of State Government on 06.09.2019, wherein a draft Proforma by the Punjab Government was submitted and discussed. The Performa is hereby circulated as a model cash or credit memo worth emulating by all concerned for sales of insecticides in their respective jurisdiction.

Yours faithfully,

27/9/19

(Atish Chandra)
Joint Secretary (Plant Protection)
Tel. 011-23384280

Encl: As mentioned above

Copy to:-

1. Plant Protection Adviser, Dte. of PPQ&S, NH-IV, Faridabad
2. Secretary (CIB&RC), Dte. of PPQ&S, NH-IV, Faridabad.

Copy for information to:

1. Sr. PPS to Secretary, DAC& FW.
2. PPS to AS (RV), DAC&FW.
3. PPS to Director (PP), DAC&FW.

GSTIN		Tax Invoice	(Contact Nos)	Invoice No.	Date:
Insecticide L. No.		Cash/Credit Memo		Name of Purchaser....................	
M/s: Address			GST No.......... POS.......... State Code..........	Village.................... Mobile No.................... Aadhar no....................	

S.No	Technical Name of Pesticide	Brand Name of Pesticide	CIR no.	For which Crop	For which pest	Mfd. Or Imported by	Mkd. by	Batch no.	Date of		Pack Size	Qty	Rate Per unit /Ltr, Kg etc.,)	Amount
									Mfg.	Exp.				
1														
2														
3														
4														
5														
6														
7														
8														
9														
10														
												Total Amount		
												Amount Before Tax		
												CGST@9%		
Sig/Thumb of Purchaser									For M/s..........................			SGST@9%		
												IGST@18%		
												Amount after Tax		

१८. किटकनाशक वापरामुळे होणारी बिषबाधा प्रकरणी कार्यवाही -

शासन निर्णय क्र. सीपीएस -१००९ /प्र.गु. ५५/१७-अे, मंत्रालय, मुंबई-३२, दि. १६/६/२००९ अन्वये किटकनाशक वापरामुळे होणा-या विषबाधा प्रकरणी तज्ञ समिती प्रत्येक विभागस्तरावर विभागीय कृषि सहसंचालक यांचे अध्यक्षतेखाली नियुक्त करण्यात आलेली असुन सदर समितीच्या वर्षातुन किमान दोन बैठका होणे आवश्यक आहे. सदर शासन निर्णयामध्ये दिलेल्या समितीच्या कार्यकक्षेनुसार वर्षभरातील कार्यक्रमाचे नियोजन करुन केलेल्या कार्यवाहीचा अहवाल कृषि आयुक्तालयास सादर करावा. कृषि आयुक्तालयाचे परिपत्रक क्र. गुनि/गुनियो/किना/४१९/२०११, पुणे १ दि. ३/३/२०११ नुसार प्रत्येक जिल्हा परिषदेमधील मोहीम अधिकारी यांना किटकनाशक विषबाधेसंबंधीच्या अँटीडोट्सची माहिती जिल्हास्तरावर एकाठिकाणी सुलभतेने उपलब्ध व्हावी यासाठी नोडल अधिकारी म्हणुन नियुक्ती करण्यात आलेली असुन त्यांनी परिपत्रकामधील सुचनांनुसार किटकनाशकाच्या अॅन्टीडोट्सची माहिती त्यांचेस्तरावर एकत्र उपलब्ध करुन ठेवावी. तसेच याबाबतची माहिती आरोग्य विभागाशी संपर्क करून त्यांच्या मासिक सभेमध्ये वर्षातून किमान एकवेळेस शक्यतो खरीप हंगामाचे सुरूवातीस देण्यात यावी. याबाबतचे सनियंत्रण कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद व संबंधीत विभागाचे तंत्र अधिकारी (गुनि) यांनी करावे. किटकनाशक वापरामुळे होणा-या विषबाधा टाळण्यासाठी शेतकरी, विक्रेते, निरीक्षक यांच्यामध्ये विविध प्रसारमाध्यमांद्वारे व प्रशिक्षणाद्वारे जागृती करण्यात यावी. यासाठी जिल्हानिहाय प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे नियोजन करण्यात यावे.

राज्यामध्ये किटकनाशक वापरामुळे आढळुन येणा-या विषबाधेप्रकरणी शासनाने विषबाधा रिपोर्टींग अॅथॉरिटी नियुक्त केलेल्या असुन प्रत्येक निरीक्षकाचे त्याच्या कार्यक्षेत्रात आढळुन येणा-या किटकनाशक विषबाधेबाबतची माहिती वरीष्ठ कार्यालयाच्या निदर्शनास आणणे हे कायद्याने बंधनकारक आहे. केंद्र शासनास प्रत्येक झोनल कॉन्फरन्सचे वेळी विषबाधेबाबत अहवाल सादर करावा लागतो. विषबाधेबाबतचे विहीत प्रपत्रातील साप्ताहीक अहवाल प्रत्येक विभागाने वेळेत कृषि आयुक्तालयास सादर करावेत.

१९. किटकनाशक परवान्यांकरीता आवश्यक शैक्षणिक अर्हता -

केंद्र शासनाने किटकनाशक नियम, १९७१ अंतर्गत किटकनाशके यांचे उत्पादन करणे, विक्री करणे, साठवणूक करणे, वितरण करणे यासाठी परवान्याची मागणी करणा-या व्यक्तीच्या शैक्षणिक अर्हते विषयी दि. ०५/११/२०१५ रोजी अधिसुचना जारी केली आहे. या अधिसुचनेद्वारे किटकनाशकांचे उत्पादन करणे, विक्री करणे, साठवणूक करणे, विक्री करिता प्रदर्शित करणे, वितरण करणे यासाठीच्या परवान्यासाठी आवश्यक शैक्षणिक अहर्तेविषयी खालीलप्रमाणे निर्देश दिले आहेत. या अधिसुचने संदर्भात कृषि आयुक्तालयस्तरावरून दिनांक ०८ डिसेंबर, २०१५ रोजी सविस्तर निर्देश देण्यात आले असुन त्यासोबत अधिसुचनाही पाठविण्यात आल्या होत्या.

१. टेक्नीकल ग्रेड असलेल्या किटकनाशकांच्या उत्पादन परवान्यासाठी अर्ज करणा-या व्यक्तीकडे किंवा त्याने नेमणूक केलेल्या कर्मचा-याकडे रसायनशास्त्राच्या स्नातकोत्तर पदवीसह पी.एच.डी किंवा अभियांत्रिकी रसायनशास्त्राची पदवी आवश्यक आहे. तसेच किडनाशकांचे फॉर्म्युलेशन उत्पादन करण्यासाठी अर्जदार कृषि/रसायनशास्त्राचा पदवीधर असावा.

तथापि ज्या व्यक्तीकडे केंद्र शासनाची उपरोक्त अधिसुचना जारी झालेल्या दिनांकापुर्वी उत्पादन करण्याचा परवाना आहे अशा व्यक्तीने या अधिसुचनेच्या दिनांकापासून पुढील २ वर्षाच्या कालावधीत लागु असलेली शैक्षणिक अर्हता मिळवणे आवश्यक आहे.

२. ज्या व्यक्तीने किटकनाशकांची विक्री, साठवणूक किंवा प्रदर्शीत करणे किंवा वितरण करण्यासाठी परवान्याची मागणी केली आहे अशा व्यक्तीकडे किंवा त्याने नेमणूक केलेल्या कर्मचा-याकडे कृषि किंवा जैव रसायनशास्त्र किंवा बायोटेक्नॉलॉजी किंवा लाईफ सायन्स किंवा रसायनशास्त्र किंवा वनस्पतीशास्त्र किंवा प्राणिशास्त्र याविषयांची पदवी असावी. तसेच दिनांक ०१ फेब्रुवारी, २०१७ रोजीच्या केंद्र शासनाच्या अधिसुचनेत नमुद केल्याप्रमाणे विक्री, साठवणुक किंवा प्रदर्शित करणे किंवा वितरण करणे यासाठी परवाना मिळणेसाठी नव्याने निकष देण्यात आले आहेत. त्यानुसार परवान्याची मागणी केली आहे अशा व्यक्तीकडे किंवा त्याने नेमणुक केलेल्या कर्मचाऱ्याकडे कृषि किंवा जैव रसायनशास्त्र किंवा बायोटेक्नॉलॉजी किंवा लाईफ सायन्स किंवा रसायनशास्त्र किंवा वनस्पतीशास्त्र किंवा प्राणिशास्त्र या विषयांची पदवी असावी अथवा मान्यताप्राप्त विद्यापिठाची एक वर्षिय कृषि किंवा उद्यानवेत्ता किवा तत्संबंधी विषयांची पदविका किंवा ज्या संस्थेमध्ये वनस्पती संरक्षण व कीड व्यवस्थापनचा अभ्यासक्रम शैक्षणिक अर्हता असणे आवश्यक आहे. तथापी किरकोळ किंवा घाऊक विक्रेते यांच्याकडे अधिसुचनेत नमुद शैक्षणिक अर्हता दिनांक ०१ फेब्रुवारी, २०१७ रोजी नसल्यास अशा परवानाधारकांना अधिसुचनेत नमुद केलेली अर्हता प्राप्त करण्यासाठी पुढील दोन वर्षाचा कालावधी देण्यात यावा. तथापी सध्याच्या ज्या परवानाधारकांचे वय ४५ वर्षापेक्षा जास्त आहे आणि या अधिसुचनेच्या रोजी ज्यांना स्वत:ला अथवा वंशपरांगत १० वर्षाचा अनुभव आहे आणि ज्यांची वार्षिक उलाढाल रक्कम रूपये पाच लाखापेक्षा कमी आहे अशा परवानाधारकाना या शैक्षणिक अर्हतेमधून सुट देण्यात आली आहे. परवानाधारकाने त्याच्या नेमणुक केलेल्या कर्मचाऱ्याची पगार अदायगी डीजीटल पद्धतीने किंवा धनादेशाद्वारे करावी म्हणजे सदरचा कर्मचारी त्यांच्या पटलावर असल्याची खात्री करता येईल. येथून पुढे परवाना अधिकारी यांनी नवीन परवाना देताना शैक्षणिक अर्हताधारक व्यक्ती शेतक-यांना तांत्रिक मार्गदर्शन करण्याच्या दृष्टीने विक्री समयी उपस्थित असेल याबाबत खात्री करण्यात यावी व तसे घडत नसल्यास किटकनाशके परवाना रद्द करण्याची कार्यवाही करण्यात यावी. असे कृषि आयुक्तालयाचे परिपत्रक क्रमांक जा.क्र.गुनियो/गुनि-७/८/की.ना./शै. अर्हता/४८४/२०१६, दिनांक ०४/०३/२०१६ अन्वये तसेच भारत सरकार कृषि एवं किसान कल्याण मंत्रालय यांची अधिसूचना दिनांक ९ डिसेंबर २०२० अन्वये दिनांक ३१ डिसेंबर २०२१ पर्यंत मुदतवाढ देण्यात आली आहे. (सविस्तर सुचना) राज्यातील सर्व परवाना अधिकारी यांना कळविण्यात येत आहे.

रजिस्ट्री सं. डी.एल.- 33004/99 REGD. No. D. L.-33004/99

भारत का राजपत्र
The Gazette of India

सी.जी.-डी.एल.-अ.-30122020-224016
CG-DL-E-30122020-224016

असाधारण
EXTRAORDINARY

भाग II—खण्ड 3—उप-खण्ड (i)
PART II—Section 3—Sub-section (i)

प्राधिकार से प्रकाशित
PUBLISHED BY AUTHORITY

सं. 670] नई दिल्ली, बुधवार, दिसम्बर 30, 2020/पौष 9, 1942
No. 670] NEW DELHI, WEDNESDAY, DECEMBER 30, 2020/PAUSHA 9, 1942

कृषि एवं किसान कल्याण मंत्रालय

(कृषि, सहकारिता एवं किसान कल्याण विभाग)

अधिसूचना

नई दिल्ली, 30 दिसम्बर, 2020

सा.का.नि. 805(अ).—कीटनाशी नियम, 1971 का और संशोधन करने के लिए प्रारूप नियम, कीटनाशी अधिनियम, 1968 (1968 का 46) की धारा 36 की अपेक्षानुसार, भारत के राजपत्र, असाधारण, भाग 2, खंड 3, उपखंड (i) में, भारत सरकार के कृषि एवं किसान कल्याण मंत्रालय (कृषि, सहकारिता और किसान कल्याण विभाग) की अधिसूचना संख्यांक सा.का.नि. 755 (अ), तारीख 09 दिसंबर, 2020 द्वारा प्रकाशित किए गए थे, जिसमें ऐसे सभी व्यक्तियों से, जिनके इससे प्रभावित होने की संभावना थी, उस तारीख से, जिसको उस राजपत्र की प्रतियां, जिसमें उक्त अधिसूचना प्रकाशित की गई थी, पंद्रह दिन की अवधि के समाप्त होने के पूर्व, आक्षेप या सुझाव आमंत्रित करने के लिए जनसाधारण को उपलब्ध करा दी गई थीं;

और उक्त अधिसूचना की प्रतियां, 10 दिसंबर, 2020 को जनसाधारण को उपलब्ध करा दी गई थी;

और उक्त प्रारूप नियमों के संबंध में जनसाधारण से प्राप्त आक्षेप या सुझाव पर केंद्रीय सरकार द्वारा विचार कर लिया गया है;

अत:, अब, केंद्रीय सरकार, कीटनाशी अधिनियम, 1968 (1968 का 46) की धारा 36 द्वारा प्रदत्त शक्तियों का प्रयोग करते हुए, कीटनाशी नियम, 1971 का और संशोधन करने के लिए निम्नलिखित नियम बनाती है, अर्थात् :--

1. (1) संक्षिप्त नाम और प्रारंभ - इन नियमों का संक्षिप्त नाम कीटनाशी (तीसरा संशोधन) नियम, 2020 है।

(2) ये राजपत्र में उनके प्रकाशन की तारीख को प्रवृत्त होंगे।

Scanned with CamScanner

2. कीटनाशी नियम, 1971, नियम 10 के, उप-नियम (1 क) में, प्रथम परंतुक में, "31 दिसंबर, 2020" अंक, अक्षर और शब्द के स्थान पर "31 दिसंबर, 2021" अंक, अक्षर और शब्द रखे जायेंगे।

[फा. सं. 13035/28/2014-पीपी-। (खंड- vi)]

अतीश चंद्रा, संयुक्त सचिव

टिप्पण : मूल नियम, भारत के राजपत्र, असाधारण, भाग II, खंड 3, उपखंड (i) में संख्यांक सा.का.नि. 1650(अ), तारीख 19 अक्तूबर, 1971 द्वारा प्रकाशित किए गए थे और तत्पश्चात निम्नलिखित द्वारा संशोधित किए गए थे—

1. सा.का.नि. 474(अ), तारीख 24 जुलाई, 1976,
2. सा.का.नि. 736(अ), तारीख 9 दिसंबर, 1977,
3. सा.का.नि. 1064(अ), तारीख 7 नवंबर, 1988,
4. सा.का.नि. 533(अ), तारीख 6 अगस्त, 1993,
5. सा.का.नि. 371(अ), तारीख 20 मई, 1999,
6. सा.का.नि. 372(अ), तारीख 20 मई, 1999,
7. सा.का.नि. 586(अ), तारीख 12 अगस्त, 1999,
8. सा.का.नि. 548(अ), तारीख 12 सितंबर, 2006,
9. सा.का.नि. 692(अ), तारीख 7 नवंबर, 2006,
10. सा.का.नि. 128(अ), तारीख 26 फरवरी, 2009,
11. सा.का.नि. 174(अ), तारीख 5 मार्च, 2010,
12. सा.का.नि. 474(अ), तारीख 11 जुलाई, 2013,
13. सा.का.नि. 797(अ), तारीख 13 नवंबर, 2014,
14. सा.का.नि. 840(अ), तारीख 5 नवंबर, 2015,
15. सा.का.नि. 164(अ), तारीख 15 फरवरी, 2016,
16. सा.का.नि. 794(अ), तारीख 12 अगस्त, 2016,
17. सा.का.नि. 79(अ), तारीख 27 जनवरी, 2017,
18. सा.का.नि. 106(अ), तारीख 1 फरवरी, 2017,
19. सा.का.नि. 1229(अ), तारीख 4 अक्टूबर, 2017 ,
20. सा.का.नि. 1588(अ), तारीख 22 दिसंबर, 2017,
21. सा.का.नि. 399(अ), तारीख 20 अप्रैल, 2018
22. सा.का.नि. 1204(अ), तारीख 13 दिसंबर, 2018,
23. सा.का.नि. 11(अ), तारीख 4 जनवरी, 2019,
24. सा.का.नि. 535 (अ), तारीख 30 जुलाई, 2019,
25. सा.का.नि. 782 (अ) तारीख 14 अक्टूबर 2019,
26. सा.का.नि. 07 (अ) तारीख 2 जनवरी 2020 और
27. सा.का.नि. 355 (अ) तारीख 5 जून 2020

Scanned with CamScanner

MINISTRY OF AGRICULTURE AND FARMERS WELFARE

(Department of Agriculture, Co-operation and Farmers Welfare)

NOTIFICATION

New Delhi, the 30 December, 2020

G.S.R. 805(E).—Whereas the draft rules further to amend the Insecticides Rules, 1971, was published, as required by section 36 of the Insecticides Act, 1968 (46 of 1968) vide notification of the Government of India in the Ministry of Agriculture and Farmers Welfare (Department of Agriculture, Co-operation and Farmers Welfare) number G.S.R. 755 (E), dated the 09th December, 2020, in the Gazette of India, Extraordinary, Part-II, Section-3, Sub-section (i), inviting objections or suggestions from all persons likely to be affected thereby, before the expiry of a period of fifteen days from the date on which the copies of the Gazette of India in which the said notification was published were made available to the public;

And whereas, copies of the said notification were made available to the public on 10th December, 2020;

And whereas, objections or suggestions received from the public on the said draft rules have been considered by the Central Government;

Now, therefore, in exercise of the powers conferred by section 36 of the Insecticides Act, 1968 (46 of 1968), the Central Government hereby makes the following rules further to amend the Insecticides Rules, 1971, namely :-

1. (1) These rules may be called the Insecticides (Third Amendment) Rules, 2020.

   (2) They shall come into force on the date of their publication in the Official Gazette.

2. In the Insecticides Rules, 1971, in rule 10, in sub-rule (1A), in the first proviso, for the figures, letters and word "31st December, 2020", the figures, letters and word "31st December, 2021" shall be substituted.

[F. No. 13035/28/2014-PP-I (vol. vi)]

ATISH CHANDRA, Jt. Secy.

Note : The principal rules were published in the Gazette of India, Extraordinary, Part II, Section 3, Sub-section (i) *vide* number G.S.R. 1650(E), dated the 19th October, 1971 and subsequently amended vide:-

1. G.S.R. 474(E), dated 24th July, 1976,
2. G.S.R. 736(E), dated 9th December, 1977,
3. G.S.R. 1064(E), dated 7th November, 1988,
4. G.S.R. 533(E), dated 6th August, 1993,
5. G.S.R. 371(E), dated 20th May, 1999,
6. G.S.R. 372(E), dated 20th May, 1999,
7. G.S.R. 586 (E), dated 12th August, 1999
8. G.S.R. 548(E), dated 12th September, 2006,
9. G.S.R. 692(E), dated 7th November, 2006,
10. G.S.R. 128(E), dated 26th February, 2009,
11. G.S.R. 174(E), dated 5th March, 2010,
12. G.S.R. 474(E), dated 11th July, 2013,
13. G.S.R. 797(E), dated 13th November, 2014,
14. G.S.R. 840(E), dated 5th November, 2015,
15. G.S.R. 164(E), dated 15th February, 2016
16. G.S.R. 794 (E), dated 12th August, 2016,

Scanned with CamScanner

17. G.S.R.79(E), dated 27th January, 2017,
18. G.S.R. 106(E), dated 1st February, 2017
19. G.S.R. 1229(E), dated 4th October, 2017,
20. G.S.R. 1588(E), dated 22nd December, 2017,
21. G.S.R. 399(E), dated 20th April, 2018,
22. G.S.R.1204 (E), dated 13th December, 2018,
23. G.S.R.11(E), dated 4th January, 2019,
24. G.S.R. 535(E) dated 30th July, 2019,
25. G.S.R. 782(E) dated 14th October, 2019,
26. G.S.R. 07(E) dated 2nd January, 2020 and
27. G. S. R. 355(E) dated 5th June, 2020.

Uploaded by Dte. of Printing at Government of India Press, Ring Road, Mayapuri, New Delhi-110064
and Published by the Controller of Publications, Delhi-110054. MANOJ KUMAR VERMA

Scanned with CamScanner

जा.क्र. कीना/गु.नि.७/८/परवाना/२५०७/२०१७
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
दिनांक : ३०/१२/२०१७

प्रति,

(परवाना क्रमांक -------------------)

विषय :- **कीटकनाशक कायदा, १९६८ व कीटकनाशक नियम, १९७१ अंतर्गत कीटकनाशके विक्री करणे, साठवणुक करणे, विक्रीसाठी प्रदर्शित करणे व वितरण करणे यासाठीच्या** विक्री परवान्याबाबत...

संदर्भ :- १. शासन पत्र क्रमांक राखते २०१३/प्रक्र १०६/१७ अे/ दि. ९.०४.१३
२. बियाणे १०१७ /प्र.क्र.२२७/१ अे कृषि व पणन विभाग, मुंबई — ३२, दिनांक १२.१२.२०१७

उपरोक्त संदर्भिय पत्र क्र. १ अन्वये राज्यात बि-बियाणे, खते व किटकनाशके यांचे उत्पादकांना विक्री विपणन कराराच्या (Co-Marketing) माध्यमातून कृषि आयुक्तालय स्तरावरुन एप्रिल २०१३ पासुन मान्यता देण्यात येत होती.

तथापि, विपणन करारांना मान्यता मिळाल्यानंतर कीटकनाशके उत्पादक कंपन्यांकडून निविष्ठांचा साठा घेऊन विपणन कंपन्या त्यांच्या व्यवसायाची रणनिती (Business Strategy) तयार करतात. त्यात सक्षम प्राधिकाऱ्यांनी (CIB & RC, Faridabad) व परवाना अधिकारी तथा कृषि संचालक (निवगुनि)) परवानगी दिलेल्या कीटकनाशकांच्या नावांऐवजी वेगवेगळ्या व्यापारी (ट्रेड) नावांनी विक्री करणे, कीटकनाशकांच्या नावात आकर्षक व दिशाभूल करणाऱ्या शब्दांचा समावेश करणे, एकाच कीटकनाशक उत्पादकाच्या कीटकनाशकाची विक्री दिशाभूल करणाऱ्या वेगवेगळ्या व्यापारी नावाने करणे, पॅकींगच्या (Container) डिझाईनमध्ये बदल करणे, वैधता कालावधीत (Expiry Period) बदल करणे, कीटकनाशकाच्या शिफारस नसलेल्या कारणासाठी वापराची शिफारस करणे, उत्पादक कंपन्यांनी विपणनकर्त्यांकडे दिलेल्या कीटकनाशकांच्या गुणवत्तेवर कोणतेही सनियंत्रण व देखरेख न ठेवणे, त्यांचेकडून विपणन करिता दिलेल्या कीटकनाशकांच्या साठयाची माहिती प्राधिकृत अधिकाऱ्यांना न देणे त्यामुळे गुणवत्ता नियंत्रणाची श्रृंखला तुटणे, अशा प्रकारच्या कार्यपद्धतीमुळे शेतकऱ्यांची आर्थिक पिळवणुक, फसवणुक व दिशाभूल होत असल्याचे निदर्शनास आले आहे.

वरील पार्श्वभूमीवर संदर्भ क्र. १ अन्वये कृषि आयुक्तालय स्तरावरून विपणन कराराद्वारे एका उत्पादकाचे एकाच कीटकनाशकाचे वेगवेगळया व्यापारी नावाने विक्री करण्यास देण्यात येणाऱ्या परवाना प्रक्रियेस संदर्भ क्र. २ अन्वये शासनाने रद्द केलेला आहे. त्या अनुषंगाने आपणास मान्यता देण्यात आलेल्या परवान्यातील कीटकनाशकांची CIB & RC यांनी मान्यता दिलेल्या लेबलक्लेममध्ये फेरफार करून वेगवेगळया व्यापारी नावांनी कीटकनाशके विक्री करणे, साठवणुक करणे, विक्रीसाठी प्रदर्शित करणे व वितरण करणे यासाठी या आदेशाद्वारे प्रतिबंध करण्यात येत आहे.

तद्नुषंगाने, या पत्राद्वारे आपणास सुचित करण्यात येते की, आपल्या विपणन करार असलेल्या कीटकनाशके उत्पादक / विक्रेत्या कंपनीचे परवान्यातील कीटकनाशकांच्या लेबल / लिफलेटसमध्ये सुधारणा करणे

अपेक्षित आहे. करीता आपणास मान्यता देण्यात आलेल्या उपरोक्त परवान्यात कायद्यातील तरतुदीनुसार आवश्यक ते फेरबदल करू घेण्यासाठी सुधारीत प्रस्ताव तात्काळ परवाना अधिकारी तथा कृषि संचालक (निवगुनि) यांचेकडे सादर करावा. या करीता दिनांक ३१ जानेवारी, २०१८ ही अंतीम मुदत निश्चित करण्यात येत आहे.

या पुढे कृषि आयुक्तालयस्तरावरुन उत्पादकाच्या एकाच कीटकनाशकासाठी वेगवेगळ्या व्यापारी नावांसाठी कोणत्याही विपणन करारास मान्यता देण्यात येणार नाही. भविष्यात कीटकनाशकांची विक्री व्यवस्था, उत्पादक कंपन्यांनी विपणन करार करतांना ज्या बाबींचे पालन व कार्यपध्दती अंगिकारायची आहे, त्याबाबतची मार्गदर्शक तत्वे, निर्देश खालील प्रमाणे राहतील.

कीटकनाशके उत्पादक कंपनी व विपणन करार करणारी एजन्सीने अंमलात आणावयाचे निर्देश :

१) कीटकनाशके उत्पादकांनी त्यांची कीटकनाशके कोणत्या व्यापारी नावाने (ट्रेड नावाने) नोंदणी केलेली आहेत त्याची माहिती परवाना अधिकारी तथा कृषि संचालक (निवगुनि) यांना सादर करणे अनिवार्य राहील.

२) या कीटकनाशक उत्पादकांनी कोणत्याही परिस्थितीत CIB & RC, Faridabad यांनी नोंदणी प्रमाणपत्रे दिलेल्या कीटकनाशकांची विक्री, साठवणुक, विक्रीसाठी प्रदर्शित व वितरण त्यांनी नोंदणी केलेल्या व्यापारी (ट्रेड) नावाव्यतिरिक्त विपणनकर्ता इतर नावाने विपणन करणार नाही याची दक्षता घ्यावी. विपणनकर्त्यांने कोणत्याही परिस्थितीत केंद्रीय कीटकनाशके मंडळ व नोंदणी समिती, फरिदाबाद यांनी उत्पादकाने मंजुर केलेल्या लेबल / लिफलेटस् मध्ये बदल करू नयेत.

३) कीटकनाशक उत्पादकाने त्यांच्या विपणनकर्त्यांस कीटकनाशकांचे केंद्रीय कीटकनाशक मंडळ व नोंदणी समिती, फरिदाबाद यांनी मंजुर केलेल्या लेबल / लिफलेटस् प्रमाणेच पॅकींग केलेल्या कीटकनाशकांचा पुरवठा करावा. त्यामध्ये कोणताही बदल करण्याचे अधिकार कीटकनाशक कायदा, १९६८ व कीटकनाशक नियम, १९७१ मधिल तरतुदींमध्ये नसल्याने तसे निदर्शनास येताच तो कायदा व नियमाचा भंग समजण्यात येईल. तसेच उत्पादकाने पुरवठा केलेल्या पॅकींग डिझाईन व साईझमध्ये विपणनकर्त्यास बदल करता येणार नाही.

४) उत्पादक कंपनी व विपणन करार करणारी एजंसी यांना कीटकनाशकांच्या परवान्यामधील कीटकनाशकांच्या नावात केंद्रीय कीटकनाशक मंडळ व नोंदणी समिती, फरिदाबाद यांनी मंजूर केलेल्या नोंदीत (नावात) कोणताही बदल करता येणार नाही वा त्या नावासोबत मागे व पुढे कंसात / Prefix/Suffix म्हणून कोणत्याही शब्दांचा वापर करता येणार नाही.

५) उत्पादक कंपनी तसेच विपणन करार करणारी एजंसी यांना त्यांचे कीटकनाशकासाठी त्यांचे स्वत:चे कोणत्याही एकाच व्यापारी नावाने (Trade Name) विक्री करण्याचे बंधन राहील. (एकाच कीटकनाशकाची वेगवेगळ्या ट्रेड / ब्रँड नावांनी विक्री करू नये, याची खबरदारी विपणनकर्त्यासह उत्पादकाने घ्यावी.)

६) याचा सुस्पष्ट अर्थ असा की कीटकनाशके उत्पादक कंपनीचे लेबल क्लेमस् विपणन करार करणा-या कंपनीस बंधनकारक राहील. मुळ उत्पादक कंपनीचे पॅकेजिंग, लेबलमध्येच विपणन करार करणारी कंपनी कीटकनाशके विक्री करतील. विपणन करार कंपनीचे नावाचा उल्लेख केवळ 'मार्केटेड बाय' या स्वरुपात या लेबलवर राहील. विपणन करार करणा-या कंपनीला स्वत:चे कंपनीचे लेबल क्लेम, पॅकेजिंग, ब्रँडींग पॅकांग साईझमध्ये बदल करता येणार नाही. म्हणजेच कीटकनाशकांचे लेबल हे केवळ मुळ उत्पादकाचेच राहील. या मुळे उत्पादकाचे ब्रँडींग अबाधित राहणार आहे.

७) कीटकनाशकाच्या लेबल / लिफलेटस् वर केंद्रीय कीटकनाशक मंडळ व नोंदणी समिती, फरिदाबाद यांच्या नोंदणी प्रमाणपत्रावरील कीटकनाशकाचे नाव मोठ्या व ठळक अक्षरात लेबल व लिफलेटस् वर नमुद करावे.

८) CIB & RC यांनी मंजूर केलेल्या लेबलमध्ये कीटकनाशके उत्पादकाने त्यांचे कीटकनाशकांच्या व्यापारी (ट्रेड) नावांचा उल्लेख करावायाचा असल्यास त्या नावाचे ट्रेड मार्क अॅक्ट, १९९९ अन्वये प्राप्त नोंदणी प्रमाणपत्र किंवा त्यांनी कीटकनाशकांच्या व्यापारी (ट्रेड) नावांसाठी नोंदणीसाठी सक्षम प्राधिकाऱ्याकडे प्रस्ताव सादर केल्याचा पुरावा जोडणे आवश्यक राहील.

९) विपणन कंपनीस देण्यात आलेल्या परवान्यातील प्राधिकृत जागेत केवळ कीटकनाशकांची साठवणुक, प्रदर्शन व विक्री करता येईल. या व्यतिरिक्त पॅकींग, रिपॅकींग, फॉर्म्युलेशन, लेबलिंग यासारख्या कृती ह्या नियमबाह्य समजण्यात येतील.

१०) कीटकनाशके उत्पादक कंपनीने ही विपणन करार केलेल्या कंपनी /एजंसीला विक्री योग्य पॅक करून देणे आवश्यक राहील व त्याच्या गुणवत्तेबाबतची पुर्णतः जबाबदारी उत्पादकासह विपणनकर्त्यांचीही राहील.

११) विपणनकर्त्याकडून कीटकनाशक कायदा १९६८ व कीटकनाशके नियम १९७१ मधील तरतूदींचे उल्लघंन झाल्यास त्यासाठी विपणनकर्त्याबरोबर उत्पादकासही जबाबदार धरण्यात येईल.

१२) कालबाह्य झालेल्या कीटकनाशकांची विहीत कार्यप्रणालीव्दारे विल्हेवाट (Disposal) लावण्याची जबाबदारी मुळ उत्पादकाची राहील.

१३) उत्पादक कंपनी व विपणन करार करणारी एजंसी यांना एकाच कीटकनाशकाकरीता वेगवेगळे लेबल क्लेम (Label Claim) छपाईमध्ये नमूद करता येणार नाही, तसेच वेगवेगळी कमाल विक्री किंमत (MRP) आकारता येणार नाही. कीटकनाशकाची कमाल विक्री किंमत ही कीटकनाशक उत्पादकाने ठरवून दिल्यानुसारच अंतिम राहील. विपणनकर्त्याने कीटकनाशकांच्या पॅकींगवर या व्यतिरिक्त वेगळी किंमत छापू नये.

१४) कीटकनाशक कायदा, १९६८ व कीटकनाशक नियम, १९७१ मधिल तरतुदींप्रमाणे कीटकनाशके उत्पादकाने त्याच्या विपणनकर्त्यास / विक्रेत्यास मुळ उगम प्रमाणपत्र (Principal Certificate) उपलब्ध करून देणे बंधनकारक आहे. विपणनकर्त्याने त्याच्या स्वत:चे स्वतंत्र उगम प्रमाणपत्र विक्रेत्यास देणे हे कायद्यातील तरतुदीमध्ये नसल्याने तसे निदर्शनास येताच तो कायदा व नियमांचा भंग समजण्यात येईल.

१५) कीटकनाशके उत्पादक व विपणनकर्ता यांना कीटकनाशंकाच्या पुरवठ्याचे व विक्रीचे कीटकनाशक निहाय, पॅकींगनिहाय / ट्रेडरनिहाय मासिक प्रगती अहवाल परवाना अधिकाऱ्यांना सादर करणे बंधनकारक राहील.

१६) कीटकनाशक विक्री, साठवणुक, वितरण व विक्रीसाठी प्रदर्शन करणे यासाठी विपणनकर्त्यास देण्यात येणारा परवाना हा कीटकनाशक उत्पादक परवान्यातील विपणनकराराचा मंजूर कालावधी अथवा कायद्यान्वये विहित केलेली मुदत यापैकी जे कमी असेल त्या कालावधी करीता देण्यात येईल.

वरील सुचनांप्रमाणे निर्देशाची अंमलबजावणी तात्काळ म्हणजे हे आदेश निर्गमित झालेल्या दिनांकापासूनच करण्यात यावी. तथापी, आदेशाच्या दिनांकापुर्वी उत्पादित / वितरीत साठ्यासाठी खालिल प्रमाणे निर्देश देण्यात येत आहेत.

अ) कीटकनाशके उत्पादकांनी आदेशाच्या दिनांका रोजी पर्यंत विपणनकर्त्यास उपलब्ध करून दिलेल्या कीटकनाशकाच्या साठ्याचा कीटकनाशक निहाय, बॅचनिहाय तपशिल परवाना अधिकारी तथा कृषि संचालक (निवगुनि) यांना दिनांक १० जानेवारी, २०१८ पुर्वी सादर करावा.

ब) कीटकनाशके विपणनकर्त्याने ज्या उत्पादकाची कीटकनाशके विपणन केली जात आहेत, अशा कीटकनाशकांचा, आदेशाच्या दिनांका रोजीचा शिल्लक साठ्याचा उत्पादक निहाय, कीटकनाशक निहाय, बॅचनिहाय तपशिल कीटकनाशके गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांकडून साठवणुकीच्या जागेच्या तपशिलासह प्रमाणित करून परवाना अधिकारी तथा कृषि संचालक (निवगुनि) यांना दिनांक १० जानेवारी, २०१८ पुर्वी सादर करावा.

क) वरीलप्रमाणे प्रमाणित शिल्लक साठ्याकरीता त्या साठ्याच्या मुदत बाह्य दिनांका पर्यंत आहे त्या स्वरूपात साठवणुक / विक्री / विल्हेवाट करीता कायद्यातील तरतुदीनुसार स्वतंत्र आदेश परवाना अधिकारी तथा कृषि संचालक (निवगुनि) यांचेकडून निर्गमित करण्यात येतील.

वरीलप्रमाणे, कीटकनाशके वितरणाकरीता सुधारीत कार्यपद्धती कार्यक्षमपणे राबवून राज्यातील शेतकऱ्यांचे हितसंवर्धन करणे अत्यावश्यक झाले आहे. करीता कीटकनाशक विक्री परवान्यात कायद्यातील तरतुदीनुसार आवश्यक त्या सुधारणा करून दिलेल्या निर्देशांप्रमाणे कायदेशिर तरतुदींचे अनुपालन करण्यात यावे.

परवाना प्राधिकारी,
तथा
संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण)
महाराष्ट्र राज्य, पुणे

खते गुणवत्ता नियंत्रण कामाच्या मार्गदर्शक सुचना सन २०२३-२४

१. खतामधील गुण नियंत्रणाचे महत्व :-

शेतक-यांना उत्तम दर्जाची खते हंगामाच्या वेळी उपलब्ध करुन देण्यासाठी गुणवत्ता नियंत्रण विभाग महत्वाची जबाबदारी पार पाडत असतो. त्यामध्ये उत्पादक/ विक्रेते यांची तपासणी करुन खते योग्य भावात व ज्यादा दराने विक्री होणार नाही, याची दखल घेतली जाते. खतांमध्ये भेसळ होणार नाही तसेच कमी दर्जाची खते विक्री होणार नाही, यासाठी खत नियंत्रण आदेश १९८५ अन्वये उत्पादक/विक्री यांच्यावर नियंत्रण करण्यात येते.

जिल्हा स्तरावर रासायनिक खतांचा पुरवठा, वितरण व उपलब्धता या कामांची संपूर्ण जबाबदारी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांची राहील. त्यांचे कामकाज ते कृषी विकास अधिकारी (जिल्हा परिषद), उपविभागीय कृषि अधिकारी व तालुका कृषि अधिकारी यांचे मदतीने पार पाडतील. डिबीटी पध्दतीने खतांचे वितरणात डिजिटल सुविधा उपलब्ध करण्यासाठी गुणनियंत्रण अधिका-यांच्या मदतीने ते संनियंत्रण ठेवतील. निविष्ठा उपलब्धतेच्या अनुषंगाने प्राप्त झालेल्या तक्रारी, त्यांचे निराकरण, कार्यक्षेत्रातील सर्व गावांमध्ये पुरेशा प्रमाणात रासायनिक खतांचे वितरण याबाबतची कार्यवाही जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी करतील व त्याबाबतचा अहवाल विभागीय कृषि सहसंचालक यांचेमार्फत कृषि आयुक्तालयाला सादर करतील.

खताचे प्रकार व ग्रेडचे नाव -

अ क्रं.	खताचे प्रकार	ग्रेडचे नांव
१	सरळ नत्रयुक्त खते	युरीया, अमोनियम सल्फेट इ.
२	सरळ स्फुरद युक्त खते	सिंगल सुपर फॉस्फेट (पावडर व दाणेदार ग्रेड) इ.
३	सरळ पालाशयुक्त खते	म्युरेट ऑफ पोटॅश, इ.
४	सरळ गंधकयुक्त खते	सल्फर ९० टक्के पावडर व दाणेदार ग्रेड
५	संयुक्त खते (एनपी आणि एनपीके)	डी.अे.पी.,अमोमिअम फॉस्फेट सल्फेट २०:२०:०, नायट्रो फॉस्फेट पोटॅश १५:१५:१५
६	दाणेदार / हात मिश्रखते	१८:१८:१०, १०:२०:२०, २०:२०:००, २०:१०:१०
७	सुक्ष्म मुलद्रव्ये	झिंक सल्फेट, फेरस सल्फेट, मॅग्नेशिअम सल्फेट
८	फोर्टीफाईड खते,	बोरोनेटेड एसएसपी, झिंकेटेड युरिया इ.
९	पाण्यात विद्राव्य खते	पोटॅशिअम नायट्रेट १३:००:४५, मोनो पोटॅशिअम फॉस्फेट ००:५२:३४, कॅलशिअम नायट्रेट.
१०	उपकारी घटक खते	ऑर्थो सिलीसीक ॲसिड
११	जैविक खते	रायझोबियम,पीएसबी, लिक्वीड कन्सोर्शिया
१२	सेद्रीय खते	फॉस्फेट रीच ऑर्गनिक मॅन्युअर (प्रॉम) ,सिटी कम्पोस्ट व्हर्मी कंपोस्ट, ऑरगॅनिक मॅन्युअर,
१३	डिओसी (तेलविरहीत पेंड) खते	नॉन ईडिबल डिओसी
१४	सुक्ष्म मुलद्रव्ये मिश्र खते	ग्रेड नं १ ते ११

२. खतांचे नमूने घेणे :

खताचे नमुने काढताना निरीक्षकाने त्यांना दिलेल्या लक्षांकानुसार खालील प्रमाणे खत प्रकारनिहाय नमुने काढावेत.

अ.क्रं.	खताचा प्रकार	नमुने काढण्याची टक्केवारी
१	दाणेदार/ हात मिश्रखते	२०
२	सुपर फॉस्फेट	२५
३	सुक्ष्मअन्नद्रव्य मिश्रखते व सरळ सुक्ष्मअन्नद्रव्य खते	३०
४	सेंद्रीय खते व जैविक खते	१०
५	पाण्यात विद्राव्य खते	१४
६	इतर सर्व प्रकारची खते	१

टीप :- कारखानास्तरावरील नेमणुक केलेल्या निरिक्षकांनी एनपीके मिश्रखत/हात मिश्रखतांच्या काढलेल्या नमुन्यांपैकी जास्तीत जास्त २० टक्क्यांपर्यन्त नमुने लक्षांक साध्यासाठी ग्राहय धरण्यात येतील. उर्वरित खत प्रकारानुसार दिलेल्या टक्केवारीप्रमाणे नमुने काढणे निरिक्षकांवर बंधनकारक राहील. त्यामुळे वरील लक्षांकाच्या प्रमाणे नमुने काढण्याची दक्षता घ्यावी. मागील वर्षाच्या साध्यानुसार आलेले अनुभव व झालेल्या चूका लक्षात घेता चालू वर्षी त्याची पुर्नरावृत्ती होणार नाही, हे पहावे.

एस.एस.पी. खतांमध्ये अप्रमाणित घोषित झालेल्या नमून्याची वारंवारता विचारात घेऊन उत्पादकांचे अ, ब ,क व ड मध्ये वर्गीकरण करण्यांत आले असून, ज्या उत्पादकाचे नमुने काढले गेले नाहीत अगर अल्प प्रमाणांत काढले आहेत. अशा उत्पादकांचे नमुने काढणेसाठी त्यांना 'ड ' वर्गात समाविष्ठ केले आहे. एस.एस.पी. खतांच्या संदर्भात दिलेल्या लक्षांकानुसार खालील प्रमाणे नमुने काढण्यात यावे.

वर्गीकरण	काढावयाचे नमुने टक्केवारी
अ	५
ब	१०
क	२५
ड	६०

उत्पादकांचे संदर्भात अ,ब,क व ड वर्गीकरणाचा तक्ता क्र.१ सोबत जोडला आहे. सदर यादीमध्ये समाविष्ठ नसलेल्या उत्पादकांना ड वर्गात गृहीत धरून नमुने घेण्यात यावेत.

३. खत नियंत्रण प्रयोगशाळेत नमुने पाठविताना घ्यावयाची काळजी.

१. खत नमुना काढलेनंतर within three working days मध्ये तो प्रयोगशाळेस K Form सोबत Dispatch करणे बंधनकारक आहे.

२. प्रयोगशाळेत नमुना पाठविताना Form K वर खताची खत (नियंत्रण) आदेश १९८५ मध्ये नमुद केलेली ग्रेड लिहावी. उदा. सूक्ष्मद्रव्य मिश्रखत ग्रेड-१

३. नमुना पिशवी सीलबंद असावी.

४. नमुना पिशवीवर निरीक्षकाचा त्यांना दिलेला १८ अंकी कोड नंबर आवश्यक असुन तो सुवाच्च अक्षरातील वाचनीय असा लिहीलेला असावा.

५. Form K वर खताचे नांव या रकान्यात खताचे नांव व खताची ग्रेड लिहावी, गोपनियतेचा भंग होत असल्यामुळे - कंपन्यांचे ब्रँड नेम लिहू नये. प्रयोगशाळेत कंपन्यांचे ब्रँड नेम लिहीलेले खतांचे नमुने स्वीकारले जाणार नाहीत.

६. Form K वर धातूची मोहोर व्यवस्थित, सुस्पष्ट व वाचनीय अशी उमटविणे आवश्यक आहे.

७. एनपीके खते कमीत कमी ४०० ग्रॅम, सुक्ष्म अन्नद्रव्य मिश्रखते ५० ग्रॅम, सुक्ष्म अन्नद्रव्य सरळखते १०० ग्रॅम, जैविक खते मुळ अखंड पॅकींग (सीलबंद) , सेंद्रिय खते ४०० ग्रॅम व पाण्यात विरघळणारी खते १०० ग्रॅम वजनाचा असावा.

८. खत निरीक्षकाने Form K वर स्वत:ची स्वाक्षरी करणे आवश्यक आहे.

९. खत नमुना पिशवीमध्ये फक्त Form P ठेवण्यात यावा. गोपनियतेचा भंग होत असल्यामुळे पिशवीमध्ये Form J ठेवण्यात येऊ नये.

१०. खत नमुना पिशवी सुस्थितीत असावी. (योग्य जाडीची प्लास्टीक पिशवी वापरावी).

११. खत नमुना प्रथम प्लास्टीक पिशवीत घेवून नंतर तो कापडी पिशवीत सीलबंद करावा.

१२. जैविक खताचा नमुना हा मूळ पॅकींगमध्ये पाठविणे ऐवजी तो रिपॅक करुन पाठविला जातो. यामुळे जैविक खतांतील बाष्प कमी होते व कॉन्टॅमिनेशन वाढते. त्यामुळे जैविक खताचा नमुना हा मूळ पॅकींगमध्येच पाठविण्यात यावा.

१३. काही ग्रेड उदा. २०:२०:००, १५:१५:१५ या एकापेक्षा जास्त प्रकारच्या आहेत. त्यामध्ये त्या खताचे विशिष्ट असे नांव लिहीणे आवश्यक असते. उदा. नायटोफॉस्फेट, अमोनियम फॉस्फेट सल्फेट नायट्रेट असे नांव न लिहील्यामुळे खतातील घटक समजू शकत नाहीत. प्रत्येक ग्रेडची विश्लेषण पध्दत वेगळी असल्यामुळे नमुन्यांवर खताचे विशिष्ट असे नांव लिहीणे आवश्यक आहे.

१४. नमुना घेताना वापरल्या जाणा-या सर्व फॉर्ममधील माहिती (Form K & P) एकसारखी असावी. त्यामध्ये विसंगती असू नये. उदा. खताचे नाव व ग्रेड.

१५. काही वेळा (Form K & P) वर खत नमुना ज्या ठिकाणी घेतला त्या विक्रेता/ऊत्पादक यांचा शिक्का मारला जातो तो मारू नये, अन्यथा गोपनियतेचा भंग होतो व प्रयोगशाळेत नमुना स्वीकारला जात नाही.

४. खत प्रयोगशाळा पत्ते

अ.क्र	प्रयोगशाळेचे नांव व पत्ता	अ.क्र	प्रयोगशाळेचे नांव व पत्ता
१	विश्लेषण रसायनशास्त्रज्ञ, खत नियंत्रण प्रयोगशाळा, कृषि अभियांत्रिकी कार्यशाळा परिसर, संभाजी चौक, उंटवाडी, नाशिक - ४२२ ००२ फोन नं -०२५३-२३१४०३२ मो.क्र - ९४०५४५६५७७ e-mail cftlnsk08@rediffmail.com	२	विश्लेषण रसायनशास्त्रज्ञ, खत नियंत्रण प्रयोगशाळा, कृषि भवन शिवाजीनगर, पुणे - ४११ ००५ फोन नं -०२०-२५५१३६५१ मो.क्र.९४२२४२३२५९ e-mail - fclpune@gmail.com
३	विश्लेषण रसायनशास्त्रज्ञ, खत नियंत्रण प्रयोगशाळा, कृषि अभियांत्रिकी कार्यशाळा परिसर, दर्गा रोड, औरंगाबाद - ४३१ ००५ फोन नं -०२४०-२३३२१५७ मो.क्र - ९४२३६८१४८१ e-mail- fclabd2013@gmail.com	४	विश्लेषण रसायनशास्त्रज्ञ , खत नियंत्रण प्रयोगशाळा, श्री.शाहू मार्केट यार्ड, प्लॉट नं.६, स्टेट बँकेशेजारी, कोल्हापूर- ४४४ ६०३ फोन नं -०२३१-२६६६२२० मो.क्र ७०२००२१३९९ e-mail - acfclabkolhapur@yahoo.in
५	विश्लेषण रसायनशास्त्रज्ञ, खत नियंत्रण प्रयोगशाळा, कृषि अभियांत्रिकी कार्यशाळा परिसर, तपोवन रोड, अमरावती - ४४४ ६०३ फोन नं -०७२१-२६६२७६४ मो.क्र ९५०३५९४९८९ e-mail- fclamti@gmail.com		

५. नमुना प्रयोगशाळेतून तपासून आल्यानंतर करावयाची कार्यवाही

१. खते नमुन्याचे विश्लेषण केल्यानंतर अप्रमाणित आढळून आलेल्या निविष्ठांची विक्री होऊ नये याकरीता खते प्रयोगशाळेतील व्यवस्थापकाने त्याच दिवशी अप्रमाणित नमुन्याबाबत संबंधित निरीक्षकाला भ्रमण दूरध्वनी/ फॅक्स/ ई-मेल/ एसएमएसद्वारे कळवावे. याची जबाबदारी त्या त्या प्रयोगशाळा प्रमुखांवर राहील.

२. निरिक्षकाला प्रयोगशाळाकडून माहिती मिळताच त्याने तात्काळ अप्रमाणित साठयाबाबत विक्री बंद, जप्तीची व योग्य ती कायदेशीर कार्यवाही करावी.

३. अप्रमाणित लॉटचा / बॅचच्या निविष्ठा ज्या ठिकाणी वितरित केला गेलेला आहे त्या त्या ठिकाणच्या गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षक यांना कळवून सदर अप्रमाणित साठा जप्त होईल, असे पहावे.

४. प्रयोगशाळेत अप्रमाणित आढळुन आलेल्या नमुन्यांच्या निविष्ठांचे कोणत्याही परिस्थितीत शेतक-यांना वितरण होऊ नये. याची कटाक्षाने दक्षता घ्यावी. सदर बाबत संबधित कायद्यांतर्गत उचित कार्यवाही करण्यात यावी.

६. संदर्भ (रेफरी) प्रयोगशाळेत नमुने पाठविण्याचे नियोजन

१. उत्पादकाने खतांच्या अप्रमाणित नमुन्याबाबत अपिल केल्यास संदर्भ प्रयोगशाळेत नमुने विभागीय कृषि सहसंचालकांमार्फत पाठविले जातात. सदरचे नमुने अपील प्राप्त झाल्यापासून प्रकरणाच्या योग्यतेनुसार कमाल तीन दिवसाच्या आंत संदर्भ प्रयोगशाळेत पाठवावेत.

२. खतांचे नमुने संदर्भ प्रयोगशाळेत पुर्नविश्लेषणासाठी पाठविले जातात. अशा प्रकरणांचा जिल्हास्तरावर आढावा घेऊन प्रकरणे निकाली काढण्यासाठी निरिक्षकांकडे तसेच संदर्भ प्रयोगशाळेकडे पाठपुरावा करण्यात यावा.

३. सदर नमुन्याचे अहवाल एक महिन्यात प्राप्त न झाल्यास संबंधित प्रयोगशाळेकडे लेखी पाठपुरावा करण्याची जबाबदारी संबंधीत निरीक्षकाची राहील.

४. या संदर्भात संपुर्ण नियोजन व सनियंत्रण करण्याची जबाबदारी संबंधित विभागाचे विभागीय कृषि सहसंचालक यांची राहील.

५. पुर्नविश्लेषण अहवाल अप्रमाणित आल्यास संबंधित उत्पादक / विक्रेते यांच्यावर खत नियंत्रण आदेश १९८५ अन्वये कोर्टकेस दाखल करावी.

६. केंद्र शासनाचा स्थायी आदेश क्रमांक S.O. 3265(E) दिनांक ५ जुलै २०१८ नुसार द्वीतीय पुर्नविश्लेषणाची संधी उपलब्ध करुन देण्यात आली असुन सदर स्थायी आदेशातील तरतुदीं नुसार कारवाई करण्यात यावी.

७. अप्रमाणित नमुन्याबाबत करावयाची कार्यवाही

१. खताचे काही क्षम्यमर्यादेत अप्रमाणित नमुने ताकीदप्राप्त असतात. अशा उत्पादक/ वितरकास ताकीदपात्र असणा-या नमुन्याबाबत नोटीस देऊन ताकीद देणे आवश्यक असते. तथापी अशा प्रकारची कार्यवाही संबंधित गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकामार्फत केली जात नाही, ही गंभीर बाब आहे.

२. कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद आणि जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी जिल्ह्यातील अशा सर्व ताकीदपात्र नमुन्यांच्या संदर्भात संबंधित उत्पादक/ विक्रेत्यांना ताकीद दिली जाईल, यांची दक्षता घ्यावी.

३. अप्रमाणित नमुन्या संदर्भातील क्षम्य मर्यादा न्यायालयीन प्रक्रियेसाठी वापरण्याबाबत कृषि आयुक्तालयाचे दिनांक १३.०३.२०१८ च्या पत्राप्रमाणे कार्यवाही करावी .

८. उत्पादक तपासणी - खतांच्या उत्पादन स्थळाची तपासणी

१. एसएसपी खताच्या उत्पादन स्थळाची तपासणी खरीप हंगामात एप्रिल व मे आणि रब्बी हंगामात ऑक्टोंबर व नोव्हेंबर ह्या महिन्यातच करावी. तपासणी करताना सोबतच्या तक्ता क्र.२ मध्ये दर्शविलेल्या नियोजनाप्रमाणे करावी.

२. दाणेदार मिश्रखताच्या उत्पादन स्थळाची तपासणीची जबाबदारी ज्या निरीक्षकावर दिलेली आहे, त्या निरीक्षकानी किमान मापदंडानुसार तपासणी करावी. **(तक्ता क्र.३)**

३. निरीक्षकाने उत्पादन व विक्री परवाना तपासताना परवान्याची वैधता, सोर्स,गोदाम समावेश, साठा व विक्री रजिस्टर, कच्चा माल नोंदवही, प्रयोगशाळा सुसज्ज उपकरणांसह आहे काय ? याबाबींची तपासणी करावी.

४. प्रत्येक खताच्या लॉटची अंतर्गत प्रयोगशाळेत तपासणी होते काय ? हे पहावे. तपासणीमध्ये प्रमाणित होणारी बॅच / लॉट वितरीत होतो काय ? हे पहावे.

५. कृषि आयुक्तालयाकडून नवीन परवाना देताना, नुतनीकरण करतानां किंवा इतर काही कारणामुळे उत्पादन स्थळाची, प्रयोगशाळांची, गोडावून, कच्चा माल नोंदवही, खतांचे साठा पुस्तक इत्यादीची तपासणी करण्याची जबाबदारी जिल्हास्तरावरील जिल्हा गुण नियंत्रण निरिक्षकांवर सोपविण्यात येते, अशा प्रकारणी संबंधित अधिकाऱ्याने तपासणी करून नि:संदिग्ध करावयाच्या कारवाईबाबत व ठोस पुराव्यासह स्पष्ट अभिप्रायासह अहवाल सात दिवसाचे आत कृषि आयुक्तालयास सादर करावेत.

सोबत:-

तक्ता क्र. -१ एस.एस.पी. खते उत्पादकांची अ, ब, क, ड वर्गीकरण यादी

तक्ता क्र. -२ एस.एस.पी. दाणेदार मिश्रखत उत्पादन स्थळाची तपासणी करण्यासाठी नियुक्त निरिक्षकांची यादी

तक्ता क्र. -३ पदनिहाय निरिक्षकांचे मासिक व प्रागतिक नमुने लक्षांक

तक्ता क्र. १

एस.एस.पी. उत्पादकांची अ, ब, क, ड वर्गीकरण यादी

अ. क्र.	वर्गीकरण	उत्पादक
	'अ'	रामा फॉस्फेट लि.
		भारत फटीर्लायझर, ठाणे
		बसंत ॲग्रोटेक अकोला
	'ब'	कोरोमंडल इंटरनॅशनल, रायगड
		आरती फर्टीलायझर ठाणे
		राजलक्ष्मी फर्टीलायझर जालना
		निरमा लिमिटेड (गुजरात)
		रामा कृषि रसायन पुणे
		सुमन फॉस्फेट ॲण्ड केमिकल्स धुळे
		आर सी फर्टीलायझर नाशिक
		डीएमसीसी उदयपूर
		खेतान केमिकल्स ॲण्ड फटीर्लायझर
		देवयानी फॉस्फेट लि. जळगाव
		टी. जे. ॲग्री लि. नंदूरबार
		गजराज फर्टीलायझर यवतमाळ
		शिवा ग्लोबल ॲग्रो प्रा.लि. नांदेड
		कोरोमंडल इंटरनॅशनल, रायगड
		खेतान केमिकल्स (छत्तीसगड)
		कोरोमंडल इंटरनॅशनल,(मध्य प्रदेश)
		बीईसी फर्टीलायझर वर्धा
		मध्यभारत फॉस्फेट लि. नागपूर
		पुष्कर पेट्रो प्रॉडक्टस लि. रत्नागिरी
		दत्त ॲग्रो सर्व्हीसेस लि, जळगाव
		बसंत ॲग्रोटेक,(मध्य प्रदेश)
		बसंत ॲग्रोटेक,जळगाव
	'क'	--
	'ड'	
		तुंगभद्रा फर्टीलायझर रायगड
		बोहरा इंडस्ट्रीज लि. औरंगाबाद
		खेतान केमिकल्स ॲण्ड फटीर्लायझरर्स लि.(गुजरात) जि.धुळे
		प्रेमसखी फर्टीलायझर (आयपीएल)
		इंद्रा ऑरगॅनिक लि. (म.प्र) जि.पुणे
		डीएमसीसी अंबर

		ज्युबिलिएन्ट ऑरगॅनोसीस लि. पुणे
		भवानी मिश्रखत फर्टीलायझर लि.नांदेड
		बालाजी फर्टीलाझर लि. नांदेड
		दत्त फर्टीलायझर ॲण्ड केमिकल्स अमरावती
		कस्तुरचंद फर्टीलायझर लि. गडचिरोली
		नर्मदा बायोकेम (गुजरात)
		अरहिंत फर्टिलायझरर्स (मध्ये प्रदेश)
		पृथ्युशा केमिकल्स ॲण्ड फर्टि (आंध्र प्रदेश)
		ओस्तवाल फॉसकेम (ट्रेडको ग्रॅनाईट) पुणे
		कृष्णा फॉसकेम (म.प्र.) पुणे
		आर.एम.फॉस्फेट्रस धुळे
		पटेल फॉसकेम (राजस्थन) जळगांव
		झुआरी फर्टिलायझरर्स ॲण्ड केमिकल्स जि.रायगड

तक्ता क्रमांक - २
सन २०२३-२४ मध्ये राज्यातील एस.एस.पी. खत उत्पादन युनिट तपासणी व एस.एस.पी. खत बाहय राज्य उत्पादकांच्या गोडावून तपासणीसाठी खत निरीक्षक नियुक्ती यादी

अ.क्र.	उत्पादकाचे नाव	तपासणीसाठी नेमणूक करण्यात आलेले खत निरीक्षक
ठाणे विभाग		
१	डी.एम.सी.सी. ठाणे	जिगुनिनि जि. ठाणे
२	भारत फर्टीलायझर, ठाणे	तंअगुनि ठाणे
३	कोरमंडल इंटरनॅशनल लि. रायगड	जिगुनिनि जि.रायगड
४	श्री पुष्कर पेट्रो प्रोडक्टस लि. रत्नागिरी	ताकृअ खेड
५	आरती फर्टीलायझर (गुजराथ),अरिंहत कॉम्पलेक्स, गाळा नं. ११७, बि.-२९ पुर्णागाव, भिवंडी जि.ठाणे	विगुनिनि ठाणे
६	पृथ्युशा केमिकल्स ॲण्ड फर्टीलायझर लि. (अं.प्र)द्वारा मे.आर.सी.एफ, चेंबुर मुंबई	विगुनिनि ठाणे
७	निरमा लि (गुजरात)	कृअसं द्वारा जिअकृअ ठाणे
नाशिक विभाग		
८	आर.सी. फर्टीलायझर नाशिक	तंअगुनि नाशिक
९	दत्त ॲग्रो सर्व्हीसेस प्रा.लि. जळगाव	जिगुनिनि जळगाव
१०	रामा फॉस्फेट लि. (म.प्र.),मे.संघवी वेअर हाऊससिंग, भांबुर्डा शिवार, भडगाव रोड, ता.पाचोरा जळगाव	कृविअ जळगाव
११	सुमन फॉस्फेट ॲण्ड केमिकल्स लि (म.प्र.),द्वारा सिटी स.नं.१०३७६, इंदौर टायर्स जवळ, साहेब हॉटेलमागे, मालेगाव रोड धुळे	विगुनिनि नाशिक

१२	खेतान फर्टीलायझर ॲण्ड केमिकल्स (राजस्थान),आनंद सदन हॉस्पीटलविरुध्द,मु.पो.शिरपुर ता.शिरपुर जि.धुळे	जिगुनिनि धुळे
१३	खेतान फर्टीलायझर ॲण्ड केमिकल्स (म.प्र),आनंद सदन हॉस्पीटलविरुध्द, मु.पो.शिरपुर ता.शिरपुर जि.धुळे	तंअगुनि नाशिक
१४	खेतान फर्टीलायझर ॲण्ड केमिकल्स (छतीसगड),आनंद सदन हॉस्पीटलविरुध्द,मु.पो.शिरपुर ता.शिरपुर जि.धुळे	तंअगुनि नाशिक
१५	देवायानी फॉस्फेट प्रा.लि.(राजस्थान),द्वारा, राधेश्याम एस. व्यास, गट नं. ३४५/१, शिवाजीनगर कंकेरोड जळगाव	कृविअ जळगाव
१६	टी जे. ॲग्रो फर्टीलायझर (राजस्थान) १३, मार्केड कमिटी शॉपींग सेंटर नवापूर जि. नंदूरबार	कृअपंस नंदूरबार
१७	कोरमंडल इंटरनॅशनल लि. (म.प्र.) अरिहंत वेअरहाऊसिंग कॉ. डी-२४, ट्रान्सपोर्टनगर एमएच-६ जळगाव	जिकृअ जिप जळगाव
१८	मंगलम फॉस्फेट लि. (राजस्थान)लक्ष्मी नारायण गोडावून, सुभाष रोड नाशिक	विगुनिनि नाशिक
१९	कोरमंडल इंटरनॅशनल लि. (राजस्थान),गोल्डन वेअरहाऊसिंग सर्वे नं. ३४५/१ पार्ट, खडाळारोड जळगांव	जिगुनिनि जळगांव
२०	बसंत ॲग्रो टेक (इं) लि. (म.प्र.) स.न.३१४, मौजे काढोली ता.एंरडोल जि.जळगाव	जिगुनिनि जळगांव
२१	कोरमंडल इंटरनॅशनल लि. (बडोदा), मे.शिव इंडस्ट्रीज,प्लॉट नं.सी-७४, एमआयडीसी अवधन धुळे	ताकृअ धुळे
२२	डी.एम सी.सी (राजस्थान) पी.सी.बोहरा गिरिजा कॅालनी भुसावळ रोड जामनेर जि. जळगांव	जिकृअ जि. जळगांव
२३	आर.एम.फॉस्केट जि.धुळे	जिगुनिनि जि. धुळे
२४	पटेल फॉस्केट (राजस्थान) जि.जळगांव	मोअ जिप जळगाव
पुणे विभाग		
२५	रामा कृषि रसायन पुणे	विगुनिनि, पुणें
२६	रामा फॉस्फेट लि.(राजस्थान) मु.पो. लोणी काळभोर, ता. हवेली जि. पुणे	जिगुनिनि पुणे
२७	टेडको ग्रानाईट लि.(राजस्थान), द्वारा महाराष्ट्र ॲग्रो एजन्सी, ३५२/१, सासवड रोड, रेल्वे स्टेशन मालधक्का, फुरसंगी पुणे	कृविअ पुणे
२८	नर्मदा बायो-केम प्रा.लि.(गुजराथ) पुणे संजोग वेअरहाऊसिंग कं.लि. पुणे-नगर रोड वाघोली ता.हवेली पुणे	विगुनिनि, पुणें
२९	ज्युबिलंट ऑरगॅानिक्स लि. (उ.प्र.) पुणे सर्व्हे नं. ५/२,४५/२ गाव निंबुत, निरा रेल्वे, स्टेशन जिल्हा पुणे	जिकृअ पुणे
३०	बोहरा इंडस्ट्रीज लि. (राजस्थान),द्वारा श्री.रुपचंद एन.कासलीवाला, स.न.१२५२, अे/१, मु.पो श्रीरामपुर जि.अ.गगर	ताकृअ श्रीरामपुर

३१	तुंगभद्रा फर्टीलायझर ॲण्ड केमिकल्स कं. लि.(कर्नाटक) द्वारा श्री कृषि केंद्र मार्केटयार्ड, टेभुर्णी जि.सोलापूर	जिगुनिनि सोलापूर
३२	कोरमंडल इंटरनॅशनल लि. (उदयपुर), दौंड तालुका सहकारी खरेदी विक्री संघ, केडगाव ता.दौंड जि.पुणे	कृउसं. द्वारा जिअकृअ पुणे
३३	कृष्णा फॉस्केम (म.प्र) जि.पुणे	कृउसं. द्वारा जिअकृअ पुणे
औरंगाबाद विभाग		
३४	राजलक्ष्मी ॲग्रोटेक जालना	जिगुनिनि जालना
लातूर विभाग		
३५	बालाजी फर्टीलायझर , नांदेड	जिगुनिनि नांदेड
३६	भवानी मिश्रखत फर्टीलायझर नांदेड	जिकृअ जिप नांदेड
३७	शिवगोबल ॲग्रो इंडस्ट्रीज लि.नांदेड	विगुनिनि लातूर
अमरावती विभाग		
३८	बसंत ॲग्रोटेक (इं) लि.अकोला	जिगुनिनि अकोला
३९	गजराज फर्टीलायझर यवतमाळ	जिगुनिनि यवतमाळ
४०	श्री दत्त फर्टीलायझर ॲण्ड केमि. प्रा.लि. अमरावती	जिगुनिनि अमरावती
नागपूर विभाग		
४१	बीईसी वर्धा	तं.अ.गुनि नागपूर
४२	बीईसी (छत्तीसगड),मु.पो.गुजखेडा ता.देवळी जि.वर्धा	जिगुनिनि वर्धा
४३	कस्तुरचंद फर्टीलायझर लि. गडचिरोली	मोहिम अधिकारी, जि.प., गडचिरोली
४४	मध्यभारत फॉस्फेट प्रा.लि. (म.प्र.), बी-१, काटोल एमआयडीसी ऐरिया नागपूर	तंअगुनि, नागपूर

तक्ता क्रमांक - ३
सन २०२३-२४ मध्ये राज्यातील दाणेदार मिश्रखत उत्पादन युनिट तपासणी तपासणीसाठी खत निरीक्षक नियुक्ती यादी

अ.क्र.	उत्पादकाचे नाव	खत निरीक्षक
ठाणे विभाग		
१	एमएआयडीसी, रसायनी जि. रायगड	जिगुनिनि रायगड
२	कोरमंडल इंटरनॅशनल लि. रायगड	ताकृअ जि. रायगड
नाशिक विभाग		
३	धरतीधन फर्टीलायझर प्रा.लि.नंदूरबार	तं.अ.गुनि नाशिक
४	डेक्कन सेल्स कॉर्पोरेशन लि. जळगाव	उविकृअ, जि. जळगाव
५	एमएआयडीसी, पाचोरा जळगाव	कृविअ जि. जळगाव
६	दत्त ॲग्रो सर्व्हीसेस प्रा.लि. जळगाव	जिगुनिनि जळगाव
७	आर.एम.फॉस्केट जि.धुळे	जिगुनिनि जि. धुळे
पुणे विभाग		
७	रामा कृषि रसायन पुणे	विगुनिनि जि. पुणे
८	शुगरकेन प्रोडयुसर विविध कार्यकारी सोसायटी लि.सोलापूर	ताकृअ जि.सोलापूर

९	वर्धमान फर्टीलायझर ॲण्ड सिडस प्रा.लि. सोलापूर	जिगुनिनि जि. सोलापूर
१०	विठ्ठल खत सह.संस्था लि. सोलापूर (महालक्ष्मी फर्टिलायझर)	कृविअ जि. सोलापूर
११	लोकमंगल बायोटेक प्रा.लि. जि.सोलापूर	तं.अ.गुनि पुणे
कोल्हापूर विभाग		
११	एमएआयडीसी, गोकुळ शिरगाव कोल्हापूर	जिगुनिनि कोल्हापूर
१२	आर बी पाटील किसान सह.का.लि.कोल्हापूर	जिकृअ कोल्हापूर
१३	एमएआयडीसी, द्वारा शेतकरी सह.संघ लि. कोल्हापूर	कृविअ जि. कोल्हापूर
१४	श्री शक्ती ॲग्रो फर्टीलायझर्स प्रा. लिमिटेड द्वारा कराड तालुका शेतकरी संघ कराड	जिगुनिनि जि.सातारा
१५	चंदगड ता.शेतकरी सह.ख.वि.संघ कोल्हापूर	ताकृअ जि.कोल्हापूर
१६	बसंत ॲग्रोटक (इं) लि. सांगली	जिगुनिनि जि.सांगली
औरंगाबाद विभाग		
१७	एमएआयडीसी, जालना	विगुनिनि औरंगाबाद
१८	मार्कफेड द्वारा व्यंकटेश्वरा औरंगाबाद	कृविअ औरंगाबाद
१९	मारुती फटोकेम लि. औरंगाबाद	तं.अ.गुनि औरंगाबाद
२०	वरद फर्टीलायझर प्रा.लि. जालना	कृविअ जि. जालना
२१	राधागोंविद फर्टीलायझर केमिकल्स लि. जालना	ताकृअ, जि. जालना
२२	एसएफपीएल सुभाष फर्टीलायझर प्रा.लि. जालना	कृउसं जि. जालना
२३	जयअंबे फर्टीलायझर प्रा.लि. जालना	उविकृअ जि. जालना
२४	देवगिरी फर्टीलायझर लि. औरंगाबाद	तंअगुनि, औरंगाबाद
लातूर विभाग		
२५	बालाजी फटीर्लायझर, नांदेड	तंअगुनि जि लातुर
२६	भवानी मिश्रखत फर्टीलायझर नांदेड	जिकृअ जि. नांदेड
२७	शिवाग्लोबल ॲग्रो इंडस्ट्रीज लि. (ढाकणी) नांदेड	तंअगुनि जि. लातुर
२८	शिवाग्लोबल ॲग्रो इंडस्ट्रीज लि.नांदेड	जिगुनिनि जि. नांदेड
२९	एमएआयडीसी, नांदेड	जिगुनिनि जि. नांदेड
३०	मार्कफेड, उस्मानाबाद	जिगुनिनि, जि. उस्मानाबाद
३१	डेक्कन फर्टोकेम लि. लातूर	जिगुनिनि, जि. लातूर
३२	गजानन फर्टीलायझर, नांदेड	जिगुनिनि, जि. नांदेड
अमरावती विभाग		
३३	बसंत ॲग्रोटेक (इं) लि.अकोला	जिगुनिनि अकोला
३४	मार्कफेड,द्वारा बालाजी फर्टिलायझरर्स जि.बुलढाणा	जिगुनिनि, जि. बुलढाणा
३५	व्हीसीएमएस, अमरावती	जिगुनिनि अकोला
३६	श्री दत्त फर्टीलायझर प्रा.लि. अमरावती	जिगुनिनि, अमरावती
३७	ग्रीनफिल्ड ॲग्रो केमिकल्स इंडस्ट्रिज द्वारा किसान शक्ती कृषि उद्योग प्रा.लि.यवतमाळ	जिगुनिनि जि.यवतमाळ
३८	एमएआयडीसी अमरावती	कृविअ जि. अमरावती
३९	श्री व्यंकेटश सह. खत काराखाना मर्यादीत, वाशिम	जिगुनिनि जि वाशिम
नागपूर विभाग		
४०	बीईसी वर्धा	जिगुनिनि जि. वर्धा

४१	एमएआयडीसी, वर्धा	कृविअ जि. वर्धा
४२	कस्तुरचंद फर्टीलायझर लि. गडचिरोली	मोहिम अधिकारी, जि.प., गडचिरोली
४३	व्हीसीएमएस,नागपूर	तंअगुनि नागपूर
४४	लहरी फर्टीलायझर ॲग्रो इंडिया प्रा.लि.गडचिरोली	ताकृअ जि गडचिरोली

९. खते साठवणुक स्थळ तपासणी

खते साठवणुक स्थळांची नियमितपणे तपासणी करण्यासाठी खालीलप्रमाणे निर्देश देण्यात येत आहेत.

१. प्रत्येक साठवणूक/विक्री केंद्राची दरमहा तपासणी साठी संबंधीत कार्यक्षेत्रातील जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व कृषि विकास अधिकारी,(जि.प.) यांनी समन्वयाने खत निरीक्षकावर जबाबदारी निश्चित करुन देण्यात यावी.

२. स्थानिक निरीक्षकांनी, साठवणूक / विक्री केंद्राची दरमहा एकवेळ भेट देऊन कायद्यातील तरतूदीनुसार सर्व साठा व रेकॉर्डची तपासणी करावी तसेच कायदयाच्या उल्लंघनाबाबत तात्काळ कायदेशीर कारवाई करावी.

३. केलेल्या कारवाईचा तपासणी अहवाल व कायदयातंर्गत केलेल्या कारवाईचा अहवाल दरमहा ५ तारखेपर्यंत आयुक्तालयास पाठविणे आवश्यक आहे.

४. तंत्र अधिकारी (गुनि), कृषि विकास अधिकारी, हे नेमुन दिलेल्या गुण नियंत्रण निरीक्षकांच्या तपासणी संदर्भात पुन्हा क्रॉस चेकींग करतील. त्यांनी दरमहा अचानकपणे किमान २० % साठवणूक / विक्री केंद्रास भेट देऊन सखोल तपासणी करावयाची आहे. त्याचा अहवाल दरमहा ५ तारखेपर्यंत कृषि आयुक्तालयास पाठवतील.

५. राज्य स्तरावरुन भरारी पथकाद्वारे अचानकपणे साठवणूक /विक्री केंद्राची तपासणी करण्यात येईल.

६. तंत्र अधिकारी (गुनि), कृषि विकास अधिकारी व राज्य स्तरीय भरारी पथकास जर एखादया ठिकाणी कायद्यातील तरतूदीचे उल्लंघनाबाबत गंभीर प्रकार निदर्शनास आल्यास तात्काळ संबंधीत परवानाधारकावर कायदेशीर कारवाई करतीलच त्याच बरोबर कर्तव्यात कसुर केल्या प्रकरणी संबधीत जबाबदार निरीक्षकावर म.ना.से (वर्तणूक) नियमांच्या कलम ८ नुसार प्रशासकीय कार्यवाहीचा प्रस्ताव कृषि आयुक्तालयास पाठवावा.

१०. शेतक-यांना खताची विक्री झाली किंवा नाही याची तपासणी करणे

जिल्हयातील काही खत विक्रेते शेतक-यांचे नावे बोगस विक्री दाखवुन बाहेरच्या जिल्हयामध्ये खताची विक्री करण्याची शक्यता असते. यासाठी सर्व कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी डीएपी / युरिया /एमओपी / संयुक्त खते इत्यादी विविध खतांची ज्या शेतक-यांना विक्री केली आहे, त्या विक्रेत्याकडून दर महिन्याला शेतक-यांची नावे प्राप्त करुन घेवुन त्यातील किमान ५ टक्के शेतक-यांकडे समक्ष जावून खत मिळाले बाबतची खात्री कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व विभागीय कृषि सह संचालक यांनी स्वत: तसेच अधिनस्त गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकांमार्फत करावी. त्यासाठी निरीक्षकनिहाय तपासणी करीता विक्रत्यांचे वाटप करावे.

केलेल्या कार्यवाहीचा अहवाल जिल्हा अधिकारी, विभागीय कृषि सह संचालक व कृषि आयुक्तालयास, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी सादर करावा.

११. खते खरेदी करताना घ्यावयाची काळजी संदर्भात शेतक-यांमध्ये जागरूकता निर्माण करणे.

खते खरेदी करताना कोणती काळजी घ्यावी याबाबतीत खालील मुद्दयावर शेतक-यांमध्ये प्रचार प्रसिध्दी माध्यमाव्दारे व जागरूकता करण्यात यावी.

१. गुणवत्ता व दर्जाची हमी देणा-या अधिकृत विक्रेत्याकडून रितसर पावती घेवुनच खरेदी करावे.

२. खतांच्या खरेदीची पावती पिकाची कापणी होईपर्यत जपून ठेवावी.

३. भेसळीची शंका दूर करण्यासाठी खंतांची पाकीटे व गोणी सिलबंद / मोहोरबंद असल्याची खात्री करा.

४. कमी वजनाच्या निविष्ठा तसेच छापील किंमतीपेक्षा जास्त किंमतीने विक्री अथवा इतर तक्रारीसाठी जवळच्या कृषि विभागाच्या कार्यालयाशी संपर्क साधा.
५. आपल्या तक्रारी प्रत्यक्ष / दुरध्वनी / इ-मेल/ एस.एम.एस./ इत्यादीव्दारे देवून शासनाच्या गतीमान गुणनियंत्रण अभियानात सहभागी व्हावे.

६. कृषि निविष्ठांविषयी असलेल्या अडचणी / तक्रारी सोडविण्यासाठी / मार्गदर्शनासाठी कृषि विभागाच्या टोल फ्री क्रमांक १८०० २३३ ४००० वर संपर्क साधावा.

७. खतांच्या किंमतीचे डिजीटल / इतर प्रकारचे बोर्ड, आत्मा किंवा इतर माध्यमातून तयार करुन शेतकऱ्यांच्या माहितीसाठी सार्वजनिक ठिकाणी लावावेत.

१२. खत निरिक्षकाकडे शेतकऱ्याने तक्रार केल्यानंतर करावयाची कार्यवाही

खतामध्ये भेसळ असणे / खत ओलसर असणे, विद्राव्य खते पाण्यात न विरघळणे, खत वापरल्यामुळे पिकांवर दुष्परिणाम होणे अशा प्रकारच्या तक्रारी प्राप्त झाल्यानंतर चौकशी करण्यासाठी

उपविभागीय कृषि अधिकारी यांच्या अधिनस्त खालील कमिटीव्दारे ठरवून दिलेल्या पध्दतींचा अवलंब करावा. खत निरीक्षक तथा कृषि अधिकारी ,पंचायत समिती यांनी शेतक-याने ज्या खत विक्रेत्याकडून सदर खते खरेदी केलेली आहेत , त्या विक्रेत्याचे विक्री केंद्रास तात्काळ भेट देऊन खालील मुद्यांची माहिती प्रात करुन घ्यावी.

१. खताचे नाव व बॅच क्रमांक (असल्यास).

२. खत उत्पादकाचे नाव

३. सदर खत विक्रेत्याकडे प्राप्त झालेला एकूण खत साठा, विक्री केलेला व शिल्लक असलेला खत साठा.

४. सदर खत साठा कोणत्या वितरकामार्फत प्राप्त झाला.

५. सदर बॅचचे खत विक्रेत्याने ज्या इतर शेतक-यांस विक्री केली, त्या शेतक-यांची नांवे व पत्ता, विक्री केलेल्या खताचे परिमाण इत्यादि.

६. वरील शेतक-यांशिवाय इतर काही शेतक-यांच्या तक्रारी प्राप्त झालेल्या आहेत किंवा कसे ? असल्यास त्याचा तपशील.

७. शेतक-याचा तक्रार अर्ज प्राप्त होण्यापुर्वी त्याने संबंधित विक्रेत्याकडे तक्रार केली असल्यास त्याबाबतचा तपशील.

८. तक्रार प्राप्त असल्यास विक्रेत्याने त्यावर केलेल्या कार्यवाहीचा तपशील.

९. सदर विक्रेत्याच्या खत साठ्यास तात्काळ विक्री बंद आदेश द्यावेत.

१०. विक्रेत्याकडे / वितरकाकडे संबंधित बॅचचा खत साठा शिल्लक असल्यास त्या खताचे नमुने घ्यावेत व तेथे उपलब्ध नसल्यास ज्या ठिकाणी आहेत तेथून ते तात्काळ घेवून अधिसूचित शासकीय खत चाचणी प्रयोगशाळेमधून तपासून घ्यावेत. व त्या नमुन्यास तक्रार अंतर्गत नमुना असे लिहावे.

११. खत (नियंत्रण) आदेश १९८५ व खत (वाहतुक नियंत्रण) आदेश १९७३ प्रमाणे असलेल्या तरतूदीनुसार विक्रेत्याच्या विक्री केंद्राची तपासणी करावी.

१२. तपासणीमध्ये त्रुटी आढळून आल्यास त्यावर खत (नियंत्रण) आदेश १९८५ व खत (वाहतुक नियंत्रण) आदेश १९७३ तरतुदीनुसार कारवाई करण्यात यावी. खत (नियंत्रण) आदेश १९८५ मधील तरतुदीनुसार ज्या बाबींवर कारवाई करता येत नाही अशा बाबी ज्या विभागाच्या अखत्यारित येतात त्या बाबींची माहिती संबंधित विभागांना कारवाईसाठी लेखी स्वरुपात कळविण्यात यावे. उदा. वजन मापे

१३. सदर खताच्या बॅचचा साठा जिल्ह्यात इतरत्र आढळून आल्यास त्यावर त्वरीत विक्री बंद / जप्तीची कारवाई करणेसाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी / कृषि विकास अधिकारी यांचे कार्यालयामार्फत दुरध्वनी / व्हॉटसअॅपव्दारे सर्व संबंधितांना कळविण्यात यावे.

१३. क्षेत्रिय भेटीच्या वेळी करावयाची कार्यवाही

१. क्षेत्रीय भेटीच्या वेळी शेतक-यांचे काय म्हणणे आहे, याबाबत शेतक-याचा जबाब लिहून घ्यावा.

२. शेतक-यांने खते खरेदी केल्यानंतर त्यांनी स्वत: शेतात वापरले किंवा मजुरामार्फत वापरली याचा स्पष्ट उल्लेख जबाबात नमूद करावा.

३. खतामध्ये भेसळ असल्यास भेसळीचे स्वरुप स्पष्टपणे नमूद करावे.

४. शेतक-याकडे शिल्लक असलेल्या खतामधून (स्टीचड् बॅग) नमुना घेऊन तो तक्रार अंतर्गत नमुना असे लिहून अधिसूचित खत चाचणी प्रयोगशाळेत तपासणीसाठी पाठवावा.

५. विद्राव्य खते पाण्यात विरघळत नाहीत किंवा अंशत: विरघळतात अशी तक्रार असल्यास पाण्यात खते टाकून त्याबाबतची खात्री करावी व पाण्यात विरघळण्याचे प्रमाण नमूद करावे.

६. शेतक-याकडे संबंधित बॅचच्या उपलब्ध असलेल्या खताची रिकामी गोणी / पाकीट/पिशवी , त्याबरोबरचे माहितीपत्रक, खत खरेदीची पावती इत्यादी शेतक-याडून प्राप्त करुन घेवून ती पंचनाम्यासोबत जोडावी.

७. खते ओलसर असणे, किंवा वापरता येण्यासारखी नसणे (उदा. एसएसपी पावडर खताचे कठीण खडे बनणे) याबाबत तक्रार असल्यास तसे अहवालात स्पष्ट नमूद करावे व प्रयोग शाळेत तसे कळविण्यात यावे.

८. क्षेत्रिय भेटीच्या वेळी समितीच्या सदस्यांनी अशा तक्रारीच्या अनुषंगाने भेट देत असताना इतर शेतकऱ्यांच्या समक्ष याबाबतचा पंचनामा करावा.

९. खत वापरामुळे पिकावर दुष्परिणाम झाला अशी तक्रार असल्यास पंचासमक्ष पिकाचे नुकसानीचे स्वरुप व किती टक्के नुकसान झाले आहे याबाबत पंचनाम्यामध्ये स्पष्ट नोंद करावी व नुकसानीबाबत कृषि विद्यापीठाच्या शास्त्रज्ञांचे तांत्रिक स्पष्टीकरणासह कारण नमूद करावे.

१०. पंचनामा करतांना चतु:सिमा, गावापासूनचे अंतर इत्यादी बाबी पंचनाम्यात नमूद कराव्यात. पंचनाम्यावर स्वाक्षरी करणा-या शेतक-यांचे साक्षीदारांचे, हजर असलेल्या सदस्यांची स्वाक्षरीसह पुर्ण नावे, पत्ता व वय लिहून घ्यावे म्हणजे न्यायालयात ते सादर करण्याची आवश्यकता भासल्यास त्याचा उपयोग होईल.

१४. भेटीचा अहवाल तयार करणे

१. ज्यावेळी समितीची भेट संबंधित शेतक-याच्या शेतास होते, त्यावेळी तक्रारीचे अनुषंगाने आवश्यक असलेली संपुर्ण माहिती शेतक-यास विचारुन घ्यावी व परिस्थितीप्रमाणे अहवाल तयार करावा. त्यामध्ये खालील बाबींचा समावेश करावा.

२. शेतक-याने संबंधित बॅचच्या खताचा खरेदी केलेला साठा.

३. समितीने स्वैर निवड पध्दतीने (रॅण्डम पध्दतीने) प्लॉट निवडण्यासाठी तयार केलेला नकाशा , निवडलेला प्लॉट इत्यादी माहिती अहवालात स्पष्टपणे नमूद करावी.

४. खते साठविलेले ठिकाण दमट/आर्द्रता होते काय? साठवलेल्या जागेतील ओलाव्यामुळे खते खराब झाली किंवा कसे याबाबत तपशील देणे.

५. खतामध्ये भेसळ असल्यास कशाची भेसळ दिसते / असू शकते याबाबत अभिप्राय नोंदवावेत.

६. प्राप्त तक्रार वस्तुस्थितीवर आधारीत आहे किंवा नाही हे पाहण्यासाठी त्याच गावातील किंवा जवळच्या गावातील ज्या शेतक-यांनी संबंधित बॅचचे खत खरेदी केलेले आहे अशा किमान २-३ शेतक-यांकडे माहिती घेऊन त्यानुसार अहवाल तयार करण्यात यावा. अहवालामध्ये किती टक्के नुकसान झाले, अंदाजित किती रकमेचे किंवा उत्पन्नाचे नुकसान झाले याचा उल्लेख असावा.

१५. पी ओ एस मशीन व त्याबाबतची कार्यवाही

रासायनिक खत विक्रीमधील थेट लाभ हस्तांतरण योजना (DBT) **प्रकल्प राज्यात दि. १ नोव्हेंबर २०१७ पासून सुरु**

रासायनिक खतावरील अनुदान हे केंद्र शासनामार्फत देण्यात येते. देश पातळीवर खतावरील अनुदान ६५ ते ७० हजार कोटी रुपये दरवर्षी देण्यात येते तर राज्यात दरवर्षी साधारणपणे ५.५० ते ६ हजार कोटी रुपयाचे अनुदान केंद्र शासनामार्फत देण्यात येते. खतावरील अनुदानाची प्रचंड रक्कम पाहता सदरचे अनुदानाचा योग्य विनीयोग होणे महत्वाचे आहे.

या प्रकल्पांतर्गत शेतकऱ्यांना खत खरेदी करतांना आधार कार्ड असणे अनिवार्य आहे, तसेच खत खरेदी करतांना शेतकऱ्याने त्याचा बोटाचा ठसा मशीनवर ठेवावयाचा आहे किंवा त्याचा आधार नंबर विक्रेत्याने मशीनवर नोंद केल्यास ओटिपी द्वारे त्याची ओळख नोंद होऊन जी खते खरेदी करावयाची आहेत त्याचे बील तयार होते. सदर बिलाची रक्कम शेतकऱ्याने अदा करुन खते खरेदी करावयाचे आहेत. **खत खरेदी करताना शेतक-यांनी स्वताःचे आधार कार्ड आणावे अशा अशायाचे बोर्ड प्रत्येक दुकानात प्रदर्शीत करावयाच्या सुचना विक्रेत्यांना दयाव्या व त्याप्रमाणे कार्यवाही होते किंवा नाही याचे सनियत्रंण खत निरिक्षकांनी करावे**.

राज्यात २६३८६ किरकोळ खत विक्रेते असून त्यांची नोंद mFMS या प्रणालीवर झालेली आहे. केंद्र शासनाने १ नोव्हेंबर २०१७ पासून DBT प्रकल्प संपर्ण देशात सुरु केला आहे. या निर्णयाच्या अंमलबजावणीसाठी राज्यातील खत विक्रेत्यांना POS मशीनचे वाटप केले आहे. हे सर्व मशीन राज्यातील खत उत्पादक/ पुरवठादार मार्फत किरकोळ खत विक्रेत्यांना विनाशुल्क पुरवठा केली आहेत. या सर्व मशीनचा

पुरवठा करण्याच्या प्रक्रियेवर राज्यातील राष्ट्रीय केमिकल्स अॅण्ड फर्टिलाइझर्स लि. (RCF) मुंबई या मुख्य खत पुरवठादार कंपनीवर केंद्र शासनाने जबाबदारी टाकली आहे. जिल्हास्तरावर हा प्रकल्प राबवण्यासाठी मा. जिल्हाधिकारी यांचेवर ही जबाबदारी केंद्र शासनाने दिली आहे. या प्रकल्पात सुलभता येण्यासाठी POS मशीXसोबतच संगणकावर वापरण्याची आज्ञावली आणि मोबाईलवर वापरण्याचे ऍप सुध्दा उपलब्ध करून दिले आहे. एकावेळी एका दुकानात तीनही साधने वापरून गर्दी टाळता येते. डिजटल पध्दतीने खतांची रक्कम अदा करण्यासाठी प्रत्येक खत विक्रेत्यांस **QR Code** उपलब्ध करून घेणे बंधनकारक करण्यात आले आहे. त्याचा वापर करून शेतकरी आपल्या बँकेतुन सरळ खत विक्रेत्याच्या बँकेत रक्कम अदा करू शकतात.

खत विक्रेत्यांकडे असलेल्या POS मशिन उपलब्धता, त्यांचे कार्यान्वयन, संगणक आज्ञावली, मोबाईल ऍप, आवश्यक फिंगर प्रिंट स्कॅनरची उपलब्धता याचे संनियंत्रण कृषि विकास अधिकारी जि.प. हे करतील.

या प्रकल्पामुळे

१. शासनास खताची खरेदी करणारे प्रत्यक्ष लाभार्थी कोण याची माहिती मिळणार आहे.
२. अनुदानाचा दुरुपयोग टाळण्यास याची मदत होणार आहे.
३. कंपनीला साप्ताहिक अंतराने अनुदान मिळणार असल्याने पुर्वीच्या पध्दतीतला विलंब टळणार आहे.
४. भविष्यात या प्रकल्पात मृद आरोग्य पत्रीका (Soil Health Card) चा तपशिलही जोडला जाणार आहे. त्यामुळे शेतकऱ्यांना जमिनीच्या मगदुराप्रमाणे खत वापरण्याची प्रेरणा मिळेल.
५. या प्रकल्पामुळे एकात्मीक अन्नदव्य व्यवस्थापनाला चालना मिळून आवश्यक तेवढेच खत शेतकरी खरेदी करतील, त्यामुळे जमीनीचे आरोग्य सुव्यवस्थित राहील.
६. संतुलीत खत वापरामुळे खत अनुदानात बचत होईल.

अनुदानित युरीया खताचा औद्योगिक वापरास प्रतिबंध करणे

अनुदानित युरीया फक्त शेती मध्ये वापरण्यासाठी पुरविण्यात येतो. औद्यगिक कारणासाठी वेगळा युरीया वापरला जातो. परंतू अनुदानित युरीयाची किंमत कमी असल्यामुळे तो औद्योगिक कारणासाठी वापरला जाण्याची शक्यता असते. **अनुदानित युरीया खताचा औद्योगिक वापरास प्रतिबंध करण्याची जबाबदारी विभाग व जिल्हा भरारी पथकाची आहे.** त्यासाठी जिल्हा भरारी पथकाने जिल्ह्यतील विविध उद्योगांची माहिती ठेवुन त्यांच्याकडे अनुदानित युरीया वापराची शक्यता असल्यास जिल्हाधिका-यांच्या व जिल्हास्तरीय विविध खात्यांच्या अधिका-यांच्या मदतीने वेळोवळी भेटी देऊन यास प्रतिबंध करावा.

१६. जप्त केलेल्या कृषि निविष्ठा साठयाची विल्हेवाट लावण्याबाबत

खत साठा जप्त करण्याबाबतची कार्यवाही

१. रासायनिक खताचा नमुना निरिक्षक खत नियंत्रण आदेश,१९८५ मधील कलम २८(१)(ब) प्रमाणे घेतात.

२. .प्रयोगशाळेने नमुना अप्रमाणित घोषित केल्यानंतर नमुना घेतलेल्या खताच्या बॅचचा साठा शिल्लक असल्यास निरिक्षकाने तो खत नियंत्रण आदेश,१९८५ मधील २८(१)(ड) या कलमाखाली जप्त करावा.

३. खताचा साठा जप्त करताना पंचनामा करण्यात यावा.

४. संबधित खत उत्पादक / विक्रेत्यांना खत नियंत्रण आदेश,१९८५ मधील २८(१)(२) नुसार साठा जप्त केल्याबाबतची नोटिस देण्यात यावी.

५. जप्त केलेल्या साठयाबाबत विहीत नमुन्यामध्ये साठा संबंधीताचा ताब्यात दिल्याबाबतचा बाँड तयार करण्यात यावा.

६. जिल्हाधिकारी यांना तात्काळ सदर जप्त साठयाचा अहवाल सादर करावा.

७. जप्त केलेल्या साठयाची विल्हेवाट लावण्याबाबत आवश्यक ती कार्यवाही वेळेवर केली जात नाही. याबाबत जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी जिल्हयामध्ये विविध गुणवत्ता नियंत्रण निरिक्षकांनी, विविध ठिकाणी जप्त केलेल्या साठयाबाबत आढावा घेवुन, शिल्लक साठयाची तातडीने विल्हेवाट लावण्या सदंर्भात आवश्यक ती सर्व कार्यवाही पुर्ण करावी.

८. मार्च अखेर जप्त केलेल्या साठयाची प्रकरणे पुढील ३ महिन्यात निकाली काढावीत, याची जबाबदारी संबंधित कृषि विकास अधिकारी व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांची राहिल. कृषि विकास अधिकारी यांनी त्यांच्या जिल्हयात जप्त झालेला खत साठयाची प्रकरणनिहाय यादी करून त्यानुसार पुढील कार्यवाहीसाठी जिल्हाधिकारी यांच्याकडे पाठपुरावा करावा.

९. जिल्हाधिकारी यांना प्रकरण लवकर निकाली काढण्यासाठी कृषि आयुक्तालयस्तरावरून कळविणे आवश्यक असल्यास त्यांची माहिती सादर करावी.

१०. जप्त साठयाबाबत न्यायालयाच्या आदेशानुसार कारवाई करावी.

१७. अनुकरण / नक्कल केलेल्या खताची विक्री होवु न देणे बाबत

खत नियंत्रण आदेश १९८५ मधील खंड १९ सी (२) अन्वये खत नियंत्रण आदेशातील मान्यता असलेल्या ग्रेडचे अनुकरण / नक्कल (Imitation) करुन कोणत्याही खताचे विक्री करता येत नाही. तथापी अशा काही प्रकारच्या खताच्या ग्रेडची बाजारात विक्री होत असल्याचे दिसून आले आहे. खत नियंत्रण आदेश १९८५ मध्ये ज्या खताच्या ग्रेडस निश्चित केलेल्या आहेत. त्या ग्रेडच्या खताची अनुकरण / नक्कल सार्धम्य असलेल्या खताची विक्री होणार नाही, याची जबाबदारी संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व जिल्हयाच्या कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांची राहील.

१८. परराज्यात / परदेशात खताची विक्री होवु नये म्हणुन घ्यावयाची दक्षता

संशयास्पद असलेले खत, एकाच जिल्हयात, तालुक्यात मोठया प्रमाणावर विक्री झालेले खत तसेच एकाच शेतकऱ्यांच्या नावे मोठयाप्रमाणावर विक्री दाखवणे याबाबत विक्रेते निहाय लक्ष ठेवावे. ज्या जिल्हयाच्या सीमा इतर राज्याला लागून आहे. अशा जिल्हयामध्ये सीमेवर असलेल्या नाक्यावर एका कृषि

अधिका-यांची नेमणूक करून त्यावर खत वाहतूक तपासण्याबाबत जबाबदारी संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व कृषि विकास अधिकारी जिल्हा परिषद यांनी दयावी.

विभागीय कृषि सहसंचालक, कोकण विभाग, ठाणे यांनी कोकण विभागासाठी स्वतंत्र भरारी पथकाचे गठण करुन कस्टम व पोलिस विभागाच्या मदतीने संशयित ठिकाणी व कस्टमच्या कार्यक्षेत्रातील गोदामाची तपासणी करावी. विशेषत: परराज्यात, परदेशात होणारी खताची तस्करी व अकृषक वापरासाठी होणारा खताचा वापर या बाबींवर योग्य नियंत्रण ठेवण्यासाठी दक्षता घ्यावी.

जमिन सुपिकता निर्देशांकाच्या आधारे १० टक्के रासायनिक खतांची बचत मोहिम

अ.क्र.	तपशील	जबाबदार अधिकारी
१	प्रत्येक गावात जमिन सुपिकता निर्देशांक फलक बोर्ड दर्शनी भागात लावणे.	तालुका कृषी अधिकारी/ मंडळ कृषी अधिकारी
२	प्रत्येक गावातील कृषि वार्ताफलकावर खरीप पिकाच्या प्रति एकरी खताचे प्रमाण/मात्रा सुपिकता निर्देशांकाप्रमाणे लिहून चिकटवणे.	कृषी सहाय्यक / कृषी पर्यवेक्षक
३	प्रत्येक पिकासाठी जैविक खताची बिज प्रक्रिया माहिती वार्ताफलकावर चिकटवणे आणि खरीप हंगामपूर्व सभेत प्रात्यक्षिक घेणे.	कृषी सहाय्यक / कृषी पर्यवेक्षक
४	तालुक्यातील किमान १० गावात बिज प्रक्रियेसाठी जैविक खते कृषि सेवा केंद्रात विक्रीसाठी उपलब्ध करणे.	जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी / उप विभागीय कृषी अधिकारी
५	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान प्रात्यक्षिकांमध्ये हिरवळीचे खत बियाणे अनुदानित दरावर वाटप करणे.	मंडळ कृषी अधिकारी
६	प्रत्येक राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान प्रात्यक्षिकांमध्ये खताचा पहिला हप्ता शेणखत / कंपोस्ट/ निंबोळी पेंड यामध्ये मिसळून पेरुन देणे.	कृषी सहाय्यक / कृषी पर्यवेक्षक
७	भात क्षेत्रातील प्रत्येक तालुक्यात प्रत्येक मंडळात १० गावात युरिया ब्रिकेट विक्रीसाठी उपलब्ध करणे.	जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी / उप विभागीय कृषी अधिकारी
८	भात क्षेत्रातील प्रत्येक गावात ५ शेतकऱ्यांकडे चारसुत्री/ SRI/ SRT या तंत्रज्ञानाचा वापर करणे.	कृषी सहाय्यक / कृषी पर्यवेक्षक / मंडळ कृषी अधिकारी
९	प्रत्येक तालुक्याचा खरीप २०२० चा खताचा वापरावरुन असंतुलित खत वापराच्या तालुक्यातुन युरिया मागणी १० टक्के कमी करण्यासाठी कृषी सेवा केंद्र चालकांचे प्रशिक्षण घेणे.	कृषी विकास अधिकारी
१०	भाजीपाला व फळपिकांच्या खत वापरामध्ये संयुक्त खताचा वापर करण्यासाठी प्रशिक्षण घेणे.	कृषी पर्यवेक्षक / मंडळ कृषी अधिकारी
११	ऊसाच्या १० टक्के क्षेत्रावर संतुलित खताचा वापर करणे (विनाअनुदानित प्रात्यक्षिके / प्रशिक्षण)	कृषी पर्यवेक्षक / मंडळ कृषी अधिकारी
१२	खरीप हंगामात प्रत्येक मंडळ कृषी अधिकारी यांनी संतुलित खत वापराकरिता दोन ऑनलाईन प्रशिक्षणे/किंवा मर्यादित शेतकऱ्याकरिता प्रत्यक्ष प्रशिक्षणे कार्यक्षेत्रातील शेतकऱ्यांसाठी आयोजित करणे.	मंडळ कृषी अधिकारी

विषय- कृषि यांत्रिकीकरण कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणी करिता मार्गदर्शक सूचना...

संदर्भ : १ . केंद्र शासनाच्या http://farmech.dac.gov.in या संकेत स्थळावरील कृषि यांत्रिकीकरण उप अभियानाबाबत सुधारीत मार्गदर्शक सुचना -२०२०-२१
२. केंद्र शासनाच्या मान्यताप्राप्त तपसणी संस्थांनी तपासणी केलेल्या व अनुदानासाठी पात्र औजारांच्या http://farmech.dac.gov.in या संकेत स्थळावर वेळोवेळी प्रसिद्ध करण्यात येत असलेल्या याद्या

राज्यात सन २०१४-१५ पासुन **कृषि यांत्रिकीकरण उपअभियान** राबविण्यात येत आहे. केंद्र शासनाने कृषि यांत्रिकीकरण उपअभियानाच्या सुधारीत मार्गदर्शक सुचना २०२०-२१ निर्गमीत केल्या असुन त्या केंद्र शासनाच्या http://farmech.dac. gov.in या संकेत स्थळावर उपलब्ध आहेत.

कृषि यांत्रिकीकरण उप अभियानामध्ये केंद्र व राज्य हिस्सा ६०:४० प्रमाणे आहे. केंद्र शासनाने राज्यासाठी मंजुर केलेल्या कार्यक्रमाचे मर्यादेत सन २०१५-१६ चे कृषी गणनेनुसार जिल्हानिहाय एकुण खातेदार संख्या, पेरणी क्षेत्र, मागील वर्षाचा मंजूर कार्यक्रम व मागील सहा वर्षाचा खर्च यावर आधारित कार्यक्रमाचे लक्षांक कृषि आयुक्तालय स्तरावर जिल्हा निहाय निश्चित करण्यात येतात व त्याप्रमाणे ऑनलाईन पद्धतीने शासनाच्या mahadbtmahait.gov.in या संकेतस्थळावर देण्यात येतात.

याशिवाय **राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेंतर्गत कृषि यांत्रिकीकरण प्रकल्प** सन २०१७-१८ पासून दरवर्षी राबविण्यात येत आहे. राज्यस्तरीय प्रकल्प छाननी समितीच्या बैठकीत मिळालेल्या मान्यतेनुसार व उपलब्ध निधीच्या मर्यादेत सदर प्रकल्पाची अंमलबजावणी करण्यात येत असते. यामध्ये ट्रॅक्टर व पॉवर टिलर वगळता इतर कृषी यंत्र /औजारांच्या खरेदीसाठी अर्थसहाय्य या घटकाची अंमलबजावणी करण्यात येते. अनुदानाचे दर हे कृषि यांत्रिकीकरण उपअभियानाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसारच राहतील.

तसेच कृषी यांत्रिकीकरणासाठी शेतकऱ्यांची वाढती मागणी विचारात घेऊन राज्य शासनाकडून अतिरिक्त निधी उपलब्ध होण्याच्या उद्देशाने सन २०१८-१९ पासून **राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण कार्यक्रम** घोषित करण्यात आला असून त्याची देखील अंमलबजावणी करण्यात येते. सदर कार्यक्रमाची अंमलबजावणी कृषि यांत्रिकीकरण उपअभियानाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसारच करण्यात येते.

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचानांमधील घटक ३ व घटक ४ ची प्रामुख्याने अंमलबजावणी राज्यामध्ये करण्यात येते

अ) घटक क्र. ३ : कृषी यंत्र सामुग्री व उपकरणे खरेदीसाठी अर्थसहाय्य

१. पार्श्वभूमी : राज्यातील शेतकऱ्यांना कृषी यंत्रसामुग्री/औजारे खरेदीस प्रोत्साहीत करणे व त्याद्वारे कृषि यांत्रिकीकरणास प्रोत्साहन देणे हा सदर घटकाचा प्रमुख उद्देश आहे.

२. घटकाचा उद्देश :

१) शेतकऱ्यांना कृषि यांत्रिकीकरणास प्रोत्साहन देणे.

२) विभागनिहाय पीक रचनेनुसार आवश्यक असलेली व पूर्वतपासणी केलेली दर्जेदार कृषि औजारे खरेदीसाठी शेतकऱ्यांना अनुदान उपलब्ध करुन देणे.

३)शेतकऱ्यांना त्यांच्या गरजेनुरुप व मागणी प्रमाणे कृषी यंत्रसामुग्री/औजारे उत्पादने अनुदानावर उपलब्ध करुन देणे.

४)कृषि उत्पादन प्रक्रियेत अद्ययावत यंत्रसामुग्रीच्या वापरासाठी प्रोत्साहीत करणे.

३. घटकाच्या अंमलबजावणीची प्रक्रिया :

३.१ इच्छुक शेतकऱ्यांनी Mahadbt पोर्टल द्वारे अर्ज करणे : शासनाच्या संदर्भीय दि. ४ नोव्हेंबर २०२० च्या शासन परिपत्रकात नमूद केल्यानुसार कृषि विभागाच्या योजनांची महाडीबीटी पोर्टल द्वारे अंमलबजावणी करण्यासाठी शासनमान्यता देण्यात आलेली आहे. कृषि विभागाच्या योजनांची महाडीबीटी पोर्टल द्वारे अंमलबजावणी करण्यासाठी एकात्मिक संगणकीय प्रणाली विकसित केली आहे. या प्रणालीद्वारे शेतकऱ्यांना त्यांच्या पसंतीच्या बाबीच्या निवडीचे स्वातंत्र्य देण्यात आले असून शेतकऱ्यांनी शेतीशी निगडीत विविध बाबीकरिता अर्ज करण्याची सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. सदर बाबी ज्या योजनेतून देता येऊ शकतील त्या योजनांतर्गत पात्र शेतकऱ्यांची संगणकीय सोडत पद्धतीने निवड करण्यात येणार आहे. यामुळे योजनांच्या अंमलबजावणीत पारदर्शकता व सुसूत्रता येऊन वरिष्ठ स्तरावरून योजनाच्या अंमलबजावणीच्या प्रगतीचे प्रभावी सनियंत्रण करणे शक्य होणार आहे.

३.२ :- योजनाचा लाभ घेण्याच्या दृष्टीने महाडीबीटी पोर्टल मध्ये अर्ज सादर करण्याचे टप्पे ---

३.२ (१) अर्जदाराची नोंदणी व आधार प्रमाणकीकरण :-

अ) संकेत स्थळ - महाडीबीटी पोर्टल चे https://mahadbtmahait.gov .in / हे संकेत स्थळ आहे. या संकेत स्थळावरील " **शेतकरी योजना** " हा पर्याय निवडावा.शेतकरी स्वत:च्या मोबाईल,संगणक, laptop, tablet, सामुदाईक सेवा केंद्र (CSC),ग्राम पंचायत मधील संग्राम केंद्र ई माध्यमातून उक्त संकेत स्थळावर जाऊन अर्ज करू शकतील.

ब) अर्जदार नोंदणी :- अर्जदारांनी प्रथमता वापरकर्त्याचे नाव (User Name) व संकेत शब्द (Password) तयार करून घ्यावा व आपले खाते उघडावे. त्यानंतर पुन्हा लॉगीन करावे.अर्जदारांना यंत्र /औजारे खरेदी साठी अर्थसहाय्य (घटक क्रमांक ३) साठी " **वैयक्तिक लाभार्थी** " व औजारे बँक (Custom Hiring Center) (घटक क्रमांक ४) साठी " **शेतकरी गट/एफ.पी.ओ/एफपीसी/सहकारी संस्था** " म्हणून नोंदणी करण्याचा पर्याय उपलब्ध असेल.अर्जदारांनी त्यांच्या इच्छेनुसार योग्य पर्याय निवडावा. महाडीबीटी पोर्टल वर अर्ज करण्याबाबत सविस्तर माहिती User Mannual द्वारे देण्यात आली असून ती पोर्टलवर माहितीस्तव ठेवण्यात आलेली आहे.

क) आधार क्रमांक प्रमाणीकरण :- "वैयक्तिक लाभार्थी" म्हणून नोंदणी करू इच्छिणाऱ्या सर्व शेतकऱ्यांना त्यांचा आधार क्रमांक सदर संकेत स्थळावर प्रमाणित करून घ्यावा लागेल.ज्या वापरकर्त्याकडे आधार क्रमांक नसेल त्यांनी प्रथम आधार नोंदणी केंद्रात जाऊन त्यांची नोंदणी करावी व सदर नोंदणी क्रमांक महाडीबीटी पोर्टल मध्ये नमूद करून त्यांना योजनासाठी अर्ज करता येईल.अशा अर्जदारांना अनुदान वितरीत करण्यापूर्वी महाडीबीटी पोर्टल मध्ये त्यांना देण्यात येणारा आधार क्रमांक नोंदणीकृत करून प्रमाणित करून घ्यावा लागेल.त्याशिवाय त्यांना अनुदानाचे वितरण करण्यात येणार नाही.

३.२ (२) :- वैयक्तिक तपशील /गटाची माहिती (Profile)भरणे :- "वैयक्तिक लाभार्थी " म्हणून नोंदणी केलेल्या सर्व शेतकऱ्यांना प्रथमता त्यांचा वैयक्तिक तपशील भरणे बंधनकारक आहे. या अंतर्गत अर्जदारांना वैयक्तिक माहिती ,पत्ता व स्वत:च्या नावे असलेल्या शेत जामिनीचा तपशील सादर करावा लागेल. त्याचप्रमाणे, योजनांच्या आवश्यकतेनुसार पिकांचा तपशील, कुटुंबाचा तपशील, शेतावरील वीज जोडणी उपलब्धता, सिंचन स्रोत ई. बाबीचा तपशील सादर करावा लागेल. या सदरामध्ये तारांकित (*)बाबीची माहिती देणे अनिवार्य असून सदर माहिती भरल्यानंतरच संबधित लाभार्थीच्या वैयक्तिक तपशीलास अनुसरून ते विविध योजनामधील ज्या बाबींना पात्र ठरतील त्या बाबीच्या निवडीसाठी त्यांना अर्ज करता येईल.

त्याच प्रमाणे " **शेतकरी गट/एफ.पी.ओ/एफपीसी/सहकारी संस्था** " म्हणून नोंदणी करण्याचा पर्याय निवडलेल्या अर्जदारांना त्यांच्या संस्थेची माहिती सादर करावी लागेल.

३.२ (३):- कृषि विभागाच्या सर्व योजनांतर्गत (कृषी यांत्रिकीकरण उप अभियान, राज्य पुरस्कृत कृषी यांत्रिकीकरण राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान-अन्नधान्य/गळीतधान्य, राष्ट्रीय कृषी विकास योजना ई.) विविध बाबींना अर्ज करणे

कृषि विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या विविध योजनातर्गत यांत्रिकीकरणाच्या अनेक बाबींकरिता अर्थसहाय्य करण्यात येते. या प्रणालीद्वारे शेतकऱ्यांना एका अर्जाद्वारे सर्व योजनांसाठी अर्ज करण्याची सुविधा २४x७ उपलब्ध करून देण्यात येत आहे. शेतकऱ्यांच्या सोयीसाठी सर्व योजनांसाठी यांत्रिकी करणाचे पुढील सामायिक घटक विकसित केलेले आहेत.

अ.क्र.	घटक	समाविष्ट बाबी
१	कृषि यांत्रिकीकरण	ट्रॅक्टर ,पावर टिलर,स्वयंचलित यंत्र व औजारे, ट्रॅक्टर व पावर टिलर चलित यंत्र व औजारे, पिक संरक्षण साधने, मनुष्य व बैल चलित औजारे, प्रक्रिया युनिट्स, भाडे तत्वावर कृषि यंत्र व औजारे सेवा पुरवठा केंद्राची उभारणी (CHC)/(औजारे बँक) ई.

शेतकऱ्यांनी उपरोक्त घटकांअंतर्गत उपलब्ध असलेल्या विविध बाबींपैकी आपल्या पसंतीच्या बाबींची निवड करून त्याचा अर्जात समावेश करावयाचा आहे.याप्रकारे बाबीची निवड पूर्ण झाल्यानंतर शेतकऱ्यांनी online अर्ज सादर करावयाचा आहे. उपरोक्त घटकापैकी ज्या बाबी " **शेतकरी गट/एफ.पी.ओ/एफपीसी/सहकारी संस्था** " यांना लागू असतील त्याकरिता ते अर्ज करू शकतील. महाडीबीटी पोर्टलवर "वैयक्तिक शेतकरी" आणि " शेतकरी गट/एफ.पी.ओ/एफपीसी/सहकारी संस्था " यांनी अर्ज सादर केल्यानंतर त्यावरील पुढील प्रक्रियेची कार्यपद्धती एकसमान असेल.

३.२ (४) :- अर्ज शुल्क : अर्ज सादर करतेवेळी शेतकऱ्यांनी रू.२०/- व रू.३.६०/- जी.एस.टी मिळून एकूण २३.६०/- शुल्क online भरावयाचे आहे. अर्ज सादर करण्याच्या अंतीम मुदतीपर्यंत (सोडतीचे दिनांकापर्यंत) शेतकऱ्यांना अर्जात निवडलेल्या बाबींमध्ये विनाशुल्क बदल करता येतील.(नवीन बाबींचा अर्जात समावेश करणे अथवा अर्जात सामाविस्ट केलेल्या बाबी वगळणे).तथापि मुदत संपल्यानंतर त्यात बदल करता येणार नाही.

३.२ (५):- कागदपत्रे सादर करणे :

संगणकीय सोडतीत निवड झालेल्या शेतकऱ्यांना (वैयक्तिक शेतकरी व गट /FPOs) त्यांची ज्या बाबीसाठी व ज्या योजनेंतर्गत निवड झाली असेल त्यासंबधीची आवश्यक कागदपत्रे महाडीबीटी पोर्टलवर सादर (Upload)करण्याबाबत लघु संदेशाद्वारे (SMS) कळविण्यात येईल. शेतकऱ्यांनी सदर कागदपत्रे महाडीबीटी पोर्टलवर विहित मुदतीत सादर करावयाची आहेत.जे शेतकरी विहित मुदतीत कागदपत्रे सादर करणार नाहीत त्यांची निवड रद्द करण्यात येईल. ही प्रक्रिया पूर्णतः online केली असल्यामुळे लघु संदेशाद्वारे मागविण्यात आलेल्या कागदपत्रांशिवाय इतर कोणत्याही प्रकारची कागद पत्राची शेतकऱ्यांकडे मागणी करण्यात येऊ नये.

३.२ (६):- लघु संदेश (SMS) सुविधा

लाभार्थी शेतकऱ्यांना अर्ज करतेवेळी तसेच, अर्जावर पुढील कार्यवाही करण्याच्या प्रत्येक टप्प्यावर त्यांच्या मोबाईल क्रमांकावर लघु संदेशाद्वारे वेळोवेळी सूचना देण्यात येतील.

३.२ (७):- तक्रार /सूचना

शेतकऱ्यांना अर्ज करतेवेळी काही अडचणी येत असतील अथवा काही सूचना करावयाची असल्यास ते महाडीबीटी पोर्टलवरील "तक्रार /सूचना" या बटनावर क्लिक करून आपल्या तक्रारीचा /सुचनाचा तपशील सादर करू शकतील.

४ :- लाभार्थी निवड - एकत्रित संगणकीय सोडत

शासन परिपत्रक क्रमांक ०९१९/प्रक्र २२१/१४- अे दिनांक ४/११/२०२० नुसार महाडीबीटी पोर्टलवर कृषि विभागाने विकसित केलेल्या प्रणालीद्वारे शेतकऱ्यांचा कोणत्याही विशिष्ट योजनेस अर्ज घेण्यात येत नसून तो शेती निगडीत विविध बाबीसाठी घेण्यात येत आहे आणि त्या बाबींकरिता कोणत्या योजनेतून लाभ देता येईल याबाबत संगणकीय प्रणाली एकत्रित

सोडतीमध्ये निर्णय घेईल.त्यानुसार कृषि यांत्रिकीकरण अंतर्गत विविध घटकासाठी ज्या ज्या योजनेमधून अनुदान उपलब्ध होईल त्या त्या योजनेतून संगणकीय प्रणालीतून होणाऱ्या सोडतीनुसार लाभ देण्यात येईल. महाडीबीटी पोर्टलद्वारे कृषि विभागाच्या सर्व योजनांसाठी तालुकास्तरावर एकत्रित संगणकीय सोडत काढण्यात येणार आहे,त्यामुळे शेतकऱ्यांना यांत्रिकीकरण या घटकासाठी योजनानिहाय स्वतंत्र अर्ज करण्याची आवश्यकता नसून त्यांनी अर्ज केलेल्या बाबी ज्या ज्या योजनेतून उपलब्ध असतील त्या सर्व योजनांसाठी अर्जाचा विचार केला जाईल.

शेतकऱ्यांनी औजारे बँक /CUSTOM HIRING CENTER (वैयक्तिक शेतकरी, गट /FPOs ई) यासाठी अर्ज केलेल्या बाबींची तालुकास्तरावर एकत्रित संगणकीय सोडत काढण्यात येईल.तथापि ज्या घटकासाठी /प्रवर्गासाठी तालुका स्तरावर पुरेसा आर्थिक लक्षांक उपलब्ध होणार नाही त्यासाठी जिल्हा स्तरावर संगणकीय सोडत काढण्यात येईल.

सोडत काढण्यापूर्वी ३० दिवस अगोदर राज्यस्तरावरून (आयुक्तालयस्तर) वर्तमानपत्रात जाहिरात देऊन शेतकऱ्यांना महा डीबीटी पोर्टलवर अर्ज करण्यासाठी आवाहन करण्यात येईल.तद्नंतर संगणकीय प्रणालीद्वारे सर्व योजनांसाठी एकत्रित सोडत काढण्यात येईल.सोडतीत प्रत्येक तालुका /जिल्ह्यातील निवड झालेल्या लाभार्थ्यांची यादी व प्रतीक्षाधीन शेतकऱ्यांची यादी (क्रमवारीनुसार) योजना व प्रवर्गनिहाय पोर्टलवर प्रसिद्ध करण्यात येईल .

संगणकीय सोडतीत निवड झालेल्या शेतकऱ्यांना त्यांच्या मोबाईल क्रमांकावर लघु संदेशाद्वारे (SMS) त्यांच्या निवडीबाबत अवगत करण्यात येईल. सदर सोडतीत ज्या शेतकऱ्यांची निवड झाली नसेल त्यांना प्रतीक्षा यादीत क्रमवारीनुसार ठेवण्यात येईल.

ज्या लाभार्थ्यांची कोणत्याही योजनेत निवड न होता ते त्या आर्थिक वर्षात प्रतीक्षा यादीत राहतील आणि ते पुढील वर्षी देखील त्याच बाबीसाठी लाभ घेऊ इच्छित असल्यास त्यांनी महा डीबीटी पोर्टलवर त्यांचा मागील वर्षाचा अर्ज ग्राह्य धरण्याचा पर्याय निवडावा. त्याकरिता त्यांच्याकडून पुन्हा रू.२३.६०/- शुल्क आकारले जाणार नाही .

५. लक्षांक वितरण

५.१ यांत्रिकीकरणाच्या बाबीकरिता कृषि यांत्रिकीकरण उप अभियानांतर्गत उपलब्ध होणारा एकूण निधी विचारात घेऊन राज्य स्तरावरुन जिल्हयांना व तालुक्यांना आर्थिक लक्षांक वाटप पुढील निकषांच्या आधारे करण्यात येईल.

१ . सर्व जिल्ह्यांना 'खातेदारांची संख्या', 'पेरणी खालील क्षेत्र', मागील वर्षाचा मंजूर कार्यक्रम व मागील सहा वर्षांचा खर्च या प्रमुख निकषांवर प्रचलीत योजनांतर्गत यांत्रिकीकरण घटकासाठी एकूण आर्थिक लक्षांकातून जिल्हानिहाय लक्षांक पोर्टलवर आयुक्तालय स्तरावरून ऑनलाईन देण्यात येतील.

२. राज्याच्या या एकूण आर्थिक लक्षांकाचे राज्यातील विविध प्रवार्गांच्या खातेदारांच्या संख्येच्या प्रमाणात प्रथमत: राज्यस्तरावर वाटप करण्यात येईल . प्रवर्गनिहाय वाटप करताना सध्यस्थितीत प्रचलीत योजनांतर्गत केंद्र शासनाने ज्या प्रमाणात प्रवर्गनिहाय निधी वितरीत केला आहे, त्याच प्रमाणात प्रवर्गनिहाय निधी वितरीत करुन खर्च करण्यात यावा.

३. प्रत्येक जिल्ह्यास यांत्रिकीकरणाकरिता लक्षांक वाटप करतेवेळी संबंधित जिल्ह्यातील खातेदारांच्या एकूण संख्येमध्ये सर्वसाधारण, अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातींचे जेवढे प्रमाण असेल त्याप्रमाणात, राज्य स्तरावर प्रवर्ग निहाय निश्चित केलेल्या एकूण लक्षांकातून सर्व जिल्ह्यांना प्रवर्ग निहाय लक्षांक मंजूर करण्यात येईल.

४. जिल्हास्तरावरून प्रत्येक तालुक्यास यांत्रिकीकरणाकरिता लक्षांक वाटप करतेवेळी संबंधित तालुक्यातील खातेदारांच्या एकूण संख्येमध्ये सर्वसाधारण, अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातींचे जेवढे प्रमाण असेल त्याप्रमाणात, जिल्हा स्तरावर प्रवर्ग निहाय निश्चित केलेल्या एकूण लक्षांकातून सर्व तालुक्यांना प्रवर्ग निहाय लक्षांक मंजूर करण्यात यावा.

५. मंजूर लक्षांकाच्या ३० टक्के निधी महिला खातेदारासाठी तर **५** टक्के निधी दिव्यांग व्यक्तीसाठी आरक्षित असेल. पुरेशा प्रमाणात व उपलब्ध निधी एवढे महिला व दिव्यांग शेतकऱ्यांचे अर्ज प्राप्त नसतील तर सदर निधी इतर खातेदार शेतकऱ्यांना वापरता येईल. उपलब्ध निधीपेक्षा जास्त प्रमाणात महिला शेतकऱ्यांचे अर्ज प्राप्त झाले असतील तर त्याच प्रवर्गातील सर्वसाधारण निधीमधून प्रथम प्राधान्याने महिला शेतकऱ्यांना अनुदान देय राहील.

६ . एकत्रित सोडत प्रक्रियेनंतर काही योजनांसाठी कमी अर्ज प्राप्त झाल्यामुळे तालुका /जिल्हा स्तरावर आर्थिक लक्षांक शिल्लक राहिल्यास, जिल्हा स्तरावरून तात्काळ जाहिरात देऊन पुनश्च अर्ज मागविण्यात यावेत व नव्याने प्राप्त होणाऱ्या अर्जासाठी पुन्हा एकत्रित संगणकीय सोडत प्रक्रिया राबवून संबधित तालुका /जिल्ह्यातील लाभार्थी निवडावेत. यानंतरही आर्थिक लक्षांक शिल्लक राहिल्यास संबंधित योजनेंतर्गत अतिरिक्त निधीची मागणी असलेल्या तालुका /जिल्हा /विभागास निधीचे फेरवितरण करण्याबाबत यथास्थिती जिल्हा /विभाग आणि राज्यस्तरावरून (कृषि आयुक्तालय) यथोचित निर्णय घेण्यात येईल, जेणेकरून तेथील प्रतीक्षाधीन यादीतील पात्र ठरणाऱ्या शेतकऱ्यांना लाभ देता येईल.

७ .योजनेंतर्गत आर्थिक लक्षांकाचे फेरवितरण करतेवेळी प्रचलित कार्यपद्धतीनुसार प्रथमता तालुकास्तरावर अतिरिक्त ठरलेल्या लक्षांकाचे जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकाऱ्यांनी जिल्ह्यांतर्गत निधीची मागणी असलेल्या अन्य तालुक्यांना मागणीच्या प्रमाणात फेरवितरण करावे. जिल्हास्तरावर अतिरिक्त ठरलेल्या लक्षांकाचे विभागातील अन्य जिल्ह्यातील निधीची मागणी असलेल्या तालुक्यांना विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी मागणीच्या प्रमाणात फेरवितरण करावे. विभागस्तरावर अतिरिक्त ठरलेल्या लक्षांकाचे अतिरिक्त निधीची मागणी असलेल्या राज्यातील तालुका/जिल्ह्यांना कृषि आयुक्तालय स्तरावरून मागणीच्या प्रमाणात फेरवितरण करण्यात येईल.

५.२ :- वित्तीय लक्षांकाचे व्यवस्थापन

यांत्रिकीकरण योजनांच्या (कृषि यांत्रिकीकरण उप अभियान व राज्य पुरस्कृत कृषि यांत्रिकीकरण)वित्तीय लक्षांकाच्या वित्तीय व्यवस्थापनाचे कामकाज कृषि आयुक्तालय स्तरावरून करण्यात येईल.सदर योजनांकरिता प्रतीवर्ष प्राप्त होणारा वित्तीय लक्षांक महा-डीबीटी पोर्टलवर भरणे, त्याचे जिल्हा / (तालुका निहाय शक्य झाल्यास) व प्रवर्ग निहाय (सर्वसाधारण /अनु जाती /अनु जमाती /महिला/दिव्यांग ई) वितरण करणे, आवश्यकतेनुसार त्याचे फेरवितरण करणे ई कामासाठी व योजनेच्या वित्तीय लक्षांकाचे महा-डीबीटी पोर्टलवर व्यवस्थापन करण्यासाठी विविध सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या आहेत. त्यानुसार आयुक्तालय स्तरावरून कार्यवाही करण्यात येईल.आयुक्तालयातील कृषि उपसंचालक (किटकनाशके व औजारे) हे कृषि यांत्रिकीकरण योजनेसाठी योजना व्यवस्थापक (Scheme Manager) असतील व त्यांचेवर कृषि यांत्रिकीकरण योजनेच्या वित्तीय लक्षांकाच्या व्यवस्थापनाची जबाबदारी असेल.

६. क्षेत्रीयस्तरावर पार पाडावयाची कामे

६ .१ शेतकऱ्यांच्या अर्जाची /कागदपत्राची छाननी व पूर्वसंमती प्रदान करणे

१.संगणकीय सोडतीत ज्या योजनेंतर्गत शेतकऱ्यांची (वैयक्तिक शेतकरी व गट /FPOs) निवड झालेली असेल, त्या योजनेकरिता कृषि विभागाने निश्चित केलेल्या बहुस्तरीय पद्धतीने अर्जाची व कागदपत्राची छाननी करण्यात येईल व छाननीअंती पात्र ठरलेल्या शेतकऱ्यांना पूर्वसंमती आदेश online निर्गमित करण्यात येतील, तसेच SMS द्वारे सूचना देण्यात येतील.

२.महा डीबीटी पोर्टलवर कृषि विभागाच्या विविध योजनांतर्गत लाभ घेण्यासाठी प्राप्त होणाऱ्या अर्जाची छाननी बहुस्तरीय पद्धतीने करण्यात येणार असून त्याकरिता महा- डीबी टी पोर्टलवर विविध टप्पे (DESK) निर्माण केलेले आहेत.

३.लाभार्थी शेतकऱ्याच्या अर्जाची वेगवेगळ्या टप्प्यावर छाननी करावयाची असून त्याबाबतची कार्यपद्धती User Mannual मध्ये तपशीलवार नमूद केलेली असून सदर User Mannual हे http://workflow.mahaonline.gov.in या लिंक वर उपलब्ध करून देण्यात आलेले आहे.

४.प्राप्त अर्ज व कागदपत्रांची प्रत्येक डेस्कद्वारे पडताळणी करून पात्र शेतकऱ्यांना पूर्वसंमती आदेश निर्गमित करण्यात यावेत. सदर आदेश शेतकऱ्यांना त्यांच्या महा- डीबी टी पोर्टल वरील खात्यामध्ये (लॉगीन) उपलब्ध होतील.

५.पूर्वसंमती आदेश मिळालेल्या शेतकऱ्यांपैकी जे शेतकरी त्यांना मंजूर केलेल्या बाबींची विहित कालावधीत अंमलबजावणी करणार नाहीत त्यांची पूर्वसंमती रद्द करण्यात येईल व प्रतीक्षा यादीतील क्रमवारीनुसार पात्र ठरणाऱ्या पुढील शेतकऱ्यांची निवड करण्यात येईल व संबधितांना त्याप्रमाणे अवगत करण्यात येईल .

६. महा- डीबीटी अंतर्गत योजनेच्या अंमलबजावणीशी निगडीत असलेल्या क्षेत्रीय अधिकारी /कर्मचा-यांना उपलब्ध करून देण्यात येणाऱ्या लॉगीन आयडी व पासवर्ड द्वारे महा-डीबीटी पोर्टलवर येऊन आपल्या लॉगीनला प्राप्त झालेल्या अर्जाचा निपटारा करावयाचा आहे.

७.प्रत्येक डेस्कवर येणाऱ्या अर्जाचा निपटारा करण्याबाबत महा -डीबीटी पोर्टलवर विशिष्ट कालावधी विहित करण्यात येईल (SLA), सर्व अधिकारी /कर्मचारी यांनी या कालावधीत अर्जाचा निपटारा करणे आवश्यक राहील.

८. लाभार्थ्यांच्या निवडीनंतर त्यांनी दिलेल्या प्रस्तावाची पडताळणी झाल्यानंतर, तो लाभार्थी, आणि घेऊ इच्छित असलेले ट्रॅक्टर अथवा यंत्र/औजार अनुदानास पात्र ठरते किंवा नाही याची तालुका कृषि अधिकारी यांनी पूर्ण खात्री करावी.

९. अशाप्रकारे, अनुदानास पात्र असल्याबाबत तालुका कृषि अधिकाऱ्यांची खात्री पटलेल्या लाभार्थ्यांना ट्रॅक्टर अथवा यंत्र/औजार खरेदी करण्यास पूर्वसंमती देण्यात येईल.

१०. शेतकऱ्यांना गुणवत्तापूर्ण यंत्र/औजारांचा पुरवठा व्हावा म्हणून शेतकऱ्यांनी केंद्र व राज्य शासनाच्या अधिकृत सक्षम संस्थांनी ज्या कृषि यंत्र/औजारांचे रीतसर परिक्षण (Testing) करुन ते BIS अथवा अन्य सक्षम संस्थांनी निश्चित केलेल्या प्रमाणकानुसार (Standards/Specification) असल्याचे प्रमाणित केले असेल अशाच यंत्र/औजारांना पुर्वसंमती प्रदान करावी.

११. पुर्वसंमती मिळालेल्या लाभार्थ्यांनी बाजारातील अधिकृत विक्रेत्याकडून यंत्र/औजारांची खरेदी करताना स्वत:च्या बॅंक खात्यातून इलेक्ट्रॉनिक पध्दतीने/धनादेश/धनाकर्षाद्वारे विक्रेत्यास रक्कम अदा करणे बंधनकारक राहील.

<u>वरीलप्रमाणे खातरजमा न करताच पूर्वसंमती पत्र दिल्याचे मागील वर्षी अनुदानासंदर्भात प्राप्त झालेल्या</u> तक्रारीसोबतचे पूर्वसंमती पत्रावरून निदर्शनास आले आहे. याबाबत तालुका कृषी अधिकारी यांनी दक्षता घ्यावी अन्यथा अशा प्रकरणी संबंधिताना वैयक्तिकरीत्या जबाबदार धरण्यात येईल याची नोंद घ्यावी.

६.२ देयक सादर करणे, मोका तपासणी व भौगोलिक स्थान निश्चिती (GeoTagging):-

१.पूर्वसंमती प्राप्त झालेल्या लाभार्थ्याने ट्रॅक्टर अथवा यंत्र/औजार खरेदी केल्यानंतर पुन्हा प्रस्ताव सादर करण्याची आवश्यकता नाही.

२.मंजूर केलेल्या बाबींपैकी ज्या बाबींची खरेदी करावयाची असेल त्या बाबींची शेतकऱ्यांनी खुल्या बाजारपेठेतून आपल्या पसंतीच्या उत्पादकाच्या अधिकृत विक्रेत्यामार्फतच खरेदी करावी व देयकाची (जी .एस.टी.क्रमांकासह) छायांकित प्रत (Scan Copy) महा-डी बी टी पोर्टलवर सादर (Upload) करावी .

३.यांत्रिकीकरण योजनेच्या बाबतीत खरेदी करण्यात येणारे यंत्र औजारे मान्यता प्राप्त यादीतील असल्याची खात्री करावी .

४.शेतकऱ्यांनी देयकाची प्रत महा-डीबीटी पोर्टलवर सादर (Upload) केल्यानंतर कृषि विभागाचे संबधित अधिकारी /कर्मचारी लाभार्थी शेतकऱ्यांच्या शेतास प्रत्यक्ष भेट देऊन खरेदी केलेल्या बाबींची मोका तपासणी करतील.

५.ते देयकाची मुळ प्रत व आवश्यक असल्यास काही दस्तऐवजाच्या मूळ प्रती देखील तपासतील.

६.संबधित यंत्र /औजाराचे भौगोलिक स्थान निश्चिती (Geo Tagging) करतील आणि त्यांचा मोका तपासणी अहवाल महा-डीबी टी पोर्टलवर सादर करतील.

६.सदर मोका तपासणीचे कामकाज(वैयक्तिक लाभार्थी व औजारे बँका) मोबाईल अप्लिकेशनद्वारे करावयाचे असून त्याप्रमाणे सोय उपलब्ध करून देण्यात आली आहे.

७. मोका तपासणीच्या वेळीच यंत्र/औजाराचे जिओ टॅगिंग करण्यात यावे.

८. अनुदानाची शिफारस करताना जीएसटी रक्कम वगळून खरेदीच्या रकमेवर परिगणना करण्यात यावी.

७.० अनुदान मर्यादा :-

शासन निर्णय दिनांक १४ जुलै २०२० अन्वये घोषित केल्यानुसार ट्रॅक्टरसाठी अनुसूचित जाती, अनुसुचित जमाती, अल्प व अत्यल्प भूधारक आणि महिला लाभार्थीना किमतीच्या ५० टक्के किंवा रु. १.२५ लाख यापैकी कमी असेल ते आणि इतर लाभार्थीना किमतीच्या ४० टक्के किंवा रु. १.०० लाख यापैकी कमी असेल ते याप्रमाणे अनुदान अनुज्ञेय राहील. इतर औजारांसाठी कृषि यांत्रिकीकरण उपअभियानाच्या केंद्र शासनाने निर्धारीत केलेल्या मर्यादेनुसार अनुदान देय राहील.

८.० लाभार्थी शेतकऱ्यांना अनुदान वितरण

१.यंत्र /औजार खरेदीचे देयक सादर करणे (Upload) व क्षेत्रीय अधिकारी /कर्मचारी यांची मोका तपासणीची कार्यवाही पूर्ण झाल्यानंतर कृषि विभागाने निश्चित केलेल्या बहुस्तरीय पद्धतीने छाननी करण्यात येईल व छाननीअंती लाभार्थी शेतकऱ्यांना अनुदान वितरणाची शिफारस क्षेत्रीय स्तरावरील यंत्रणेकडून केली जाईल.

२.शासन निर्णय क्रमांक GAD-मातस-२०१८/C.R.१३८/S१/३९ दिनांक १२/१०/२०१८ अन्वये विहित केलेल्या कार्यपद्धतीनुसार राज्यस्तरावरून (कृषि आयुक्तालय) केंद्रीय पद्धतीने लाभार्थी शेतकऱ्यांच्या आधार क्रमांकाशी संलग्न बँक खात्यातच अनुदानाची रक्कम जमा करण्यात येईल.

३.कृषि आयुक्तालय स्तरावरून योजनेचे देयक कोषागारास पाठविणे व कोषागाराने उपलब्ध करून दिलेल्या निधीचे लाभार्थ्यांना अनुदान वितरण करण्याची जबाबदारी सहायक संचालक (लेखा -१),कृषि आयुक्तालय यांची राहील.

९.०:-कृषि विभागाच्या अधिकारी /कर्मचाऱ्यांसाठी महा-डीबीटी पोर्टलवरील सुविधा

९.१ कृषि विभागाच्या अधिकारी /कर्मचाऱ्यांसाठी लॉगीन आय डी व पासवर्ड

१.योजनेच्या अंमलबजावणीशी निगडीत असलेल्या कृषि विभागाच्या संबधित क्षेत्रीय अधिकारी /कर्मचारी यांना महा-डीबीटी पोर्टलवर योजनेच्या अंमलबजावणीचे कामकाज करण्यासाठी लॉगीन आय डी व पासवर्ड उपलब्ध करून दिला जाईल .

२.सर्व संबधित अधिकारी /कर्मचारी यांनी http://AgriDBTworkflow.mahaonline.gov.in या वेब लिंक वर जाऊन लॉगीन करावे व आपला आधार क्रमांक प्रमाणित करून घ्यावा तसेच आपला पासवर्ड बदलून घ्यावा.

३.कार्यालयीन कामकाजाच्या दृष्टीने अधिकारी /कर्मचाऱ्यांशी संपर्क साधण्यासाठी तसेच त्यांना वेळोवेळी संदेश /दिशानिर्देश देण्याकरिता सर्व अधिकारी /कर्मचाऱ्यांचा शासकीय ई-मेल आय डी उपलब्ध करवून घेण्यात यावा.

१० . सुरक्षात्मक उपाययोजना :-

१. The Dangerous Machinery (Regulation) Act.1983,Act No.35 बाबत केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचना २०२०-२१ मधील परिछेद ६.३.२ (xv) नुसार कार्यवाही करावी. याबाबत जे शेतकरी अनुदानावर विविध यंत्रे

औजारे खरेदी करणार आहेत व त्याचा स्वत: अथवा चालकाद्वारे वापर करणार आहेत त्यांना त्यांचा स्वत:चा अथवा त्यांचेद्वारे नेमणूक करण्यात येणाऱ्या चालकाचा **"प्रधानमंत्री सुरक्षा बिमा योजना"** अथवा **"प्रधानमंत्री जीवन ज्योती बिमा योजना"** मध्ये भाग घेण्यास प्रोत्साहित करावे.

२. सद्यस्थितीत Power Thresher चा समावेश Dangerous Machinery मध्ये करण्यात आला असल्याने त्याचा लाभ दिव्यांग व्यक्तींना देता येणार नाही.

ब) घटक क्र. ४: भाडे तत्वावरील कृषि यांत्रिकीकरण सेवेसाठी कृषि औजारे बॅन्क स्थापनेसाठी अर्थसहाय्य

१. पार्श्वभूमी :

राज्यातील बहुतांश भाग कोरडवाहु असल्याने कृषि औजारे/उपकरणे शेतकऱ्यांना स्वत: खरेदी करण्यास मर्यादा येतात. याकरिता कृषी औजारांच्या सेवा सुविधा शेतकऱ्यांना प्रचलीत भाडेदरापेक्षा कमी दराने उपलब्ध करुन देण्याचे दृष्टीने कृषी औजारे सेवा सुविधा केंद्रे (कृषि औजारे बॅन्क) स्थापन करणे हा प्रमुख उद्देश आहे.

२. घटकाचे उद्देश :

१. जिल्ह्यामध्ये ज्या भागात कृषि क्षेत्रात उर्जा वापराचे प्रमाण कमी आहे तेथे यांत्रिकीकरणास प्रोत्साहन देणे.

२.सदर क्षेत्रातील पीक रचनेनुसार पिकाच्या पेरणीपासुन काढणीपश्चात प्रक्रियेपर्यंत शेतकऱ्यांना माफक दराने यांत्रिकीकरणाची सेवा - सुविधा भाडेतत्वावर उपलब्ध करुन देणे.

३.लहान व सिमांतीक शेतकऱ्यांना कृषि यांत्रिकीकरण सुविधेचा लाभ देणे.

४. या प्रक्रियेत नोंदणीकृत प्रगतीशील शेतकरी गट, शेतकऱ्यांचे नोंदणीकृत गट, बचत गट व कृषि उत्पादक कंपन्या यांचा अंतर्भाव करुन माफक भाडे तत्वावर शेतकऱ्यांना कृषि यांत्रिकीकरण सेवा सुविधा पुरविणे व सामुग्रींची देखभाल करणे.

५.कृषि उत्पादन प्रक्रियेत अद्ययावत यंत्रसामुग्रीचा वापर करणे.

३. सेवा-सुविधा केंद्रे स्थापन करताना गावांच्या निवडीचे निकष :

कृषि यांत्रिकीकरण सेवा-सुविधा केंद्र (कृषि औजारे बॅन्क) स्थापनेसाठी गावांची निवड करताना केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार खालील निकष पाळणे बंधनकारक राहील.

अ) कृषि क्षेत्रात कमी प्रमाणात उर्जा वापर असलेली गावे. **सन २०१९ अखेर** राज्यातील जिल्हानिहाय कृषि क्षेत्रातील उर्जावापर दर्शविणारा तक्ता सोबत सहपत्रीत केला आहे . त्यात सद्यस्थितीनुरुप कृषि विद्यापीठातील तज्ञांचे सल्ल्याने सुधारणा करण्यास हरकत नाही.)

ब) ट्रॅक्टरची संख्या कमी प्रमाणात असलेली गावे.

क) अल्प व अत्यल्प जमीनधारकांचे प्रमाण अधिक असलेली गावे.

ड) सध्या कृषि उत्पादकता कमी असलेली परंतू उत्पादकता वाढीस वाव असलेली गावे.

४. लाभार्थी निवडीची कार्यपध्दती -

लाभार्थी निवडीची कार्यपद्धती महा –डीबीटी पोर्टलवर घटक क्रमांक ३ कृषी यंत्रसामुग्री व उपकरणे खरेदीसाठी अर्थसहाय्य साठी दिलेल्या कार्यपद्धतीप्रमाणेच असेल. कृषि औजारे बॅन्क स्थापना अंतर्गत कृषि औजारे बॅन्क घटकाचा लाभ घेण्यासाठी प्राधान्याने शेतकरी उत्पादक कंपनी, शेतकऱ्यांचे नोंदणीकृत गट, शेतकरी बचत गट, प्रगतीशील शेतकरी गट, कृषि विज्ञान केंद्रे यापैकी इच्छुक अर्जदारांची निवड करावी.

या घटकाचा लाभ घेण्याकरीता अर्जदाराने पुढील कागदपत्रे सादर केली असणे आवश्यक आहे.

1. संस्थेचे नोंदणी प्रमाणपत्र.
2. लाभार्थी अनुसुचित जाती/ अनुसुचीत जमाती प्रवर्गातील असल्यास त्याबाबत प्राधीकृत अधिकाऱ्यांनी दिलेल्या वैध जात प्रमाणपत्राची प्रत.
3. खरेदी करावयाच्या यंत्र/औजारे संचाचे दरपत्रक व परिक्षण अहवाल (Test Report)
4. संस्थेच्या बँक खात्याच्या पासबुकाच्या पहिल्या पृष्ठाची छायांकित प्रत.
5. संस्थेशी संबंधीत व्यक्तीच्या बॅन्क खात्यात अनुदान जमा करण्यास संस्थेने प्राधिकृत केले असल्यास प्राधिकृत केल्याचे पत्र व संबंधीत व्यक्तीच्या आधार कार्ड/फोटो असलेल्या ओळखपत्राची स्वयंसाक्षांकित प्रत.

५. लाभार्थी निवडीनंतर करावयाची कार्यपध्दती -

लाभार्थीची निवड पुर्ण झाल्यानंतर सदर लाभार्थीस पुढील अटी व शर्ती मान्य करण्याचे अधिन राहुन तालुका कृषि अधिकारी यांनी पुर्वसंमती प्रदान करावी.

1) स्थापन करावयाच्या औजारे बॅन्केद्वारे शेती व्यवसायाशी निगडीत कामे करणे बंधनकारक राहील. इतर प्रकारच्या व्यापारी/ व्यवसायासाठी या सुविधेचा लाभ देता येणार नाही.
2) संबंधीत अर्जदाराकडे कृषि यांत्रिकीकरण सेवा-सुविधा पुरविण्यासाठी आवश्यक अनुभव, प्रशिक्षीत, अनुभवी व पुरेसे मनुष्यबळ असणे बंधनकारक राहील. तसेच, सदर यंत्रसामुग्री व उपकरणे सुरक्षित व सुस्थितीत ठेवण्यासाठी आवश्यक जागा व शेडची व्यवस्था असणे बंधनकारक राहील. जिल्हयातील पीकरचनेनुरुप आवश्यक असणाऱ्या जमीनीची पूर्वमशागत ते पीक काढणीपश्चात तंत्रज्ञानासाठी आवश्यक सर्व यंत्रसामुग्री व उपकरणे संबंधीतांनी माफक भाडे तत्वावर उपलब्ध करुन त्यांच्या सेवा शेतकऱ्यांना वेळोवेळी पुरविणे बंधनकारक राहील.
3) लाभधारकाने कृषि यांत्रिकीकरण सेवा-सुविधा शेतकऱ्यांना पुरविल्याबाबत आवश्यक अभिलेख ठेवणे व त्याचा नियमीत अहवाल सादर करणे बंधनकारक राहील. तसेच, याबाबत तपासणीच्या वेळी सर्व यंत्रसामुग्री/उपकरणे व अभिलेख सादर करणे बंधनकारक राहील. अभिलेख नोंदणीचे प्रपत्र सहपत्रीत केले आहे. **(प्रपत्र-४)**
4) सदर कार्यक्रमांतर्गत पुरविण्यात येणाऱ्या यंत्रसामुग्री व उपकरणे यांची नियमीत देखभाल व दुरुस्ती करण्याची सर्वस्वी जबाबदारी संबंधीत लाभधारकांची राहील. संबंधीत सेवा-सुविधा केंद्रे व्यवस्थित चालविणे व वेळोवेळी त्यात सुधारणा करण्याची तयारी असणे आवश्यक राहील.
5) सदर यंत्रसामुग्री व उपकरणे यांची परिवहन विभागाकडे नोंदणी(रजिस्ट्रेशन), विमा, कर भरण्याची सर्वस्वी जबाबदारी संबंधीत लाभधारकांची राहील.
6) यासाठी मार्गदर्शक सुचनांसोबत सहपत्रीत केलेल्या हमीपत्रानुसार बॉन्ड पेपरवर हमीपत्र सादर करणे संबंधीत लाभधारकांना बंधनकारक राहील. **(प्रपत्र-३)**
7) ₹२५लाखावरील खरेदीच्या कृषि औजारे बँकेच्या अनुदानासाठी प्रस्ताव बॅन्ककर्ज प्रकरणाद्वारे सादर करणे आवश्यक असून अनुदानाची रक्कम बॅक एन्डेड सबसीडी स्वरूपात बँक खात्यात जमा केली जाईल. केंद्र शासनाच्या कृषि पायाभूत सुविधा निधीचा लाभ घेण्याची तरतूद देखील उपलब्ध आहे.
8) अशा प्रकरणी लाभार्थीने कर्जाऊ रकमेची परतफेड करण्याचा कालावधी 4 वर्षापेक्षा कमी नसावा. लाभार्थी सदर केंद्र ६ वर्ष पुर्ण होण्यापुर्वी ते हस्तांतरीत/ विक्री/ गहाण ठेऊ शकत नाही.

9) सदर लाभार्थ्यास अनुदानावर मिळणाऱ्या औजारांचे कोणत्याही परिस्थितीत पुढील किमान ६ वर्षे हस्तांतरण, पुनर्विक्री किंवा गहाण ठेवता येणार नाहीत. या कालावधीत त्यांना कृषि औजारे सेवा सुविधा पुरविणे बंधनकारक राहील.

10) संबंधीत लाभधारकांसाठी त्यांना आवश्यक असलेल्या यंत्रसामुग्री व औजारांची त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील पीक रचनेनुसार निवड करावी.

11) प्रत्येक लाभधारक सेवा-सुविधा केंद्राची सेवा-सुविधा पुरविण्याची क्षमता किमान 10 हेक्टर प्रती दिवस आणि किमान ३०० हेक्टर प्रती कृषि हंगाम क्षेत्रासाठी असणे बंधनकारक राहील.

ज्या संस्थांना / गटांना यापूर्वी कृषि यांत्रिकीकरण सेवा सुविधा पुरवठयासाठी लाभ देण्यात आला आहे अशा गटांची फेर निवड करण्यात येवू नये.

६. भौतीक/आर्थीक लक्षांक - घटक क्र. ४ चा जिल्हा निहाय भौतीक/आर्थीक लक्षांकाचा तपशील सोबत जोडला आहे.

७. लक्षांक बदलाचे अधिकार - घटक क्र ४ करीता जिल्ह्यांतर्गत प्राप्त पात्र अर्जदारांनुसार उपविभागांतर्गत /तालुकांतर्गत लक्षांकात काही बदल करणे क्रमप्राप्त असल्यास असे बदल करण्याचे अधिकार सबंधीत जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना राहतील. तसेच, विभागांतर्गत एखाद्या जिल्ह्यातील लक्षांकात बदल करावयाचे झाल्यास त्याचे अधिकार संबंधीत विभागीय कृषि सहसंचालक यांना राहतील. तथापि, सदर बदल प्रवर्गनिहाय मंजुर आर्थिक तरतुदीच्या मर्यादेतच करणे बंधनकारक राहील. एखाद्या विभागात घटक ४ अंतर्गत वितरीत लक्षांक साध्य होत नसेल अशा प्रकरणी आयुक्तालयास तसे तात्काळ कळविणे आवश्यक आहे. सदर लक्षांक मागणी असलेल्या इतर विभागांना आयुक्तालय स्तरावरुन वितरीत करण्यात येईल. कुठल्याही परिस्थितीत घटक क्र. ४ चा आर्थीक लक्षांक घटक क्र. ३ वर खर्च करण्यात येणार नाही याची दक्षता घ्यावी.

८. औजारे/ उपकरणांची निवड :

सदर उपअभियानातील घटक क्र ४ अंतर्गत केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचानांमधील समविष्ट औजारानाच अनुदान अनुज्ञेय राहील. स्थानिक परीस्थितीनुरूप त्यामधील निवडक औजारांचा संच करून त्याप्रमाणे खरेदी करणे आवश्यक राहील. याकरिता भांडवली गुंतवणुकीच्या ४० टक्के किंवा अनुदानाची उच्चतम मर्यादा यापैकी कमी असेल त्या मर्यादेपर्यंत अनुदान अनुज्ञेय राहिल.

अ.क्र.	औजारे बँक स्थापनेचा खर्च	अनुदानाची उच्चतम मर्यादा	अर्थसहाय्य
१	₹१०.०० लाख पर्यंत	₹ ४.०० लाख	४० टक्के
२	₹२५.०० लाख पर्यंत	₹ १०.०० लाख	४० टक्के
३	₹४०.०० लाख पर्यंत	₹ १६.०० लाख	४० टक्के
४	₹६०.०० लाख पर्यंत	₹ २४.०० लाख	४० टक्के

९. अनुदान अदायगीची कार्यपध्दती -

घटक ४ साठी खरेदीचे देयक सादर करणे,मोका तपासणी ,व अनुदान अदायगीची कार्यपद्धती घटक क्रमाक ३ कृषी यंत्र सामुग्री व उपकरणे खरेदीसाठी अर्थसहाय्य प्रमाणेच वर नमूद केल्यानुसार राहील.

घटक ४ अंतर्गत लाभ घेतलेल्या संस्था/गटांचा तपशील औजारांच्या यादिसह संबंधीत ग्रामपंचायत फलकावर, मंडळ कृषि अधिकारी कार्यालय, तालुका कृषि अधिकारी कार्यालय, उपविभागीय कृषि अधिकारी कार्यालय, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालय, कृषि विभागाचे वार्ताफलक तसेच तलाठी कार्यालय, तहसीलदार कार्यालय व जिल्हाधिकारी कार्यालय येथील फलकावर प्रदर्शीत करण्यात यावा.

१०. संनियंत्रण : सदर उपअभियानांतर्गत स्थापित कृषि यांत्रीकीकरण सेवा-सुविधा केंद्रांचे (औजारे बॅन्केचे) पर्यवेक्षण जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी करावयाचे असुन **जिल्ह्यात स्थापन औजारे बॅन्कांचे तालुकानिहाय भाड्याचे प्रती औजार, प्रती तास/दिवस, प्रती हेक्टर भाडेदर निर्धारीत करुन त्यानुसार भाडेआकारणी बाबत** जिल्हा स्तरावर अंमलबजावणीचे सर्वस्वी संनियंत्रण करावे. सदर केंद्रे ज्या हेतूने स्थापन करण्यात येत आहेत त्यानुसार काम करतील, सदर क्षेत्रातील प्राधान्याने अल्प व अत्यल्प भूधारक शेतकऱ्यांना प्रचलीत भाडे दरापेक्षा किमान २५ टक्के कमी दराने सेवा-सुविधा पुरविली जाईल, केंद्रे पूर्ण क्षमतेने कार्यरत राहतील हे तपासण्याची, वेळोवेळी त्यांना सुचना देण्याची व आवश्यकतेनुरुप कार्यवाही करण्याची सर्वस्वी जबाबदारी संबंधीत जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांची राहील. याबाबत संबंधीत उपविभागीय कृषि अधिकारी, कृषि विकास अधिकारी, तालुका कृषि अधिकारी यांचे समन्वयाने कार्यवाही करावी. त्यांचीही सदर प्रक्रीयेत तेवढीच जबाबदारी राहील.स्थापित कृषि औजारे बँकेची नोंदणी केंद्र शासनाच्या "FARMS" या मोबाईल ॲप्लीकेशन मध्ये करून भाडे तत्वावर उपलब्ध औजारांची माहिती अद्यावत करणे बंधनकारक राहील.

११. भागीदारी :

सार्वजनीक खाजगी भागीदारीतूनही (पीपीपी तत्वावर) कृषि यांत्रीकीकरण सेवा-सुविधा केंद्रे (कृषि औजारे बॅन्क) उत्पादकांनी स्थापन करण्यास हरकत नाही. उत्पादक/पुरवठादार यांना जिल्ह्यात स्थापन करण्यात येणाऱ्या केंद्रांना देखभाल, दुरुस्तीबाबत कार्यवाहीसाठी प्रोत्साहीत करावे. अद्यावत कृषि औजारांची उपयुक्तता व माहीती मिळण्याचे दृष्टीने त्यांनी लाभधारकांच्या सहभागाने जवळपासच्या जिल्ह्यात, केंद्रांवर भेटी आयोजीत कराव्यात. सदर केंद्रांबरोबर वार्षिक देखभाल करार करणे, सुट्या भागांचा पुरवठा करणे इत्यादीसाठी उत्पादक/पुरवठादार यांनी सहभाग देण्यासाठी त्यांना प्रवृत्त करावे.

कृषी औजारे बँक स्थापनेसाठी अर्थसहाय्य करिता मागील तीन वर्षात केवळ शेतकरी उत्पादक कंपनी, शेतकऱ्यांचे नोंदणीकृत गट, शेतकरी बचत गट, प्रगतीशील शेतकरी गट, कृषि विज्ञान केंद्रे यांनाच लाभ देण्यात येत होता. त्यानुसार मार्गदर्शक सूचनांमध्ये प्राधान्याने लाभ देण्याबाबत नमूद केले आहे. तथापि, महा-डीबीटी पोर्टलवर ऑनलाईन पद्धतीमध्ये वैयक्तिक शेतकऱ्यांनाही घटक ४ अंतर्गत अर्ज सादर करण्याची सुविधा उपलब्ध आहे.

ज्या शेतकऱ्यांनी कृषी औजारे बँकेसाठी वैयक्तिक म्हणून अर्ज सादर केला असेल त्यांना त्या त्या सामाजिक प्रवर्गातील उपलब्ध निधीमधून अनुदानाचा लाभ देय राहील. तथापि, शेतकरी गट म्हणून अर्ज सादर केला असल्यास त्यांना सर्वसाधारण प्रवर्गातील उपलब्ध निधीमधून अनुदानाचा लाभ देय राहील.

क) घटक क्र. ६ : निवडक गावात कृषि यांत्रिकी करणास प्रोत्साहन देण्यासाठी 'भाडे तत्वावर कृषि यांत्रिकीकरण सेवा सुविधे साठी कृषि औजारे बॅन्क स्थापना'

केंद्र शासनाकडून घोषित केलेल्या आकांक्षित जिल्ह्यांपैकी राज्यामधील नंदुरबार, उस्मानाबाद, वाशीम व गडचिरोली या चार जिल्ह्यांचा समावेश आहे. यामध्ये केंद्र शासनाच्या कृषी कल्याण अभियानाची अंमलबजावणी करण्यात येत आहे. यांतर्गत आकांक्षित जिल्ह्यात प्रति तालुका २ याप्रमाणे 'भाडे तत्वावर कृषि यांत्रिकीकरण सेवा सुविधे साठी कृषि औजारे बॅन्क स्थापना' या घटकासाठी अर्थसहाय्याची तरतूद आहे. सदर घटकाच्या अंमलबजावणीची कार्यपद्धती उपरोक्त घटक ४ प्रमाणेच करावयाची आहे. तथापि यामध्ये केवळ रु. १०.०० लाख भांडवली खर्चाच्या कृषी औजारे बँकेची स्थापना करावयाची असून उच्चतम अनुदान मर्यादा भांडवली खर्चाच्या ८० टक्के किंवा रु. ८.०० लाख यापैकी कमी असेल ते याप्रमाणे राहील.

ड) तपासणी संस्था व त्यांनी तपासणी करावयाच्या औजारांचा तपशील -

लाभार्थींनी खरेदी करावयाची औजारे केंद्रीय तपासणी संस्था किंवा केंद्र शासनाने मान्यता दिलेल्या संस्थांकडून तपासणी केलेली असणे बंधनकारक असुन त्यांनाच अनुदान अनुज्ञेय राहील.

1) **केंद्रीय तपासणी संस्था-** केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचनांमध्ये नमुद केल्यानुसार केंद्रीय तपासणी संस्था व त्यांनी तपासणी करावयाच्या औजारांचा तपशील पुढीलप्रमाणे आहे.

अ.क्र.	केंद्रीय तपासणी संस्थेचे नाव	तपासणी करावयाची औजारे/उपकरणे/मशिन्स
1	केंद्रीय कृषि मशीनरी प्रशिक्षण व तपासणी संस्था, बुधनी (CFMTTI, Budni)	ट्रॅक्टर, पॉवर टीलर व इतर स्वयंचलीत मशीन्स.
2	उत्तर क्षेत्रीय कृषि मशीनरी प्रशिक्षण व तपासणी संस्था, हिस्सार (NRFMTTI, Hissar)	पीक संरक्षण उपकरणे व इतर स्वयंचलीत पीक उत्पादक उपकरणे व मशीन्स.
3	दक्षीण क्षेत्रीय कृषि मशीनरी प्रशिक्षण व तपासणी संस्था, गार्लॅडीन (SRFMTTI, Garladinne)	पॉवर टीलर व इतर स्वयंचलीत पीक उत्पादक मशीन्स, पॉवर/उर्जा चलीत उपकरणे व मशीन्स.
4	उत्तर पुर्व क्षेत्रीय कृषि मशीनरी प्रशिक्षण व तपासणी संस्था, बीश्वनाथ चारीअली, आसाम (NERFMTTI, Biswanath Chariali (Assam))	पॉवर/उर्जा चलीत उपकरणे व मशीन्स. स्वयंचलीत नसलेली उपकरणे

2) **केंद्र शासनाच्या मान्यता प्राप्त तपासणी संस्था -**

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचनांमध्ये स्वयंचलीत नसलेली सर्व औजारे/उपकरणे यांची तपासणी परिशिष्ट क्र. V मधील नमुद तपासणी संस्थांनी करावी असे नमुद केले आहे. त्याव्यतीरीक्त भारतीय मानक संस्थेचे वैध मानांकनधारक औजारांनाही अनुदान अनुज्ञेय राहील. परिशिष्ट क्र. V नुसार मान्यता दिलेल्या ३४ तपासणी संस्थांचा तपशील सोबत सहपत्रित **(प्रपत्र- ५)** करण्यात येत आहे. सदर तपशील केंद्र शासनाच्या (http://farmech.dac.gov.in) संकेत स्थळावरही उपलब्ध आहे.

ई) तपासणी/परीक्षण प्रमाणपत्र /पुरावा सादर करण्याची आवश्यकता नसलेली औजारे -

१ . ट्रॅक्टर व पॉवर टीलर्स -

केंद्र शासनाने योजनांतर्गत पुरवठ्यासाठी अनुदानास पात्र असलेल्या ट्रॅक्टर्स व पॉवर टीलर्सच्या मॉडेल्सची यादी केंद्र शासनाच्या संकेत स्थळावर (http://farmech.dac.gov.in) उपलब्ध करुन दिली जाते व वेळोवेळी अद्यावत करण्यात येते. त्याप्रमाणे अद्ययावत यादी वेळोवेळी क्षेत्रीय स्तरावरदेखिल निर्गमीत केली जात असुन सुलभतेच्या दृष्टीने सदर यादी कृषि विभागाच्या http://krishi.maharashtra.gov.in या संकेत स्थळावर सुध्दा प्रसिध्द केली जाते. **ट्रॅक्टर्स व पॉवर टीलर्सच्या यादीत वेळोवेळी अंतर्भाव केल्या जाणाऱ्या मॉडेल्सचा अद्ययावत तपशील उपरोक्त संकेत स्थळावरुन पहावा. ट्रॅक्टर्स व पॉवर टीलर्सच्या केंद्र शासनाने शिफारस केलेल्या यादीतील मॉडेल/मेकलाच अनुदान अनुज्ञेय असुन केंद्र शासनाच्या यादीव्यतीरीक्त इतर ट्रॅक्टर्स व पॉवर टीलर्सला अनुदान देय राहणार नाही.** तसेच केंद्र शासनाच्या यादीतील ट्रॅक्टर्स व पॉवर टीलर्स करीता लाभार्थीस तपासणी प्रमाणपत्र/पुरावा सादर करण्याची आवश्यकता नाही, याची नोंद घ्यावी.

२. केंद्र शासनाने योजनांतर्गत पुरवठ्यासाठी अनुदानास पात्र असलेल्या यादीमध्ये समाविष्ट रिपर, रिपर कम बाईंडर, पॅडी ट्रान्सप्लांटर, थ्रेशर, पावर विडर या यंत्रे/औजारांच्या मॉडेल /मेकला अनुदान अनुज्ञेय असुन सदर यादीतील औजारे लाभार्थींनी खरेदी केल्यास त्याबाबत परिक्षण अहवाल / प्रमाणपत्र / पुरावा सादर करण्याची आवश्यकता राहणार नाही.

३.उपरोक्त नमुद मुद्दा क्र. **१ व २** व्यतिरीक्त इतर यंत्रांची / औजारांची खरेदी करण्याचा लाभार्थीचा मानस असल्यास, त्यांनी विक्रेत्यांकडून सदर यंत्र / औजारांबाबत सक्षम संस्थेने दिलेल्या परिक्षण प्रमाणपत्राचा पुरावा सादर करणे बंधनकारक राहील. मात्र ट्रॅक्टर्स व पॉवर टीलर्स वगळता इतर औजारांच्या संदर्भात केंद्र शासनाच्या दि. २७ जून २०१९ च्या पत्रामध्ये नमूद अटीचे पालन

करणे आवश्यक राहील. त्याप्रमाणे मान्यताप्राप्त तपासणी संस्थेने दिलेल्या तपासणी अहवालाची संपूर्ण प्रत, तपासणी अहवालाची वैधता, टेक्निकल क्रिटिकल स्पेसिफिकेशन प्रमाणे असल्याची खातरजमा संबंधित तालुका कृषी अधिकारी यांनी करणे अनिवार्य आहे. या संदर्भातील औजारनिहाय टेक्निकल क्रिटिकल स्पेसिफिकेशन ची माहिती आयुक्तालयाचे दि. २९ जून २०१९ चे पत्रान्वये कळविण्यात आली आहे.

४. आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र/उत्पादक माहिती/एम्बास/२०१८-१९/२२८/गुनि-५/२०१७, दि. १६ मे २०१८ अन्वये उत्पादकांना त्यांचे उत्पादीत यंत्र/ औजारांवर परिक्षण अहवाल क्रमांक व मॉडेल क्रमांक Emboss करणेबाबत कळविले आहे. त्यानुसार संबंधीत कंपनीने यंत्र/ औजारांवर परिक्षण अहवाल क्रमांक व मॉडेल क्रमांक Emboss करणे आवश्यक राहील.

फ) अहवाल : सदर कार्यक्रमांतर्गत भौतीक/आर्थीक साध्याचा अहवाल विहीत प्रपत्रात नियमीतपणे दर महीन्याच्या 2 तारखेपर्यंत सादर करणे जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना बंधनकारक राहील.

- **तपासणी टक्केवारी -**

योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी संनियंत्रण अधिका-यांनी पुढीलप्रमाणे खर्चाच्या प्रमाणात तपासणी करावी. संनियंत्रण तपासणी अहवालाचा नमुना सोबत जोडला आहे. (**प्रपत्र-२**)

अधिकारी	तपासणी टक्केवारी
1. विभागीय कृषि सहसंचालक	०.५ टक्के
2. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	१ टक्के
3. उपविभागीय कृषि अधिकारी	५ टक्के
4. तालुका कृषि अधिकारी	२५ टक्के
5. मंडळ कृषी अधिकारी	१०० टक्के

ग) प्रशासकीय खर्च : योजनेची प्रचार व प्रसिद्धी विविध माध्यमांद्वारे करण्यात येते. तसेच इतर अनुषंगिक बाबीसाठी येणाऱ्या खर्चाची प्रतिपूर्ती यासाठी उपलब्ध करून देण्यात येणाऱ्या प्रशासकीय खर्चाचे निधीमधून करण्यात यावी.

सदर मार्गदर्शक सुचना कृषि विभागाच्या http://krishi.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावरदेखील उपलब्ध करुन देण्यात येतात.

कृषि संचालक (नि. व गु. नि.)
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

प्रत - माहितीस्तव सादर -

१. मा. प्रधान सचिव (कृषि), कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई-32.
२.श्री.श्रीकांत आंडगे , अवर सचिव, कृषि- १४ अे, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई - 32.
३. कृषी उपसंचालक, आयुक्त कृषी कक्ष, कृषी आयुक्तालय पुणे -१

अ.न.	कृषिऔजाराचा प्रकार	अ.जा., अ.ज., अल्पवअत्यल्पभुधारकशेतकरीव महिला		इतरलाभार्थीसाठी	
		मंजुरकमाल अनुदानमर्यादा प्रतीयंत्र/औजार	अनुदानाची टक्केवारी	मंजुरकमालअनुदानमर्यादाप्रतीयंत्र/औजार	अनुदानाचीटक्केवारी
१	२	३	४	५	६
अ	**ट्रॅक्टर (०८-७० पी.टी.ओ.एच.पी.)**	**१.२५ लाख**	**५० टक्के**	**१.०० लाख**	**४० टक्के**
ब.	पॉवरटिलर(८ बी.एच.पी.आणित्यापेक्षाजास्त)	०.८५ लाख	५० टक्के	०.७० लाख	४० टक्के
क.	**स्वयंचलीतभातलावणीयंत्र / पॅडीट्रान्सप्लांन्टर**				
१	स्वयंचलीतपॅडीट्रान्सप्लांन्टर (४ रांगा/ओळी)	१.५०लाख	५० टक्के	१.२० लाख	४० टक्के
२	४ पेक्षाजास्त ८ रांगा	५.००लाख	५० टक्के	४.०० लाख	४० टक्के
३	८ पेक्षाजास्त १६ रांगा	८.००लाख	५० टक्के	६.५०लाख	४० टक्के
ड.	**स्वयंचलीतयंत्रे**				
१	स्वयंचलीतयंत्रे - रीपरकमबाईंडर ३ व्हील	१.७५लाख	५० टक्के	१.४०लाख	४० टक्के
२	स्वयंचलीतयंत्रे - रीपरकमबाईंडर ४ व्हील	२.५०लाख	५० टक्के	२.००लाख	४० टक्के
३	पॉवरवीडर (२ बीएचपीपेक्षाकमीईंजीनऑपरेटेड)	०.२५ लाख	५० टक्के	०.२० लाख	४० टक्के
४	पॉवरवीडर(२ बीएचपीपेक्षाजास्तईंजीनऑपरेटेड)	०.३५लाख	५० टक्के	०.३० लाख	४० टक्के
५	पॉवरवीडर (५ एच.पी.पेक्षाजास्तइंजिनऑपरेटेड)	०.६३ लाख	५० टक्के	०.५० लाख	४० टक्के
इ.	**स्पेशलाईज्डस्वयंचलीतयंत्रे**				
१	रीपर	०.७५लाख	५० टक्के	०.६०लाख	४० टक्के
२	पोस्ट होल डिगर /अगर	०.७५लाख	५० टक्के	०.६०लाख	४० टक्के
३	न्युमॅटीक/इतरप्लॅन्टर	०.९०लाख	५० टक्के	०.७०लाख	४० टक्के
	स्वयंचलीतफलोत्पादन यंत्रे				
१	ट्रॅक ट्रॉली	२.०० लाख	५० टक्के	१.६०लाख	४० टक्के
२	नर्सरी मेडिया फिलिंग मशीन	२.०० लाख	५० टक्के	१.६०लाख	४० टक्के
३	मल्टीपर्पज हायड्रोलिक सिस्टीम	२.०० लाख	५० टक्के	१.६०लाख	४० टक्के
४	पॉवर ऑपरेटेड टूल्स (प्रुनिंग, बडींग, ग्रेटींग , शिअरिंग करिता)	०.५०लाख	५० टक्के	०.४०लाख	४० टक्के
I)	**ट्रॅक्टर / पॉवरटिलर (२० बी.एच.पी.पेक्षाकमी)चलीतअवजारे / उपकरणे**				
अ.	**लॅन्डडेव्हलपमेंट, टीलेजवसीडबेडतयारकरण्यासाठीलागणारीअवजारे / उपकरणे**				
१	पल्टी नांगर (सिंगल बॉटम), तव्याचा नांगर, मोगडा (कल्टीव्हेटर), वखर, लेवल ब्लेड , केज व्हील. फरो ओपनर, रिजर, विड स्लॅशर	०.२०लाख	५० टक्के	०.१६लाख	४० टक्के
२	फरो ओपनर, बंड फोर्मर, क्रस्ट ब्रेकर, रोटोकल्टीव्हेटर, रोटोपडलर . पॉवर हॅरो	०.४०लाख	५० टक्के	०.३२लाख	४० टक्के
३	चीजल नांगर	०.१० लाख	५० टक्के	०.०८ लाख	४० टक्के
ब.	**सोईंग, प्लांन्टीग, रीपींगवडिगींगइक्विपमेंट**				
१	पोस्ट होल डिगर , बटाटाप्लॅन्टर, बटाटा डिगर , भुईमूग डिगर , स्ट्रीप टील ड्रील, ट्रॅक्टरचलित रीपर, ओनियन हार्वेस्टर, राइस स्ट्रो चॉपर, रेज्डबेडप्लॅन्टर, शुगरकेनकटर/ स्ट्रीपरप्लॅन्टर , मल्टीक्रॉपप्लॅन्टर, रीजफरोप्लॅन्टर	०.३०लाख	५० टक्के	०.२४लाख	४० टक्के
२	न्युमॅटीकप्लॅन्टर, न्युमॅटीकव्हेजीटेबलट्रान्सप्लॅन्टर, न्युमॅटीकव्हेजीटेबलसीडर, प्लास्टिक मल्च लेयिंग मशीन , रेज्डबेडप्लॅन्टर इन्क्लाईन्डप्लेट मीटरिंग व शेप अटॅचमेंट)	०.५० लाख	५० टक्के	०.४० लाख	४० टक्के
३	सीडट्रिटींग ड्रम, सीडकमफर्टीलायझरड्रील, अॅक्वाफर्टीसीडड्रील	०.१५ लाख	५० टक्के	०.१२ लाख	४० टक्के
क.	**इंटरकल्टीव्हेशनइक्विपमेंट**				
१.	बीड स्लॅशर/ पावर विडर	०.२५ लाख	५० टक्के	०.२० लाख	४० टक्के
ड.	**इक्विपमेंटफॉररेसीड्युमॅनेजमेंट / हेअॅन्डफोरेजइक्विपमेंट**				
१	शुगरकेनथ्रॅशकटर, कोकोनट फ्रॉड चॉपर, स्ट्रॉरीपर, स्टबल शेवर	०.२५लाख	५० टक्के	०.२०लाख	४० टक्के
इ.	**हारव्हेस्टींगअॅन्डथ्रेशींगइक्विपमेंट (इंजीन/इलेक्ट्रीकमोटारचलीत ३ एचपीपेक्षाकमीवपॉवरटीलरआणिट्रक्टरचलीत २० बीएचपीपेक्षाकमी)**				
१	भुईमूग पॉड स्ट्रीपर, थ्रेशर, मल्टीक्रॉपथ्रेशर, पॅडीथ्रेशर, ब्रश कटर. विनोईंग फॅन , मेझशेलर, मॉवर, फलायल हार्वेस्टर, मॉवर श्रेडर	०.३० लाख	५० टक्के	०.२५ लाख	४० टक्के
फ	**चाफ कटर (इंजीन/इलेक्ट्रीकमोटारचलीत ३ एचपीपेक्षाकमीवपॉवरटीलरआणिट्रक्टरचलीत २० बीएचपीपेक्षाकमी)**	०. २० लाख	५० टक्के	०.१६लाख	४० टक्के
II)	**ट्रॅक्टर (२० बी.एच.पी.पेक्षाजास्त ते ३५ बी.एच.पी.) चलीतऔजारे / उपकरणे**				
अ.	**लॅन्डडेव्हलपमेंट, टीलेजवसीडबेडतयारकरण्यासाठीलागणारीऔजारे / उपकरणे**				
१	पल्टी नांगर (सिंगल बॉटम), तव्याचा नांगर, कल्टीव्हेटर, वखर, लेवलर ब्लेड , केज व्हील, फरो ओपनर, रिजर, विड स्लॅशर	०.३० लाख	५० टक्के	०.२५ लाख	४० टक्के
२	रोटोपडलर, फरोओपनर ,बंडफॉर्मर , क्रस्ट ब्रेकर , रोटोकल्टीव्हेटर, पॉवर हॅरो	०.६०लाख	५० टक्के	०.५० लाख	४० टक्के

अ.न.	कृषिऔजाराचा प्रकार	अ.जा., अ.ज., अल्पवअत्यल्पभुधारकशेतकरीव महिला		इतरलाभार्थीसाठी	
		मंजुरकमाल अनुदानमर्यादा प्रतीयंत्र/औजार	अनुदानाची टक्केवारी	मंजुरकमालअनुदानमर्यादाप्रतीयंत्र/औजार	अनुदानाचीटक्केवारी
१	२	३	४	५	६
३	रोटाव्हेटर ५ फुटपर्यंत	०.४२ लाख	५० टक्के	०.३४लाख	४० टक्के
४	चिजल प्लो	०. २० लाख	५० टक्के	०.१६ लाख	४० टक्के
5	पल्टीनांगर हायड्रोलिक (डबल बॉटम)	०.70 लाख	५० टक्के	0.५६ लाख	४० टक्के
6	पल्टीनांगर मेकॅनिकल (डबल बॉटम)	०.40 लाख	५० टक्के	0.३२ लाख	४० टक्के
७	लेजर लॅंड लेवलर	२.०० लाख	५० टक्के	१.६० लाख	४० टक्के
ब.	**सोईंग, प्लांन्टींग, रीपींगवडिगींगइक्विपमेंट**				
१	पोस्ट होल डिगर , बटाटाप्लॅन्टर, बटाटा डिगर , भुईमुग डिगर , ट्रॅक्टरचलित रीपर, ऑनियन हार्वेस्टर, रेज्डबेडप्लॅन्टर, शुगरकेनकटर/ स्ट्रीपर , मल्टीक्रॉपप्लॅन्टर, रीजफरोप्लॅन्टर	०.४० लाख	५० टक्के	०.३२ लाख	४० टक्के
२	सीडड्रील ७ टाइन, झीरोटीलमल्टीक्रॉप ७ टाइन, सीडकमफर्टीलायझरड्रील७ टाइन, सीडट्रिटींग ड्रम	०.१८ लाख	५० टक्के	०.१६ लाख	४० टक्के
३	डायरेक्ट राईस सीडर	०.20 लाख	५० टक्के	०.16 लाख	४० टक्के
४	न्युमॅटीकप्लॅन्टर, न्युमॅटीकव्हेजीटेबलट्रान्सप्लॅन्टर, न्युमॅटीकव्हेजीटेबलसीडर, प्लास्टिक मल्चलेयिंग मशीन, रेज्डबेडप्लॅन्टर इन्कलाईन्डप्लेटप्लान्टर व शेपरअॅटॅचमेंटसह, अॅक्वाफर्टीसीडड्रील	०.७५लाख	५० टक्के	०.६० लाख	४० टक्के
५	हॅपी / टर्बोसीडर 9 टाइन	०.७२८लाख	५० टक्के	०.५८२ लाख	४० टक्के
क.	**ईंटरकल्टीव्हेशनइक्विपमेंट**				
१.	ग्रास वीड स्लॅशर, पॉवर विडर	०.३५लाख	५० टक्के	०.३० लाख	४० टक्के
ड.	**इक्विपमेंटफॉररेसीड्युमॅनेजमेंट / हेअॅन्डफोरेजइक्विपमेंट**				
१	शुगरकेनथ्रॅशकटर, कोकोनट फ्रॉंड चॉपर, स्टबल शेवर	०.४०लाख	५० टक्के	०.३० लाख	४० टक्के
२	स्ट्रॉरीपर, रेक , ट्रेलर /ट्रॉली (5 टन क्षमतेपर्यंत)	०.७५लाख	५० टक्के	०.३० लाख	४० टक्के
३	बेलर (राउंड) (14 किलो प्रति बेल पेक्षा कमी), फोड ब्लॉक मशीन (100 200 kg/hr)	१.५० लाख	५० टक्के	१.२० लाख	४० टक्के
४	स्ट्रॉ चॉपर/ श्रेडर/ मल्चर माउनटेड टाईप 5 फुट	०.६७२ लाख	५० टक्के	०.५३८ लाख	४० टक्के
५	ट्रेलर /ट्रॉली (३ टन क्षमतेपर्यंत)	०.६० लाख	५० टक्के	०.५० लाख	४० टक्के
६	नॅरो रेयर रिम (1 पेयर) ट्रॅक्टर साठी	०.०७ लाख	५० टक्के	०.०५६ लाख	४० टक्के
इ	**हारव्हेस्टींगअॅन्डथ्रेशींगइक्विपमेंट(इंजिन / इलेक्ट्रीकमोटारचलीत ५ एचपीपेक्षाकमीवपॉवरटीलरआणिट्रक्टरचलीत ३५ बीएचपीपेक्षाकमी)**				
१	भुईमुग पोड स्ट्रीपर, थ्रेशर, मल्टीक्रॉपथ्रेशर, पॅडीथ्रेशर, ब्रश कटर, मेझशेलर, मॉवर, फलायल हार्वेस्टर, मॉवर श्रेडर	०.४० लाख	५० टक्के	०.३० लाख	४० टक्के
२	रीपरकमबाईंडर (ट्रॅक्टरचलीत)	१.२५ लाख	५० टक्के	१.०० लाख	४० टक्के
फ	**चाफ कटर (इंजीन/इलेक्ट्रीकमोटारचलीत ३ ते 5 एचपी व पॉवरटीलरआणिट्रक्टरचलीत ३५ बीएचपीपेक्षाकमी)**	०. २८ लाख	५० टक्के	०.२२ लाख	४० टक्के
III)	**ट्रॅक्टर (३५ बी.एच.पी.पेक्षाजास्त) चलीतअवजारे / उपकरणे**				
अ.	**लॅन्डडेव्हलपमेंट, टीलेजवसीडबेडतयारकरण्यासाठीलागणारीअवजारे / उपकरणे**				
१	मोल्ड बोर्ड नांगर, तव्याचा नांगर, कल्टीव्हेटर, बखर, लेवलर ब्लेड , केज व्हील, फरो ओपनर, रिजर	०.५० लाख	५० टक्के	०.४० लाख	४० टक्के
२	लेजर लॅंड लेवलर	२.०० लाख	५० टक्के	१.६० लाख	४० टक्के
३	रोटाव्हेटर ५ फुट	०.४२ लाख	५० टक्के	०.३४ लाख	४० टक्के
	रोटाव्हेटर ६ फुट	०.४४८ लाख	५० टक्के	०.३५८ लाख	४० टक्के
	रोटाव्हेटर ७ फुट	०.४७६ लाख	५० टक्के	०.३८१ लाख	४० टक्के
	रोटाव्हेटर ८ फुट	०.५०४ लाख	५० टक्के	०.४०३ लाख	४० टक्के
४	रोटो पडलर, रोटोकल्टीव्हेटर, पॉवर हॅरो (PTO ऑपरेटेड)	१.०० लाख	५० टक्के	०.८० लाख	४० टक्के
५	पल्टीनांगर हायड्रोलिक (डबल बॉटम)	0.७० लाख	५० टक्के	०.५६ लाख	४० टक्के
६	पल्टीनांगर मेकॅनिकल (डबल बॉटम)	०.४० लाख	५० टक्के	०.३२ लाख	४० टक्के
७	पल्टीनांगर हायड्रोलिक (ट्रिपल बॉटम)	०.८९५ लाख	५० टक्के	०.७१६ लाख	४० टक्के
८	पल्टीनांगर मेकॅनिकल (ट्रिपल बॉटम)	०.५० लाख	५० टक्के	०.४० लाख	४० टक्के
९	सबसॉइलर	०.५५ लाख	५० टक्के	०.४५ लाख	४० टक्के
१०	ट्रेंच मेकर , बंडफॉर्मर (PTO ऑपरेटेड)	१.५० लाख	५० टक्के	१.२० लाख	४० टक्के
११	बॅक होल लोडर डोझर ट्रॅक्टरचलीत	३.५० लाख	५० टक्के	२.८० लाख	४० टक्के
१२	फरोओपनर ,बंडफॉर्मर	०.३० लाख	५० टक्के	०.२५ लाख	४० टक्के
१३	क्रस्ट ब्रेकर	०.३५ लाख	५० टक्के	०.३० लाख	४० टक्के

अ.न.	कृषिऔजाराचा प्रकार	अ.जा., अ.ज., अल्पवअत्यल्पभुधारकशेतकरीव महिला		इतरलाभार्थींसाठी	
		मंजुरकमाल अनुदानमर्यादा प्रतीयंत्र/औजार	अनुदानाची टक्केवारी	मंजुरकमालअनुदानमर्यादाप्रतीयंत्र/औजार	अनुदानाचीटक्केवारी
१	२	३	४	५	६
ब.	**सोईंग, प्लांन्टीग, रीपींगवडिगींगइक्विपमेंट**				
१	रेज्डबेडप्लॅन्टर	०.३५ लाख	५० टक्के	०.३० लाख	४० टक्के
२	सीडड्रील /झिरो टील सीडड्रील 9 टाईन व त्यापेक्षा जास्त , डायरेक्ट राईस सिडर	०.२० लाख	५० टक्के	०.१६ लाख	४० टक्के
३	ट्रॅक्टर चलित रीपर, पोस्ट होल डिगर , बटाटाप्लॅन्टर, भुईमूग डिगर ,शुगरकेनकटर/ स्ट्रीपर/प्लॅन्टर , मल्टीक्रॉपप्लॅन्टर (9 टाईन व त्यापेक्षा जास्त), झीरोटीलमल्टीक्रॉपप्लॅन्टर(9 टाईन व त्यापेक्षा जास्त), रीजफरोप्लॅन्टर, कसावाप्लॅन्टर९ टाइन व त्यापेक्षाजास्त, मॅन्युअर स्प्रेडर, प्लास्टिक मल्चलेयिंग मशीन, ॲक्वाफर्टीसीडड्रील (9 टाईन व त्यापेक्षा जास्त), फर्टीलायझरस्प्रेडर (PTO ऑपरेटेड)	०.७५ लाख	५० टक्के	०.६० लाख	४० टक्के
४	सीडकमफर्टीलायझरड्रील ९ टाइन	०.२१३ लाख	५० टक्के	०.१७० लाख	४० टक्के
	सीडकमफर्टीलायझरड्रील ११ टाइन	०.२४१ लाख	५० टक्के	०.१९३ लाख	४० टक्के
	सीडकमफर्टीलायझरड्रील १३ टाइन	०.२६९ लाख	५० टक्के	०.२१५ लाख	४० टक्के
	सीडकमफर्टीलायझरड्रील १५ टाइन	०.२८० लाख	५० टक्के	०.२२४ लाख	४० टक्के
५	बटाटा डिगर	०.४० लाख	५० टक्के	०.३५ लाख	४० टक्के
६	ओनियन हार्वेस्टर	०.८० लाख	५० टक्के	०.६५ लाख	४० टक्के
७	टर्बोसीडर/हॅपीसीडर				
	९ टाइन	०.७२८ लाख	५० टक्के	०.५८२ लाख	४० टक्के
	१० टाइन	०.७५६ लाख	५० टक्के	०.६०५ लाख	४० टक्के
	११ टाइन	०.७८४ लाख	५० टक्के	०.६२७ लाख	४० टक्के
८	सुपर सिडर	१.०५ लाख	५० टक्के	०.८४ लाख	४० टक्के
९	न्युमॅटीकप्लॅन्टर, न्युमॅटीकव्हेजीटेबलट्रान्सप्लॅन्टर, न्युमॅटीकव्हेजीटेबलसीडर	२.२५ लाख	५० टक्के	१.८० लाख	४० टक्के
१०	ऑटोमॅटिक राइस नर्सरी सोईंग माशिनरी	१.७५ लाख	५० टक्के	१.४० लाख	४० टक्के
११	रेज्डबेडप्लॅन्टरइन्कलाईन्डप्लेटप्लान्टरवशेपरॲटॅचमेंटसह	०.९० लाख	५० टक्के	०.७० लाख	४० टक्के
१२	बॅटरी ऑपरेटेड फर्टीलायझर स्प्रेडर / ब्रॉडकास्टर (3-5 लिटर क्षमता)	०.०३१ लाख	५० टक्के	०.७० लाख	४० टक्के
क.	**इंटरकल्टीव्हेशनइक्विपमेंट**				
१	वीडर (पी.टी.ओ.ऑपरेटेड)/ ग्रास वीड स्लॅशर	०.७५ लाख	५० टक्के	०.६० लाख	४० टक्के
ड.	**हार्व्हेस्टींगॲन्डथ्रेशींगइक्विपमेंट (इंजीन/इलेक्ट्रीकमोटारचलीत ५ एचपीपेक्षाजास्तवपॉवरटीलरआणिट्रक्टरचलीत ३५ बीएचपीपेक्षाजास्त)**				
१	थ्रेशर / मल्टीक्रॉपथ्रेशर (< 4 टन /तास क्षमता), पॅडीथ्रेशर, चाफ कटर, भुईमूग पॉड स्ट्रीपर, फॉरेज हार्वेस्टर, मेझशेलर, मॉवर, मॉवर श्रेडर, फलायल हार्वेस्टर	१.०० लाख	५० टक्के	०.८० लाख	४० टक्के
२	थ्रेशर / मल्टीक्रॉपथ्रेशर (> 4 टन /तास क्षमता)	२.५० लाख	५० टक्के	२.०० लाख	४० टक्के
३	कम्बाईन हार्वेस्टर (स्वयंचलित 14 फुट कटरबार सह)	८.०० लाख	५० टक्के	६.४० लाख	४० टक्के
४	कम्बाईन हार्वेस्टर (ट्रॅक्टर चलित 10 फुट कटरबार सह)	३.०० लाख	५० टक्के	२.४० लाख	४० टक्के
५	कम्बाईन हार्वेस्टर (ट्रॅक्टर चलित 6 ते 8 फुट कटरबार सह)	११.०० लाख	५० टक्के	८.८० लाख	४० टक्के
६	कम्बाईन हार्वेस्टर (ट्रॅक्टर चलित 6 फुटपेक्षा कमी कटरबार सह)	७.०० लाख	५० टक्के	५.६० लाख	४० टक्के
७	रीपरकमबाईडर (ट्रॅक्टरचलीत)	१.५० लाख	५० टक्के	१.२० लाख	४० टक्के
८	इनफिल्डर	०.६३ लाख	५० टक्के	०.५० लाख	४० टक्के
९	कॉटन प्लकर	०.०३५ लाख	५० टक्के	०.०२८ लाख	४० टक्के
इ.	**इक्विपमेंटफॉररेसीड्युमॅनेजमेंट / हेॲन्डफोरेजइक्विपमेंट**				
१	शुगरकेनथ्रॅशकटर	१.२५ लाख	५० टक्के	१.०० लाख	४० टक्के
२	कोकोनट फ्रॉंडचॉपर	०.६३ लाख	५० टक्के	०.५० लाख	४० टक्के
३	हे रेक	१.५० लाख	५० टक्के	१.२० लाख	४० टक्के
४	बेलर (राउंड) (14 ते 16 किलो प्रती बेल)	२.०० लाख	५० टक्के	१.६० लाख	४० टक्के
५	बेलर (राउंड) (16 ते 25 किलो पेक्षा जास्त प्रती बेल)	५.५० लाख	५० टक्के	४.४० लाख	४० टक्के
६	बेलर (राउंड) (180 ते 200 किलो प्रती बेल)	९.०० लाख	५० टक्के	७.२० लाख	४० टक्के
७	बेलर (रेक्टॅंग्युलर) (18 ते 20 किलो प्रती बेल)	६.००लाख	५० टक्के	४.८० लाख	४० टक्के
८	वूड चिपर, ऊस खोडवा मॅनेजर	१.२५ लाख	५० टक्के	१.00 लाख	४० टक्के
९	स्ट्रॉ रिपर	१.३० लाख	५० टक्के	१.०४ लाख	४० टक्के
१०	फीड ब्लॉक मशीन (ताशी 200 किलो पेक्षा जास्त क्षमता)	३.०० लाख	५० टक्के	२.४० लाख	४० टक्के
११	स्टबल शेव्हर	०.८० लाख	५० टक्के	०.६५ लाख	४० टक्के
१२	स्ट्रॉ चॉपर / श्रेडर / मल्चर				

अ.न.	कृषिऔजाराचा प्रकार	अ.जा., अ.ज., अल्पवअत्यल्पभुधारकशेतकरीव महिला		इतरलाभार्थींसाठी	
		मंजुरकमाल अनुदानमर्यादा प्रतीयंत्र/औजार	अनुदानाची टक्केवारी	मंजुरकमालअनुदानमर्यादाप्रतीयंत्र/औजार	अनुदानाचीटक्केवारी
१	२	३	४	५	६
	अ) माउंटेड टाईप- 5 फुट	०.६७२ लाख	५० टक्के	०.५३८ लाख	४० टक्के
	ब) माउंटेड टाईप- 6 फुट	०.७२८ लाख	५० टक्के	०.५८२ लाख	४० टक्के
	क) माउंटेड टाईप- 7 फुट	०.७८४ लाख	५० टक्के	०.६२७ लाख	४० टक्के
	ड) माउंटेड टाईप- 8 फुट	०.८४ लाख	५० टक्के	०.६७२ लाख	४० टक्के
	इ) ट्रेल टाईप	१.२६ लाख	५० टक्के	१.०१ लाख	४० टक्के
	फ) कोम्बो टाईप	१.४० लाख	५० टक्के	१.१२ लाख	४० टक्के
१३	सुपर स्ट्रॉ मॅनेजमेंट सिस्टम कम्बाईन हार्वेस्टरला जोडण्यासाठी	०.५६ लाख	५० टक्के	०.४५ लाख	४० टक्के
१४	श्रब मास्टर / कटर कम स्प्रेडर, रोटरी स्ट्रॉ स्लॅशर	०.२५ लाख	५० टक्के	०.१८ लाख	४० टक्के
१५	ब्रिकेट मेकिंग मशीन (100 किलो पर्यंत प्रतितास क्षमता)	२.९०लाख	५० टक्के	२.३२ लाख	४० टक्के
१६	ब्रिकेट मेकिंग मशीन (500 ते 1000 किलो प्रतितास क्षमता)	५.००लाख	५० टक्के	४.०० लाख	४० टक्के
IV)	**मनुष्य चलित/बैलचलित औजारे**				
अ.	**लॅन्डडेव्हलपमेंट, टीलेजवसीडबेडतयारकरण्यासाठीलागणारीअवजारे / उपकरणे**				
१	मोल्ड बोर्ड नांगर, तव्याचा नांगर, कल्टीव्हेटर(मोगडा), वखर, लेव्हलर ब्लेड, फरो ओपनर, रीजर, पड लर	०.१० लाख	५० टक्के	०.०८ लाख	४० टक्के
ब.	**सोईंग व प्लांन्टीग इक्विपमेंट**				
१	भात लावणी यंत्र, सीड कम फर्टिलायझर ड्रील, रेज्ड बेड प्लांटर, प्लांटर, डिबलर , भात रोपवाटिकेसाठी औजारे, श्री पद्धतीसाठी मार्कर, बीज प्रक्रिया ड्रम, राईस व्हीट सीडर	०.१० लाख	५० टक्के	०.०८ लाख	४० टक्के
२	ड्रम सीडर (4 पेक्षा कमी रांगा)	०.०३ लाख	५० टक्के	०.०२५ लाख	४० टक्के
३	ड्रम सीडर (4 पेक्षा जास्त रांगा)	०.०४ लाख	५० टक्के	०.०३० लाख	४० टक्के
४	मॅन्युअल फर्टिलायझर स्प्रेडर/ ब्रॉडकास्टर	०.००७५ लाख	५० टक्के	०.००६ लाख	४० टक्के
ड.	**हार्व्हेस्टींग अॅन्ड थ्रेशींग इक्विपमेंट**				
१	भुईमुग शेंगा तोडणी यंत्र, थ्रेशर, उफणणी पंखा, ट्री क्लायंबर, बागेसाठी हॅंड टूल, मका सोलणी यंत्र, स्पायरल ग्रेडर, फीड ब्लॉक मशीन	०.१० लाख	५० टक्के	०.०८ लाख	४० टक्के
२	चाफ कटर (upto ३')	०.०५ लाख	५० टक्के	०.०४ लाख	४० टक्के
३	चाफ कटर (above ३')	०.०६३ लाख	५० टक्के	०.०५ लाख	४० टक्के
इ.	**इंटरकल्टीव्हेशनइक्विपमेंट**				
१	ग्रास विड स्लॅशर, विडर, कोनोविडर, बागेसाठी हॅंड टूल	०.०१२ लाख	५० टक्के	०.०१० लाख	४० टक्के
V)	**फलोत्पादन/काढणीपश्चाततंत्रज्ञानउपकरणे**				
	स्वयंचलित/ पॉवरड्रीवन फलोत्पादन यंत्रे				
१	चेन सॉ / व्हील बॅरो/ मॅंगो ग्रेडर / प्लांटर आणि इतर फळ बागेसाठी सुलभ स्वयंचलित औजारे	०.७५ लाख	५० टक्के	०.६० लाख	४० टक्के
	मनुष्य चलित फलोत्पादन यंत्रे				
१	अल्युमिनियम शिडी , अल्युमिनियम खांब, प्लकर	०.१५ लाख	५० टक्के	०.१२ लाख	४० टक्के
	अन्नधान्य / गळितधान्यवफलोत्पादनपीकांसाठीकाढणीपश्चाततंत्रज्ञानउपकरणे				
१	प्राथमिक प्रक्रियेकारिता काढणी पश्चात तंत्रज्ञान युनिटची स्थापना करणे, मूल्यवृद्धी, कमी खर्चाचे शास्त्रीय साठवणूकीसाठी पॅकिंग युनिट, उत्पादन क्षेत्रातील सह उत्पादन व्यवस्थापनासाठी तंत्रज्ञान	१.८० लाख	६० टक्के	१.५० लाख	५० टक्के
२	मीनीराईसमील	२.४० लाख	६० टक्के	२.०० लाख	५० टक्के
३	मीनीदाळमील	१.५० लाख	६० टक्के	१.२५ लाख	५० टक्के
४	मिलेट मिल	५.४० लाख	६० टक्के	४.५० लाख	५० टक्के
५	ऑईल मिल फिल्टर प्रेस सह, पॅकींग मशिने(सर्व फळ/अन्नधान्य /गळीतधान्य पिकांसाठी)	३.०० लाख	६० टक्के	२.५० लाख	५० टक्के
६	एक्स्ट्रॅक्टर (सर्व फळ/अन्नधान्य /गळीतधान्य पिकांसाठी), पोमेग्रेनेट एरील एक्स्ट्रॅक्टर, कस्टर्ड अॅपल पल्पर, डीहायड्रेशन युनिट/ प्रीकींग मशिने / ह्युमिडीफायर (सर्व फळ/अन्नधान्य /गळीतधान्य पिकांसाठी)	१.८० लाख	६० टक्के	१.५० लाख	५० टक्के
७	सर्व प्रकारचे पॉवर चलित डीहस्कर / शेलर/ थ्रेशर / हार्वेस्टर / डी स्पायकिंग/ डी-कोनिंग मशीन / पीलर/ स्लीटर/ स्ट्रिपर (सर्व फळ/अन्नधान्य /गळीतधान्य पिकांसाठी)	०.७५ लाख	६० टक्के	०.६० लाख	५० टक्के
८	सर्व प्रकारचे बॉईलर / स्टीमर/ ड्रायर (सर्व फळ/अन्नधान्य /गळीतधान्य पिकांसाठी)	१.०० लाख	६० टक्के	०.८० लाख	५० टक्के
९	सर्व प्रकारचे सोलर ड्रायर (सर्व फळ/अन्नधान्य /गळीतधान्य पिकांसाठी) 400 ते 1000 स्क्वे.फुट क्षेत्रासाठी	३.५० लाख	६० टक्के	३.०० लाख	५० टक्के

अ.न.	कृषिऔजाराचा प्रकार	अ.जा., अ.ज., अल्पवअत्यल्पभुधारकशेतकरीव महिला		इतरलाभार्थीसाठी	
		मंजुरकमाल अनुदानमर्यादा प्रतीयंत्र/औजार	अनुदानाची टक्केवारी	मंजुरकमालअनुदानमर्यादाप्रतीयंत्र/औजार	अनुदानाचीटक्केवारी
१	२	३	४	५	६
१०	सर्व प्रकारचे वॉशिंग मशीन (सर्व फळ/अन्न/गळीतधान्य पिकांसाठी), सर्व प्रकारचे ग्राईंडर / पल्व्हरायझर /पॉलीशर (सर्व फळ/अन्नधान्य /गळीतधान्य पिकांसाठी)	०.६० लाख	६० टक्के	०.५० लाख	५० टक्के
११	सर्व प्रकारचे क्लीनर / ग्रेडर/ ग्रेडोबंद सेपरेटर/ स्पेसिफिक ग्रॅव्हिटी सेपरेटर (सर्व फळ/अन्नधान्य /गळीतधान्य पिकांसाठी)	१.०० लाख	५० टक्के	०.८० लाख	४० टक्के
VI)	**पीकसंरक्षणउपकरणे**				
१	मॅन्युअल स्प्रेअर नॅपसॅक / फुट/ बॅटरी ऑपरेटेड स्प्रेअर	०.००७५ लाख	५० टक्के	०.००६ लाख	४० टक्के
२	सोलर चलित नॅपसॅक स्प्रेअर	०.०१८ लाख	५० टक्के	०.०१५ लाख	४० टक्के
३	पॉवर नॅपसॅक स्प्रेअर/ पॉवर ऑपरेटेड स्प्रेअर (8-12 लि.) (0.75 एच पी पेक्षा कमी इंजिन)	०.०३१ लाख	५० टक्के	०.०२५ लाख	४० टक्के
४	पॉवर नॅपसॅक स्प्रेअर/ पॉवर ऑपरेटेड स्प्रेअर(12 ते 16 लि.): (0.75 ते 1.00 एचपी इंजिन)	०.०३८ लाख	५० टक्के	०.०३ लाख	४० टक्के
५	पॉवर नॅपसॅक स्प्रेअर/ पॉवर ऑपरेटेड स्प्रेअर (16 पेक्षा जास्त लि .): (1.00 एचपी पेक्षा जास्त इंजिन)	०.१० लाख	५० टक्के	०.०८ लाख	४० टक्के
६	पॉवर नॅपसॅक मिस्ट ब्लोअर स्प्रेअर कम डस्टर (1.00 एच पी पेक्षा कमी इंजिन)	०.१० लाख	५० टक्के	०.०८ लाख	४० टक्के
७	ट्रॅक्टर ऑपरेटेड स्प्रेयर(एयर कॅरीयर/असीस्टेड)	१.२५ लाख	५० टक्के	१.०० लाख	४० टक्के
८	ट्रॅक्टर ऑपरेटेड स्प्रेयर (बूम टाईप)	०.३७ लाख	५० टक्के	०.२८ लाख	४० टक्के
९	इको फ्रेंडली लाईट ट्रॅप	०.०१५ लाख	५० टक्के	०.०१२ लाख	४० टक्के
१०	ट्रॅक्टर ऑपरेटेड इलेक्ट्रो स्टॅटिक स्प्रेअर	२.५० लाख	५० टक्के	२.०० लाख	४० टक्के
११	बर्ड स्केरर	०.७५ लाख	५० टक्के	०.६० लाख	४० टक्के
VI)	**वैशिष्ट्यपूर्ण औजारे**				
१	सोलर चलित प्राणी प्रतिबंधक जैव ध्वनिक उपकरण (सोलर पॅनेलसह)	०.३५ लाख	५० टक्के	०.२८ लाख	४० टक्के
२	सोलर चलित प्राणी प्रतिबंधक जैव ध्वनिक उपकरण (सोलर पॅनेल शिवाय)	०.२५ लाख	५० टक्के	०.२० लाख	४० टक्के
३	रोपवाटिकेत रोप वाढविण्यासाठी सोलर ऑपरेटेड / इलेक्ट्रिक ऑपरेटेड हायड्रोपोनिक मशीन(500 किलो क्षमतेपेक्षा कमी)	३.०० लाख	५० टक्के	२.४० लाख	४० टक्के
४	रोपवाटिकेत रोप वाढविण्यासाठी सोलर ऑपरेटेड / इलेक्ट्रिक ऑपरेटेड हायड्रोपोनिक मशीन (500 व 500 किलो क्षमतेपेक्षा जास्त)	६.०० लाख	५० टक्के	४.८० लाख	४० टक्के

टीप : ट्रॅक्टर वगळता उर्वरित औजारांसाठी केंद्र शासनाकडून वेळोवेळी अद्ययावत करण्यात येणाऱ्या यादीमध्ये समाविष्ट असलेल्या औजाराना निर्धारित दरानुसार अनुदान अनुज्ञेय राहिल

प्रपत्र - २

कृषि यांत्रिकीकरण : तपासणी अहवाल

1. तपासणी दिनांक :-
2. योजनेचे नाव :-
3. लाभार्थीचे नांव :- --
4. पत्ता- गाव :- -------------------------, तालुका :- ------------------, जिल्हा :-
   दुरध्वनी / मोबाईल क्र. :-
5. लाभार्थी प्रवर्ग अ) क्षेत्रानुसार प्रवर्ग :- ब) सामाजिक प्रवर्ग:-
6. आधार कार्ड क्र. :---
7. प्रत्यक्ष तपासणीत आढळून आलेल्या यंत्र/औजारांचा तपशील:-
   1) यंत्र/औजाराचे तांत्रीक नाव ....
   2) यंत्र/औजाराचे उत्पादक कंपनीचे नाव ....
   3) यंत्र/औजाराचे पुरवठादाराचे/ विक्रेत्याचे नाव ....
   4) यंत्र/औजाराचा मॉडेल/मेक/लॉट क्रमांक व एच. पी. ....
   5) यंत्र/औजाराचा तपासणी अहवाल क्र./BIS प्रमाणपत्र क्र. ....
   6) यंत्र/औजार खरेदी दिनांक - ....
   7) यंत्र/औजार प्रत्यक्ष प्राप्त (डिलिव्हरी)दिनांक ....
   8) ट्रॅक्टर चलित औजारांसाठी ट्रॅक्टरचा आवश्यक एच. पी. ....
8. बिलाचा व अनुदानाचा तपशील -

अ.क्र.	औजाराचे तांत्रिक नाव /तपशील	बिलाचा तपशील			तपासणी अधिकाऱ्यांने अनुदानासाठी शिफ़ारस केलेली रक्कम
		बील क्र.	दिनांक	बीलानुसार खरेदीची रक्कम	
1.					

9. शेतकऱ्यांने खरेदी केलेल्या ट्रॅक्टर/यंत्र/औजाराची रक्कम स्वतःच्या बॅंक खात्यातुन दिली आहे काय? होय/नाही असल्यास त्याचा तपशील - इलेक्ट्रॉनिक पधतीने/धनादेश/धनाकर्ष -
10. उत्पादक कंपनीने यंत्र/औजारावर परिक्षण अहवाल क्रमांक व मॉडेल क्रमांक कोरला आहे काय? होय/नाही.
11. शेतकऱ्यांने खरेदी केलेले ट्रॅक्टर/यंत्र/औजाराचे मॉडेल/मेक पुर्वसंमती पत्रात नमुद केल्यानुसार आहे काय? होय/नाही.
12. यंत्रसामुग्री व औजारे यांच्या नोंदणीबाबत, विम्याबाबत, कर भरणा, वॉरन्टीबाबत केलेली कार्यवाही.

वरीलप्रमाणे ट्रॅक्टर/यंत्रे/औजाराची तपासणी मी स्वत: केली असून ट्रॅक्टर/यंत्रे/औजार सुस्थितीत असल्याचे आढळले. योजनेच्या मार्गदर्शक सुचनानुसार देय असलेली अनुदानाची रक्कम रक्कम रु. .... (अक्षरी रुपये ....) शेतकऱ्याचे बँक खात्यात जमा करण्यात आली आहे.

स्वाक्षरी :-

स्थळ :- **अधिकाऱ्याचे नाव :-**

दिनांक :- **पदनाम :-**

मुख्यालय :-

प्रपत्र-३
हमीपत्र नमुना
(₹ १०००/- च्या बॉन्डपेपरवर)

(कृषी विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या केंद्र पुरस्कृत कृषि यांत्रीकीकरण उप अभियानांतर्गत भाडेतत्वावर सेवा सुविधा पुरविणारे औजारे बँन्क स्थापणे : भाडेतत्वावर सेवा सुविधा पुरविणारे केंद्र स्थापन करण्याबाबत लाभधारकाने द्यायचे हमीपत्र)

मी, ____ (संपूर्ण नाव व पत्ता), वय______वर्षे, धारण केलेले पद ________________________केंद्राचा प्राधिकृत प्रतिनिधी या नात्याने कृषि विभागास **हमीपत्र** लिहून देतो की,

1.मी स्वत: कृषि यांत्रीकीकरण सेवा-सुविधा पुरवीण्यासाठी सक्षम असून त्या अनुषंगाने यापूर्वी केलेल्या कामांबाबत प्रमाणित तपशील सोबत जोडला आहे./आमची संस्था नोंदणीकृत असून नोंदणी क्र. ------- वर्ष ---------- आहे. संस्थेचे नोंदणी प्रमाण पत्राची साक्षांकीत प्रत सोबत सहपत्रीत केली आहे.

2.आमच्या संस्थेस कृषि क्षेत्राशी निगडीत कामाचा व्यापक अनुभव आहे. संस्थेच्या मेमोरेंन्डम ऑफ असोसिएशन मध्ये कृषि विषयक कामांचा स्पष्ट उल्लेख असून कृषि यांत्रीकीकरण सेवा-सुविधेचा संस्थेस अनुभव आहे. त्याबाबत कागदपत्रे सोबत सहपत्रीत केली आहेत.

3.कृषि विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या कृषि यांत्रीकीकरण उप अभियानांतर्गत भाडेतत्वावर सेवा सुविधा पुरविणारे औजारे बँन्क स्थापणे व भाडेतत्वावर कृषि यांत्रीकीकरण सेवा सुविधा पुरविणारे केंद्रे स्थापन करण्याबाबत आमची संस्था इच्छूक असून त्यासाठी आवश्यक मनुष्यबळ व प्रशिक्षित तांत्रीक कर्मचारी वृंद आमच्याकडे/संस्थेकडे उपलब्ध आहे.

4.केंद्र स्थापन करण्यासाठी आमच्या जिल्ह्यातील पीक रचनेनुसार सर्व कृषि औजारांची सुरुवातीस स्वखर्चाने ₹...............लाख पर्यंत रकमेची औजारे खरेदी करण्यास मी/संस्था तयार आहे. त्यासाठी आवश्यकतेनुरुप बँन्क कर्ज प्रकरण करण्याची जबाबदारी माझी/संस्थेची राहील व त्यासाठी येणारा सर्व खर्च मी/संस्था करेल. प्रत्यक्ष औजारे खरेदी नंतर अनुदानाची रक्कम औजारे खरेदीच्या पावत्या सादर केल्यानंतर व प्रत्यक्ष तपासणी करुन आमच्या बँक खात्यात जमा केली जाईल याची मला सुस्पष्ट कल्पना असून त्यास माझी पूर्णत: संमती आहे.

5.अनुदानावर कृषि यांत्रीकीकरण सेवा-सुविधा केंद्रासाठी खरेदी करण्यात येणाऱ्या संयंत्रे/औजारे/उपकरणे यांचे किमान सहा वर्षे हस्तांतरण, पुर्नविक्री किंवा गहाणवट करता येणार नाही याची मला स्पष्ट कल्पना असून त्यास माझी संमती आहे. अशा प्रकारे हस्तांतरण, पुर्नविक्री किंवा गहाणवट केल्यास अनुदानापोटी मिळालेली संपूर्ण रक्कम व्याजासह एकरकमी वसूल करण्यास माझी विनाशर्त अनुमती आहे.

6.अनुदानाचा लाभ घेतल्याने त्याद्वारे प्राप्त करुन घेण्यात येणाऱ्या औजारांद्वारे/उपकरणांद्वारे जवळपासच्या गावात शेतकऱ्यांना भाडेतत्वावर कृषि यांत्रीकीकरण सेवा-सुविधा माफक दरात/शासनाने निर्धारीत केलेल्या दरात उपलब्ध करुन देण्यास मी बांधील राहील याची मला कल्पना असून त्यास माझी संमती आहे.

7.सदर संयंत्रे, औजारे, उपकरणे यांची निगा राखणे, देखभाल-दुरुस्ती करणे याची सर्वस्वी जबाबदारी आमची राहील, याची मला कल्पना असून त्यास माझी संमती आहे.

8.याबाबत शासनाने ठरवून दिलेल्या प्रपत्रात नियमीतपणे अहवाल सादर करण्याची माझी जबाबदारी आहे तसेच अभिलेख नोंदवही नमुना प्रपत्रात ठेवण्याची हमी मी देत आहे.

9.योजनेच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार अशा केंद्रांसाठी इतर लागू असणाऱ्या सर्व जबाबदाऱ्या पार पाडण्याची मी/संस्था हमी देत आहे.

10. वरील व या अनुषंगाने शासनास आवश्यक सर्व बाबी व नियमांचे पालन करण्याची मी/संस्था या हमीपत्राद्वारे हमी देत आहे.

लिहून घेणार **लिहून देणार**

(--------------------------------------) (---------------------------------)

जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी पदनाम ----------------------------

----

साक्षीदार

1. ---.

2. ---.

(वरील हमीपत्र नमुन्यादाखल देण्यात येत असून याबाबत कायदेशीर तरतुदींचे अनुषंगाने सरकारी वकील किंवा विधी सल्लागारांच्या मदतीने आवश्यकते स्थानीक गरजेनुरुप बदल करण्यास हरकत नाही.)

प्रपत्र -४

कृषि औजारे बँकेने भाडे तत्वावर औजारे पुरवठ्याबाबत ठेवावयाच्या अभिलेख नोंदवहीचा नमुना

अ. क्र.	तारीख	भाड्याने औजारे सेवा पुरविलेल्या शेतकऱ्याचे नाव	त्यांचा पत्ता, संपर्क दुरध्वनी क्र.	भाड्याने दिलेल्या औजाराचा प्रकार	वापराचा कलावधी (तास)	भाड्याचा दर (₹) औजार प्रकार निहाय रु/तास/दिवस क्षेत्र	भाड्याची एकूण रक्कम (₹)	कृषि औजारे बँक धारकाची स्वाक्षरी	तपासणी अधिकारी स्वाक्षरी
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

सदर अभिलेख नोंदवही संबंधीत तालुका कृषि अधिकारी व उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी पहिल्या पानावर व शेवटच्या पानावर प्रमाणित करुन स्वाक्षरी करावी. क्षेत्रीय भेटीच्या वेळी तपासणी करुन अभिप्राय नोंदवावेत.

प्रपत्र ५ : केंद्र शासनाच्या मान्यता प्राप्त तपासणी संस्थांचा तपशील

S.N O.	**Address of identified institutions**	Contact phone number	Email address
1.	Faculty of Agricultural Engineering, Rajendra Agricultural University, Pusa **(Bihar).**		dean_cae@rediffmail.com, kumar.kranti@yahoo.com, skpower@rediffmail.com
2.	State level Agriculture Implement Testing Centre, Agriculture Department, Govt. of **Chhattisgarh**, TeliBandha, Gorav Path, Raipur (**Chhattisgarh**).	09827151776, 0771-2430156	jdaengg.test-cg@nic.in
3.	Division of Agricultural Engineering, Indian Agriculture Research Institute, **New Delhi**-12.	011-25842294, 9968190405	indramani@iari.res.in satishiari@gmail.com
4.	College of Agricultural Engineering & Technology, Junagarh Agricultural University, Junagarh.**(Gujarat)**	9898942762	gupta-r-a@jau.in
5.	College of Agricultural Engineering & Technology, CCS Agricultural University, Hissar. **(Haryana)**	9416397798 8607866633	mukeshjainhisar@rediffmail.com
6.	Sher-e-Kashmir University of Agriculture Science & Technology, Srinagar Region.	094192-30487	sk_sharma@yahoo.com
7.	Sher-e-Kashmir University of Agriculture Science & Technology, Jammu Region.	094192-30487	sk_sharma@yahoo.com
8.	Birsa Agricultural University (BAU), **Jharkhand**	09431543781	dkrusia@gmail.com
9.	Jharkhand Agriculture Machinery Testing and Training Centre (JAM-TTC) Govt. of **Jharkhand**, Ranchi (**Jharkhand**).	9431395373 9934156377 8986672378	singh.omkar14@yahoo.co.in jarkhandranchi@gmail.com
10.	University of Agricultural Sciences, Gandhi Krishi Vignyan Kendra, Bangalore **(Karnataka).**	9482297957	palanimuthuv@gmail.com
11.	College of Agricultural Engineering, UAS, Raichur, **(Karnataka).**	9480163904	anantachary@gmail.com
12.	College of Agriculture Vijaypur, University of Agricultural Sciences Belgaum Rd, Krishi Nagar, Dharwad, 12 **Karnataka** 580005		deanacb@uasd.in
13.	Farm Machinery Testing Centre, College of Food Technology, University of Horticultural Sciences, Udyanagiri, Navanga, Bagalkot **(Karnataka)** - 587104		
14.	Farm Machinery Testing Centre, Kerala Agricultural University Kelappaji College of Agricultural Engineering & Technology Tavanur, Malappuram (Dist), **Kerala**- 679573.	9446113559	sindhu.bhaskar@kau.in fmtctve@kau.in
15.	Central Institute of Agricultural Engineering (CIAE), Berasia road Bhopal, **Madhya Pradesh**	0755-2521082	kna@ciae.res.in
16.	College of Agricultural engineering, Jawaharlal Nehru Krishi Vishvidyalaya, Jabalpur **(Madhya Pradesh)**		
17.	Dr. A.S. College of Agricultural Engineering MPKV, Rahuri, Distt. Ahmednagar. **Maharashtra.**	9850612344 9049051525	diraj_karale@hotmail.com vskankal@gmail.com
18.	Farm Machinery Testing, Training and Production Centre, Department of FM&P, Dr. PDKV, Akola, **Maharashtra.**	0724-2259403	sht1964@rediffmail.com
19.	College of Agricultural Engineering and Technology, Dr. Balasaheb Sawant Konkan Krishi Vidyapeeth, DAPOLI. **Maharashtra.**	9423784381	shahareprashant@rediffmail.com
20.	College of Agricultural Engineering, V. N. Marathwada Krishi Vidyapeeth, PARBHANI **Maharashtra**.431402	9503055628 8007752526	smitasolanki@yahoo.com
21.	College of Agricultural Engineering and Technology, Orissa University of Agriculture and Technology, Bhubaneswar **(Orissa)**	9437386861	debaraj1963@rediffmail.com
22.	State Level Farm Machinery Training & Testing Centre, Agriculture Department, Government of Orissa, Bhubaneswar **(Orissa).**	09437815544 09439727549	pkmsonu@gmail.com dasalok61@gmail.com
23.	College of Agricultural Engineering and Technology, Punjab Agricultural University, Ludhiyana **(Punjab).**	9888997292 09779906139	sksingh@pau.edu goyalrajat@pau.edu
24.	Central Institute of Post- harvest Engineering and Technology (CIPHET), PAU campus Ludhiyana**(Punjab)**..	9417596894 0161-2313123	Kadam1k@gmail.com
25.	College of Technology and Agricultural Engineering, Maharana Pratap, University of Agriculture and Technology, Udaipur (**Rajasthan**).	07891781022	shashipawar5406@gmail.com

26.	Farm Implements and Machinery Testing & Training Centre, Central Workshop, Swami Keshwanand Rajasthan Agricultural University, Bikaner **(Rajasthan)**.	0941423034 0152-2250576	vladha@yahoo.com
27.	College of Agricultural Engineering and Post-Harvest Technology, Ranipool, Gangtok **(Sikkim).**	0993346954 4	snyadavkpl@yahoo.com
28.	Agricultural Engineering Collage & Research Institute (AEC&RI) ,Tamil Nadu Agricultural University, Kumulur , Trichy **(TAMIL NADU)**	0422-2457576	tnaushridhar@gmail.com
29.	Farm Machinery Testing Center, ICAR-Central Institute of Agricultural Engineering- Regional Center, near AMRC, Coimbatore 641003(**Tamil Nadu**).	0422 – 2472624, 9842955606	**thasekumar@gmail.com**
30.	Prof. Jayashanker Telengana State Agriculture University, Hydrabad **(Telangana)**	24018277 9989625237	
31.	State Level Farm Machinery Training and Testing Institute, Govt. of **U.P.**, Rehmankhera, Lucknow**(U.P.)**.	8176004522 0522-2841146	sametiup@gmail.com
32.	Sam Higginbottom Institute of Agriculture, Technology & Science (AAI), Deemed University, Allahabad **(U.P.)**	9794618648	fdean_engg@shiats.edu.in
33.	College of Technology, Gobind Ballabh Pant University of Agriculture and Technology, Pantnagar **Uttranchal**	0941051494 0594423338 0	jayantsingh07@gmail.com
34.	Department of Agriculture & Food Engineering, IIT, KHARAGPUR **(West Bengal.)**	9434704801 03222-282244	hifjur@agfe.iitkgp.ernet.in
35.	State Farm Machinery Training-cum-Testing Institute, Faculty of Agricultural Engineering, (BCKVV), Mohanpur, Dist. Nadia **(West Bengal)**	03473-22265	souti62@rediffmail.com

प्रपत्र ६ : District-wise Farm Power Availability in Maharashtra State

		As on 31.03.2019						
Sr. No.	Name of District	Tractors	Draught animals	Agricultural Labourers	Electric Motors	Diesel Engines	Power tiller	Farm Power Availability (kW/ha)
1	Thane	2,256	96,388	1,239,366	17,205	4,540	6,747	**1.162**
2	Raigarh	305	123,163	295,475	36,714	3,264	696	**1.207**
3	Ratnagiri	100	67,366	180,809	14,445	1092	216	**0.401**
4	Sindhudurg	87	68,606	95,173	12,417	2,146	596	**0.673**
5	Nashik	53,369	132,615	684,934	379,234	6,184	5,059	**3.333**
6	Dhule	4,030	150,832	229,705	98,694	1,618	1,660	**1.287**
7	Nandurbar	6,424	211,352	184,566	44,779	1,419	140	**1.458**
8	Jalgaon	20,732	228,508	473,635	125,195	3,729	4,423	**1.367**
9	Ahmadnagar	41,481	214,217	509,361	368,815	6,772	2,008	**2.380**
10	Pune	33,909	146,797	1,056,931	265,664	13,581	2,336	**2.248**
11	Solapur	16,812	59,303	483,848	310,192	9,264	1,396	**1.652**
12	Satara	20,819	49,739	336,793	117,964	10,264	1,840	**2.007**
13	Sangli	9,519	112,651	316,237	92,126	7,925	3,559	**1.216**
14	Kolhapur	18,984	61,363	434,346	86,174	10,181	3,419	**2.168**
15	Aurangabad	16,525	203,711	414,380	160,918	1,816	44	**1.649**
16	Jalna	7,154	180,581	219,581	140,550	5,533	84	**1.426**
17	Bid	5,454	220,189	289,933	158,231	2,670	444	**1.127**
18	Latur	4,798	128,514	275,310	102,974	1036	364	**1.113**
19	Osmanabad	9,240	305,025	186,151	195,280	1,321	580	**2.300**
20	Nanded	3,259	138,202	376,331	91,201	2,763	740	**0.725**
21	Parbhani	190	98,028	205,846	4,626	52	60	**0.145**
22	Hingoli	2,835	110,376	132,184	93,490	3,390	84	**1.478**
23	Buldana	9,905	180,261	290,165	151,939	3,408	1124	**1.388**
24	Akola	7,006	85,098	203,899	31,786	994	312	**0.808**
25	Washim	5,097	86,891	134,173	49,069	3,499	48	**0.990**
26	Amravati	9,638	154,769	323,777	99,933	1,970	400	**0.945**
27	Yavatmal	5,605	244,485	311,178	87,781	5,049	136	**0.715**
28	Wardha	479	138,507	145,322	13,184	209	116	**0.338**
29	Nagpur	4,621	54	521,704	114,613	6,395	904	**1.114**
30	Bhandara	1453	74,475	134,408	29,925	2,616	88	**1.111**
31	Gondiya	3,047	129,286	148,257	19,874	4,237	96	**1.281**
32	Chandrapur	3,407	210,329	246,016	36,674	11,986	188	**0.850**
33	Gadchiroli	1,880	186,974	120,167	10,475	10,549	168	**1.302**
	Total	**330,420**	**4,598,655**	**11,199,961**	**3,562,141**	**151,472**	**40,075**	**1.449**

परंपरागत कृषि विकास योजना - मार्गदर्शक सूचना

(केंद्र शासनाच्या दि. ३० मे, २०१८ रोजीच्या सुधारित मार्गदर्शक सूचनांनुसार)

सन २०२०-२१ पासून राज्यातील नंदुरबार, उस्मानाबाद, वाशिम व गडचिरोली या ४ आकांक्षित जिल्हयांमध्ये प्रत्येकी ५ गट असे एकूण २० गट स्थापन करुन परंपरागत कृषि विकास योजना अंमलबजावणी करण्यात येत असून यामध्ये वाशिम जिल्हयातील ५ गटांची डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविकशेती मिशनशी संलग्न करुन अंमलबजावणी करण्यात येत आहे.

तसेच सन २०२०-२१ पासून विदर्भातील आत्महत्याग्रस्त/नैराश्यग्रस्त अशा अमरावती, अकोला, बुलडाणा, वाशिम, यवतमाळ व वर्धा या सहा जिल्हयात नवीन ३५० गट स्थापन करुन परंपरागत कृषि विकास योजना डॉ. पंजाबराव देशमुख जैविक शेती मिशनशी संलग्न करुन राबविण्यात येतआहे.

योजनेअंतर्गत एकदा निवड केलेल्या गटास सलग तीन वर्षे लाभ द्यावयाचा आहे. त्यानुसार योजनेचे सन २०२१-२२ हे दुसरे वर्ष असून त्यानुसार योजनेची अंमलबजावणी करण्यात यावी.

प्रस्तावना :-

राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (एनएमएसए) अंतर्गत मृद आरोग्य व्यवस्थापन (एसएचएम) योजनेमधील परंपरागत कृषी विकास योजना (पीकेव्हीवाय) हा सदर योजनेचा एक उप-घटक असून या अंतर्गत पारंपरिक शेतीमध्ये आधुनिक विज्ञान व तंत्रज्ञानाचा वापर करून शाश्वत सेंद्रिय शेतीचे मॉडेल मूल्यवृद्धी धर्तीवर विकसित करणे तसेच दीर्घकालीन मातीची सुपीकता वाढविणे, साधनसामुग्री संवर्धन सुनिश्चित करणे आणि रसायनांचा वापर न करता जैविक अभिक्रियांद्वारे घेतलेल्या सुरक्षित आणि निरोगी अन्नाचा पुरवठा करणे तसेच हवामानातील बदलत्या परिस्थितीनुसारसमरस होणे आणि उत्पादन खर्च कमी करणेही या योजनेची मुख्य उद्दिष्टे आहेत.

योजनेची उद्दीष्टे: -

- एकात्मिक शाश्वत सेंद्रीय शेती पध्दतीने जमिनीची सुपीकतावाढविणे, नैसर्गिक संसाधनाचे संवर्धन, शेतकऱ्यांनी बाहेरुन निविष्ठा खरेदीचे प्रमाण कमी करुन त्यांच्या शेतावरच निविष्ठा तयार करणे.
- उत्पादन खर्च कमी करुन निव्वळ नफ्यात वाढ करणे.
- मानवी वापरासाठी नैसर्गिक आणि पौष्टिक आहार मिळवून देणे.
- पर्यावरणाचे घातक रसायनांपासून संरक्षण करण्यासाठी कमी किमतीची पारंपारिक तंत्रे आणि शेतकरी तंत्रज्ञानाचा वापरकरणे.
- उत्पादन, प्रक्रिया, मूल्यवृध्दी व प्रमाणीकरण व्यवस्थापन क्षमता असलेल्या गट समूहांना सक्षम बनविणे.
- स्थानिक आणि राष्ट्रीय बाजारपेठेसह थेट बाजार साखळीद्वारे शेतकरी उद्योजक तयार करणे

जिल्हास्तरावरील सनियंत्रणासाठी जिल्हा पातळीवरील कार्यकारी समिती (डीएलईसी) :-

जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
प्रकल्प संचालक, आत्मा	सदस्य सचिव
जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकारी	सदस्य
कृषि विकास अधिकारी, जि.प.	सदस्य
जिल्हा पणन अधिकारी	सदस्य
(ग्राम विकास, आरोग्य विभागांचे प्रतिनिधी)	सदस्य
कृषि विद्यापीठ / कृविकें / विभागीय परिषद प्रतिनिधी	तज्ज्ञ सदस्य

क्षेत्र / शेतकरी गट निवडीचे निकष:-

- सेंद्रिय शेतीसाठी प्रामुख्याने डोंगराळ, आदिवासी आणि कोरडवाहू क्षेत्राची निवड करावी.
- एकत्रित गट समूह तयार करतांना सपाट प्रदेशात १००० हेक्टर व डोंगराळभागात ५०० हेक्टर क्षेत्र असावे.
- एकत्रित गट समूह तयार करतांना शक्यतो एकाच गावातील सलग क्षेत्र असावे, किंवा शेजारील गावातील क्षेत्राचा समावेश करता येईल तथापि सदर क्षेत्र हे जास्त प्रमाणात विखुरलेल्या स्वरुपातील नसावे.
- ग्रामपातळीवर स्थापित शेतकरी उत्पादक संस्थांना योजने अंतर्गत प्रोत्साहन दिले जाईल तसेच सद्यस्थितीत अस्तित्वात असलेल्या संस्थांनाहीप्रोत्साहीत करावे.
- गटामध्ये जास्तीत जास्त अल्प व सिमांतिक स्वरूपाचे शेतकरी असावेत तसेच यामध्ये महिला शेतकरी व स्वयंसहाय्यता गटांना प्राधान्य देण्यात यावे.
- यशस्वी बाजारमूल्य मिळणेसाठी जमिनीची सुपीकता वाढवणे,उत्पादन खर्चात बचत करणे इ.सारख्या इतर बाबींचा अवलंब करणे गरजेचे आहे.

सनियंत्रण व मूल्यमापन :-

- राज्य व जिल्हा पातळीवर नियमित सनियंत्रण हे प्रकल्प व्यवस्थापन चमूने करावयाचे आहे.
- अंमलबजावणी प्रक्रियेत पारदर्शकता निश्चित करण्यासाठी आणि कार्यक्रमाचे प्रभावी सनियंत्रण करण्यासाठी माहितीदेवाणघेवाण तंत्रज्ञानाचा (ICT) वापर केला जाईल.
- **जिओ-टॅगिंग:-**पीकेव्हीवाय अंतर्गत स्थापन करण्यात आलेल्या गटांचे सनियंत्रण व पिकाच्या उत्पन्नाच्या आधारावर विपणनला चालना देण्यासाठी जिओ-टॅगिंग केले जाईल.

जैविक खेती पोर्टल: -

सेंद्रिय शेतीसाठी आवश्यक असणारी माहिती /तंत्रज्ञान /बाजारपेठ सुविधा इ. बाबतची तात्काळ माहिती प्राप्त होणेसाठी केंद्र शासनामार्फत **जैविक खेती पोर्टल**विकसित करण्यात आले आहे.सदर पोर्टलवर सेंद्रिय शेती, निविष्ठा पुरवठादार,प्रमाणीकरण यंत्रणा (पीजीएस) आणि विपणन संस्था यांची माहिती उत्पादन ते विक्री व्यवस्था अंमलबजावणीसाठी उपलब्ध असेल. क्षमता बांधणी,तांत्रिक ज्ञान,मार्केटिंग चॅनेल / इतर गटांशी संवाद साधून आणि संभाव्य खरेदीदार आणि ग्राहकांना त्यांच्या उत्पादनास थेट विक्रीसाठी लाभ घेणे इ.साठी सदर पोर्टलचा पीकेव्हीवाय / पीजीएस मधील गट लाभ घेतील.

अभिसरण संकल्पना(Convergence):-

केंद्र शासनाच्या कृषि विभागांतर्गत राबविण्यात येणाऱ्या योजना जसे एकात्मिक फलोत्पादन अभियान (MIDH), राष्ट्रीय अन्न सुरक्षाअभियान (NFSM) तसेच इतर मंत्रालयीन विभागाच्या योजना जसे सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग (MSME), अन्नप्रक्रिया उद्योग (MoFPI),ग्राम विकास (MoRD) यामधील घटक राबविण्यासाठी प्रोत्साहीत करणे.

गट/समूह निर्मिती : -

- **गट तयार करणे:-** शक्यतोवर एकाच गावातील किंवा शेजारील संलग्न गावांतील २० हेक्टर क्षेत्राचा समावेश असलेल्या शेतकऱ्यांच्या एका गटास, पीकेव्हीवाय / पीजीएस गट असे संबोधले जाईल. एका गटात किमान २० शेतकऱ्यांचा समावेश असावा (वैयक्तिक कमी क्षेत्र असेल तर जास्त शेतकरी संख्या असू शकते). पीजीएस प्रमाणीकरणासाठी सर्व पीजीएस गट/समूह यांना पीजीएस मॅन्युअलमध्ये स्थानिक गट संबोधीले जाईलतसेच ५०० ते १००० हेक्टर क्षेत्र असलेल्या २५ ते ५० शेतकरी गटांना एक "क्लस्टर" संबोधले जाईल.

- **समुहाची (क्लस्टर्सची) स्थापना:-**सद्यस्थितीत कार्यरत असलेल्या शेतकरी उत्पादक संस्थांना (५०० ते १००० हेक्टरदरम्यानचे क्षेत्र असलेल्या) पीकेव्हीवाय/पीजी गटांमध्ये प्रथम प्राधान्य देण्यात यावे तसेच राज्य शासन / नाबार्ड/एसएफएसी/ दीनदयाल अंत्योदय योजना - राष्ट्रीय ग्रामीण जीवनमान अभियान (DAY-NRLM) मार्फत अनुदानीत नवनिर्मित शेतकरी उत्पादक संस्थांनासुध्दा सहभागी करून घेता येईल. ज्या ठिकाणी लागवडीखालील लगतचे क्षेत्र हे १००० हेक्टरपर्यंत असेल, त्याठिकाणचा क्लस्टर गट निवडावाजेणेकरून सदर गटांमधील निर्माण झालेल्या शेतमालावर त्याच गावांमध्ये प्रक्रिया व विपणनकरणे सुलभ होईल.
- पीकेव्हीवाय योजनेंतर्गत शेतकरी उत्पादक संस्थांनी क्लस्टर निर्मिती नंतरच्या सहा महिन्यांच्या कालावधी मध्ये काढणीपश्चात बाबी जसे, शेतमालाचे एकत्रीकरण, प्राथमिक प्रक्रिया (धुलाई, स्वच्छता, ग्रेडिंग, पॅकिंग/ब्रँडिंग व विपणन) राबवावयाच्या आहेत.
- एका समूहात शेतकरी पीकेव्हीवायच्या तरतुदीनुसार जास्तीतजास्त एक हेक्टरचा लाभ घेऊ शकतो, तथापि संपूर्ण क्षेत्रातील कोणतीही अतिरिक्त मदत न करता शेतकऱ्यांच्या संपूर्ण जमीनीला क्लस्टरमध्ये परवानगी दिली जाऊ शकते आणि त्याद्वारे मदत मिळू शकते,तथापि गट / समूहाचे प्रमाणीकरणासाठी सदर गटास सेवा प्रदाता,डाटा व्यवस्थापन आणि प्रमाणिकरणाठी प्रादेशिक परिषदेने कोणतेही अतिरिक्त शुल्क न आकारता मान्यता द्यावी.

क्षमता बांधणी:-

- राज्य शासनक्लस्टर निर्मितीनंतरसहाय्यकारी संस्थेमार्फत सेंद्रिय शेती व्यवस्थापन,सेंद्रीय निविष्ठा उत्पादन व वापर, सेंद्रिय कीड रोग व्यवस्थापन,शेतावरील पीजीएस मापदंडांचा अवलंब,पीजीएस प्रमाणीकरणाचा अवलंब करुन शेतकऱ्यांची कार्यक्षमता वाढविणे इ. साठी एक निश्चित धोरण ठरवूनत्याद्वारे प्रशिक्षण, क्षेत्रीय भेटी, माहितीपत्रके व पीजीएस पोर्टलवर माहिती भरणे इ. माध्यमाद्वारे गटांची क्षमता बांधणीकरतील.
- योजनेत समाविष्ट सर्व गटांचे क्लस्टर स्तरावर प्रतीवर्षी किमान ३ प्रशिक्षण आयोजित केले जातील, तथापि स्थापित गट हा डोंगराळ भागामध्ये विखुरलेल्या स्वरुपात असेल तर अशा ठिकाणी गटनिहाय प्रशिक्षणआयोजितकेले जातील.प्रथम वर्षातील कार्यरत असलेल्या गटांनी पीजीएस प्रणालीवर नोंद केलेल्या गटांना भेटीदेऊन पीजीएस प्रमाणपत्राची माहिती करून घ्यावी.
- गट आणि समूहांमध्ये शेतकरी संघटन, गट क्षमता बांधणी, दैनंदिन कामकाजाची अंमलबजावणी,मूल्यांकन,दस्तऐवजीकरण आणि डेटा व्यवस्थापन / अपलोडिंग करणेसाठी गटामधील योग्य व्यक्तीची सर्वानुमते गट प्रवर्तक (Lead Resource Person-LRP)म्हणून नेमणूक करावी.
- **पीकेव्हीवाय टीमच्या अधिकाऱ्यांचे प्रशिक्षण:-** पीकेव्हीवाय टीमचे अधिकारी / विविध स्तरांवरील पीएमयूचे सदस्य,प्रादेशिक परिषदाइ.चे अधिकारी हे शाश्वत शेती पध्दती आणि एफपीओ / पीसीच्या गव्हर्नन्स मॅनेजमेंटद्वारे प्रशिक्षित होतील.

प्रादेशिक परिषदेसाठी पात्रता निकष:-

- संस्थेकडे तांत्रिक,विपणन वप्रशिक्षण क्षेत्रातील तज्ज्ञ असणे आवश्यक.
- कमीत कमी १० स्थानिक गटांसाठी काम करण्याची क्षमता (एकूण ५०० शेतकरी) असणे अनिवार्य.
  (विहीत प्रपत्रात शेतकरी यादी जोडावी)
- कायदेशीररित्या संस्था आर्थिकदृष्ट्या सक्षम असणे गरजेचे(३ वर्षांचा लेखापरीक्षित अहवाल आवश्यक).
- कोणत्याही संघटनेच्या वा शासनाच्या काळ्या यादीत संस्थेचे नाव नसावे (स्वयं घोषणापत्र आवश्यक)

- सेंद्रीय शेतीमध्ये पीजीएस-इंडिया / थर्ड पार्टी प्रमाणपत्राचा (टीपीसी) पुरेसा(कमीत कमी ५ वर्षे) अनुभव असल्याचे प्रमाणपत्र तसेच पुरावा देणे बंधनकारक.
- संस्थेचे स्थायी कार्यालय आणि पुरेसा कर्मचारी (पीजीएस-इंडिया कार्यक्रम चालू करण्यासाठी प्रस्तावित) असल्याबाबतचा पुरावा देणे बंधनकारक.
- स्वत:चे मुख्यालयाव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही ठिकाणी काम करावयाचे असल्यास / प्रस्तावित केल्यास त्या ठिकाणच्या शाखा कार्यालयाचा संपूर्ण पत्ता व अनुषंगिक माहिती देणे आवश्यक.
- ऑनलाइन प्रक्रियेसाठी (जसे संगणक, प्रिंटर, इंटरनेट सुविधा इ.) पुरेशी मूलभूत सुविधा असणे आवश्यक.

पीजीएस प्रमाणीकरण संबधीत काम करणाऱ्या प्रादेशिक परिषदेच्या कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या:-

- राज्य शासन पीजीएसच्या वेबसाइटवर उपलब्ध असलेल्या अधिकृत आरसीच्या यादीतून कोणत्याही प्रादेशिक परिषदेची निवड करू शकेल, खर्चाच्या प्रभावीतेसाठी शक्यतो नजीकचे क्षेत्रातील आरसींना प्राधान्य देण्यात यावे.
- एका आरसीकडे प्रमाणीकरणाच्या उपक्रमासाठी एका राज्यात १००० हेक्टरपेक्षा कमी व ३००० हेक्टरपेक्षा जास्त क्षेत्र (१ ते ३ क्लस्टर) नसावे.
- इतर गटांच्या काटेकोरपणे काम करणाऱ्या गटांसोबत कौशल्यमूल्यांकनासाठी अभ्यास होण्याचे दृष्टीने वर्षातून किमान एकदातरी भौतिक तपासणी होणे अत्यावश्यक.
- अपलोड केलेल्या माहितीची नियतकालीक तपासणी- गटांद्वारे जतन केलेल्या आणि संपूर्ण माहिती भरलेल्या स्थानिक गट / समूहाच्या गोषवारा कार्यपत्रकांची तपासणीकरणे बंधनकारक.
- गोषवारा कार्यपत्रकांचे (Summary Sheet) पूर्तता केलेले/पूर्तता न केलेल्यांचे मूल्यांकन करून त्यानुसार अनुपालन अहवाल सादर करणे.
- अभिप्राय नोदविणे, पुनर्विलोकनासाठी परत पाठविणे किंवा प्रमाणीकरण निर्णय नाकारणे.
- योग्य अभिप्राय असेल तर संबंधित स्थानिक गटास कार्यान्वित (activate) करून सर्टिफिकेशन यूआयडी उपलब्ध करून देणे.
- गटातील सहभागी प्रत्येक शेतकऱ्यास वार्षिक सेंद्रिय प्रमाणपत्र वितरीत करणे.
- आरसीओएफ, एनसीओएफ, राज्य शासनाशी समन्वय ठेऊन कीड अंश विश्लेषणासाठी नमुने संकलीत करून एनएबीएल मान्यताप्राप्त प्रयोगशाळांना तपासणीकरिता पाठविण्याची कार्यवाही करणे.
- तपासणी अहवाल संबंधितांना कळविणे.
- एनसीओएफ आणि राज्य शासनास वेळोवेळी अहवाल सादर करणे.

गट प्रवर्तकाची (Lead Resource Person-LRP) कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या:-

- स्थानिक शेतकरी गटामधून गट प्रवर्तकाची (एलआरपी) निवड केली जावी.
- संबंधित गटाची संपूर्ण जबाबदारी गट प्रवर्तकाची (एलआरपी) राहणार असून गटातील शेतकऱ्यांची नोंदणी, गटातील सामील सर्व शेतकऱ्यांची अभिलेख पाहणी, गटासंबंधित आरसीद्वारे गट / समूहातील सदस्यांशी समन्वय साधून PGS साईटवर माहिती भरणे तसेच प्रत्यक्ष शेतावर पीजीएसचे मापदंडानुसारच अंमलबजावणीसाठी होण्यासाठी मदत करणे आणि पीजीएस दस्तावेज, गटाच्या बैठका व काटेकोरपणे काम होण्याचे दृष्टीने सर्व गट / समूह सदस्यांना मदत करणे.
- पीजीएस मानकांच्या अंमलबजावणीसाठी नियमित पर्यवेक्षण, पोषक घटक आणि कीड व्यवस्थापन कसे ठेवावे याबाबतची माहिती देणे तसेच निविष्ठा उत्पादन, खरेदी आणि वापर यासाठीचे नियोजन करणे.

- इतर गटाबाहेरील सदस्य म्हणून काटेकोर कार्यप्रणालीमध्ये सहभागी होऊन त्यानुसार अहवाल तयार करणे, गोषवारा कार्यपत्रक तयार करणे आणि उत्पादन मूल्यांकन ठरविणे.
- भौतिक तपासणी आणि वेळेवर माहिती सादर होण्याचे दृष्टीने प्रादेशिक परिषदेशी (आरसी) समन्वय ठेवणे.
- क्लस्टर समन्वयकांना वेळोवेळी अहवाल सादर करणे.
- पोर्टलवर माहिती अपलोड करण्यासाठी क्लस्टर समन्वयक यांना माहिती (डेटा) पुरविणे.

शेतकऱ्यांसाठी अर्थसहाय्य :-

अ) सेंद्रीय शेतीच्या रुपांतरणासाठी शेतावर तयार होणाऱ्या/शेताबाहेरील निविष्ठा (On Farm / Off FarmInputs) :-

- पर्यावरणपूरक सेंद्रिय शेतीअंतर्गत शेतकऱ्यांना सेंद्रीय निविष्ठा खरेदी / व्यवस्थापनासाठी आर्थिक मदत दिली जाईल.यासाठीचे आवश्यक अनुदान लाभार्थीच्या बँक खात्यात थेट लाभ हस्तांतरण (डीबीटी) प्रणालीद्वारेजमा करण्यात येईल.
- शेतावर तयार होणाऱ्या निविष्ठा (OnFarmInputs) जसे कंपोस्ट खत, हिरवळीची खते तसेच शेताबाहेरील निविष्ठा (Off FarmInputs) जसे सेंद्रीय बियाणे, खते, गांडूळ खते, जैविक खते, जैविक किडनाशके, निंबोळी अर्क, स्फुरदयुक्त सेंद्रिय खते (PhosphateRichOrganicManure), टाकावू काडीकचरा (WasteDecomposer), तसेच जैविक वनस्पतीजन्य कीड संरक्षण वनस्पतीचा समावेश असेल.
- सेंद्रिय शेती अंतर्गत लागणाऱ्या निविष्ठांच्या वापराबाबत आवश्यक त्या मार्गदर्शक सूचना शिफारशीसहीत संबंधित राज्याने निर्गमित करावयाच्या आहेत तथापि शेतकरी त्यांचे पसंतीनुसार शिफारशीबाहेरचाही पर्याय निवडू शकतात. योजनेची अंमलबजावणी करणाऱ्या विभागाने / व्यावसायिक सहाय्यकारी संस्थेने शिफारसीनुसारच निविष्ठा खरेदी करणेबाबत कोणत्याही परिस्थितीत शेतकऱ्यांवर दबावतंत्राचा अवलंब करू नये तसेच शेती उत्पादन वाढविण्याचे दृष्टीने शेतावर तयार होणाऱ्या निविष्ठा करणेसाठी लागणाऱ्या पायाभूत सुविधांच्या निर्मितीसाठी शेतकऱ्यांना पूर्णपणे मुभा असेल.

ब) विपणन, पॅकेजिंग, ब्रँडिंग, जागा भाडे,वाहतूक:-

- पॅकेजिंग साहित्याची खरेदी, पॅकिंग सामुग्रीचे प्रिंटिंग, घडीपत्रिका, माहिती पत्रिका, लेबल्स तयार करणे, होलोग्राम, स्थानिक बाजारपेठेकरिता वाहतूक खर्च, सेंद्रीय बाजारपेठेसाठी भाडेतत्वावरील जागा निश्चित करणे आणि सेंद्रीय उत्पादने ब्रँडिंगकरणे यासाठी संबंधित गट / क्लस्टर यांना अनुदान दिले जाईल.
- पीजीएस इंडिया ग्रीन लोगोचा वापर रुपांतरित केलेल्या सेंद्रीय क्षेत्रासाठी केला जाईल आणि पीजीएस इंडिया ऑरगॅनिक लोगो पूर्णपणे रुपांतरित केलेल्या सेंद्रीय क्षेत्रासाठी वापरला जाईल. राज्य शासनाशी सल्लामसलत करून प्रादेशिक परिषद / सेवा पुरवठादार संस्था या संबंधित गटांसाठी लेबल आणि ब्रँडिंग डिझाइन तयार करतील. लेबलिंगमध्ये क्लस्टरचे नाव, जिल्हा आणि सेंद्रीय उत्पादने ब्रँडिंगसाठी वापरल्या जाणाऱ्याविशिष्ठ उत्पादनांचे पॅकिंग असणे आवश्यक असेल.
- जर विपणनासाठी अत्यावश्यक असेल तर, खरेदीदाराचे गरजेनुसार राज्य कोणत्याही प्रमाणीकरण पध्दतीचा (पीजीएस किंवा थर्डपार्टी) अवलंब निर्धारित केलेल्या मापदंडाच्या अधिन राहून करू शकेल.

क) मूल्यवृध्दी करणेसाठी एफपीसी / एफपीओद्वारे पायाभूत सुविधा निर्माण करणे:-

शेतकरी उत्पादक संस्था / शेतकरी उत्पादक कंपनी या स्वतःच काढणीपश्चात, मूल्यवर्धन व प्रक्रिया सुविधा विकसित करतील. त्यासाठी त्यांचेकडे खालीलप्रमाणे प्राथमिक सुविधा असणे गरजेचे आहे.

- प्रत्येक ५ ते १० गटांसाठी एक संकलन, एकत्रीकरण आणि काढणीपश्चात प्रक्रिया केंद्र.
- सेंद्रिय शेतमाल साठवणूक सुविधा/केंद्र
- वाहतूक संरचना -- गरजेनुसार
- शीतगृहे / पॅक हाऊस.
- सेंद्रिय शेतमाल सुकविणे / भरडणे / दळणे व पॅकेजिंग इत्यादीसाठी प्रक्रिया यंत्रसामुग्री.
- मूल्यसाखळी पूर्ण करण्यासाठी कोणत्याही अन्य आवश्यक सुविधा.
- प्रक्रियाकेंद्र निर्मिती, गोदाम, प्रतवारी/ग्रेडिंग,पॅकिंग,ब्रँडिंग, लेबलिंग, वाहतूक, शेतकरी उत्पादक संस्था / लघु, मध्यम उद्योजक यांचेमार्फत बाजारपेठजोडणी, सेंद्रिय शेती मेळावा/ महोत्सव इ. करीता प्रकरण निहाय (Case to case basis) अर्थसहाय्य मिळणेसाठी केंद्र शासनाच्या कार्यकारी समितीकडे अचूक प्रस्ताव सादर करेल.

ड) ब्रँड तयार करणे, व्यापारविषयक मेळावे, प्रदर्शने, स्थानिक प्रसिद्धी, सेंद्रिय जत्रा / मेळावे, स्थानिक विपणन पुढाकार, राष्ट्रीय व्यापार मेळाव्यातील सहभाग :-

- राज्य सेवा पुरवठादारांशी सल्लामसलत करुन राज्य विशिष्ट जैविक उत्पादनांच्या ब्रँडच्या उभारणीसाठी राज्य स्तरावर एक सर्वसमावेशक विपणन धोरण आणि योजना निश्चित करतील तसेच क्लस्टरप्रमुख हे राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीयस्तरावरील मेळावे आणि सार्वजनिक प्रचार मोहिमेत सहभागी होऊन सेंद्रिय शेतीबाबतचे ज्ञान वृध्दिंगत करतील.
- पीजीएस प्रमाणित सेंद्रिय उत्पादनांच्या प्रचारासाठी राज्य शासन सप्ताहाच्या शेवटचे दिवशी मॉलमध्येहीभाडे तत्वावर जागा उपलब्ध करून घेतील तसेच राज्यस्तरीय प्रदर्शने,व्यापार मेळावे, कार्यशाळा, चर्चासत्र इ. चे माध्यमातून किरकोळ सेंद्रिय शेतीमाल साखळीद्वारे थेट बाजार जोडणी करतील.
- सेंद्रीय शेती अंतर्गत आलेल्या / येणाऱ्या क्षेत्राकरीता एकात्मिक प्रक्रिया युनिटची स्थापना करणे. जवळच्या परिसरातील सेंद्रिय शेतमाल उत्पादकांकडून पुरेसा कच्चा माल उपलब्ध आहे याची खात्री करणे.
- त्याचप्रमाणे सुविधांची अशा प्रकारे निर्मिती केली गेली पाहिजे की वेगवेगळ्या प्रकारचा सेंद्रिय माल (commodity) एकाच छताखाली उपलब्ध होईल, जेणेकरून स्थापित प्रक्रिया युनिट वर्षातील कमीत कमी ८ ते १० महिने कार्यरत राहणे आवश्यक आहे.
- पीकेव्हीवाय क्लस्टर उत्पादनांच्या मूल्यवाढीची आवश्यकता पूर्ण करण्यासाठी सदर प्रकल्प प्राधान्याने शेतकरी उत्पादक संस्था / शेतकरी उत्पादक कंपनी किंवा खाजगी तसेच शेतकरी भागीदारी संस्थेमार्फत प्रामुख्याने राबविण्यात यावा.
- या घटकासाठी विषयवार व विशिष्ट प्रस्तावानुसार केंद्र शासनामार्फत निधी उपलब्ध करून देण्यात येईल.

घटकनिहाय आर्थिक मापदंड:-

बाब क्र.	पीएफएमएस नुसार बाब क्रमांक	बाब / घटक	आर्थिक सहाय्य			तीन वर्षांसाठी दर हेक्टरकरीता एकूण आर्थिक सहाय्य (रु.)	२० हेक्टरच्या प्रती ग्रुपच्या प्रत्येक गटासाठी एकूण (रु.)	प्रत्येक १००० हेक्टरच्या क्लस्टरसाठी एकूण आर्थिक सहाय्य रु. लाख
			प्रथम वर्ष	द्वितीय वर्ष	तृतीय वर्ष			
अ	**ए**	**सहाय्यकारी संस्थांमार्फत कार्यक्रमाची अंमलबजावणी**						
१	ए-१	क्लस्टर निर्मिती आणि क्षमता निर्माण करणे, क्षेत्रीय भेटी/ क्षेत्रीय पातळीवरील कर्मचाऱ्यांचे प्रशिक्षण	१०००	१०००	१०००	३०००	६०,०००	३०.००
२	ए-२	डेटा व्यवस्थापन आणि अपलोड करण्यासहीत कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीसाठी मनुष्यबळ आणि व्यवस्थापन खर्च	१५००	१५००	१५००	४५००	९०,०००	४५.००
ब	**बी**	**प्रादेशिक परिषदेद्वारे पी.जी.एस. प्रमाणीकरण**						
३	बी-१	भौतिक तपासणी, प्रमाणपत्र तयार करणे व वितरण यासाठी आरसीचे सेवा शुल्क	७००	७००	७००	२१००	४२,०००	२१.००
४	बी-२	एनएबीएल मान्यताप्राप्त प्रयोगशाळांमध्ये क्षेत्रीय संस्था / राज्य विभागांद्वारे कीड अंश विश्लेषणासाठी ३ नमुने प्रती गट प्रवर्तक क्षेत्र / दुसऱ्या वर्षापासून	०	३००	३००	६००	१२,०००	६.००
क	**सी**	**डीबीटीद्वारे शेतकऱ्यांना प्रोत्साहन**						
५	सी-१	सेंद्रीय शेतीमध्ये रूपांतरण करणे, शेतावरच सेंद्रिय निविष्ठा निर्मिती व पायाभूत सुविधा उपलब्ध करणेसाठी शेतकऱ्यांच्या बँक खात्यामध्ये थेट डीबीटीद्वारा निधी देणे	१२०००	१००००	९०००	३१०००	६,२०,०००	३१०.००
ड	**डी**	**मूल्यवृद्धी, विपणन आणि प्रसिद्धी**						
६	डी-१	मार्केटिंग, कॉमन पॅकेजिंग, ब्रँडिंग, जागा भाडे, वाहतूक इत्यादी	०	५००	१०००	१५००	३०,०००	१५.००
७	डी-२	एफपीसी / एफपीओ मार्फत मुल्यवृध्दी व पायाभूत सुविधा निर्मिती (प्रकरण निहाय) -- **	०	१०००	१०००	२०००	४०,०००	२०.००
८	डी-३	ब्रँड तयार करणे, विक्री मेळावा, प्रदर्शन, स्थानिक प्रसिद्धी, सेंद्रीय बाजार / मेला, स्थानिक मार्केटिंग पुढाकार, राष्ट्रीय व्यापार मेळाव्यामध्ये सहभाग	१३००	२०००	२०००	५३००	१,०६,०००	५३.००
		एकूण	**१६,५००**	**१७,०००**	**१६,५००**	**५०,०००**	**१०,००,०००**	**५००.००**
९	**इ**	**अभियान व्यवस्थापन /प्रशासकीय खर्च (२ टक्के)**						

रु. ५००.०० लाख प्रति १००० हे. चा क्लस्टर

टिप :-** एफपीसी / एफपीओ मार्फत मुल्यवृद्धी व पायाभूत सुविधा निर्मितीच्या प्रस्तावांचा प्रकरणनिहाय स्वतंत्रपणे विचार करण्यात येईलतसेच निर्धारित घटकांमध्ये बदल करावयाचा असल्यास केंद्र शासनाची पूर्व परवानगी अत्यावश्यक.

परंपरागत कृषि विकास योजना - मार्गदर्शक सूचना सन २०२१-२२

(केंद्र शासनाच्या सन २०१५-१६ मधील जुन्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार)

सन २०१७-१८ मध्ये स्थापन करण्यात आलेल्या ३२६ गटांच्या तिसऱ्या वर्षाच्या बाबींची अंमलबजावणी करण्यासाठी मार्गदर्शक सूचना.

प्रस्तावना :-

राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान (एनएमएसए) अंतर्गत मृद आरोग्य व्यवस्थापन (एसएचएम) योजनेमधील परंपरागत कृषी विकास योजना (पीकेव्हीवाय) हा सदर योजनेचा एक उप-घटक असून या अंतर्गत पारंपरिक शेतीमध्ये आधुनिक विज्ञान व तंत्रज्ञानाचा वापर करून शाश्वत सेंद्रिय शेतीचे मॉडेल मूल्यवृद्धी धर्तीवर विकसित करणे तसेच दीर्घकालीन मातीची सुपीकता वाढविणे, साधनसामुग्री संवर्धन सुनिश्चित करणे आणि रसायनांचा वापर न करता जैविक अभिक्रियांद्वारे घेतलेल्या सुरक्षित आणि निरोगी अन्नाचा पुरवठा करणे तसेच हवामानातील बदलत्या परिस्थितीनुसार समरस होणे आणि उत्पादन खर्च कमी करणे ही या योजनेची मुख्य उद्दिष्टे आहेत.

योजनेची उद्दीष्टे : -

- सेंद्रीय शेती माध्यमातून व्यावसायिक सेंद्रिय शेतीस प्रोत्साहन देणे.
- राज्यातील शेतकऱ्यांना सेंद्रिय निविष्ठा वापरण्यास प्रोत्साहन देणे.
- सहभाग हमी पध्दतीने (Participatory Guarantee System -PGS) प्रमाणिकरण करणे.
- शेतकऱ्यांच्या शेतावर सेंद्रिय शेती निविष्ठा तयार करणे.
- सेंद्रिय निविष्ठांचा पुरवठा करणे.
- सेंद्रिय शेतमालाची विक्री व्यवस्था करणे.
- कमी खर्चाच्या तंत्रज्ञानाचा अवलंब करुन शेतक-यांचा उत्पादन खर्च कमी करुन आर्थिक उत्पन्न वाढविणे.
- रासायनिक किटकनाशक उर्वरित अंशमुक्त शेतमाल ग्राहकास उपलब्ध करुन देणे.

सदर योजनेचे संपूर्ण संनियंत्रणाचे कामासाठी **जिल्हास्तरावर खालीलप्रमाणे समिती** गठीत करण्यात येत आहे. सदर समितीने सेंद्रिय शेतीसाठी गाव निवड व कार्यक्रमाची रूपरेषा ठरविण्यासाठी सभा आयोजित करणे अभिप्रेत आहे. गरजेनुरूप अतिरिक्त सभा आयोजित करणेस हरकत नाही.

जिल्हा स्तरावरील समिती

१. जिल्हाधिकारी	- अध्यक्ष
२. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	- सदस्य
३. कृषि विद्यापीठ प्रतिनिधी ù	- सदस्य
४. पणन प्रतिनिधी (कृषि उत्पन्न बाजार समिती)	- सदस्य
५. प्रादेशिक परिषद - सेंद्रीय शेती प्रमाणिकरण संस्था (संबधित जिल्हा) (आवश्यकतेनुसार निमंत्रित)	- सदस्य
६. प्रकल्प संचालक, कृषि तंत्रज्ञान व्यवस्थापन यंत्रणा (आत्मा)	- सदस्य सचिव

तपासणी:-

योजनेअंतर्गत राबविण्यात येणाऱ्या क्षेत्रिय घटकांची खाली नेमून दिलेल्या मापदंडानुसार तपासणी करावी.

अ.क्र.	संबंधित अधिकारी	तपासणीची %
१	कृषि सहाय्यक	१०० टक्के
२	कृषि पर्यवेक्षक	२५ टक्के
३	मंडळ कृषि अधिकारी	२५ टक्के
४	तालुका कृषि अधिकारी	१० टक्के
५	उपविभागीय कृषि अधिकारी	०३ टक्के
६	प्रकल्प उपसंचालक (आत्मा)	०१ टक्के
७	जिल्हा प्रकल्प संचालक (आत्मा)	०२ टक्के
८	विभागीय कृषि सहसंचालक/ जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	०.१ टक्के

परंपरागत कृषि विकास योजनेअंतर्गत गटनिहाय द्यावयाचे अनुदान खालीलप्रमाणे

अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
१	**समूह शेतीमार्फत पीजीएस प्रमाणिकरणाचा अवलंब करणे ......**				
१.१	**शेतकरी गट निर्मिती** --- ५० एकर क्षेत्रावर पी.जी. एस.प्रणाली पध्दतीने गट तयार करण्यासाठी शेतकरी तयार करणे....... पी.जी.एस.प्रणाली पध्दतीने सेंद्रिय शेती विकसीत करण्यासाठी तीन वर्ष मदत केली जाईल, त्यामध्ये विविध सेंद्रिय निविष्ठा, शेतकरी प्रशिक्षण, बाजारपेठ व इतर संलग्नित बाबीचा समावेश असेल.				
१.१.१	पी.जी.एस.प्रणाली पध्दतीने सेंद्रिय शेतीचा गट तयार करण्यासाठी शेतकरी सभा व चर्चासत्र आयोजीत करणे (२०० रुपये प्रती शेतकरी)	१००००	०	०	१००००
	तपशील - मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग, प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यताप्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत ५० एकर क्षेत्राची निवड करुन एक सेंद्रिय शेतीगट स्थापन करणे. निवड केलेली संस्था /शेतकरी उत्पादक कंपनी किवा प्रकल्प संचालक आत्मा यांच्यापैकी ज्यांना गट निर्मितीचे काम देण्यात आले असेल त्यंाना अनुदान देण्यात यावे. दिलेल्या अनुदानामध्ये शेतक-यांची सभा व चर्चासत्र आयोजन यासाठी आवश्यक खर्च, प्रमाणिकरणासाठी गट/शेतक-यांना द्यावयाचे रजिस्टर याचा खर्च, तज्ज्ञ मार्गदर्शक यांचे मानधन व गट निर्मिती करणा-या संस्थेस १० टक्के मानधन याप्रमाणे खर्च करावा.				
१.१.२	यशस्वी सेंद्रिय शेतीवर शेतक-याचा अभ्यास दौरा. (२०० रुपये प्रती शेतकरी)	१००००	०	०	१००००
	तपशील -मार्गदर्शक सुचनानुसार निवड केलेली संस्था/शेतकरी उत्पादक कंपनी किंवा प्रकल्प संचालक आत्मा यांचेमार्फ़त चांगल्या प्रकारच्या प्रात्यक्षिक ज्ञानासाठी व माहितीसाठी यशस्वी सेंद्रिय शेतीवर गटाच्या सहलीचे आयोजन करुन त्यांचेमार्फत खर्च करण्यात यावा. दिलेले अनुदान प्रवासाचा खर्च, शेतक-यंाचा नाष्टा-भोजन व ज्या तज्ज्ञ शेतक-यांकडे सहलीचे आयोजन केले आहे, त्यांचे मानधन या बाबीचा समावेश असावा.				
१.१.४	गट प्रशिक्षण/ गटातील शेतकरी सदस्यांना सेंद्रिय शेती प्रशिक्षण (तीन प्रशिक्षणे रु.२०,०००/- प्रति प्रशिक्षण)	६००००	०	०	६००००
	तपशील- मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यता प्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत NCOF / RCOF/ ICAR / SAUS / RC / HTC यांच्या वेगवेगळया सेंद्रिय शेतीमधल्या नामांकित तसेच तांत्रिकदृष्टया अभ्यासू व्यक्तींकडून तीन प्रशिक्षण पहिल्या सहा महिन्यामध्ये घेणे आवश्यक आहे.				

अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
	प्रशिक्षणाचा निकष हा खालीलप्रमाणे असावा. **१. प्रथम प्रशिक्षण-** (१.१) सेंद्रिय पध्दतीने रोपे वाढविणे, रोपवाटिकेमध्ये रोपे तयार करणे. (१.२) सेंद्रिय बी-बियाणे निर्मिती. **२. व्दितीय प्रशिक्षण-** खत निर्मिती व व्यवस्थापन (२.१) हिरवळीचे खत निर्मिती करणारी झाडांची लागवड करणे व त्यांच्या सहाय्याने शेताभोवती बंदिस्त बांध तयार करणे/आवश्यकतेनुसार बफर झोनमध्ये चर काढणे (२.२) खत व गांडूळ खत निर्मिती करणे व त्यांचा योग्य वापर करणे. **३.तृतीय प्रशिक्षण-** सेंद्रिय औषधे व खत निर्मितीसाठी प्रशिक्षण. (३.१) पंचगव्य,बिजामृत, जीवामृत इ. औषधे निर्मिती करणे व त्यांचा योग्य वापर करणे. (३.२) सेंद्रिय खताचा वापर (बिज प्रक्रिया, ठिबक सिंचन, फवारणी, सेंद्रिय खताची व औषधाची हाताळणी व वापर हे विषय प्रामुख्याने समाविष्ट असावेत) आवश्यक आहे. प्रकल्प संचालक आत्मा स्तरावरुन प्रति प्रशिक्षण १५००० रुपये अनुदान, हॉल भाडे, तज्ज्ञ व्यक्तीचे मानधन, चहा-भोजन, स्टेशनरी, प्रवास खर्च, आयोजक संस्थेचे १० टक्के मानधन व इतर अनुषंगीक सुविधा (उदा. टेबल, खुर्ची, साउंड इ.) या पध्दतीने खर्च करण्यात यावा.				
एकूण १.१		८००००	०	०	८००००
अ.क्र.	**घटक / बाब**	**अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये**			
		प्रथम वर्ष	**व्दितीय वर्ष**	**तृतीय वर्ष**	**एकूण**
१.२	**सहभागी हमी पध्दतीने (पी.जी.एस.) प्रमाणिकरण**				
१.२.१	दोन दिवसाचे पी.जी.एस. प्रणाली पध्दतीने प्रमाणिकरण विषयावर प्रशिक्षण देणे रु.२००/- प्रती दिन/ (LRP) गट मार्गदर्शक	४००	०	०	४००
	तपशील- पी.जी.एस.प्रणाली पध्दतीने गट मार्गदर्शकाला (LRP) दोन दिवसीय सेंद्रिय शेती प्रमाणिकरण विषयावर खालील विषयावर जिल्हास्तरीय प्रशिक्षण देणे. (१) शेतक-याची नाव नोंदणी. (२) सेंद्रिय उत्पादन व प्रमाणिकरणासाठी आवश्यक कागदपत्रे. (३) विविध बैठकांची, प्रशिक्षण, शेती दैनंदिनी इ.रेकॉर्ड ठेवणे. (४) वार्षिक कृति आराखडा तयार करणे. (५) पी.जी.एस.प्रणाली पध्दतीने गट चालविणे, आवश्यक व्यवस्थापन करणे. सदरचे प्रशिक्षण प्रकल्प संचालक आत्मा यांनी स्वतःच्या स्तरावर आयोजित करावे यासाठी RCOF अथवा इतर नामांकित RC मधील तज्ज्ञ व्यक्ती यांची मदत घ्यावी. प्रशिक्षणासाठी करावयाचा खर्च हॉल भाडे, निवास व्यवस्था, चहा-भोजन, स्टेशनरी व इतर अनुषंगीक सुविधा (उदा. टेबल, खुर्ची, साउंड इ.) या पध्दतीने खर्च करण्यात यावा.				
१.२.२	तीन दिवसांसाठी गट मार्गदर्शकाचे प्रशिक्षण रु.२५०/- प्रती दिन	०	७५०	०	७५०
	तपशील- मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यता प्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत NCOF / RCOF/ ICAR / SAUS / RC / HTC यांच्या वेगवेगळया सेंद्रिय शेतीमधल्या नामांकित व तांत्रिक दृष्टया अभ्यासू व्यक्तींकडून गट मार्गदर्शकाचे LRP तीन दिवसीय प्रशिक्षण घेणे. **प्रशिक्षणामध्ये पुढीलप्रमाणे विषय असावेत.** (१) माती नमुने गोळा करणे व गुणवत्ता नियंत्रण (२) सेंद्रिय पदार्थाचे /उत्पादनाचे पॅकींग (Packaging), लेबलिंग आणि ब्रँडींग व मार्केट यासंदर्भात माहिती देणे, (३) सेंद्रिय किटकनाशके, खते निर्मितीसाठी आवश्यक मदत करणे सदरचे प्रशिक्षण प्रकल्प संचालक आत्मा यांनी स्वतःच्या स्तरावर आयोजित करावे यासाठी RCOF अथवा इतर नामांकित RC मधील तज्ज्ञ व्यक्ती यांची मदत घ्यावी. प्रशिक्षणासाठी करावयाचा खर्च हॉल भाडे, निवास व्यवस्था, चहा-भोजन, स्टेशनरी व इतर अनुषंगीक सुविधा (उदा. टेबल, खुर्ची, साउंड इ. या				

अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
	पद्ध्तीने खर्च करण्यात यावा.				
१.२.३	ऑनलाईन नोंदणी...... (५० शेतक-यांच्या समूहासाठी) १०० रुपये प्रती शेतकरी	०	५०००	५०००	१००००
	तपशील- मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग, प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यता प्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत पीजीएस प्रणालीच्या वेबसाईवर online पध्दतीने शेतकरी नोंदणी, शेतीचा इतिहास, पीक पध्दती, वापरलेल्या खतांचा व औषधांचा तपशिल, शेतकरी प्रतिज्ञा, सभा, प्रशिक्षण आणि इतर संदर्भ माहिती भरणे, प्रत्येक गटासाठी नेमलेला ऑपरेटर आणि सल्लागार यासाठी जबाबदार असेल. गटाची नोंदणी स्वत: गट करत असल्यास त्यांना प्रथम प्राधान्य देण्यात यावे अथवा डेटा एंट्री ऑपरेटर / गट सल्लागार यांनी केल्यास त्यांना प्रति शेतकरी रु.१००/- असे मानधन द्यावे. तसेच ATM / BTM यांनी नोंदणी केल्यास त्यांच्या नावे अथवा आत्मा संस्थेस देखील मानधन देण्यास हरकत नाही.				
१.२.४	माती नमुने गोळा करणे व तपासणी करणे. (२१ नमुने प्रती वर्ष/प्रती गट) रु.१९० प्रती नमुना याप्रमाणे तीन वर्षासाठी)	३९९०	३९९०	३९९०	११९७०
	तपशील- मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यता प्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत वेगवेगळया कृषि किंवा फलोत्पादन पिकांचे माती नमुने शास्त्रीय पध्दतीने गोळा करणे, त्या नमुन्यांची चाचणी करणे, ही चाचणी मान्यताप्राप्त राज्य किंवा देशपातळीवरील कृषि विभागाच्या ICAR / NABL च्या प्रयोगशाळेकडून केलेली असावी. ह्या सर्व बाबीसाठी प्रादेशिक परिषदेमार्फत ठरवून दिलेला LRP (गट मार्गदर्शक) जबाबदार असेल. GPS उपकरणाचा वापर करुन प्रत्येक गटाने मृद नमुने कृषि सहाय्यकाच्या मदतीने घेऊन ते मृद विश्लेषणासाठी जिल्हा शासकीय मृद चाचणी प्रयोग शाळेकडे पाठविण्यात यावे. त्यासाठी येणारा खर्च प्रति नमुना १९० रुपये प्रमाणे प्रकल्प संचालक आत्मा यांनी जिल्हा शासकीय मृद चाचणी प्रयोग शाळेस अदा करावेत व चाचणी नंतर प्राप्त होणा या जमिन आरोग्य पत्रिका संबधीत गटातील शेतक यांना वाटप करुन योग्य ते मार्गदर्शन करण्याची जबाबदारी प्रकल्प संचालक आत्मा यंत्रणेची राहील.				
अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
१.२.५	पी.जी.एस.प्रणालीसाठी आवश्यक कागदपत्रे तयार करणे शेतीचा इतिहास, पीक पध्दती, वापरलेल्या खतांचा व औषधांचा तपशिल, शेतकरी नोंदणी अर्ज, करार,सभा, प्रशिक्षण इत्यादी बाबींची कागदपत्रे तयार करणे. (१०० रु. प्रति शेतकरी)	५०००	५०००	५०००	१५०००
	तपशील- मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यता प्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत निवडलेल्या पीजीएस प्रणालीच्या **online data** एंट्री करणा-या ऑपरेटर व सल्लागार यांनी सर्व काम करणे, प्रत्येक पिकानुसार त्या पिकाची पिक उत्पादन पध्दत व इतर कागदपत्रे तयार करणेकरीता. PGS प्रणालीच्या Website वर online पध्दतीने शेतकरी गटाची नोंदणी करण्यासाठी आवश्यक कागदपत्रे तयार करणे शेतीचा इतिहास, पीक पध्दती, वापरलेल्या खतांचा व औषधांचा तपशिल, शेतकरी नोंदणी अर्ज, करार, सभा, प्रशिक्षण इ. बाबींची कागदपत्रे तयार करणे. या बाबतची माहिती स्वत: गट संकलीत करु शकत असल्यास त्यांना प्रथम प्राधान्य देण्यात यावे अथवा डाटा एन्ट्री ऑपरेटर/गटासाठी नेमलेला सल्लागार यांनी केल्यास त्यांना प्रति शेतकरी १०० रुपये असे मानधन द्यावे, प्रकल्प संचालक आत्मा यांचे BTM/ATM यांनी नोंदणी केल्यास त्यांच्या नावे अथवा आत्मा संस्थेस देखील मानधन देण्यास हरकत नाही.				
१.२.६	शेतक-यांच्या शेताची गट मार्गदर्शकामार्फत तपासणी	१२००	१२००	१२००	३६००

अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
	करणे. (रुपये ४००/- प्रती तपासणी) (वर्षात तीन तपासणी याप्रमाणे)				
	तपशील- मानकानुसार शेताचे निरीक्षण करणे, शेतीचे संपूर्ण रेकॉर्ड, शेतकरी दैनंदिनी, शेतीचा नकाशा, लागवड दिनांक, वापरलेल्या खतांचा व औषधांचा तपशिल इ. बाबींचा समावेश असावा. हया सर्व बाबींसाठी मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यताप्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत ठरवून दिलेला LRP (गट मार्गदर्शक) जबाबदार असेल. सदरची तपासणी गट मार्गदर्शकाने करावयाची आहे. तपासणीचा नमुना देण्याची जबाबदारी RC यांची असेल व गट मार्गदर्शकाने तपासणी अहवालाची १ प्रत गटाच्या सभेमध्ये ठेवण्यात यावी व १ प्रत गटाने निवड केलेल्या प्रादेशिक परिषदेकडे देण्यात यावी. प्रादेशिक परिषदेने संबधीत तपासणीची खातरजमा करुन गट मार्गदर्शकाला तपासणीची रक्कम अदा करणेबाबत प्रकल्प संचालक आत्मा यांचेकडे शिफारस करावी. त्याप्रमाणे प्रकल्प संचालक,आत्मा यांनी सदर रक्कम धनाकर्षाव्दारे अदा करावी. प्रत्येक वर्षामध्ये गट मार्गदर्शकाने RC ने ठरवून दिलेल्या कालावधीनुसार एकूण ३ तपासण्या कराव्यात.				
१.२.७	NABL च्या मान्यता प्राप्त प्रयोगशाळेकडून शेती मालाचे तपासणी करणे. (रु.१०,०००/ नमुन्यासाठी प्रती गट याप्रमाणे ८ नमुने प्रति वर्ष)	०	८००००	८००००	१६००००
	तपशील- गट प्रवर्तकाकडून NCOF/ RCOF / RC / HTC कडून पिकांचे नमुने शास्त्रीय पध्दतीने गोळा करणे, त्या नमुन्यांची चाचणी करणे याबाबत घेतलेल्या प्रशिक्षणाआधारे प्रत्येकी एका गटामधून (Cluster) सेंद्रिय उत्पादनाचे /सेंद्रिय मालाचे दुसऱ्या व तिसऱ्या वर्षात प्रत्येकी आठ नमुने किटकनाशके व रासायनिक अंश तपासणीसाठी NABL प्रयोगशाळेत पाठवावे, ही चाचणी शासकीय/ खाजगी NABL मान्यताप्राप्त प्रयोगशाळेकडून करावी. मात्र खाजगी प्रयोगशाळेत नमुने पाठवित असतांना शासन दरानेच अनुदान देय राहील. प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी संबंधित प्रयोगशाळेस डीबीटी द्वारे थेट अनुदान वर्ग करावे.				
१.२.८	प्रमाणिकरण फी	०	२०००	०	२०००
	तपशील- तपासणीच्या आधारे पीजीएस प्रणाली पध्दतीने प्रमाणिकरण करुन प्रमाणपत्र देणे. गटाची नोंदणी ज्या प्रादेशिक परिषदेकडे (RC) करण्यात आलेली आहे त्यामार्फत प्रमाणिकरण व प्रमाणिकरण पत्र याचा खर्च भागविण्या साठी सदरचे अनुदान देण्यात यावे.				
अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
१.२.९	प्रमाणिकरण कार्यालय खर्च	२६१५०	१६९००	१६९००	५९९५०
	तपशील- गटाच्या प्रमाणिकरणाच्या कामासाठी निवडलेल्या विभागीय परिषद कार्यालयाच्या खर्चासाठी सदरची रक्कम द्यावयाची आहे. यामध्ये कार्यालयाचे भाडे, कामगारांचे वेतन, सल्लागार शुल्क, डेटा एंट्री ऑपरेटर खर्च, कार्यालय फर्निचर, संगणक, प्रिंटर, लेखनसामुग्री खर्च इत्यादी बाबींचा समावेश आहे.				
एकूण १.२		**३६७४०**	**११४८४०**	**११२०९०**	**२६३६७०**
२	**सेंद्रिय गट संकल्पना**				
२.१	**एका गटासाठी/समूहासाठी कृति आराखडा**				
२.१.१	साधारण शेतीचे सेंद्रिय शेतीमध्ये रुपांतर करणे. रु.१०००/- प्रति एकर / ५० एकर क्षेत्रासाठी	५००००	५००००	५००००	१५००००
	तपशील – मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यता प्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत साधारण शेतीचे सेंद्रिय शेतीमध्ये रुपांतर करण्यासाठी विविध बाबींचा अभ्यास करुन एक अंमलबजावणी धोरण आखले जावे. त्यामध्ये माती परिक्षण अहवाल, पिक पध्दती, जमिनीचा चढउतार,				

अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
	पाण्याचे स्त्रोत, बी-बियाणे उपलब्धता,बांबू /कोकम, गिरीपुष्प अथवा ठिकठिकाणच्या स्थानिक गरजा आणि उपलब्धतेनुसार बंदिस्तबांध- बफरझोनमध्ये लागण होऊ नये यास्तव बॉर्डरक्रॉप, जमिनीभोवती खोल चर, खड्डा, इत्यादी समावेश असावा. तसेच जमीनीतील सेंद्रियकर्ब वाढविण्यासाठी शेतक-यांकडे उपलब्ध असलेल्या शेणखताचे तसेच शेतातील पिक अवशेषांचे बीडी कंपोस्ट करुन त्याचे वापराचा प्राधान्याने समावेश करावा. अनुदानाची रक्कम थेट लाभार्थीचे नावे डीबीटी प्रणालीव्दारे अदा करण्यात यावी. शेतक-याने मार्गदर्शक सुचनेनुसार केलेल्या कामाचा अहवाल गट प्रवर्तकाच्या व संबधित शेतक-यांच्या स्वाक्षरीन्ेा संबधित कृषि सहाय्यकाकडे देण्यात यावा. कृषि सहाय्यकाने केलेल्या कामाची १०० टक्के तपासणी करुन अनुदान अदागायीसाठी शिफारस करावी. तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक गटातील शिफारस प्राप्त शेतक-यांचे अहवाल संकलितकरुन प्रकल्प संचालक, आत्मा यांचेकडे अनुदान अदायगीसाठी पाठवावेत व संबधित कृषि पर्यवेक्षक, मं.कृ.अ. व ताकृअ यांना त्यांच्या नेमुन दिलेल्या तपासणीसाठी यादीची प्रत पाठवावी. कृषि पर्यवेक्षक, मं.कृ.अ. व ताकृअ यांना दिलेल्या टक्केवारीप्रमाणे तपासणी करावी व काही आक्षेप असल्यास ८ दिवसाचे आत प्र.सं.,आत्मा यांना कळवावे.				
२.१.२	सेंद्रिय बी-बियाणे खरेदी, सेंद्रिय बीज रोपवाटिका उभारणी करणे.... (रु.५००/- प्रती एकर/प्रती वर्ष/५० एकर क्षेत्रासाठी.)	२५०००	२५०००	२५०००	७५०००
	तपशील - सेंद्रिय बि-बियाणे खरेदी, सेंद्रिय बीज रोपवाटिका तयार करण्यासाठी सहाय्य. यामध्ये सेंद्रिय बिज खरेदी करणे,जमीन तयार करणे व त्यासाठी लागणारी मजुरी असा येणारा खर्च शेतक-यास देय आहे याबाबत केलेल्या कामाची खात्री कृषि सहाय्यक, एच्ग् , गट प्रवर्तक यांनी खात्री करुन अनुदान प्राप्तीसाठी प्रकल्प संचालक, आत्मा यांना शिफारस करुन अनुदानाची रक्कम थेट लाभार्थीचे नावे डीबीटी प्रणालीव्दारे अदा करण्यात यावी.				
२.१.३	पारंपारिक पध्दतीने सेंद्रिय निविष्ठा निर्मिती करणे. बिजामृत, जीवामृत, बायोडायनामीक, सी.पी.पी. कम्पोस्ट इ.औषधे निर्मिती करणे. (रु.१५००/- प्रती युनिट/प्रति एकर/ ५० एकर क्षेत्रासाठी)	७५०००	०	०	७५०००
	तपशील - मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यता प्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत पारंपारीक पध्दतीने सेंद्रिय औषधे व खत निर्मिती करणे पंचगव्य बिजामृत जीवामृत बायोडायनॅमिक तरल खत, सी.पी.पी तयार करणे इ. औषधे निर्मिती करण्यासाठी लागणारे ड्रम, स्वच्छता यंत्र, बाटल्या, गाळणी मशिने, सिलींग मशिने व इतर संदभीर्त बाबीसाठी मदत करणे. पारंपारीक पध्दतीने सेंद्रिय निविष्ठा निर्मिती करण्यासाठी सदरचे १५००/- प्रती युनिट अनुदान शेतक-यांने खाली निर्देशीत केलेल्या कामासाठी धनाकर्षाद्वारे थेट देण्यात यावे. १) जीवामृत तयार करणे - शेतक-याकडे जीवामृत तयार करण्यासाठी त्याने स्वत: टाकी व तत्सम सामुग्री खरेदी करावी. २) शेतक-याला त्याच्या शेतावर कंपोस्टींग करण्यासाठी नाडेपची उभारणी त्याने स्वतः करावयाची आहे. ३) बायोडायनामीक पध्दतीने खत तयार करण्यासाठी सीपीपी कल्चर व तत्सम सामुग्रीची खरेदी स्वत: मान्यताप्राप्त संस्थेकडून करावी. यामध्ये मजूरीच्या खर्चाचा समावेश राहील. उपरोक्त पध्दतीने शेतक-याने केलेल्या कामाची तपासणी कृषि सहाय्यक यांनी १०० टक्के करावी व अनुदानासाठी तालुका कृषि अधिकारी यांच्याकडे विहीत मार्गाने सादर करावी. तालुका कृषि अधिकारी यांच्या शिफ़ारशी नुसार प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी संबधीत शेतक-यांना अनुदान वितरीत करावे. अनुदानाची रक्कम थेट लाभार्थीचे नावे डीबीटी प्रणालीव्दारे अदा करण्यात यावी.				
२.१.४	नत्र स्थिरीकरण करणारे पिक लागवड करणे. (गिरी पुष्प, सिसबेनिया, इ.)	५००००	२५०००	२५०००	१०००००

अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
	रु.२०००/- प्रती एकर/५० एकर क्षेत्रासाठी				
	तपशील - सेंद्रिय पध्दतीने नत्र स्थिरीकरण करणारे पिक लागवड करण्यासाठी लागणारे बी-बियाणे खरेदी करणे, जमीन मशागत करणे, मजूर इत्यादी बाबीसाठी मदत. यामध्ये गिरीपुष्प, सिसबेनिया, ताग, धैचा, गवार, मुग, चवळी इ.ची शेतक-यांनी स्वत; खरेदी करावी किंवा उपलब्धतेस अडचणी येत असल्यास प्र.सं.आत्मा यांनी महाबीज/राष्ट्रीय बीज निगम / कृषि विद्यापीठ इ. शासकीय यंत्रणेकडून शेतकरी/गटाच्या मागणीनुसार खरेदी करुन द्यावीत. व जमीन तयार करणे/मजुरीसाठीची उर्वरीत रक्कम शेतक-यास थेटअदा करावी. या पध्दतीने शेतक-याने केलेल्या कामाची १००टक्के तपासणी कृषि सहाय्यकाने करुन अनुदानासाठी ताकृअकडे विहीत मार्गाने सादर करावी. ता.कृ.अ.चे शिफारशीनुसार प्र.सं., आत्मा यांनी संबधित शेतक-यांना अनुदान वितरीत करावे. अनुदानाची रक्कम थेट लाभार्थी, महाबीज किंवा गटाचे नावे असलेल्या बँक खात्यावर डीबीटी प्रणालीव्दारे अदा करण्यात यावी.				
२.१.५	**Botanical extract** जैविक वनस्पती घटकापासून अर्क/ बायोडायनॅमिक तरल किडरोधक/ दशपर्णी पावडर निर्मिती युनिट उभारणे. (निम केक व निम ऑईल) रु.१०००/प्रति युनिट/ प्रति एकरप्रमाणे ५० एकर क्षेत्रासाठी.	५००००	०	०	५००००
	तपशील – सेंद्रिय पध्दतीने Botanical extract (वनस्पती काढा) लागणारे बी-बियाणे खरेदी करणे, दळणी यंत्र, सफाई मजूर, ड्रम, स्वच्छता यंत्र, बाटल्या, गाळणी मशिने, सिलींग मशिने व इतर संदर्भिय बाबीसाठीखर्च करणे. 22 botanical extract जैविक वनस्पती घटकापासून अर्क/ बायोडायनॅमिक तरल किडरोधक/ दशपर्णी अर्क निर्मिती युनिट उभारणे, सेंद्रिय निम केक व निम ऑईल तयार करण्यासाठी बियाणे गोळा करणे व त्यासाठी लागणारे ड्रम, बॉटल, फिल्टर, स्प्रेअर या साहित्याचा येणारा खर्च शेतक-यास देय आहे. उपरोक्त पध्दतीने शेतक-याने केलेल्या कामाची तपासणी कृषि सहाय्यक यांनी १०० टक्के करावी व अनुदानासाठी तालुका कृषि अधिकारी यांच्याकडे विहीत मार्गाने सादर करावी. तालुका कृषि अधिकारी यांच्या शिफारशीनुसार प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी अनुदानाचीरक्कम थेट लाभार्थी, किंवा गटाचे नावे असलेल्या बँक खात्यावर डीबीटी प्रणालीव्दारे अदा करण्यात यावी.				
एकूण २.१		२५००००	१०००००	१०००००	४५००००
२.२	**एकात्मिक खत व्यवस्थापन (Integrated Manure Management)**				
२.२.१	सेंद्रिय प्रमाणित द्रवरुपी (LIQUID) सेंद्रिय खते खरेदी करणे नत्र स्थिरीकरण करणारे घटक, स्फुरद विरघळणारे खते, पालाश विरघळणारे जीवाणू खते खरेदी करणे, शासन मान्य ग्रेडची सेंद्रिय प्रमाणित सूक्ष्म मूलद्रव्ये आवश्यकतेनुसार रु. ५००/प्रती एकरप्रमाणे ५० एकर क्षेत्रासाठी	२५०००	०	०	२५०००
	तपशील – मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यता प्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत सेंद्रिय प्रमाणित द्रवरुपी सेंद्रिय खते खरेदी करण्यासाठी तसेच खतांचा जमिनीमध्ये योग्य वापर करण्यासाठी प्रत्येक शेतक-याला मदत करुन पिक उत्पादन वाढविणे. मार्गदर्शक सुचनानुसार प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी सेंद्रिय प्रमाणित द्रवरुपी सेंद्रिय खते खरेदी करावीत व गट स्तरावर पुरवठा करावीत तसेच प्र.सं. आत्मा यांनी शासकीय प्रयोगशाळा / कृषि विज्ञान केंद्र येथून त्यांचे स्वत:चे उत्पादीत निविष्ठांची खरेदी केल्यास अनुदानाची रक्कम संबंधित प्रयोगशाळा / कृषि विज्ञान केंद्र यांना अदा करावी, गटाने बाहय स्रोताकडून खरेदी केली असल्यास डीबीटी प्रणालीव्दारे त्यांचे अधिकृतबँक खात्यावर अनुदान वर्ग करण्यात यावे.				

अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
२.२.२	सेंद्रिय प्रमाणित द्रवरुपी (LIQUID), सेंद्रिय प्रमाणित निमयुक्त /करंजयुक्त बायोडायनामीक किडरोधक किटकनाशके, (Trichoderma viridae, Pseudomonas, fluorescens, Metarhizium, Beaviourie bassiana, Pacelomyces, verticilli) रु. ५००/ प्रती एकर प्रमाणे ५० एकर क्षेत्रासाठी	०	२५०००	०	२५०००
	तपशील - मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यता प्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत सेंद्रिय प्रमाणित द्रवरुपी सेंद्रिय किटकनाशके खरेदी करण्यासाठी तसेच त्या किटकनाशकांचा योग्य वापर करण्यासाठी प्रत्येक शेतक-याला मदत करुन पिक उत्पादन वाढविणे. मार्गदर्शक सुचनानुसार प्र. सं, आत्मा यांनी सेंद्रिय प्रमाणित द्रवरुपी सेंद्रिय किटकनाशके खरेदी करावी व गट स्तरावर पुरवठा करावीत. प्र.सं. आत्मा यांनी शासकीय प्रयोगशाळा / कृषि विज्ञान केंद्र येथून त्यांचे स्वत:चे उत्पादीत निविष्ठांची खरेदी केल्यास अनुदानाची रक्कम संबंधित प्रयोगशाळा / कृषि विज्ञान केंद्र यांना अदा करावी, गटाने बाहय स्रोताकडून खरेदी केली असल्यास डीबीटी प्रणालीव्दारे त्यांचे अधिकृत बँक खात्यावर अनुदान वर्ग करण्यात यावे.				
२.२.३	निंबोळी अर्क, निंबोळी केक....... रु.५००/प्रती एकर प्रमाणे ५० एकर क्षेत्रासाठी	०	२५०००	०	२५०००
	तपशील - मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यता प्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत निंबोळी अर्क, निंबोळी ते निंबोळी पावडर खरेदी करण्यासाठी तसेच त्या किटकनाशकांचा योग्य वापर करण्यासाठीप्रत्येक शेतक-याला मदत करुन किड व रोग नियंत्रण करणे. मार्गदर्शक सुचनानुसार प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी निंबोळी अर्क, निंबोळी केक खरेदी करावी व गट स्तरावर पुरवठा करावीत. गट/ लाभार्थ्याने खरेदी केलेल्या निविष्ठांचे पोटी अनुदानाची रक्कम त्यांचे अधिकृतबँक खात्यावर डीबीटी प्रणालीव्दारे अदा करण्यात यावी.				
२.२.४	फॉस्फेटयुक्त सेंद्रीय खत (खत नियंत्रण आदेश १९८५ च्या तरतूदीनुसार) रु.१०००/ प्रती एकर प्रमाणे ५० एकर क्षेत्रासाठी.	५००००	०	०	५००००
	तपशील - खत नियंत्रण आदेश १९८५ च्या तरतूदीनुसार फॉस्फेटयुक्त सेंद्रिय खत खरेदी करण्यासाठी तसेच त्या खताचा योग्य वापर करण्यासाठी प्रत्येक शेतक-याला मदत करुन किड व रोग नियंत्रण करणे. खत नियंत्रण आदेश १९८५ च्या तरतूदीनुसार फॉस्फेटयुक्त सेंद्रिय खत खरेदी प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी खरेदी करावी. गट/लाभार्थ्याने खरेदी केलेल्या निविष्ठांच्या पोटी अनुदानाची रक्कम त्यांचे अधिकृत बँक खात्यावरडीबीटी प्रणालीव्दारे अदा करण्यात यावी, मात्र खरेदी केलेल्या निविष्ठा या खत नियंत्रण आदेश १९८५ मधील तरतूदीनुसार मान्यताप्राप्त उत्पादकांकडून घेणे बंधनकारक राहील.				
२.२.५	गांडूळ खत युनिट उभारणी, (७ x ३ x १ फूट) रु.५०००/ प्रती युनिट याप्रमाणे १० x १० फूट पक्क्या जागेवर ७ x ३ x १ फूट विटाचे बांधकाम करुन युनिटची उभारणी योग्य प्रकारे सावली करुन करावी, त्यासाठी ४ किलो गांडूळ बिज वापर करावा. एका प्रकल्पात **५० गांडूळ शेड** प्रति युनिट ५०००/ प्रमाणे	२५००००	०	०	२५००००

अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
	उभारण्यात यावे.				
	तपशील – गांडूळ खत युनिट उभारणीसाठी मदत करणे त्यामध्ये गांडूळ खत युनिट बांधकाम, गांडूळ बीज खरेदी, खड्डा खोदणे, मजूरी, पाणी देणे, इ. बाबीसाठी खर्च. गांडूळ खत युनिटसाठी लागणारे गांडूळ कृषी विभागाच्या कृषी चिकित्सालयातूनच खरेदी करावे. गांडूळ खत युनिट उभारणी केल्यानंतर कृषि सहाय्यक, तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक, गट प्रवर्तक यांनी त्याची तपासणी करुन अनुदान प्राप्तीसाठीच्या शिफ़ारसीनुसार प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी अनुदानाची रक्कम थेट लाभार्थीचे नावे असलेल्या बँक खात्यावर डीबीटी प्रणालीव्दारे अदा करावी.				
एकूण २.२ .... ३२६ गट		३२५०००	५००००	०	३७५०००
२.३	**शेती अवजारे भाडयाने घेणे......**				
२.३.१	कृषि औजारे भाडयाने घेणे. (i) नांगर (ii) Cono Weeder (iii) भात काढणी यंत्र (iv) Furrrow Opener (v) फवारणी यंत्र (vi) Rose Can (vii) Top Pan Balance	१५०००	१५०००	१५०००	४५०००
	तपशील – Sub Mission on Agriculture Mechanization Organizationअंतर्गत औजारे भाडे पुरवणी केंद्र स्थापन करण्यात आलेली आहेत. अशा केंद्रामधून औजारे भाडयाने घेऊन गटाने निवड केलेल्या शेतक-यांना वापरण्यास द्यावीत. गटाने औजारे केंद्रामार्फ़त प्रथम भाड्याने घ्यावीत व काम झाल्यानंतर शेतकरीनिहाय केलेल्या कामाचा तपशील संकलीत करुन त्यावर गट प्रमुख व कृषि सहाय्यक यांची शिफ़ारस घ्यावी व भाड्याची रक्कम केंद्राकडे वर्ग करण्यासंदर्भात शिफ़ारस करुन तालुका कृषि अधिकारी यांचेकडे सादर करावी. ú तालुका कृषि अधिकारी व तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक यांनी प्रकल्प संचालक, आत्मा यांच्याकडे शिफ़ारसीचे पत्र पाठवावे व त्यानुसार प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी संबधीत केंद्राना भाड्याची रक्कम वर्ग करावी. जर गटांच्या जवळपासच्या क्षेत्रात असे केंद्र अस्तित्वात नसेल तर गट प्रर्वतक यांनी स्थानिकरित्या अवजारे भाड्याने देण्या-या व्यक्तीमार्फ़त भाडे तत्वावर घ्यावीत व कृषि सहाय्यक यांच्या शिफ़ारसीनुसार तालुका कृषि अधिकारी यांनी संबधीत गटांना अनुदान वर्ग करण्याची शिफारस प्रकल्प संचालक आत्मा यांना करावी. त्यांचेमार्फत अनुदानाची रक्कम थेट गटाचे नावे असलेल्या बँक खात्यावर डीबीटी प्रणालीव्दारे अदा करण्यात यावी.				
एकूण २.३		१५०००	१५०००	१५०००	४५०००
२.४	**सेंद्रिय उत्पादीत मालाचे पॅकेजींग, लेबलिंग आणि ब्रँडींग करणे ...**				
२.४.१	सेंद्रिय उत्पादनासाठी पीजीएस लोगो, पॅकींग साहित्य, होलोग्राम प्रिंटींग इत्यादी साठी. रु.२५००/- प्रती एकर याप्रमाणे	०	६२५००	६२५००	१२५०००
	तपशील – सेंद्रिय उत्पादनासाठी होलोग्राम प्रिंटींग असलेले पॅकींग साहित्य खरेदी करण्यासाठी मार्गदर्शक सुचनानुसार कृषि विभाग, प्रादेशिक परिषद अथवा मान्यताप्राप्त शेतकरी उत्पादक कंपनीमार्फत गट प्रवर्तक (LRP) हे काम करेल त्यामध्ये सेंद्रिय उत्पादन हे पीजीएस ग्रीन आहे की पीजीएस इंडिया आहे याबाबत लोगो लिहिलेले असणे आवश्यक आहे. तसेच उत्पादकाचा कोड नंबर तालुका, जिल्हा,राज्य, लॉट नंबर, उत्पादनाची तारीख, आवश्यक अनुषंगिक सर्व माहिती असणे आवश्यक आहे. निवड केलेल्या गटांना त्याच्या सेंद्रिय उत्पादनासाठी PGS Logo होलोग्राम प्रिंटींग करुन देण्याचे काम प्रादेशिक परिषदेने करावयाचे आहे. त्यासाठी द्वितीय व तृतीय वर्षी प्रतिगट ६२,५०० रुपये अनुदान हे प्रादेशिक परिषद यांना द्यावयाचे आहे.				
अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			

अ.क्र.	घटक / बाब	अंदाजित अनुदानीत रक्कम रुपये			
		प्रथम वर्ष	व्दितीय वर्ष	तृतीय वर्ष	एकूण
		प्रथम वर्ष	**व्दितीय वर्ष**	**तृतीय वर्ष**	**एकूण**
२.४.२	सेंद्रिय उत्पादन गटांस सेंद्रिय उत्पादीत मालाचे वाहतूक करणेसाठी वाहन खरेदी करणे (कमीत कमी १.५ टन क्षमता असलेल्या चारचाकी वाहनासाठी रु. १,२०,०००/- प्रती गट)	०	१२००००	०	१२००००
	तपशील – सेंद्रिय उत्पादन गटांस सेंद्रिय उत्पादनाची ने आण करण्यासाठी वाहन खरेदी करणे ..... (कमीत कमी १.५ टन क्षमता असलेल्या चारचाकी वाहनासाठी रु. १,२०,०००/- प्रती गटासाठी) १) सेंद्रिय उत्पादन गटांस सेंद्रिय उत्पादनाचे दळणवळण करण्यासाठी किमान १.५ टन क्षमता असलेल्या चारचाकी वाहन खरेदीनंतर गटाच्या नावे घ्यावयाचे आहे, त्यासाठी गटाने वाहन खरेदी केल्यानंतर गटाच्या नावे असलेले RC-Book/ वाहन खरेदीची पावती व कृषि सहाय्यक /मंडळ कृषि अधिकारी / तालुका कृषि अधिकारी/ तालुका तंत्रज्ञान व्यवस्थापक यांचे समवेत फ़ोटोसह मौका तपासणी अहवाल प्रकल्प संचालक आत्मा यांना पाठवावा व त्यानंतर प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी गटाच्या नावे अनुदानडीबीटीद्वारे अदा करावे. २) बँक कर्जावर गटाला वाहन खरेदी करावयाचे असल्यास प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी इच्छुक गटास अनुदान उपलब्धतेचे पत्र द्यावे. ३) गटाचे तांत्रिक / आर्थिक अडचणीस्तव गटास सामूहिकरित्या वाहन खरेदी करणे शक्य नसल्यास गटामधील समाविष्ट सभासद अनुदाना व्यतिरिक्त रक्कम उभी करुन स्वत: वाहन खरेदी करु शकत असल्यास, गटाच्या सेंद्रिय मालाच्या वाहतुकीची हमी गटास करुन देत असल्यास गटाच्या शिफ़ारसीवरुन अनुदानाची रक्कम संबधीत सभासदाच्या नावे प्रकल्प संचालक. आत्मा यांनी देण्यास हरकत नाही, मात्र अशा ठिकाणी गटाने संबधीत व्यक्तीच्या नावाची शिफ़ारस प्रकल्प संचालक, आत्मा यांच्या पुर्व-परवानगीने करण्यात यावी. ४) याच पध्दतीने गट ज्या शेतकरी उत्पादक कंपनीचा पुरस्कृत केलेला असेल व संबधीत शेतकरी उत्पादक कंपनी वाहन खरेदी करु शकत असेल तर प्रथम प्राधान्य शेतकरी उत्पादक कंपनी यांना देण्यात यावे. यासाठी देखील प्रकल्प संचालक, आत्मा यांची पुर्व परवानगीने घेणे आवश्यक राहील. ५) सदरहू वाहनावर खरेदीनंतर खालील नमुन्यात दिल्याप्रमाणे ब्रॅडींग करणे आवश्यक राहील. महाराष्ट्र शासन logo कृषि विभाग, राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियान, परंपरागत कृषि विकास योजना (सेंद्रिय शेती) अंतर्गत, अर्थसहाय्यीत सेंद्रिय शेतीमाल वाहन गट/संस्था ६) सदरच्या वाहनासाठी लागणारा आवर्ती खर्च (चालक पगार, इंधन खर्च, दुरुस्ती खर्च इ. हा संबधीत लाभधारकाने करावयाचा आहे. ७) सदरहू वाहनातून कोणत्याही परिस्थितीत सेंद्रिय मालाव्यतिरिक्त इत्तर कोणत्याही मालाची वाहतूक किंवा विक्री न करण्याचे प्रतिज्ञापत्र प्र.स.आत्मा यांना देण्यात यावे.				
२.४.३	सेंद्रिय शेती विक्री मेळावा आयोजित करण्यासाठी. (भारतीत भारत रु.३६३३०/ प्रती गट)	०	३६३३०	०	३६३३०
	तपशील – सेंद्रिय शेती प्रोत्साहन म्हणून विविध सेंद्रिय शेतीचा मेळावा घेणे त्यामध्ये Stall उभे करणे, प्रदर्शन मांडणे इत्यादीसाठी तरतूद.				
एकूण २.४		०	२१८८३०	६२५००	२८१३३०
एकूण एकंदर ..३२६ गटांसाठी		७०६७४०	४९८६७०	२८९५९०	१४९५०००

-----------XXXX------------